

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

СТУДЕНЧЕСКОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО
STUDENT SCIENTIFIC SOCIETY

ISSN 1829-4367

**СБОРНИК НАУЧНЫХ
СТАТЕЙ СНО ЕГУ**

**COLLECTION OF SCIENTIFIC
ARTICLES OF YSU SSS**

1 (1)

Гуманитарные науки - Human sciences

(Филология – Philology)

ЕРЕВАН - YEREVAN
ИЗДАТЕЛЬСТВО ЕГУ - YSU PRESS

2014

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ISSN 1829-4367

ԵՊՀ ՈՒԳԸ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴԿԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

1 (1)

Հասարակական գիտություններ

(Բանասիրություն)

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2014

Հրատարակվում է
ԵՊՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ

Издается по решению Ученого совета ЕГУ

Published by the resolution
of the Academic Council of YSU

Խմբագրական խորհուրդ՝

- բ. գ. դ., պրոֆ. Ս. Մուրադյան
- բ. գ. դ., պրոֆ. Ռ. Սաքապետոյան
- բ. գ. դ., պրոֆ. Ե. Երզնկյան
- բ. գ. դ., պրոֆ. Գ. Ասատրյան
- բ. գ. դ., դոց. Ն. Հարությունյան
- բ. գ. թ., դոց. Ն. Դիլբարյան
- բ. գ. թ., դոց. Ռ. Առաքելյան
- բ. գ. թ., դոց. Ա. Եզանյան
- բ. գ. թ., դոց. Ռ. Մելքոնյան
- բ. գ. թ., դոց. Վ. Ոսկանյան

Հրատ. պատասխանատու խմբագիր՝ Ս. Մալխասյան

Հրատարակիչ՝ ԵՊՀ հրատարակչություն
Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, Ալ. Մանուկյան 1, (+374 10) 55-55-70, publishing@ysu.am
Հրատարակության նախապատրաստող ստորաբաժանում՝ ԵՊՀ ուսանողական
գիտական ընկերություն
Հասցե՝ ք. Երևան, Ալ. Մանուկյան 1, (+374 60) 71-01-94, sss@ysu.am
ԵՊՀ ՈՒԳԸ հրատարակումների կայք՝ ssspub.yasu.am

Հարգելի՛ ընթերցող,

Երևանի պետական համալսարանի ուսանողական գիտական ընկերության կառուցվածքային ստորաբաժանումները 2012-2013 թթ. ուսումնական տարվա ընթացքում կազմակերպել են շուրջ հինգ տասնյակ միջազգային, հանրապետական և ֆակուլտետային գիտաժողովներ, որոնցից ամենախոշորը նվիրված էր Հայ գրատպության սկզբնավորման 500-ամյակին և ԵՊՀ ՈՒԳԸ հիմնադրման 65-ամյակին: Գիտաժողովում ներկայացված 350 զեկուցումներից 244-ը տպագրվեցին հինգ հատորներից կազմված ժողովածուում: Ուսումնական տարվա ընթացքում կազմակերպված մյուս գիտաժողովների ընթացքում ներկայացվել է շուրջ 650 զեկուցում, որոնց մի մասը գիտական ղեկավարների, ամբիոնների վարիչների և ֆակուլտետների գիտական խորհուրդների համապատասխան երաշխավորությունն ստանալուց հետո ներկայացվել է ԵՊՀ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածուում տպագրության: Զգալի խմբագրական աշխատանքներից հետո ժողովածուն ներկայացվել է ԵՊՀ գիտական խորհրդի հաստատմանը:

Այսպիսով, Ձեր դատին ենք ներկայացնում 94 գիտական հոդվածից բաղկացած ժողովածու՝ հասարակական գիտություններին առնչվող 3 հատորներով՝ բանասիրություն (25 հոդված), պատմություն և արևելագիտություն (39 հոդված), իրավագիտություն, փիլիսոփայություն, տնտեսագիտություն, սոցիոլոգիա, ժուռնալիստիկա (30 հոդված):

Այս եռահատորյակի հրատարակումը տրամաբանական շարունակությունն է ՈՒԳԸ հրատարակչական ձեռնարկումների, քանի որ վերջին տարիների ընթացքում ուսանողների և ասպիրանտների գիտակազմակերպչական հետաքրքրությունների աճի, պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի ուշիմության, սրտացավության և պրոֆեսիոնալիզմի, ինչպես նաև ԵՊՀ վարչակազմի և ՈՒԳԸ ստորաբաժանումների համակարգված գործելաճի շնորհիվ ԵՊՀ-ում զարգանում է ուսանողական գիտական կյանքը: Հետզհետե մեծանում է երիտասարդական գիտաժողովների ընթացքում ներկայացվող զեկուցումների քանակն ու որակը, և գիտաժողովների անցկացման տրամաբանական շարունակություն է դառնում գիտական հոդվածների ժողովածուների հրատարակումը: Պատահական չէ, որ ՈՒԳԸ շրջանակներում 2012-2013 թթ. ուսումնական տարվա ընթացքում հրատարակվել է գիտական հոդվածների 9 և զեկուցումների թեզիսների 2 ժողովածու, որոնցում ընդգրկված են համապատասխանաբար շուրջ 370 հոդված և մոտ 80 թեզիս: Անչափ կարևոր է, որ ԵՊՀ-ում ձևավորված այս երիտասարդական գիտական միջավայրի մասնակիցն են նաև ՀՀ այլ բուհերի ուսանողներ և ասպիրանտներ, ովքեր ևս տպագրում են իրենց աշխատանքները ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածուներում: Կարևոր ձեռքբերում է նաև ՈՒԳԸ հրատարակումների կայքի (ssspub.yasu.am) ստեղծումը, ինչը հնարավորություն է ընձեռում հոդվածների հեղինակներին՝ ավելի ճանաչելի դարձնելու իրենց աշխատանքները համացանցի միջոցով:

Ամփոփելով մեր խոսքը՝ խորին երախտագիտություն ենք հայտնում ԵՊՀ ՈՒԳԸ աշխատանքներին մասնակցող ուսանողներին և ասպիրանտներին, ԵՊՀ ռեկտորատին, ֆակուլտետների ղեկավարությանը, ամբիոններին և հատկապես պրոֆեսորադասախոսական կազմի այն ներկայացուցիչներին, ովքեր ղեկավարել կամ գրախոսել են աշխատանքները:

Հարգանքով և արգասաբեր համագործակցության ակնկալիքով՝

*ԵՊՀ պրոռեկտոր, տ. գ. թ. Ռուբեն Սարկոսյան և
ԵՊՀ ՈՒԳԸ նախագահ Միքայել Մալխասյան*

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

АРМЯНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ

ARMENIAN PHILOLOGY

**ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐՅԱՆ ՇԵՐՏԵՐԸ ՀԱԿՈՐ ԿԱՐՆԵՑՈՒ
«ՏԵՂԱԳԻՐ ՎԵՐԻՆ ՀԱՅՈՑ» ԵՐԿԻ ՀՈՒՆՎԱՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

Թամարա Պողոսյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. ղեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ն. Պողոսյան

Էլփոստ՝ tnelsnovna@gmail.com

Հակոբ Կարնեցին 17-րդ դարի մատենագիր է: Նա հեղինակել է ժամանակագրությունը, իր Գեորգ հոր կենսագրությունը, «Շինուած Կարնոյ քաղաքի» աշխատությունը, Կարինի վանքերից մեկի 1653 թ. կողոպուտի պատմությունը: Հակոբ Կարնեցին ծնվել է 1618 թ. փետրվարին: Ուսումնասիրողներից Վ. Հակոբյանը, հաշվի առնելով նրա գրած «Ժամանակագրության» վերջին տարեթիվը՝ 1672 թ., կարծում է, որ նա մինչև 1672 թ. ողջ է եղել¹: 1903 թ. Վաղարշապատում Կ. Կոստանյանցի հրատարակությամբ լույս է տեսել Հակոբ Կարնեցու «Շինուած Կարնոյ քաղաքի» աշխատությունը, սակայն այսպիսի վերնագրով՝ «Տեղագիր վերին Հայոց»: Վ. Հակոբյանը կարծում է, որ հրատարակության բնագրի խորագիրն ավելացվել է հետագայում ուրիշների կողմից հավանաբար ձեռագրի սկզբից թղթի կորստի պատճառով, քանի որ այդ հրատարակությունում Կարինի հիմնադրման հանգամանքները բացակայում են: Այդ դրվագները Հակոբ Կարնեցին քաղել է Մովսես Խորենացուց: Դրանք կազմում են Հակոբ Կարնեցու աշխատության ներածականը: Հեղինակի կողմից գրված խորագիրը եղել է հետևյալը՝ «Շինուած Կարնոյ քաղաքի, որ կոչեցաւ Թեուդուպօլիս, որ այժմ Արզրում վերածայնիալ կոչի»²:

Հակոբ Կարնեցու այս աշխատությունը զուտ պատմագրական երկերի թվին չի դասվում, բայց այն պարունակում է այնպիսի տվյալներ, որոնք ոչ միայն Կարինին և նրա շրջակայքին են վերաբերում, այլև Օսմանյան Թուրքիայի կազմակերպած պատերազմներին, ավերիչ ասպատակություններին:

Մենք ուսումնասիրում ենք Հակոբ Կարնեցու այս երկը լեզվական առանձնահատկությունների տեսանկյունից: Երկի հղլովման համակարգում զատելու ենք գրաբարյան և աշխարհաբարյան շերտերը³: Ստացված արդյունքների հիման վրա պիտի փորձենք եզրակացնել, թե 17-րդ դ. ստեղծված այս երկում որ շերտի առանձնահատկություններն են գերակշռում, քանի որ վաղ աշխարհաբարը մեր լեզվի զարգացման յուրօրինակ ժամանակահատված է, ունի իրեն բնորոշ առանձնահատկություններ, որոնք ստորև կներկայացվեն: Այս տեսանկյունից վերոհիշյալ երկի լեզվի ուսումնասիրությունը կարևոր է և հետաքրքիր արդյունքներ կարող է ի հայտ բերել:

Նախ ցանկանում ենք անդրադառնալ աշխարհաբարի, վաղ աշխարհաբարի որոշ առանձնահատկությունների: Մեր կարծիքով դա անհրաժեշտ է աշխարհաբարյան շերտի առանձնացման և բնութագրման համար:

Հր. Աճառյանն աշխարհաբարը միջին հայերենից բաժանելու նշան է համարում զ նախդրի բացակայությունը, սակայն սա միանշանակ չէ, քանի որ այս դեպքում ևս կա անհնարինության հանգամանքը. անհնար է որոշել, թե կոնկրետ որ բարբառը որ թվականին է զրկվել զ նախդրից: Լեզվաբանն աշխարհաբարի առաջին մտուցների մեջ երկու հատկություն է առանձնացնում՝

¹ **Հակոբյան Վ.**, Մանր ժամանակագրություններ, XIII-XVIII դդ., հ. 1, Երևան, 1951, էջ 238:

² **Նույնի** Մանր ժամանակագրություններ, հ. 2, Երևան, 1956, էջ 543:

³ Աշխարհաբարյան շերտ ասելով՝ հողվածում նկատի ունենք գրաբարյան սկզբունքներից շեղումներ ընդգրկող շերտը:

1. գրաբարի առատ խառնուրդ,
2. տեղական բարբառների կնիքը:

Համամիտ ենք Հր. Աճառյանի այն կարծիքին, որ ամեն գավառ ունի իր տեղական առանձին աշխարհաբարը: Այն գրողի գլխտելիքների համապատասխանությամբ կարող է մոտենալ կամ հեռանալ գրաբարից՝

17-18-րդ դդ. աշխարհաբարը տարբեր հեղինակների մոտ տարբեր ձևերով է հանդես եկել: Երբեմն գերիշխել են գրաբարի տարրերը, երբեմն՝ որևէ բարբառի, երբեմն՝ միջին հայերենի օրինաչափությունները: Հայոց լեզվի պատմության մեջ աշխարհաբարի հնագույն մնուշ է համարվում Բջնիի 1358 թ. արձանագրությունը:

Ըստ Ս. Ղազարյանի՝ 17-18-րդ դդ. աշխարհաբարը սկսում է մշակվել տարբեր բարբառների հիման վրա: Այս դարերում որպես աշխարհաբարի հիմնական առանձնահատկություններ նա նշում է

1. գրաբարյան նախդիրների գործածության թուլացումը,
2. բարբառների խիստ ազդեցությունը գրական լեզվի վրա,
3. բարբառով գրականություն ստեղծելու ձգտումը,
4. տարբեր, երբեմն անգամ նույն հեղինակի գործերում բարբառների, գրաբարի, միջին հայերենի իրողությունների կիրառությունը²:

Առանձին կետ կարելի է համարել նաև այն, որ այս դարերում ստեղծված պատմական, նաև այլ բնույթի երկեր գրաբարով են գրվել, բայց այն ենթարկվել է բարբառների ազդեցությանը, իսկ գեղարվեստական երկերը հազեցած են եղել միջին-հայերենյան, բարբառային տարրերով հարուստ գրաբարով: Մեր կարծիքով այս շրջանը կարելի է համարել հնի և նորի հանդիպում, քանի որ ընդհանուր առմամբ պահպանվում էր լեզվական ձևերի զանազանությունը, նաև տարածվում էին քերականական նոր, գրաբարին օտար ձևեր: Աշխարհաբարին բնորոշ էր քերականական նույն իմաստը տարբեր ձևերով արտահայտելու հատկությունը: Նույն գրողն իր նույն երկում կիրառում էր ինչպես *ուս*, այնպես էլ *լը* ճյուղի բարբառային իրողություններ, համաձայնեցումը կարող էր կատարվել տարբեր սկզբունքներով: Ինչպես նկատում ենք, նման իրողություններով հարուստ է Հակոբ Կարնեցու վերոհիշյալ երկը: Այս բազմազանությունը լիովին ազատ չէր ազդեցություններից, ավելին այն տարբեր ազդեցությունների յուրահատուկ ամբողջությունն էր:

Ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանը հայոց լեզվի զարգացման շրջանաբաժանում կատարելիս առանձնացնում է հետևյալ փուլերը՝ վաղնջահայերեն, հնագույն հայերենի շրջան, հին հայերեն, միջին շրջան և նոր կամ աշխարհաբարի շրջան: Նոր կամ աշխարհաբարի շրջանն ընդգրկում է 17-20-րդ դդ.: Նոր շրջանում հանդես է գալիս նոր գրական հայերենը կամ գրական աշխարհաբարը խոսակցական լեզվի հիման վրա: Գրական աշխարհաբարի հետ ստորև ներկայացվող առաջին ենթաշրջանում շարունակում է հանդես է գալ գրաբարը: Հայոց լեզվի զարգացման այս շրջանի համար առանձնացվում է երեք ենթաշրջան՝

5. վաղ աշխարհաբարի՝ 17 դարասկզբից մինչև 19-րդ դարի կեսը,
6. ուշ կամ երկճյուղ աշխարհաբարի՝ 19-րդ դարի կեսից մինչև 1920 թ.,
7. ժամանակակից՝ 1920 թ. մինչև մեր օրերը³:

Գ. Ջահուկյանը «Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը» աշխատության մեջ նշում է, որ վաղ աշխարհաբարի ենթաշրջանի մի շարք հեղինակներ իրենց ժամանակի լեզվական վիճակը բնութագրում են երեք կարգի տարատեսակների առկայությամբ՝

1. հին գրական հայերեն կամ գրաբար,

¹ Աճառյան Հր., Հայոց լեզվի պատմություն, II մաս, Երևան, 1951, էջ 440-445:

² Ղազարյան Ս., Հայոց լեզվի պատմություն, Երևան, 1981, էջ 321:

³ Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային շրջան, Երևան, 1987, էջ 26:

2. «քաղաքական» կամ քաղաքացիական հայերեն,
3. բարբառներ¹:

Քաղաքացիական հայերեն բառակապակցության փոխարեն Նազարյանը 19-րդ դ. կեսերին գործածում էր *հասարակաց հայախոսություն* բառակապակցությունը: Մեր կարծիքով երկու արտահայտություններում էլ ընդգծվում է այն գաղափարը, որ այդ հայերենը պատկանում էր հանրության լայն շերտերին:

Վաղ աշխարհաբարի առանձնահատկություններին անդրադառնելուց հետո քննենք «Տեղագիր Վերին Հայոց» երկի հոլովման համակարգը՝ առանձնացնելով գրաբարյան և աշխարհաբարյան տարրերը: Նախ հոլովածներն առանձնացրել ենք ըստ սեռական-տրական, հայցական, բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովների, այնուհետև խմբավորել ենք գրաբարյան և աշխարհաբարյան տարրերը հոլովման համակարգում:

Սեռական-տրական հոլովի դեպքում իշխում է գրաբարյան համակարգը: Դա նշանակում է, որ 17-րդ դ. գրված այս երկում անունների և դերանունների սեռական-տրական հոլովածները գրաբարյան սկզբունքների վրա են հենվում: Բերենք մի քանի օրինակ՝ *....որ ունի գիւղք և աւանք և բերդ ամուր և անառիկ ի վերայ գետոյն եփրատայ....*², *....որք բազում հօտք ոչխարաց և անասնոց ծարակաւորեալ....* (էջ 16)³, *....և ի դրունս մեծամեծաց ընծայ մատուցեալ լինի....* (էջ 17) և այլն: Երկի հոլովման համակարգն ուսումնասիրելիս հանդիպել ենք այնպիսի օրինակի, երբ սեռական-տրական հոլովի դեպքում հեղինակը գոյականը հոլովել է ոչ թե գրաբարում տվյալ գոյականի համար ընդունված հոլովիչով, այլ գրաբարյան հոլովիչի հիման վրա միջին հայերենում ձևավորված մեկ այլ հոլովիչով: Ինչպես գիտենք, գրաբարում *ի*-ով վերջացող միավանակ բառերը պատկանում են *ո* պարզ հոլովման և հոլովվում են *ո* հոլովիչով⁴, սակայն հեղինակը *ծի* միավանակ գոյականը հոլովում է այսպես՝ *ծիան*: Միջին հայերենում *ա* ներդրական հոլովումից վերջնականապես անջատվել էր *ան* վերջադրական հոլովումը, ինչպես նաև նկատվում էր նաև *ո* հոլովման կրճատման կամ *ու-ի* վերածվելու գործընթացը: *Ձի* գոյականի սպասված ձևը պիտի լիներ *ծիու*, սակայն մենք ունենք *ծիան* օրինակը՝ *....եվ աստի ելանէ արապի ձիան վարժ քեղան....* (էջ 23): *Տեղ* գոյականը, որ գրաբարում պատկանում էր *ո-ա* խառը հոլովման, երկում գործածված է այսպիսի ձևով՝ *տեղոջ*: Բերենք բնագրային օրինակը՝ *....մինն է անքոյթ ի բարձրաւանդակ տեղոջ, որոյ անունն Պղնձագոյն անապատ ասեն....* (էջ 11): Միջին հայերենում *ո* հոլովիչը, միանալով *ջ* հոլովակերտին, կազմեց նոր վերջադրական հոլովում՝ *ոջ*: Սակայն այս հոլովման պատկանում էին անձ և ազգակցական հարաբերություն ցույց տվող գոյականները, իսկ այս դեպքում մենք ունենք հետաքրքիր օրինակ՝ *տեղոջ*: Այս հոլովի վերաբերյալ նկատված իրողություններից մեկն էլ այն է, որ գրաբարյան ընդունված *Մարենու* ձևի փոխարեն հեղինակը գործածում է *Մարիանու* ձևը:

Հայցական հոլովի պարագայում ևս հիմնականում իշխում է գրաբարյան համակարգը: Հայցական հոլովով դրված գոյականներն ամորոշ առման դեպքում առանց *զ* նախդրի են գործածվել, իսկ որոշյալ առման դեպքում՝ *զ* նախդրով, օրինակ՝ *....եւ այլ բազում ոտանաւորս է շարադրեալ....* (էջ 12), *....հօտք ոչխարաց իբրև գաստեղս երկնից սփռեալ կան ընդ երեսս դաշտին....* (էջ 21-22): Երկում կան այնպիսի կիրառություններ, երբ նախդիր կրող բառն ունի նախադաս լրացում, և *զ* նախդիրը փոխանցվել է նախադաս անդամին, օրինակ՝ *....յիշելով զսուպը և զբիրտ կարգ....* (էջ 29), *....զգեղեցիկ ամառն, զգրտասառոյց ձմեռն....* (էջ 30) և այլն: Կան

¹ **Ջահուկյան Գ.**, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Երևան, 1969, էջ 50:

² **Յակովբ Կարմեցի**, Տեղագիր Վերին Հայոց, Վաղարշապատ, 1903, էջ 12:

³ Այսուհետև բոլոր օրինակները բերվելու են Հակոբ Կարմեցու «Տեղագիր Վերին Հայոց» երկից, այդ պատճառով կնշվեն միայն օրինակների էջերը:

⁴ **Արախամյան Ա.**, Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1976, էջ 41:

դեպքեր, երբ հեղինակը *զ* նախդրով բառի հետ գործածում է նաև *Ճ* հոդը: Գրաբարում *ը* հոդը չկար, կար միայն *Ճ* հոդ, որն ուներ արդի հայերենի *Ճ* կամ *ը* հոդի նշանակությունը: Բերենք նման կիրառության օրինակներ՝ *....եւ սուրբ հայրապետն Սեբի տեսեալ զհրաշագեղն Ներսէս կաթողիկոս Յայոց....(էջ 43),առեալ զսուրբն Ներսէս իշխանօքն ամենայն զօրօք....(էջ 44)* և այլն: Ցանկանում ենք ընդգծել այն հանգամանքը, որ երկու դեպքում հեղինակը *զ* նախդիրը գործածել է ուղղական հոլովի հետ: Մի օրինակում կարող ենք համարել, որ *շինուածք* գոյականում *ք*-ն որպես հոգնակերտ այլևս չէր դիտարկվում, և այս բառն ընկալվում էր եզակի թվով, այդ պատճառով ունենք այսպիսի օրինակ՝ *....և ճեղքեալ յերկուս բաժանէ զշինուածք....(էջ 51)*: Ինչպես նկատում ենք, սա արդեն աշխարհաբարյան իրողությունն է՝ ի տարբերություն հայցական հոլովի վերաբերյալ վերը նշված իրողությունների: Սակայն մյուս օրինակի պարագայում մեր կարծիքով նման մոտեցում ցուցաբերվել չի կարող: Դեղինակը *զ* նախդիրը գործածում է *բնակիչք* գոյականի հետ՝ *զբնակիչք քաղաքիս, թէ որքան է կան ով որ են ժառանգողք սորա (էջ 30)*:

Բացառական հոլովի դեպքում նկատում ենք տարբեր իրողություններ: Նախ նշենք, որ երկուս կան *Ճ* հոդով գործածություններ, որը գրաբարյան հատկանիշ է, օրինակ՝ *....որ են ի բնիկ գեղեցկաշէն մայրաքաղաքէն Թեոդուպօլսէն....(էջ 9),է հիմնարկեալ ի սրբոյն Գրիգորէ Լուսավորչէն եղեալ մասն սրբոյն Կարապետին....(էջ 11)* և այլն: Մեկ օրինակում կա նախդրի կրկնակի կիրառություն, օրինակ՝ *....և երկրիս Վրացիքն ամենայն յերկուցեալք ի յահե խարածին դարձան յօրենս Սահմենտի....(էջ 18)*: Կա նաև այնպիսի օրինակ, երբ ձայնավորով սկսվող բառից առաջ *ի* նախդիրը պիտի կիրառվեր *յ* տարբերակով, սակայն գործածված է *ի* նախդիրը՝ *ի արևելից (էջ 28)*: Սա ո՛չ գրաբարյան իրողություն է, ո՛չ աշխարհաբարյան, կարելի է վերագրել հեղինակի անուշադրությանը: Բացառական հոլովի վերաբերյալ ամենակարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ մի շարք բառեր բացառական հոլովում գործածված են առանց *ի* նախդրի: Այժմ նշենք այդ կառույցները *կայսերէն (էջ 18), զաւառն (էջ 25), թագաւորէն (էջ 35), պարսպէն (էջ 36), առաջմանէ (էջ 36), Մեսրոպայ վարդապետն (էջ 36), ամենայն կողմանէ (էջ 39),և զայ ջուր Ցրտածորոյն և բլրոյն... (էջ 47), հայոց երկրէն ելանեն (էջ 49)*: Ցանկանում ենք նշել, որ Կարինը թուրքական էրզրում նահանգի վարչական կենտրոնն էր: Հակոբ Կարնեցու անունից հասկանալի է, որ նա Կարինից է եղել: Երկուս այս օրինակների առկայությունը վկայում է այն մասին, որ հեղինակն իր հարաբար Կարնո բարբառին հատուկ լեզվական ձևերն է օգտագործել երկուս, իսկ այդ բարբառը *կը* ճյուղին է պատկանում: Ինչպես վերը նշվեց, արևմտահայերենը ձևավորվել է Պոլսի բարբառի հիման վրա, որը *կը* բարբառաճյուղի հատկանիշներն էր միավորում: Իսկ արևմտահայերենում բացառական հոլովով կազմվում է *է* և *մէ* հոլովակազմիչներով: *Մէ* հոլովակազմիչը հիմնականում դերանվանական հոլովման դեպքում է գործում: Արևմտահայերենում, ի տարբերություն արևելահայերենի, բացառական հոլովն ընդունում է որոշիչ հոդ, իսկ որոշիչ հոդով բացառական հոլովի օրինակներ ևս երկուս կան, վերը բերվել են: Թեև այս պարագայում խոսքն աշխարհաբարի վաղ ենթաշրջանի մասին է, որին հետագայում պիտի հաջորդեր երկճյուղ աշխարհաբարի շրջանը, կարծում ենք, որ լեզվական այս ձևերի կիրառությունը համապատասխան բարբառակիրների կողմից լիովին բնական է: Շատ հետաքրքիր կիրառություն է նաև այն օրինակը, որում ի նախդրի այսպիսի տեղաշարժ է տեղի ունեցել՝ *կողմանէ բարութեամբ ի լի է (էջ 39)*:

Գործիական հոլովի կազմությունը գրաբարյան և գրաբարից շեղվող առանձնահատկությունների ամբողջությունն է: Գործիական հոլովի գրաբարյան համակարգը երկուս բնորոշվում է համապատասխան հոլովիչներով, օրինակ՝ *Յակովբ անուամբ (էջ 9), բարութեամբ (էջ 9), հրամանաւ (էջ 9), այգեստանօք (էջ 10), անասնօք և ոչխարօք (էջ 10), ասելով (էջ 13), գովելով, արտասուելով (էջ 29)* և այլն: Միջին

հայերենում գործիական հոլովի համար ստեղծվել էր *ով* ընդհանրական մասնիկը, որը գրաբարյան *ո* հոլովման եզակի գործիականի ցուցիչն էր և բաղկացած էր *ո* հոլովիչից *և վ* հոլովակերտից: Այն ընդհանրանում է բոլոր հոլովումների գործիականի համար: Երկուսն *ով*-ով գործիականի շատ օրինակներ կան, նշենք դրանք՝ *աղով, եղով, ընկուզով, մեղրով (էջ 10), խաչերով (էջ 11), ստորոտով (էջ 12), հոտով և համով (էջ 16), խաղողով, ձիթապտղով, մրգով (էջ 18), խազնայով (էջ 27), թեմովն (էջ 28), գրով (էջ 29), գովելով, արտասուելով, աւաղելով (էջ 29), ծաղկով (էջ 31), ոգւով (էջ 32), ունելով (էջ 32), խորհրդով (էջ 35), օդով (էջ 39), մարմնով (էջ 41), դասով (էջ 59):*

Ներգոյական հոլովի վերաբերյալ ցանկանում ենք նշել, որ այս հոլովի կազմության գրաբարյան սկզբունքները որոշ չափով պահպանվում են, օրինակ՝ *ի փառաբանութիւնս (էջ1 6), ի լերինս (էջ 20), ի ժամանակին (էջ 34)* և այլն: Սակայն մեծ թվով բառերի ներգոյական հոլովը կազմվել է գրաբարյան կաղապարից տարբերվող ձևով՝ *մէջ բառի օգնությամբ*: Նշենք այդ կազմությունները՝ *ի մէջ ձորոյն (էջ 13), ի մէջ բերդին (էջ 36), ի միջոյ բերդի (էջ 36), ի մէջ դաշտին (էջ 47), ի մէջ երկուց գետոցս (էջ 49), ի մէջ կամրջին (էջ 50), ի մէջ գիշերին (էջ 54), ի մէջ եկեղեցուն (էջ 54), ի մէջ ժամատանն (էջ 54), ի մէջ թաղին (էջ 54), ի մէջ եղբարցն (էջ 60), ի մէջ մայրեացն (էջ 47):*

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ Հակոբ Կարնեցու «Տեղագիր Վերին Հայոց» երկի հոլովման համակարգը գրաբարյան և աշխարհաբարյան տարրերի ամբողջությունն է: Սեռական-տրական հոլովի պարագայում բացառապես գրաբարյան համակարգն է գերակշռում, այդ համակարգից դուրս քիչ իրողություններ կան: Հայցական հոլովի դեպքում ևս գրաբարյան շերտն է գերակշռում, շեղումներն աննշան են: Բացառական հոլովի պարագայում կան գրաբարյան շերտից դուրս շատ հետաքրքիր իրողություններ, որոնք վկայում են այն մասին, որ հեղինակը հարազատ Կարնո բարբառի տարրերն է օգտագործել երկում: Գործիական հոլովով օրինակները ցույց են տալիս, որ գրաբարյան շերտին գումարվում է աշխարհաբարյան լայն շերտ՝ ձևավորելով գրաբարյան և աշխարհաբարյան շերտերի յուրօրինակ ամբողջություն: Նույնը կարող ենք ասել նաև ներգոյական հոլովի վերաբերյալ:

Մեր քննած երկում յուրաքանչյուր հոլովով դրված բառերի վիճակագրական աղյուսակն ըստ գրաբարյան շերտի և նրանից դուրս կազմված՝ աշխարհաբարյան հոլովածների համադրության՝ ունի հետևյալ մոտավոր պատկերը: Աղյուսակի տվյալների հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ վաղ աշխարհաբարում, որին պատկանում է «Տեղագիր Վերին Հայոց»-ը, հոլովական համակարգը գրաբարյան ձևերի համեմատ ուներ ընդհանուր առմամբ մոտ 10-12 տոկոս կիրառություն:

Հոլովներ	Գրաբարյան շերտ	Աշխարհաբարյան շերտ
Սեռական-տրական հոլով	98.5 %	1.5%
Հայցական հոլով	98%	2%
Բացառական հոլով	90%	10%
Գործիական հոլով	76%	24%
Ներգոյական հոլով	88%	12%

ДРЕВНЕАРМЯНСКИЕ И НОВОАРМЯНСКИЕ ПЛАСТЫ В ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ В СОЧИНЕНИИ АКОБА КАРНЕЦИ «ТОПОГРАФИЯ ВЕРХНЕЙ АРМЕНИИ»

Тамара Погосян

Изучение древнеармянских и новоармянских пластов в падежной системе в сочинении Акоба Карнеци «Топография Верхней Армении» (XVII век) приводит к интересным выводам, важным для описания языка XVII века, начального периода исторического развития армянского языка, известного как ранний ашхарабар. Этот период просуществовал около двух веков: от начала XVII до половины XIX. В течение этого времени ранний ашхарабар по-разному был представлен в сочинениях различных авторов: иногда преобладали элементы грабара, иногда элементы какого-либо диалекта, иногда закономерности среднего этапа развития армянского языка.

Была исследована падежная система сочинения XVII века, сгруппированы древнеармянские и новоармянские элементы пятипадежной системы.

Можно утверждать, что падежная система в рассмотренной статье, представляет совокупность древнеармянских и новоармянских элементов.

THE OLD ARMENIAN AND MODERN ARMENIAN LAYERS IN THE CASE SYSTEM OR HAKOB KARNETSI'S WORK "HIGHER ARMENIAN TOPOGRAPHY"

Tamara Poghosyan

The research of Old Armenian and Modern Armenian layers in the case system of Hakob Karnetsi's work "Higher Armenian topography" shows interesting results which are important for description of the 17th century language. It is a special period of development of Armenian language which is known as Modern Armenian. It includes the period of the beginning of 17th century until the end of 19th century. The Modern Armenian was different in different author's works. Sometimes the Old Armenian elements prevailed, sometimes the elements of any dialect or the Middle Armenian regularities.

We have classified the Old Armenian and Modern Armenian elements for each case during the research. We could conclude that the case system of writing is a set of Old Armenian and Modern Armenian elements.

**ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՐՈՒՅՐ ՍԵՎԱԿԻ
«ԵՂԻԾԻ ԼՈՒՅՍ» ԵՎ «ԴԻՄԱԿՆԵՐ» ՇԱՐՔԵՐՈՒՄ**

Լուսինե Համբարյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ն. Ներսիսյան

Էլփոստ՝ lusinarm@gmail.com

Այս աշխատանքում մենք ուսումնասիրել ենք Սևակի պոեզիան և պարզել այդ պոեզիան բնորոշող բազմաթիվ առանձնահատկություններ, բայց, իհարկե, մեր ուշադրությունը կենտրոնացրել ենք համագործածական բառերի և դրանց ոճական կիրառության վրա «Եղիցի լույս» և «Դիմակներ» շարքերում:

Ընդհանրապես բառապաշարն ուսումնասիրելիս հիմնականում առանձնացնում ենք որոշ շերտեր, ինչպես՝ հնաբանություններ, մորաբանություններ, փոխառություններ, օտարաբանություններ, ժարգոնային բառեր և այլն: Բառապաշարի ամենաստվար և հիմնական մասն են կազմում համագործածական բառերը:

Այս բառերը չունեն գործածության սահմանափակում, կարող են կիրառվել գործառական բոլոր ոճերում, գործածվել թե՛ գրավոր, թե՛ բանավոր խոսքում, տանը, աշխատանքում, ստեղծագործելիս, զրասենյակում, միստերի ժամանակ, զբոսնելիս, վիճելիս, սեր խոստովանելիս և այլն, քանի որ այս բառերն ընդհանուր են, բնորոշ են տվյալ լեզվով բոլոր հաղորդակցվողներին, և կապ չունի տարիքը, կրոնական պատկանելությունը, սեռը, սեռական կողմնորոշումը, աշխատանքը, հասարակության մեջ զբաղեցրած դիրքը, պաշտոնը և այլն: Գուցե առանց արտահայտված ոճական երանգավորում ունեցող բառերի հնարավոր է պատկերացնել մեր բառապաշարը, բայց առանց այս բառերի անհնար է: Համագործածական բառեր կարող են լինել կենցաղային իրերը, թվականները, դերանունները, պարզ գործողությունները, որոշ հատկանիշներ և այլն, և այլն:

Այս բառերը ոճական երանգավորում չունեն խոսքաշարից դուրս, սակայն խոսքաշարում դրանք կարող են ստանալ այդպիսի երանգավորում առանձին կիրառություններում:

Հետաքրքիր են նաև դարձվածքները, հիմնականում դարձվածքների բաղադրիչները համագործածական համարվող բառերն են, մինչդեռ դարձվածքներն ունեն ընդգծված ոճական կիրառություն:

Համագործածական բառերի ոճական կիրառությունը Պարոյր Սևակի «Եղիցի լույս» շարքում: Ճշմարիտ է ասում Հանո Սահյանը. ««Եղիցի լույս». նման ցանկություն, որ նա ընտրել էր իբրև խորագիր իր սքանչելի պոետական շարքի, իր հարազատ երկրին և ողջ աշխարհին կարող էր մաղթել միայն այն բանաստեղծը, որի սիրտը լի է բարությանը, ազատությանը, գեղեցկությամբ ու սիրով՝ դեպի մարդը: Դեպի այն մարդը, ում մեծագույն սիրով նա քնքշորեն տանում էր իր «ափի մեջ»՝ այնքան մոտիկ իր շռայլ սրտին: Նրա ամբողջ քնարերգությունն ու էպիկական ստեղծագործությունը թափանցված էր լուսակիր բարու և ազատության բերկրանքով»:

«Եղիցի լույս» շարքը սկսվում է «Նորոյա աղոթք» բանաստեղծությամբ, մեր ուսումնասիրությունը նույնպես սկսենք այս բանաստեղծությունից:

Այստեղ հետաքրքիր է «հավատ» և «մանուկ» բառերի համադրությունը և կիրառությունը:

Հավատը երեխա է, որը դեռ պետք է հայր դառնա, նրան ապտակում են, ծեծում, նա ճչում է, լաց լինում, նա մաքուր է, անմեղ, անսուտ, չունի որևէ բիծ, և այդպիսի

երեխային ուզում են սպանել սուտ հավատացյալները, ուզում են կեղտոտել. հավատ պահելը հավատ թաղելուց դժվար է:

Ահա հաջորդ բանաստեղծության մեջ հետաքրքիր է «առավոտ» բառի կիրառությունը:

Ի՞նչ է առավոտը, լուսի առավոտը, այն նոր կյանք է, ջինջ, անաղարտ կյանք, նոր աշխարհ է, ինքնակատարելագործման աշխարհ: Ու շարունակում է բանաստեղծը.

*Ես՝ զարթնած արդեն,
Բայց դեռ անվա...*

Հրաշալի զուգահեռ է ամենօրյա սովորական, կենցաղային գործողության և արթնացումի, կարծես վերակենդանացման միջև, որը, սակայն, դեռ կատարյալ չէ: Առաջին քայլն արված է, բայց կա դեռ մաքրման, բուժման երկար ճանապարհ, պետք է վվանալ, զովացնել ցանկացած «հիվանդ»-ի դեմք, կապ չունի այդ հիվանդը մաքրո՞ղ է, երկի՞ր, թե՞ հավատ:

Հենց «լույս» բառը, լինելով համագործածական, հզոր ոճական արժեք ունի, այն կատարյալն է, ջինջը, այն երջանկությունն է, գիտակցությունը, գույնը, լույսը ավետաբեր է, բուժող, ջերմացնող, հուշող, պաշտպանող: Լույսն Աստվածն է:

«Լույս» բառին մեկ այլ բանաստեղծության մեջ հակադարձում է «մութ» բառը: Ինչպես մյուս բառերը, որոնք քննում ենք այս աշխատանքում, այնպես էլ «մութ» բառը մեզ ոչ թե հետաքրքրում է իր պարզ և համագործածական նշանակությամբ, այլ իր ոճական երանգով տվյալ խոսքաշարում: Մութն ամենուր է, ճիշտ է, ասում են՝ մթության խտացումից է միշտ լույսը ծնվում, բայց ո՞ր է լույսը, մենք փնտրում ենք այն, մինչդեռ անգամ մեր արյունն է մթությամբ լցված, որը տեսնում ենք, երբ այն չորանում է: Մենք անընդհատ փորձում ենք ցրել այդ մութը, բայց հակառակն ենք անում: Մութը փակում է մեր աչքերը, չի թողնում գնալ լուսի ճանապարհով, մութը տգիտությունն է, այն ճահճի է մման, որից դուրս գալը շատ դժվար է, իսկ մենք գտնվում ենք այդ մթի մեջ, որը սեղմում-սեղմում է մեզ, ճնշում, խանգարում, ցանկանում կլանել, ու ինչքան էլ մեզ համոզեն, որ մթի խտացումից է լույսը ծնվում, առանց լուսի ձգտելու, առանց լույս գտնելու անխախտ նպատակի չի ծնվելու ամենավիրկիչ լույսը:

«Ճակատամարտ պատի հետ» բանաստեղծությունը ճակատամարտ է ինքն իր դեմ, իր բարության դեմ, այստեղ պատը հենց ինքն է, իր բարի էությունը, որին ամեն կերպ փորձում է հաղթել, որն իրեն խանգարում է, իր թշնամին է, ոխերիմը, ուզում է խեղդել իրեն:

*(Բարությունը ինձ գերի է տանում հարկի դիմաց
Ու կես զնով վաճառքի է հանում հիմա)...*

Այս ստեղծագործության վերջում բանաստեղծը կրկին փակագծերի մեջ ասում է.

*(Բարությունըս, վերջ ի վերջո, ես կխեղդեմ,
Թե չարացնող կյանքն էլ չօգնի՝
Խեղդվելիս... մե՞ջըս կխեղդեմ)¹:*

Այսինքն՝ պատը կոտրել, պատին բան հասկացնել կամ ինքն իրեն հաղթել նա չի կարող: Այդ պատին հաղթել նշանակում է խեղդել սեփական անձը, որովհետև ոչնչացնելով պատը՝ նա ոչնչացնում է իրեն:

«Սպի» բառի կիրառությունը նույնպես ոճական արժեք ունի «Աշխարհի հին սպիները» բանաստեղծության մեջ, ոճական արժեքը զգացվում է հենց վերնագրից: Այդ սպիները, որ նույնիսկ մեր «առողջ մտերի» մեջ են «նվում», իրականում տառապանքով հարստացնում են մեզ և մեր կյանքը, այդ «ցավը» ավելի վտանգավոր չէ, քան այն դեղը, որով ձգտում ենք ցավը բուժել:

¹ Սևակ Պ., Եղիցի լույս, Երևան, 1992, էջ 21:

Մենք ևս ցավի ծնունդ ենք, և ցավն է օրենսդիրը: Հին սպիների հարուցած ցավը սրբագործում է, ինչպես կնճիռներն են սրբագործում ճակատը: Այդ սպիները, ցավը մեր փորձն են, մեր գիտելիքները կյանքի մասին, ուժեղացնում ու կոփում են մեզ, հին սպիների ցավը կազդուրիչ է, քանի որ այն անընդհատ հիշեցնում է, որ այդ սպիները վերքերի հետքեր են, իսկ վերքերն ավելի իմաստուն են դարձնում:

Մի հետաքրքիր առանձնահատկություն ենք նկատել Սևակի պոեզիայում. շատ կարևոր դեր են կատարում վերնագրերը: Դրանք երբեմն այնքան կարևոր են, որ եթե չկարդանք, բանաստեղծության հիմնական իմաստը և ասելիքը անհասկանալի կարող են մնալ: Հենց այսպիսին է «Խարույկ սառույցի վրա» ստեղծագործությունը: Ամբողջ բանաստեղծության մեջ ո՛չ խարույկ բառը կա, ո՛չ սառույց, սակայն ողջ բանաստեղծությունը խարույկ է, որը բանաստեղծը ձգտում է վառել սառույցի վրա, այսինքն՝ կյանքի, գոհացման, փառաբանման, ծիծաղի ու ժպիտի կոչ է այն բոլորին, ովքեր միայն վշտերն են համարում հարստություն, միայն տանջանք-տվայտանքն են համարում պահուստ, ովքեր տեսնում են միայն մեր հոգու տերևաթափի ամիսը, մինչդեռ կան օրեր և աստղաթափի:

Մեկ այլ բանաստեղծության մեջ հանդիպում ենք «սիրտ» բառի հետաքրքիր կիրառության, իհարկե այս բառը շատ ստեղծագործություններում է ունենում ոճական կիրառություն՝ չնայած համագործածական լինելուն: Ահա համապատասխան հատվածը.

Ու ես դառնում եմ... համատարած սիրտ.

Շարժումներս ամեն՝ սրտի բաբախում,

Բոլոր ձևերըս՝ շարժումներ սրտի...

Այս բանաստեղծության մեջ փաստորեն տարվում է սիրտ-բանաստեղծ զուգահեռը:

«Եղիցի լույս» շարքում Սևակը հենց սիրտ է, համարյա բոլոր բանաստեղծություններում տիրում է մարդասիրությունը և ինքնամվիրումը՝ հզոր ու բանաձևային ձևակերպումներով:

Այս շարքի վերջին բանաստեղծության մեջ (Պարապություն) մի հետաքրքիր միտք է հայտնում հեղինակը. իր ձեռքերը, որոնք ինքնասաստման համար կարողացել են ուժ գտնել, սկսում են մտածել, որ զուցե ավելի կարևոր են, քան «ինքնագոհ-գոռոզ-մեծամիտ» սիրտը: Ինքնամերժման, ինքնահալածման ու ինքնաքննադատության մի կարմիր գիծ է զգացվում այս բանաստեղծության մեջ, որը ընդհատվում է՝ հասնելով բանաստեղծի պարապությունից տառապող միտքը հանկարծակի զբաղեցնող մի միջադեպի. բանաստեղծը հիշում է, որ առավոտյան բեռնամեքենայով ձիեր էին տանում: Մինչ այդ ձիերը եղել են ուժեղ, նրանց ոչնչով հնարավոր չի եղել ճնշել, նրանք են իրենց մեջքի վրա կրել մարդկային ցեղի պատմությունը, այդ վրնջացող, դոփող, բերանից կրակ թափող ձիերը, իսկ հիմա դարձել են բեռ՝ վախկոտ, խեղճ, դողողացող, ճկվող. այս ձիերը հենց մարդիկ են, այդ ձիերը մենք ենք: Հզոր գործ է, ցնցող պատկեր: Ինչպես տեսնում ենք, «ձի» համագործածական բառը շատ յուրահատուկ ոճական արժեք ունի այս ստեղծագործության մեջ:

Անշուշտ, այս շարքում բազմաթիվ են ոճական արժեք ունեցող համագործածական բառերը, գիտական ծավալուն աշխատանքի նյութ կարող են դառնալ: Բայց մենք սահմանափակվել ենք այսքանով՝ աշխատելով հնարավորինս անդրադառնալ ամենաակնառուներին և փորձել սեղմորեն բացատրել դրանք: Նույն սկզբունքով ենք քննել նաև «Դիմակներ» շարքը:

Համագործածական բառերի ոճական կիրառությունը Պարույր Սևակի «Դիմակներ» շարքում: «Դիմակներ» շարքը հաջորդում է «Եղիցի լույս» շարքին: Շարքում շատ է կիրառվում «դիմակ» համագործածական բառը: Ինչո՞ւ դիմակ:

Դիմակը քողարկում է, ծածկում է շատ արատներ, վատ կրքեր, հակումներ, բայց և կարող է ծածկել նաև մարդու խեղճ, թույլ էությունը, պաշտպանել նրան արտաքին վնասներից, հարվածներից, չթողնել բացահայտված և խոցելի դառնալ:

Դիմակը նաև փախուստի միջոց է, կարող է խաղաղեցնել փոթորիկը կամ գոնե չմատնել փոթորկված հոգին: Սևակին բնորոշ է բռնկուն, բայց կշռադատված միտքը, մտքի լարվածությունը: Շարքում այս ամենը ներկայացվում է խաղի միջոցով: Բանաստեղծությունները կարծես փոքրիկ բեմադրություններ լինեն:

Գուցե առաջին հայացքից մի քիչ անլուրջ թվա արտահայտման ձևը այս շարքում, բայց իրականում հենց այստեղ են արծարծված իրականության ամենացավոտ կողմերը, ամենալուրջ թեմաները: Ու մի քիչ հուճկո՞րը կամ խաղը և՛ ավելի ազդեցիկ են դարձնում ճշմարտությունը, և՛ օգնում են ընթերցողին մի քիչ թեթև ընդունել սարսափելի իրականությունը: Այս շարքում միահյուսված են ողբերգականն ու կատակերգականը, իսկ սա, կարծում ենք, ամենախելացի ձևն է ասելիքը տեղ հասցնելու, հուզելու և ազդելու: Երբ մարդը հասկանում է իր թերությունը, ընկալում, ընդունում ու սկսում ծիծաղել այդ թերության վրա, նշանակում է՝ նա արդեն բարեփոխման ուղին է բռնել:

Շարքը սկսվում է «Միաչքանին» բանաստեղծությամբ: Միաչքանին մի աչքով է նայում կյանքին, որովհետև մյուս աչքն ապակուց է, բայց այդ երկրորդով ավելի շատ է տեսնում.

*Առողջ աչքով ես տեսնում եմ,
Իսկ կույր աչքով... մի՛շտ երազում...*

Այս ստեղծագործության մեջ հետաքրքիր է կիրառված «աչք» համագործածական բառը: Կույր աչքը ավելին կարող է տեսնել, որովհետև իրականում տեսնողը մեր տեսողական օրգանը՝ աչքը չէ. այն կարող է նայել, բայց տեսնելու համար ավելին է պետք, տեսնելու համար պետք է բաց պահել հոգին, սիրտը: Շատ քչերն են իրականում տեսնում: Միաչքանու կույր աչքը ազատ է, դիմակավոր չէ, և այն կարողանում է լինել իրական, մոտ լինել իր իսկ էությանը:

Տխուր ստեղծագործություն է «Միոտնանին», այստեղ էլ ոճական արժեք ունի «ոտ» բառը, որով տնտեսում է տան ծախսերը՝ զույգի փոխարեն միշտ կենտ կոշիկ պատվիրելով: Յուրահատուկ համադրում է արքունիի և իրականության:

«Հարբեցողը» բանաստեղծության մեջ հարբեցողը հենվել է սեղանին ու ճոճվում է դատարկ գավի վրա, ինչպես «ահեղ մի անդունդի»: Ու շիշը թվում է նրան մի հրթիռ, որը պատրաստ է երկինք սլանալ, բայց վառելիք չունի: Ուշադրություն դարձնենք «շիշ» բառին, շիշ-հրթիռ զուգադրումը պատմում է մեզ հարբեցողի երազանքի մասին. իրազենի մի կենտ գնդակ, որով այդ շիշը և ինքը կուրային դեպի երկինք, դեպի իր իսկական հայրենիքը՝ քառսային միգամածը:

Դաժանորեն մատնում է իրականությունը «խեղկատակը» ստեղծագործությունը, որից հետո «Ծաղրածուն»:

«Ծաղրածու» բառը համագործածական է, բայց ունի ոճական կիրառություն այս ստեղծագործության մեջ: Նա սովորական ծաղրածու չէ, այլ դիմակավորված ու քողարկված ճշմարտություն: Այս գործը բավականին համարձակ է, այստեղ բառերի մեծ մասն ունեն թաքնված իմաստներ և ոճական արժեք: Ուսումնասիրենք հետևյալ հատվածը.

*Բանտարկյալները զազանանոցի
(Փղից սկսած ու հասած օձին),
Առա՛նց խտրության ու տարբերության,
Բոլորը պիտի ստանան կարգով
Համապատասխան շքանշաններ
Եվ... ինչի՞ համար.
Լոկ համբերության...*

«Գազանանոց» ասվածը խորհրդային միությունն է, որտեղ մարդիկ շքանշաններ էին ստանում ըմբոստ չլինելու համար¹, տիրում էր համընդհանուր համբերու-

¹ Գասպարյան Դ., Պարույր Սևակ, Երևան, 2001:

թյան մթնոլորտ, և միայն հին էշերն էին երբեմն քացի տալիս. նրանք էլ համարձակ հանդուգն մարդկանց տեսակն էին, որոնք ոչինչ փոխել չէին կարող, բայց լռել էլ չէին կարող :

Ճշմարտությունն է փնտրում նաև «խաղալիք սարքողը». նա կարող էր ամեն բան սարքել, բայց դրանք կլինեին միայն խաղալիքներ, չէին լինի իրական: Նա չէր կարող ճշմարտությունը «սարքել», որովհետև «սարքովի» ճշմարտություն չի լինում:

Եվ ահա հերթը «դիմակահանդեսի գլխավորին»-ն է, ո՞վ է այդ միակ անդիմակը, որ դիմակահանդեսը հայտարարում է ավարտված: Դիմակահանդեսի գլխավորը հենց հեղինակն է՝ ամբողջովին մերկ նյարդերով, բոլորից ուժեղ, քանի որ համարձակվում է ասել անդիմակ ճշմարտությունը: Հեղինակը հորդորում է բոլոր դիմակավորներին ճանաչել իրենց «վերջի՛ն անգամ, վերջի՛ց առաջ...», որովհետև ուշացած արթնացումը «կնճամվի մի պայթյունի», իսկ այս խաղում մորթվողը «մարդկայնություն-մարդկությունն է»:

Համագործածական բառերի ոճական հետաքրքիր կիրառությամբ հատկապես աչքի է ընկնում սևակյան հզոր ստեղծագործություններից մեկը, որը բաղկացած է երեք մասից և կոչվում է «Իրերի բնությունը»:

Ի՞նչ է աթոռը, մի՞թե բանաստեղծի մատնանշած աթոռն այն է, որը կա բոլորիս տներում, սեղանների մոտ, որի վրա սովոր ենք նստել: Ո՛չ, բանաստեղծի մատնանշած աթոռը բոլորովին դա չէ, այլ պաշտոնը, որին, ինչպես ընտանի չորքոտանիներին, մեր տուն ենք ընդունել, որ ծառայի, սակայն ի՞նչ ծառայել:

*Աթոռ կոչվածը, ինչպես գիտեք դուք,
Նրա համար է, որ նստենք վրան:
Սակայն պարզվում է,
Որ սրա վրա նստողի վրա
Սա ինքն է նստում...*

Եվ դատավորը որոշում է դատել նրան, քանի որ նա մի չար ապստամբ է, նման է վարակի, որը հեշտությամբ կարող է վարակել այն բոլորին, ում կյանքը չի սովորեցրել դիմադրել: Դատավորը զգուշացնում է, որ աթոռին նստողը չպետք է մոռանա, որ ինքը բարձրագույն երկոտանի է, ոչ թե չորքոտանի կամ չորքոտանու ճորտ.

*Հակառակ դեպքում
Այս նո՛ւյն ամբիոնից,
Այս նույն բերանով կհնչի արդեն
Այնինչ Օրենքի Այսի՛նչ Հողվածը...*

Հաջորդ դատվողները գլխարկն ու համագգեստն են: Այդ զգեստի հետ ով կրում է այդպիսի գլխարկ, նա այլևս չի մտածում: Գլխարկը՝ պաշտոնն ու դիրքը, ամեն ինչ որոշում է գլխի փոխարեն: Օրենքի և Իրավունքի սպասավորները ունեն օրենքի պաշտամունք, բայց այդ կույս օրենքը բռնաբարում է ոչ թե հատուկենտ անհատների, այլ նույնիսկ ամբողջ ժողովուրդների:

*Բացառությունն է կուսություն խախտում,
Եվ դրանից է
Ծնվում մեր մանուկ Արդարությունը:*

Հնարավորինս ներկայացրինք նաև այս շարքում առկա և ոճական արժեք ունեցող համագործածական բառերը՝ անդրադառնալով նաև ստեղծագործությունների այլ առանձնահատկություններին, որովհետև անհնար է ուսումնասիրել Սևակի ստեղծագործությունների լեզվական տարրերը՝ բացարձակ չդիտարկելով նրա ստեղծագործությունների բովանդակային կողմը:

Այս շարքը, ինչպես և նախորդը, երբեք ժամանակավրեպ չեն լինի:

Մեր ուսումնասիրության համար ընտրել էինք Սևակի ստեղծագործությունների համագործածական բառաշերտը, որովհետև կարծում ենք՝ ոչ բոլորը կարող էին համագործածական բառերին այդքան արտահայտչականություն և գույներ տալ, այդ բառերով ստեղծել արվեստի արժեքավոր, գեղեցիկ ու բովանդակալից գործեր:

Սևակը կարող էր նույնիսկ առանց շքեղ ու գունագեղ բառերի շքեղ ու գունագեղ մտքեր արտահայտել. հազվագյուտ տաղանդ, որ բնորոշ է շատ քչերին:

Սևակյան պոեզիայում ամենահետաքրքիրը բառի հետ խաղն է. Սևակը բառը սիրում է ու փորձում է պաշտպանել նրան ավելորդ շահարկումներից, չարչարվելուց: Բանաստեղծը բառը կիրառում է միայն ճիշտ տեղում ու ճիշտ պահին, ասելիքը հստակ է, դիպուկ ու բազմաշերտ:

Լավ հիմնականատարի սկզբունք է. կարևոր համարել ամեն մի զինվորի դերը ու կյանքը, միայն այս դեպքում է հաղթանակը բոլորինը և իրական լինում:

Սևակի ստեղծագործություններում մենք տեսնում ենք նրա ուժեղ, բայց լարված նյարդերը, տաք ու տաքացնող արյունը, ընդվզող, ըմբոստ հոգին ու անափ սիրով լցված սիրտը: Սևակը զարմանալիորեն ճանաչում է մարդուն և հրաշալիորեն տիրապետում է մարդուն մարդ դարձնելու դժվարին արվեստին: Մնում է միայն ավելի խորությամբ կարդալ սևակյան ստեղծագործությունները, և դրական փոփոխությունները անխուսափելի կլինեն:

СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЩЕУПОТРЕБИТЕЛЬНЫХ СЛОВ В ПОЭТИЧЕСКИХ ЦИКЛАХ ПАРУЙРА СЕВАКА «ЕГИЦИ ЛУЙС» И

«ДИМАКНЕР»

Лусине Амбарян

В статье представлены стилистические значения общеупотребительных слов, которые использовал армянский писатель Паруйр Севак в своих двух поэтических циклах «Егици луйс» («Да будет свет») и «Димакнер» («Маски»).

В результате исследований можно предположить, что Севак использовал стилистически немаркированные общеупотребительные слова для выражения образных и интересных идей.

THE STYLISTIC USE OF COMMON WORDS IN PARUYR SEVAK'S POETIC CYCLES. "EGHITSI LUYIS" AND "DIMAKNER"

Lusine Hambaryan

In this article the author presents the stylistic meaning and value of common words (words that have a common use) in Armenian writer Paruyr Sevak's two poetic cycles: "Eghitsi luyis" (Let there be light) and "Dimakner" (Masks).

The author has come to the conclusion, that Sevak could express figurative and interesting ideas without using words with stylistic meaning and value.

ՂԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՀՈՍԱՆԻՇՆԵՐ ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ԽԱՂԵՐՈՒՄ

Հասմիկ Գրիգորյան

Գորիսի պետական համալսարան, Մանկավարժական հոմանիտար
մասնագիտությունների ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ ք.գ.թ., դոց. Մ. Քունունց

Էլփոստ՝ hasmik993@gmail.com

Խոսքն ինքնատիպ ու պատկերավոր դարձնելու համար Սայաթ-Նովան գործածել է բազմաթիվ դարձվածքներ, որոնք աչքի են ընկնում իմաստային յուրահատուկ կառուցվածքով և բովանդակային առանձնահատկություններով:

Այս աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել Սայաթ-Նովայի ստեղծագործությունների լեզվական առանձնահատկությունները դարձվածքների տեսանկյունից: Սայաթ-Նովայի քնարական արվեստի, և առհասարակ, դարձվածաբանական աշխատանքների համար առանձնահատուկ նշանակություն ունեն դարձվածքների հոմանիշային խմբերի, այդ խմբերում հեղինակային դարձվածքների տարանջատումը:

Հետաքրքրական է, որ հոմանիշ դարձվածքներն ունեն միևնույն իմաստային հիմքը, տարբերվող բաղադրիչային կազմ և պատկերային համակարգ, ուստի հեղինակի դարձվածքների հոմանիշությունը դիտարկելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել դարձվածային իմաստի բազմաշերտ բնույթն ու դրա ձևավորման առանձնահատկությունները, որ կրում են Սայաթ-Նովա բանաստեղծի լեզվամտածողության առանձնահատկությունները: Հոմանիշ դարձվածքների, բանաստեղծի մտածողության ու ժամանակի խոսակցական տարբերակների քննությամբ միայն հնարավոր է առանձնացնել հեղինակային կազմությամբ դարձվածքները:

ա) **Տանջվել, տառապել** իմաստով.

Արուն-քրտինքով թաց լինել¹- «Արյուն-քրտինքով» դարձվածքը նշանակում է «մեծ դժվարությամբ, տանջալից ճիգերով», Սայաթ-Նովան այս դարձվածքին կցել է «թաց լինել» հարադրությունը և ստեղծել նոր դարձվածք՝ «սաստիկ տանջվել, տառապել» նշանակությամբ:

Կինքը մաշել² - «Չա՛ լաց էլա, վա՛յ կանչեցի անհաշիվ, էլ ի՞նչ օքուտ, ջան տու, կինքըտ հա՛ մաշի, էս իմ դարդից թուղ վուր օջով չըքաշի»³, **չարչարվել, տանջվել, տառապել**⁴ - 1. երկար ժամանակ **չարչարվել, տքնել**, 2. **տառապել**, (հեղինակը կիրառել է «կյանք»-ի բարբառային «կինք» ձևը):

Ջանը մաշվել-հյուծվել, տանջվել⁵ - «Մաշվեցավ ջանըս», «Ջանըս է մաշած, Ջանս հանեցիր, ջաղութար իս», կիրառվել է նաև սրա հարակատարով ձևը՝ որպես հատկանիշ. **ջանը մաշած-հյուծված, տառապած, տանջված**⁶:

Սիրտը (փուրում) սըքուր լինել - տխուր լինել, տառապել⁷ - «Սիրտըս փուրումըս սըքուր է, ալ աչկիրըս լաց է անում» դարձվածքը հեղինակային է, առաջացել է փոխաբերության հիմքի վրա: Այն դիտարկում ենք որպես դարձվածք, որովհետև կայուն, վերաիմաստավորված, պատկերավորությամբ օժտված կապակցություն է:

¹ Սայաթ-Նովա, Հայ խաղեր, Երևան, 1959, էջ 117:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 89:

³ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., Դարձվածաբանական բառարան, Երևան, 1975, էջ 114:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Նույն տեղում, էջ 54:

⁶ Նույն տեղում, էջ 23:

⁷ Նույն տեղում, էջ 72:

Սարմինը բեղամաղ ըլնել¹ - «Թեվուր հոքուտ կամքն իս անում, մարմինտ բեղամաղ է ըլում» «Բեղամաղ»՝ անտրամադիր, նեղացած, վշտացած: «Բեղամաղ ըլնել» հարադրությունը, գործածելով «մարմինը» բառի հետ, ստեղծել է դարձվածային միավոր՝ «վշտանալ, ցավ ապրել, տանջվել» նշանակությամբ:

Ջիգայր էրվել-տանջվել² («Էրվեցավ ջիգարըս») - բարբառներում առկա դարձվածք է:

Ջան չունենալ³ (յարի ձեռնենեն) - (սիրած էակի պատճառով) **հյուժվել, հալունաշ լինել**: Ժողովրդական մտածողությունից եկած, փոխաբերության և չափազանցության հիմքի վրա առաջացած բարբառային դարձվածք է:

Աչկենեն ջուհար գնալ-աչքի լույսը, փայլը կորցնել, այստեղ՝ **սիրուց սաստիկ տառապել**⁴ - «Աչկենեն ջուհարըն գնաց յարեն կարոտ ախ անելեն»): **ջուհար**՝ գոհար, փխբ.՝ **փայլ, աչքի լույս**⁵. «**աչքի լույսը հատնել**» դարձվածքը նշանակում է **տեսողությունը թուլանալ**: Դարձվածքը ձևային առումով գործածական է խոսակցական տարբերակներում, իմաստային առումով հեղինակային է. Սայաթ-Նովան կիրառել է «**սիրուց սաստիկ տառապել**» իմաստով:

Աչկը արին լալ - սաստիկ տանջվել, շատ տառապել, («Սայաթ-Նովեն ասաց՝ գալում, աչկըս լալիս է արին»)՝ առաջացել է փոխաբերության հիմքի վրա⁶: Այս դարձվածքը «**աչքը արյուն լալ**» ձևով նշված է որպես Թբիլիսիի բարբառի դարձվածք և որպես օրինակ բերված է Սայաթ-Նովայի նույն նախադասությունը:

(Ղարեն//յարեն) էրված լինել՝ սիրուց տանջվել, տառապել («Փահրադըն միռած, Շիրինն ասաց՝ դարեն էրված իմ», «Մեջլումի նըման ման իմ գալի, յարեն էրված իմ»)՝ **Էրված լինել**՝ հարադիր բայ, որն ունի նաև դարձվածային արժեք, «**Էրվել-խորովել**» դարձվածքը դարձվածաբանական բառարանում բացատրված է «**տանջահար լինել**»⁹, այս դարձվածքը հեղինակային է ձևային առումով. ներառված է **դարեն//յարեն** ներգործման խնդիրը:

Աչկը ջցամաքել-սաստիկ տանջվել, տառապել, տառապանքները շարունակվել, նաև՝ **ողբ ու սգի մեջ լինել** («Էնդուր աչկըս չէ ցամաքում սըրտիս մեջըն արին մնաց»)՝ դարձվածքը հեղինակային է ձևային առումով, իմաստային առումով գոյություն ունի. «**Ցամաք աչքով (ապրել)**» դարձվածքը դարձվածաբանական բառարանում բացատրված է «**լաց, դժբախտություն, սուգ, ծանր կյանք չտեսնել, առանց վշտի, առանց արցունքի (ապրել)**»¹¹:

Սրտի մեջը արին մնալ – սաստիկ տառապել, տառապանքը հետք թողնել, սպի թողնել նույն տեղում («Էնդուր աչկըս չէ ցամաքում սըրտիս մեջըն արին մնաց»): փոխաբերության հիմքի վրա է առաջացել, հեղինակային է, պատկերավոր մտածողության արդյունք է. «արյուն» բառի բարբառային ձևին հարադրությամբ կապակցվել է «մնալ» բայը, և փոխաբերաբար դա վերագրվել է սրտին:

Բերնում համ չլինել-սաստիկ տառապանքից հետո անզգայանալ («Աշխարհենեն բեզարիլ իմ, էլ բերնունըս համ չկա»)՝ հեղինակային կիրառություն. ստեղծել է փոխաբերության հիմքի վրա:

¹ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 65:

² Նույն տեղում, էջ 56:

³ Նույն տեղում, էջ 23:

⁴ Նույն տեղում, էջ 72:

⁵ Սարգսյան Ա., Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. Բ, Երևան, 2002, էջ 235:

⁶ Նույն տեղում, էջ 48:

⁷ Նույնի Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. Ա, Երևան, 2001, էջ 79:

⁸ Սայաթ-Նովա, էջ 31:

⁹ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 227:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 69:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 566:

¹² Նույն տեղում, էջ 94:

Սիրտը սով - սիրած էակին կարոտել, սիրուց չհագեցնալ, կարոտաբաղձ լինել¹ («Աշխարհըն աշխարով կշտացավ, իմ սիրտըն քիզանից սով ա»)։ հեղինակային է, ստեղծված է փոխաբերության հիմքի վրա. բարբառային բառարանում բացատրված է «կարոտ մնալ (մեկից, մի բանից)»² և բերված է վերոբերյալ օրինակը։ Դարձվածաբանական բառարաններում այս դարձվածքը ընդգրկված չէ։

բ) տանջել, տառապանք պատճառել, սիրո գերին դարձնել իմաստով.

Ջիգարը կրակ տալ-տանջել, տառապանք պատճառել («Ջիգարըս կըրակ իստըվի, էրվում իմ բիրյանիս անում»)՝³ . «Կրակ տալ» հարադրությունը, որ վերածվել է դարձվածքի, դարձվածաբանական բառարանում բացատրված է այսպես՝ 1. հրդեհել, այրել, վառել, 2. Կրակ բանալ, կրակել, գնդակոծել⁴։ Փոխաբերության հիմունքով Սայաթ-Նովան այն համակցել է «ջիգար» բրբ. բառի հետ և ստեղծել հեղինակային դարձվածք, սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ այս դարձվածքի բովանդակությունը կա ժողովրդական մտածողության մեջ (արտահայտվում է տարբեր ձևերով)։

Սիրտը յարա անել - վիրավորել, սրտին վերք թողնել, տառապանք պատճառել, սիրտը կտորել, տանջել («Սիրտըս արիր յարա, յար»)՝⁵ . «յարա անել» հարադիր բայ (բրբ.), «սիրտը յարա անել» փոխաբերության հիմքի վրա առաջացած դարձվածք, հեղինակային չէ։

Սիրտը խուցել-վիրավորել, տանջել, տառապանք պատճառել («Դառըն խոսկով սիրտըս խուցից»)՝⁶ . հեղինակային չէ, «խոցել»-ի փոխարեն գործածել է «խուցել» ձևը, դարձվածաբանական բառարանում այս դարձվածքը բացատրված է «վիրավորանք հասցնել»⁷։

Աղուի թասը խմեցնել-կյանքը դառնացնել, տանջել, տառապեցնել (նույն տեղում «խըմցըրեցիր անմիղ տիղըն էս աղուի թասն ինձի»)։ հեղինակի պատկերավոր մտածողության արդյունքն է, բարբառային ձևով է ձևակերպված. հիմնված է փոխաբերության վրա։ Այս միավորը բառարաններում ընդգրկված չէ, սակայն համապատասխանում է դարձվածքի բոլոր հատկանիշներին (կայունություն, վերահիմաստավորում)։

Արտասունքն արուն շինել-տանջել, ցավ, տառապանք պատճառել («Արտասունքս արուն շինեցիր»)՝⁸ . հեղինակային է, փոխաբերության հիմքի վրա է առաջացել, համապատասխանում է դարձվածքի հատկանիշներին։

Սիրտը կես անիլ-մեծ տառապանք, ցավ պատճառել («Վախում իմ, թե սերըս սիրտըս կես կանի»)՝⁹ . «կես անել» կիսել հարադիր բայը գործածել է «սիրտ» բառի հետ։

Սիրտը յարալու անել-տանջել, ցավ պատճառել («Սիրտըս յարալու արիր՝ Աչկըս գու լա հա՛ գարին»)՝¹⁰։

Լիղի պարքիվել-դառնություն, ցավ, տառապանք պատճառել («Ով քիզի լիղի պարքիվե, դուն տու շաքար, Սայաթ-Նովա»)՝¹¹ . հեղինակային է և համապատասխանում է դարձվածքի հատկանիշներին։ «Լիղի»-ն «լեղի»-ի բարբառային ձևն է։

¹ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ա., էջ 35։

² Սարգսյան Ա., Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. Ե, Երևան, 2008, էջ 345։

³ Սայաթ-Նովա, էջ 18։

⁴ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ա., էջ 334։

⁵ Սայաթ-Նովա, էջ 91։

⁶ Նույն տեղում, էջ 94։

⁷ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ա., էջ 527։

⁸ Նույն տեղում, էջ 51։

⁹ Նույն տեղում, էջ 46։

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 35։

¹¹ Նույն տեղում, էջ 65։

Սիրտը դադ անել-տանջել, ցավ, տառապանք պատճառել («Յարի սիրտըն դադ մի՛ անի») ¹ հեղինակային չէ. Դրձվծ. բառարանում նշված է որպես խոսակցական դարձվածք և բացատրված «սաստիկ վիրավորել, տանջել, կսկծացնել» ²: Ժողովրդական խոսքում գործածվում է նաև սրա ոչ հարադրավոր ձևը՝ «սիրտը դաղել»:

Յոգին հանիլ («Յարըն նագով հոքիս հանից») ³ հեղինակային չէ, դրձվծ. բառարանում բացատրված է՝ 1. սպանել, 2. տանջել, չարչարել, նեղել ⁴: Սայաթ-Նովան գործածել է երկրորդ իմաստով:

Ջանը հանել («Ջանըս հանեցիր էդ փրսանդով») ⁵ (փրսանդա՝ մոտեցում, վարվելակերպ)). դարձվածաբանական բառարանում զետեղված չէ, բարբառային բառարանում նշված է որպես թիֆլիսի բարբառի դարձվածք, և օրինակը բերված է Սայաթ-Նովայից ⁶:

զ) **խենթացնել, խելքահան անել իմաստով**

Ուշկ ու միտկը տանել-խելքահան անել («Ուշկ ու միտկըս դուն իս տարի») ⁷ - 1. ուշադրություն գրավել, հմայել, դյութել, 2. անչափ ծիծաղեցնել, ուշաթափ անել, 3. դատողություններից, դատելու ունակությունից զրկել, 4. ամբողջ ուշադրությունը գրավել: Սայաթ-Նովան բոլոր այս իմաստները միահյուսել է և դրել իր գործածության իմաստային հիմքում՝ բացի այստեղ նշված երկրորդ իմաստից:

Խիլքը տանել - («Խիլքըն գըլխես հա՛ տանում իս») ⁸ - «խենթացնել, խելացնոր դարձնել, զմայել» հեղինակային չէ, դարձվծ. բառարանում բացատրված է՝ խենթացնել, խելացնոր դարձնել, զմայել ⁹:

Ուշկ ու միտկը իրար շաղել-մտքերը խառնել, շփոթեցնել («Ուշկ ու միտկըս իրար շաղեցիր») ¹⁰. հեղինակային է՝ «ուշք ու միտքը տանել»-ի համաբանությամբ է ստեղծված:

Ուշկ ու միտկը քնեցնել-միտքը թնրեցնել, սթափ մտածելուց շեղել («Էշխըն վուր կա՛ հագար բաբաթ հանգ ունե. ուշկ ու միտկըն կու քընեցնե՛ բանգ ունե») ¹¹. հեղինակային է, «ուշք ու միտքը տանել»-ի համաբանությամբ է ստեղծվել:

դ) **Մխիթարել իմաստով.**

Տխուր սիրտ խնդացնել - («Շատ տըխուր սիրտ կու խընդացնիս») ¹² **սրտից փուշ հանել, մխիթարել, սփոփել, տրամադրություն բարձրացնել, ուրախացնել.** փոխաբերական իմաստով է ստեղծվել:

Սիրտը հովացնել-հանգստացնել, մխիթարել («Էրված սիրտըս հովցընելու բըխիր դու ախպուրի նման») ¹³. կազմված է համեմատությամբ: Այս դարձվածքը դարձվածաբանական բառարանում բացատրված է՝ որևէ բանի (վրեժ, սիրտ) ծարավը հագեցնել», «Սիրտը հովանալ»-ը (նտ) բացատրված է «որևէ բանի ծարավը հագենալ, հանգստանալ» ¹⁴, սակայն Սայաթ-Նովան այս իմաստներով չի կիրառել, այլ սփոփել, մխիթարել. ձևային առունով դարձվածքը կա, հեղինակային է իմաստային առունով, իսկ «սփոփել» իմաստով տարածված է նաև բարբառներում:

¹ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 22:

² Նույն տեղում, էջ 525:

³ Սայաթ-Նովա, էջ 22:

⁴ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 363:

⁵ Սայաթ-Նովա, էջ 23:

⁶ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 228:

⁷ Սայաթ-Նովա, էջ 72:

⁸ Նույն տեղում, էջ 24:

⁹ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 282:

¹⁰ Սայաթ-Նովա, էջ 42:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 39:

¹² Նույն տեղում, էջ 19:

¹³ Նույն տեղում, էջ 102:

¹⁴ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 528:

Իմաստային մոտ երանգ կա նաև «**Չիվանդի դողը կտրել**» կապակցության մեջ («Շատ տըխուր սիրտ կու խընդացնիս, կու կըտրիս հիվընդի դողըն») ¹, **սպեղանելու, բալասան դառնալու, ապաքինելու, ոտքի կանգնեցնելու, բուժելու իմաստով**, այստեղ պարզապես ավելի ֆիզիկական դրսևորում ունի, քան հոգեկան սփոփանքն ու ապաքինումն. ազատ կապակցությանը տվել է դարձվածային երանգ:

ե) **Արտասվել, լալ**

Աչկը թացել-լալ, լաց լինել («Քանի լացի, աչկըս թացի, անց չըկացավ միր դըռնեմեն...») ², հեղինակային չէ «**լաց եղող, լացի, արտասուքի մեջ**» ³:

Աչքը զայի անել-շատ լաց լինել, աչքերը արտասուքով փչացնել, («Լացիս, աչկըտ զայի անիս...») ⁴. «զայի անել»՝ փչացնել, վնասել, որպես օրինակ բառարաններում բերված է Սայաթ-Նովայի «աչքը զայի անել» կապակցությունը. դարձվածքը հեղինակային է. «զայի անել» բարբառային հարադրության համադրումը «աչքը» բառի հետ՝ ստացել է դարձվածք:

Արտասուքը չայի անել - («Արտասուքըտ չայի անիս. Չայու ջուրիս») ⁵ **արտասուք թափել, շատ լաց լինել**. Սայաթ-Նովայի սույն գրքի բառարանում «Չայ»-ը բացատրված է «գետ», «Չայի անիլ»՝ գետի պես վարար դարձնել ⁶: Դարձվածքը հեղինակային է. համեմատության և փոխաբերության հիմքի վրա Սայաթ-Նովան «Աչքը» և «Չայի անել»-ը համադրել է և ստեղծել դարձվածք:

զ) **խենթանալ իմաստով՝**

խիլքը շվարած դառնալ-խենթանալ, հիմարանալ, շվարել, խելքը գցել, խելքը կորցնել, անխելքանալ («Ովոր էրեսըտ կու տեսնե, խիլքըն կու դառնա շվարած») ⁷. **շվարել՝ շվարած դառնալ** հարադրության և **խելքը** բառի համադրությամբ ստեղծել է այս դարձվածք:

խիլքը տանուլ տված լինել - («խիլքըս տանուլ տըված լիղնուրթ իմ դառի») ⁸, «**խելքը կորցնել, թոցնել, հիմարաբար կամ սխալմամբ մի բան ասել կամ անել**». **Սայաթ-Նովան կիրառել է «խենթանալ» իմաստով:**

խիլքը գլխեն տարած ունենալ - («Արտասուքըս արուն շինեցիր, խիլքըն գըլխես ունիմ տարած») ⁹ «**խելքը գլխից հանել, տանել, հիմարացնել, խենթացնել**» (հեղինակային չէ):

Միտկը մոլըրվիլ - մտքերը խառնվել, չկենտրոնանալ, սխալ ուղղությամբ մտածել, **խառնիճաղանջ մտքեր ունենալ** («Չըլի՞ միտկըտ մոլըրվիլ է») ¹⁰:

Ճամփեն մոլորվել-ճամփից շեղվել. («Էնդու համա քու տեսնողըն իր ճամփեմեն կու մոլըրվի») ¹¹, համարժեք է «**ճանապարհից դուրս գալ կամ ելնել**» դարձվածքին, այստեղ՝ սիրած էակի գեղեցկությունն է մոլորեցնում հեղինակին:

խիլքը հիմարին բաբ անիլ-խելքը հիմարի խելքին հավասարեցնել. («Դուն էն գըլխեսն իմաստուն իս, խիլքտ հիմարին բաբ մի՛ անի») ¹²: Չեղինակային չէ, առկա է ժողովրդական մտածողության մեջ (բաբ անիլ՝ համեմատել թիֆլ. բրբ)

է) **Ձոհաբերվել**

Չոզին տալ-կյանքը զոհել, կյանքը տալ, նաև՝ մահանալ («Չոքիս տամ շիմշատ կըռանըն») ¹. **Չոզին ավանդել, մեռնել, 2. Չոզի տալ՝ անսահմանորեն նվիրված լինել**

¹ Սայաթ-Նովա, էջ 19:

² Նույն տեղում, էջ 101:

³ Սուբխասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 42:

⁴ Սայաթ-Նովա, էջ 26:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Սուբխասյան Ա., Գալստյան Ս., էջ 234:

⁷ Սայաթ-Նովա, էջ 80:

⁸ Նույն տեղում, էջ 89:

⁹ Նույն տեղում, էջ 51:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 35:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 76:

¹² Նույն տեղում, էջ 44:

մի բանի, սիրով, նվիրվածությամբ մի բան անել, պատրաստ լինել կյանքը տալու մի բանի համար, 3. Սաստիկ փափագել, ցանկանալ մի բան: Գործածված է երկրորդ իմաստով:

Գլուխը փիանդազ անել-գլուխը ոտքի տակ փռել, նվիրվել, մեծարել, զոհաբերվելու պատրաստակամություն ցուցաբերել («Գլուխը փիանդազ իս անում, յա՛ր, ա՛ման»)¹. **փիանդազ անիլ՝ ոտքի տակ փռել**(բռբ.) (այդպես է բացատրված Սայաթ-Նովայի նույն գրքի բառարանում «գլուխ» բառի հետ ստեղծվել է դարձվածք:

(Ջահել) կինը տանուլ տալ-կյանքը կործանել, զոհաբերել, կյանքը նվիրել («Ջահիլ կինընս տանուլ տըված, մե փըշըրված բըրուլ իմ յիս»)² - **«Կյանքը տալ»** դարձվածքի իմաստն արտահայտել է նոր կազմությամբ:

Գլուխը բադա տալ-գլուխը անտեղի կորստի մատնել, խնդիրներ հարուցել («Նըհախ տիղըն գըլուխըտ մի՛ տա բադա»)³) **Բադա տալ** հարադիր բայ, «բադա՝ **«անտեղի կորուստ»**, դարձվածքը հեղինակային է. «գլուխ»-ը համադրել է հարադրության հետ:

Գլուխը մատաղ անել⁴ - հեղինակային չէ. այս դարձվածքին համարժեք է «Գլուխը մատաղ տալ»-ը, որը նշանակում է «իրեն զոհաբերել, իրեն որպես զոհ մատուցել»:

Գլուխը մահի տալ - («Դուն գըլուխըտ մահի կու տաս, յիս էլ քիզիդ կու միռ-հիմ»)⁵. 1. **Անձնասպանություն գործել**, 2. **Կյանքը զոհաբերել, վտանգի ենթարկել, կյանքը նվիրել**, 3. **Ջոհվել, սպանել**: Սայաթ-Նովայի գործածել է երկրորդ իմաստով:

Գլուխը մահու ճանգին լինել - կյանքը վտանգի մեջ լինել, մահը մոտ լինել («Սայաթ-Նովեն էնդուր գու լա՛ գըլուխըն մահու ճանգին ա»)⁶. Սայաթ-Նովայի պատկերավոր մտածողության արդյունքն է. փոխաբերության հիմքի վրա ստեղծվել է դարձվածային արժեք ունեցող այս կապակցությունը:

ը) **Մոռանալ իմաստով**

Մտքից հանել - մոռանալ, մոռացության տալ, չհիշել, այլևս չսիրել⁷: Հեղինակային չէ: **Սրտից հանել**⁸ - **մոռանալ, մոռացության տալ, չհիշել, այլևս չսիրել**: Հեղինակային չէ:

Այս երկուսը նույն իմաստն են արտահայտում մի տարբերությամբ, որ առաջին դեպքում խոսքը հակվում է բանակությանը, երկրորդ դեպքում՝ զգացմունքների:

Աշխատանքում ուսումնասիրել ենք Սայաթ-Նովայի գործածած 49 դարձվածք: Նրա խոսքը հարուստ է դարձվածքներով, որոնք աչքի են ընկնում պատկերավորությամբ, բովանդակային ընդգրկումներով ու տարաբնույթ դրսևորումներով, իմաստային յուրահատկություններով: Մեկ իմաստի համար գործածել է տարբեր ձևեր, որոնցով կազմվել են դարձվածքների հոմանիշային շարքեր: Առանձնացրել ենք 8 հոմանշային շարք հետևյալ իմաստներով՝ տանջվել (գերակշռում են այս իմաստով դարձվածքները), տանջել, խելքահան անել, մխիթարել, արտասվել, խենթանալ, զոհաբերվել, մոռանալ: Դրանց մեջ կան հեղինակային դարձվածքներ, որոնք կրում են հեղինակի լեզվամտածողության առանձնահատկությունները: Գործածել է նաև բարբառային դարձվածքներ, դարձվածքներ, որոնք ժողովրդական ծագում ունեն: Ոճական նպատակներով կան հեղինակային նախասիրությամբ, մոտեցումներով արդեն իսկ գործածական որոշ դարձվածքներում կատարել է փոփոխություններ, բառային կազմի, նրանց արտահայտած իմաստի, գրական ձևի բարբառային կիրա-

¹ Սայաթ-Նովա, էջ 26:

² Նույն տեղում, էջ 101:

³ Նույն տեղում, էջ 99:

⁴ Նույն տեղում, էջ 91:

⁵ Նույն տեղում, էջ 21:

⁶ Նույն տեղում, էջ 37:

⁷ Նույն տեղում, էջ 27:

⁸ Նույն տեղում, էջ 27:

ռության առումով, որոշ դեպքերում էլ ազատ՝ ոչ դարձվածքային կապակցութեանը տվել է դարձվածային արժեք:

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ СИНОНИМЫ В ПОЭЗИИ САЯТ-НОВЫ

Асмик Григорян

Поэзия Саят-Новы богата фразеологизмами, среди которых встречаются и фразеологические синонимы. В числе рассмотренных фразеологизмов были отмечены такие, которые несут в себе особенности языкового мышления автора. Саят-Нова внес изменения в лексикон, определил роль диалектного языка, используя вместо литературных вариантов фразеологизмов их диалектные формы. В своей поэзии Саят-Нова использовал фразеологизмы народного происхождения. Некоторые свободные словосочетания превратились во фразеологизмы.

THE PHRASEOLOGICAL SYNONYMS IN SAYAT-NOVA'S POEMS

Hasmik Grigoryan

Sayat Nova's poetry is rich in phrases, among which there are phraseological synonyms and synonym series. There are author's phrases among the phrases used by Sayat Nova, and they have the peculiarities of Sayat Nova's language thinking. Besides, Sayat Nova made changes in the vocabulary and its meaning in terms of usage of dialectical literary form as. Sayat Nova used phrases of folk origin in his poetry and in some cases free word combinations were given phraseological meaning. The wide usage of phrases in fiction works is a means of creating conditions for democratic literature.

ԳՐԱԲԱՐԻ ՔԱՐԱՑԱԾ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲԱՅԱԶԵՎԵՐՈՆ ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Հասմիկ Մանուկյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, բակալավրիատի ուսանող

Գիտ. ղեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ն. Պողոսյան

Էլփոստ՝ hasmik92@list.ru

Բառապաշարի շարունակական զարգացման ընթացքում լեզվական և արտալեզվական գործոնների ազդեցությամբ բազմաթիվ բառեր գործուն շերտից անցնում են բառապաշարի ոչ գործուն շերտին: Նույնը վերաբերում է նաև զանազան բառաձևերին, այդ թվում՝ բայաձևերին, որոնք խոսքիմասային փոխանցումների են ենթարկվում:

Գեղարվեստական գրականության, հաճախ նաև՝ տերմինաբանության պահանջով շատ հնացած բառեր սկսում են նորովի գործածվել և, վերակենդանանալով, անցնում են լեզվի այլ շերտերին, ինչպիսիք են՝ զգլխիչ, ծիծաղախիտ, զգետնել, առաքել և այլն: Ժամանակակից հայերենի բառապաշարում վերջինները մեծ մասամբ գրաբարյան բառեր են, որոնք մեր գրողներն ու գիտնականները ուղղակիորեն քաղում են բառարաններից կամ հին մատենագրությունից (օր. գեղագանգուր, հիր, հերատուկ), մյուս մասը աշխարհաբար գրական լեզվի նախորդ փուլերի բառեր են (գրաբարյան-ժառանգորդական կամ միջինհայերենյան), որոնք նախկինում թեև դադարել էին գործածվելուց, բայց այժմ կրկին գործածական են դարձել (օր. դաստակերտ, բազրիք, բաղդատել և այլն): Ոչ գործուն շերտի՝ գործածության մեջ մտած բառերը սովորաբար պատկանում են կամ տերմինաբանական, կամ էլ բանաստեղծական շերտերին, թեև չի բացառվում նաև դրանց անցումը չեզոք շերտին (օր. արգելարան, առաքել և այլն):

Բառերի հնացումը և գործածությունից դուրս գալը գոյություն ունեցող ու գործածվող բառերի մեջ կատարվող գտում է,- գրում է անվանի լեզվաբան Էդ. Աղայանը: Իսկ ոչ գործուն շերտի բառերի վերստին գործունացումը ընտրություն է հնացած բառերի՝ նրանց գործածության նոր մոտեցումով, լեզվի մեջ նոր առաջացած պահանջով, և դա բառապաշարի կատարելագործման և հարստացման ընդհանուր ընթացքի իրականացման ուղիներից մեկն է¹: Այս սկզբունքով էլ քննել ենք արդի հայերենում գրաբարի քարացած բայաձևերը:

Բառակազմության սովորական եղանակը բաղադրությունն է, որով լեզվի մեջ եղած բառերից և արմատներից կազմվել են ու կազմվում են նոր բառեր՝ բարդ և ածանցավոր: Պետք է տարբերել երկու տեսակի բաղադրություններ. մեկը՝ հին, մեռած բաղադրություններ, որոնք ծագում են ուղղակի հնդեվրոպական նախալեզվից, և մյուսը՝ նոր, կենդանի բաղադրություններ, որոնք կազմված են գրաբարյան և հետգրաբարյան շրջաններում կամ նախալեզվյան օրինակի համեմատ, կամ սրանից անկախ, մեր լեզվի մեջ զարգացած եղանակով:

Հին բաղադրություններն այժմ հաճախ այլևս մեզ համար ըմբռնելի չեն որպես տրոհելի միավորներ՝ հայոց լեզվի արդի վիճակում, օրինակ՝ գրաբարից ունենք *հլու*, *հնուտ*, *հզօր*, որոնք բարդ բառեր են, կազմված են *հը < հու* բառից և լու (լուր, լու ի լու), մուտ, զօր բառերից: Այդ *հու* բառը, սակայն, նույնիսկ գրաբարում անկախ գոյություն չուներ, և բաղադրությունների մեջ դրա նշանակությունը զգալի չէ. համեմատական քերականության օգնությամբ միայն իմանում ենք, որ, *հու* նշանակում է

¹ Աղայան Էդ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984, էջ 194:

լավ՝ հլու-լավ լսող, հզոր-լավ գորեղ, շատ զորեղ, հմուտ - լավ թափանցած մի բանի մեջ, ներհուն, խելամուտ՝ դրանք քարացած, մեռած բաղադրություններ են:

Այսպիսին չեն նոր, կենդանի բաղադրությունները. մենք այժմ մեր լեզվական զգացումով ոչ միայն ըմբռնում ենք նրանց բաղադրիչ մասերն ու նշանակությունները, այլև նրանց համաբանությամբ կարող ենք նոր բառեր կազմել¹:

Ժամանակակից հայերենում գրաբարյան բառերը լեզվաբանները սովորաբար բաժանում են հետևյալ հիմնական խմբերի.

1. Ընդհանուր հայերեն բառեր. դրանք բառային հիմնական ֆոնդի բառերն են՝ հայր, մայր, եղբայր, քույր, հաց, ջուր, տուն, լեռ, քար, գետ:

2. Գրաբարից անցած տերմիններ. ժամանակակից հայերենում լայն գործածություն ունեն՝ բայ, մակբայ, բառ, տառ, իմաստասեր, քերականություն, ածանց, թարմատար, հրամայական, ներգործական, սեռական, ձայնավոր, նախադրություն, կամ՝ մակդիր, կատակերգություն, ողբերգություն, ռազմական գործում՝ գումարտակ, նավատորմ. իրավաբանական՝ դատախազ, դատավոր և այլն, որոնք արդի հայերենում հիմնականում տերմիններ են դարձել:

3. Գրաբարյան իմաստափոխված բառեր՝

Պահպանողական բառը գրաբարում ունի հետևյալ իմաստները՝ 1. պահող, պահպանող, 2. ժողովրդի կառավարիչ, իսկ ժամանակակից հայերենում՝ 1. ամեն մի նորությանը թշնամի, քաղաքական կարգի, կենցաղի և այլնի անփոփոխության պաշտպան, 2. այդ հայացքներն ունեցող մարդ, 3. ծայրահեղ աջ քաղաքական կուսակցության անդամ:

Գրաբարյան կազմություններ:

Այս կարգի բառերի շերտն էլ հենց ժամանակակից հայերենում ներկայացնում են գրաբարյան քարացած ձևերը²:

Հին լեզվի հոլովական և բայական ձևերի մասնիկները վերանալով՝ մնում են բառերի մեջ քարացած ձևով՝ այլևս չզգացվելով իբրև կենդանի բառափոխության ձևական մասեր, այլ իբրև բառակազմության ածանցական մասնիկներ: Այսպես՝ գրաբարի հոգնակին կազմող «ք» մասնիկը հայերենի հետագա փուլերում շատ բառերի վերջում արդեն այլևս գրեթե չի գիտակցվում իր հին նշանակությամբ, այլ լոկ իբրև մի ածանցական մասնիկ, որով կազմվում են շատ բառեր, ինչպես՝ տես-տեսք, հայրենի-հայրենիք: Նույնպես գրաբարի -ու-ն վերջավորություն ունեցող բառերի հոգնակի ուղղականը՝ -մունք, ըմբռնում ենք իբրև մի առանձին ածանց բաժանում(ն)-բաժանմունք, պատահում(ն)-պատահմունք, մտածմունք և այլն: Նույնը վերաբերում է նաև գրաբարի անցյալ դերբայի **եալ>յալ** վերջավորությանը՝ անցյալ, մեռյալ³:

Բառափոխական ձևային տարածման ոլորտը բառակազմական ձևայինների հետ համեմատած սովորաբար ավելի ընդարձակ է լինում, և անկախ բառափոխական կամ բառակազմական լինելու հանգամանքից, կան ձևայիններ, որոնք լայն տարածում ունեն և գործածվում են բազմաթիվ բառերի մեջ, իսկ կան ձևայիններ էլ, որոնք լայնորեն տարածված չեն և հանդես են գալիս սակավաթիվ բառերի մեջ:

Առաջին խմբի ձևայինները կոչվում են գործուն, կենսունակ կամ կենդանի, ինչպես՝ ական (բանվորական, երեխայական), անք (հարգանք, մեղադրանք), իսկ երկրորդ խմբի ձևայինները՝ ոչ գործուն, ոչ կենսունակ կամ քարացած, մեռած՝ անդի (միայն վտարանդի բառի մեջ), աստի (միայն նավաստի բառի մեջ), արիմ, երիմ

¹ Արեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, հ. 2, Երևան, 1974, էջ 137-138:

² Սուքիասյան Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 2008, էջ 144-148:

³ Արեղյան Մ., էջ 191:

(հավատարիմ, ոխերիմ, մտերիմ բառերի մեջ), իլ (միայն տեսիլ և կաթիլ բառերի մեջ), իստ (միայն հանգիստ բառի մեջ)¹ և այլն:

Նշվածների մի մասը ծագում է, անշուշտ, հայերենի նախագրային շրջանից: Ե՛լ ավելի շատ միավորներ են պահպանվել գրաբարյան քարացած ձևերի տեսքով: Դրանց մեջ առատ են, նախ և առաջ՝ գրաբարյան նախդիրներով, գրաբարի հոլովման և խոնարհման ձևերով, բայական ածանցներով կազմված միավորները, որոնք ժամանակակից հայերենում գիտակցվում և գործածվում են իբրև ինքնուրույն և մեծ մասամբ անտրոհելի բառեր:

Քուն բայական ածանցներով կազմված միավորները մասնավորեցնելիս՝ հետևյալ խմբերն ենք ստանում.

ա) Պատճառական ածանցով կազմված ձևեր - կառույց, սառույց, թոցնել, հասցնել, ագուցել, բարձրացնել, ծանուցել, աղոտացնել, լցնել, ամայացնել, եզրակացնել, սնուցել, զեկուցել, փախցնել, անհետացնել, հատուցել:

բ) Ցոյական հիմքով կազմված - գնացք, լվացք, լաց, ընթացք, սլացք, հիացք, ընչացք:

գ) -Ող մասնիկով կազմված - ծնող, ծառայող, աշխատող, վաճառող, ուրացող, քերթող, տեսնող, թռչող, կտրող, ասացող, ընտրող, հորատող, գրող:

դ) -Իչ մասնիկով կազմված - գրիչ, երգիչ, բրիչ, սրբիչ, կեղեքիչ, կիզիչ, եղծիչ, անարգիչ, քննիչ, արարիչ, բուժիչ, այրիչ, ճնշիչ, փրկիչ:

ե) -Ելի մասնիկով կազմված - ունելի, բանալի, հայելի, ածելի, շոշափելի, տեսանելի, սիրելի, զարմանալի, զարհուրելի, կատարելի, տրոհելի, ուսանելի, անբուժելի, ելանելի, զգալի:

զ) Գրաբարյան անցյալ դերբայի -եալ ածանցով կազմված - անցյալ, լքյալ, անկյալ (անգյալ), հեծյալ, ննջեցյալ, տվյալ, սառուցյալ, վերոհիշյալ, անհիծյալ, հավատացյալ, զառանցյալ, այրեցյալ, մնացյալ, խոստացյալ, զորացրյալ, մեղադրյալ, ուսյալ:

է) Ապառնիի ձևեր - կեցցես, հասցե:

Ընդ որում, գրաբարի քարացած քերականական բայաձևերը արդի հայերենում հիմնականում վերածվել են գոյականների, ածականների և բայերի:

Հիմնականում բայերի են վերածվել՝

Պատճառական ածանցով կազմված ձևերը - մատուցել, ծանուցել, սնուցել, զեկուցել, կառուցել, կառույց, մատույց, սառույց, հանդարտացնել, ագուցել, հատուցել, վազեցնել, հիշեցնել, աղոտացնել, լցնել, ամայացնել, եզրակացնել, ըմպեցնել, հասցնել, անզգայացնել, բարձրացնել, փախցնել, անհետացնել, բանեցնել, թոցնել, հասցնել, կորցնել, թաքցնել, ածխացնել, եղկացնել, ընկճեցնել, ճաքացնել, անցնել:

Գրաբարի քարացած քերականական բայաձևերի մի մասը վերածվել են գոյականների

Ցոյական հիմքով կազմված - գնացք, լվացք, ընթացք, հիացք, ընչացք, հացք, սլացք, զայրացք, զարմացք, զովացք:

- Ող մասնիկով կազմված - ծնող, ծառայող, աշխատող, ընտրող, ընթերցող, մատուցող, հորատող, գրող, ուսումնասիրող, մտածող, ուսանող, քննող, մաքրող, ծառայող, վաճառող, ուրացող, քերթող, ասացող:

- Իչ մասնիկով կազմված - գրիչ, երգիչ, թարգմանիչ, արարիչ, կառավարիչ, բնակիչ, ուսուցիչ, մատնիչ, զատիչ, գործիչ, փորիչ, մաքրիչ, փրկիչ, բրիչ, եղծիչ, անարգիչ, քննիչ, սրբիչ:

- Ելի մասնիկով կազմված - բանալի, ունելի, հայելի, ածելի:

¹ Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 2002, էջ 21:

– Գրաբարյան անցյալ դերբայի – եալ ածանցով կազմված բառեր – հեծյալ, մնջեցյալ, տվյալ, հանգուցյալ, արարյալ, բանտարկյալ, փխտացյալ, ամբաստանյալ, լուսավորյալ, անիծյալ, հավատացյալ, զառանցյալ, զորացրյալ, մեղադրյալ:

Գրաբարի քերականական բայածների քարացումով մի շարք բառածներ վերածվել են ածականների՝

– Ող մասնիկով կազմված - տեսնող, թռչող, կտրող, այրող, արժող, վազող, եկող, անկարող, ճնշող

– Իչ մասնիկով կազմված - կեղեքիչ, կիզիչ, համոզիչ, բուժիչ, այրիչ, ճնշիչ, արտահայտիչ, զնայիչ, ապականիչելի մասնիկով կազմված - սիրելի, գովելի, ընդունելի, զարհուրելի, զարմանալի, զգալի, նկատելի, շոշափելի, տեսանելի, անցանելի, վերծանելի, վստահելի, անըմբռնելի, կատարելի, տրոհելի, ուսանելի, անբուժելի, ելանելի, ըմպելի, եղծանելի, զննելի, անջնջելի, խոտելի

– Գրաբարյան անցյալ դերբայի – եալ ածանցով կազմված բառեր – անցյալ, լքյալ, սառուցյալ, վերոհիշյալ, անկյալ (անգյալ), մեռյալ, ածանցյալ, կարծեցյալ, արտոնյալ, մնացյալ, խոստացյալ, թանձրացյալ, հետևյալ, ուսյալ, այրեցյալ, կատարյալ և այլն:

* * *

Ժամանակակից հայերենում գրաբարյան շերտը կազմում են գրաբարից ժառանգած բառերն ու իմաստները, ինչպես նաև գրաբարյան բայածները, որոնք այժմ ներկայացնում են գրաբարի քարացած քերականական ձևերը և ժամանակակից հայերենում գիտակցվում, ընդունվում են իբրև ինքնուրույն բառեր¹:

Ուսումնասիրելով գրաբարի քարացած քերականական բայածները արդի հայերենում կարող ենք խմբեր ստանալ՝

ա) Պատճառական ածանցով կազմված ձևեր - կառույց, սառույց, թոցնել, հասցնել, ազուցել, բարձրացնել, սնուցել, զեկուցել, փախցնել, անհետացնել, հատուցել:

բ) Ցոյական հիմքով կազմված - գնացք, լվացք, լաց, ընթացք, սլացք, հիացք, ընչացք:

գ) -Ող մասնիկով կազմված - ծնող, ծառայող, աշխատող, վաճառող, ուրացող, քերթող:

դ) -Իչ մասնիկով կազմված - գրիչ, երգիչ, բրիչ, սրբիչ, կեղեքիչ, կիզիչ, եղծիչ

ե) -Ելի մասնիկով կազմված - ունելի, բանալի, հայելի, ածելի, շոշափելի:

զ) Գրաբարյան անցյալ դերբայի -եալ ածանցով կազմված - անցյալ, լքյալ, անկյալ (անգյալ), հեծյալ, զորացրյալ, մեղադրյալ, ուսյալ:

է) Ապառնիի ձևեր - կեցցես, հասցե:

Այս համառոտ քննությունը ցույց է տալիս, որ գրաբարի բայածների մեծ մասը արդի հայերենում վերածվել են գոյականների, ածականների և բայերի:

¹ Տե՛ս Աղայան Էդ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976: Մալխասեանց Ստ., Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, 2010: «Առձեռն բառգիրք հայկազգեան լեզուի», Անթիլիաս, 1988:

ДРЕВНЕАРМЯНСКИЕ ЗАСТЫВШИЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Асмик Манукян

Согласно данным древнеармянских словарей, число древнеармянских слов составляет 60-65 тысяч единиц. По самым скромным подсчетам в современном армянском языке сохранилось 40% древнеармянской лексики.

Краткий анализ, проведенный в статье, показывает, что большинство древнеармянских глагольных форм в современном армянском языке превратилось в имена существительные, имена прилагательные и причастия.

OLD ARMENIAN SET GRAMMATICAL FORMS IN MODERN ARMENIAN

Hasmik Manukyan

In the Modern Armenian language, the Old Armenian (Grabar) layer consists of words and meanings as well as Old Armenian types of verbs inherited from Old Armenian.

According to the data from old dictionaries the number of Old Armenian words is approximately 60-65 thousand. The modest ones estimate that the 40% of total Old Armenian vocabulary is transferred to the Modern Armenian language.

The brief analysis shows that the majority of Old Armenian types of words which make grammatical forms in Modern Armenian language turned into nouns, adjectives and verbs.

18-րդ դարի ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԿՈՆՂԱԿՆԵՐԻ ԲԱՈՒՊԱՇԱՐԸ

Հռիփսիմե Կոստանյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, բակալավրիատի ուսանող

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ն. Պողոսյան

Էլփոստ՝ hripsime.kostanyan@yahoo.com

Հայոց լեզվի պատմության ուսումնասիրման համար կարևոր նշանակություն ունեն միջնադարյան հայ գրականության բոլոր ժանրերը: Մենք փորձել ենք քննել 18-րդ դարի նորահայտ մի քանի կոնդակների բառապաշարը: Ուսումնասիրության համար նյութ են ծառայել Ագուլիսի Սուրբ Թովմա Առաքյալի վանքում գտնված կոնդակները, որոնք պահպանվում են Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում և որոնք «Էջմիածին» հանդեսում հրատարակել է Գ. Տեր-Վարդանյանը¹: Երեք կոնդակներն ընդօրինակել է բանասեր, բանաստեղծ, լեզվաբան, թարգմանիչ Մեսրոպ վարդապետ Մաքսուդյանը: Կոնդակների հեղինակներն են Թովմա առաքյալի վանքի առաջնորդ Յոհան վարդապետը, ամենայն հայոց կաթողիկոսներ Ղազար Ա. Ջահկեցին և Ղուկաս Ա. Կարնեցին:

Կոնդակը ծագում է հունարեն կոնդակիոն «գլանաձև ձող, գավազան, գալարված մազաղաթ, փաթույթ», նաև՝ «համառոտ հոգևոր երգ, հորդորակ, մաղթանք» բառերից: Հայ մատենագրության մեջ և եկեղեցում նախ և առաջ նշանակում է կաթողիկոսական (երբեմն նաև առաջնորդ-եպիսկոպոսի) գիր կամ թուղթ, նամակ, ուղերձ, շրջաբերական, կտակ: Իրենց գործունեության ընթացքում կաթողիկոսները հղել են բազում կոնդակներ՝ տարբեր բովանդակությամբ ու մեծությամբ: Այսօր էլ կոնդակին գլանաձև փաթույթի տեսք են տալիս, ճակատը զարդարում մանրանկարներով, հայրապետական խորհրդանշանով: Կոնդակներն ունենում են պատմական, քաղաքական, ազգ-եկեղեցական, դավանական, իրավավարչական, մշակութային, կրթական, ինչպես նաև եկեղեցականներին բարձր պաշտոնների նշանակելու, նրանց գնահատելու, պատժելու և այլ բովանդակություններ: Կաթողիկոսական կոնդակները սկզբնաղբյուր են ազգ-եկեղեցական կարևոր հարցերը պատմական որոշակի ժամանակաշրջանի մեջ ճշգրտելու գործում²:

Պահպանվել են բազմաթիվ միջնադարյան կոնդակներ, որոնք լեզվական մանրակրկիտ քննության, որքան մեզ է հայտնի, չեն ենթարկվել: Մեր աշխատանքը նվիրված է դրանցից երեքի բառապաշարին, ավելի ստույգ՝ նորակազմություններին: Ինչո՞ւ՝ հատկապես նոր բառերին, որովհետև այդ երեք կոնդակների ընթերցումն առաջին հայացքից ի հայտ է բերում մեծ թվով նորակազմություններ, որոնք, կարծում ենք, ի մի հավաքելը և մատուցելը որոշակի հետաքրքրություն և կարևորություն կարող է ունենալ:

* * *

Նորաբանությունները լայն իմաստով նոր արտահայտություններն են, նոր բառերն ու նոր բառիմաստները³: Նորաբանություններն ուսումնասիրելիս կարևոր է հաշվի առնել լեզվի զարգացման տվյալ ժամանակաշրջանը: Ամեն մի նոր առաջացած բառ, ինչպես նշում է մեծանուն լեզվաբան և բանասեր Մ. Աբեղյանը, նորաբանություն է՝ անկախ նրանից այն փոխառյալ բառ է, թե առաջացել է մայր լեզվում⁴:

¹ Տե՛ս «Էջմիածին», 2012, նոյեմբեր:

² Տե՛ս «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան, Երևան, 2002, էջ 501:

³ Եզեկյան Լ., Հայոց լեզու, Երևան, 2007, էջ 164:

⁴ Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965, էջ 38:

Տարբերակվում են բառային և իմաստային նորաբանություններ: Բառային նորաբանություններն իրենց արտաքին հնչյունական կողմով և իմաստով բոլորովին նոր բառեր են, որ առաջին անգամ են գործածվում լեզվում: Իմաստային նորաբանությունները լեզվում արդեն եղած բառերի նոր ծեռք բերած իմաստներն են¹:

Նորաբանությունների մի տեսակ են նաև անհատական կամ հեղինակային նորակազմությունները: Դրանք նախ և առաջ գրողների, հրապարակախոսների, լրագրողների կողմից ստեղծված բառերն են, որոնք գործածվում են սահմանափակ կիրառությամբ, հաճախ՝ միայն մեկ անգամ խոսքին արտահայտչականություն հաղորդելու նպատակով: Այդ դեպքում գործ ունենք դիպվածային նորակազմությունների հետ: Հեղինակային նորակազմությունների տարբերությունը նորաբանության մյուս տեսակներից այն է, որ գրական լեզվի մեջ գրեթե չեն մտնում, այլ մնում են հեղինակի ստեղծագործության էջերում: Ահա այս բառերն են կոչվում *հեղինակային նորաբանություններ*²:

Նորակազմ բառերը մի անհատից անցնելով ուրիշներին՝ ընդհանրանում են, երբ անզգալի են մնում թե՛ այդ կազմությունը գործածողի և թե՛ լսողի համար³: Մեր քննած կոնդակների նորակազմությունները պետք է անշուշտ համարել հեղինակային նորակազմություններ:

Նշենք, որ մեր քաղած բառերը քննելիս համեմատել ենք «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի»⁴, «Առձեռն բառգիրք հայկազեան լեզուի»⁵, «Միջին հայերենի բառարան»⁶ և այլ բառարանների տվյալների հետ: Նորակազմ ենք համարել այն դեպքում, երբ դրանք ներառված չեն եղել հեղինակավոր այդ բառարաններում:

Ուսումնասիրելով այս կոնդակները, ինչպես նշեցինք, մեր ուշադրությունը կենտրոնացրել ենք հեղինակային նորաբանությունների վրա: Դրանք ըստ կազմության բաժանել ենք հետևյալ խմբերի՝ ա) ածանցավոր, բ) բարդ, գ) բարդաձանցավոր⁷:

ա) Ածանցավոր բառեր: Ածանցավոր են այն բառերը, որոնք կազմվում են մեկ արմատով և մեկ կամ ավելի ածանցներով: Այս դեպքում բաղադրող հիմքի կազմության, հնչյունափոխության հարցերին չենք անդրադառնում, քանի որ մեր հիմնական նպատակը կոնդակների բառապաշարում նորակազմ բառերի վերհանումն է:

Ածանցավոր բառերի մեջ հանդիպում են, նախ՝ գոյական + ածանցով կազմված բառեր:

Գանձանակական (գանձանակ + ական): «Նոյնպես եւ դուք զձեր պարտսն վճարելով, զոր մեզ պարտիք, տուեալ էք նմա անենայնիւ յօժարութեամբ եւ առատաձեռնութեամբ զհոգեկան տուրսն ձեր՝ զնուիրակականն, զհոգեբաժնականն, զգանձանակականն եւ զայլս այսպիսիս լիաձեռն արդիւնս»:

գերսկզբնական = գեր + սկիզբն (ի>ը) + ական

պահառութիւն = պահ + առ + ութիւն

սիրարան = սեր (ե>ի) + արան

վերալեւորութիւն = վեր + ալի (ի+ա >ե) + աւոր + ութիւն

Կոնդակներում գործածվել են ներ- նախաձանցով կազմված երկու նորակազմ բառեր՝

ներզինուորեցեալ = ներ + զեն (ե>ի) + ւոր + եց + եալ

ներքանդակեալ = ներ + քանդակ + եալ

¹ Սուքիասյան Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 2008, էջ 158-159:

² Խլիլաթյան Ֆ., Ժամանակակից հայոց լեզու, մաս Ա, Երևան, 2009, էջ 208:

³ Արեղյան Մ., էջ 44:

⁴ «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի», հ. 1-2, Երևան, 1979:

⁵ «Առձեռն բառգիրք հայկազեան լեզուի», Վենետիկ, Սուրբ Ղազար, 1865:

⁶ Ղազարյան Ռ., Ավետիսյան Հ., Միջին հայերենի բառարան, Երևան, հ. 1-2, 1992:

⁷ Բառակազմությունը տես Աճառյան Հ., Հայերենի արմատական բառարան, Երևան, հ. 1, 1971, հ. 2, 1973, հ. 3, 1977, հ. 4, 1979: Աղայան Էդ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հ. 1, 2, Երևան, 1976:

Արձանագրել ենք նաև մակբայական -պէս ածանցով կազմված մեկ բառեր՝
մանաւանդապէս = մանաւանդ + ա + պէս

բ) Բարդ բառեր: Բարդ են այն բառերը, որոնք կազմվում են երկու և ավելի արմատներով: Իրենց հերթին լինում են հողակապավոր և անհողակապ:

Բարդ ածանցավոր են այն բառերը, որոնք կազմված են երկու կամ ավելի արմատներով և մեկ կամ ավելի ածանցներով:

Բարդ բառերը փորձել ենք դասակարգել ըստ կազմության կաղապարի, այսինքն՝ ըստ բաղադրիչների խոսքի մասային հատկանիշի:

Կոնդակներից մեր դուրս բերած, քաղած բարդ բառերի մեջ գերակշռում են **«գոյական + գոյական»** կաղապարն ունեցող բառերը:

Հայերենի բառակազմության առանձնահատկություններից մեկը բարդության առանձին բաղադրիչները հողակապով միավորելն է, որը հնարավորություն է տալիս նորակազմ բառերն ավելի բարեհունչ դարձնել՝ խուսափելով բաղաձայնների կուտակումից: Դա է ցույց տալիս նաև այն հանգամանքը, որ այս կաղապարով բառերի մեծ մասը հենց հողակապով բարդություններ են:

հողակապով

հանապազատանջ = հանապազ + ա + տանջ

երջանկապատիւ = երջանիկ (ի>0) + ա + պատիւ

երջանկապերճ = երջանիկ (ի>0) + ա + պերճ

թիւնալիք = թիւն + ա + լիք

լուսաւորչակրօն = լուսաւորիչ (ի>0) + ա + կրօն

լուսաւորչաշաւիղ = լուսաւորիչ (ի>0) + ա + շաւիղ

հոգետիպ = հոգի (ի+ա >ե) + ա + տիպ

ոսկեկից = ոսկի (ի+ա >ե) + ա + կից

քրիստոսապարգէւ = քրիստոս + ա + պարգէւ

քրտնավտակ = քրտն (ի>ը) + ա + վտակ

անհողակապ

աղավներամ = աղավնի (ի>0) + երամ

երիցփոխ = երեց (ե>ի) + փոխ

Մեծ թիվ են կազմում նաև **«ածական + գոյական»** և **«գոյական + ածական»** կազմությամբ բառերը: Հատկանշական է այն, որ այս կազմությամբ մեզ հանդիպած բոլոր բարդ բառերն ածականներ են:

ածական + գոյական

ազնուապատիւ = ազն + իւ (իւ>ու) + ա + պատիւ

առաքինափայլ = առաքէն (ե>ի) + ա + փայլ

արդարավաստակ = արդար + ա + վաստակ

բազմակուտ = բազում (ու>0) + ա + կուտ

բարակազարդ = բարակ + ա + զարդ

գեղեցկանկար = գեղ + եց + իկ (ի>0) + ա + նկար

երանատենչ = երան + ա + տենչ

նոյնազօր = նոյն + ա + զօր

վեհանիստ = վեհ + ա + նիստ

վշտատանջ = վիշտ (ի>ը) + ա + տանջ

տրտմակակիծ = տրտում (ու>ը) + ա + կակիծ

փարթամայոյզ = փարթամ + ա + յոյզ

գոյական + ածական

շնորհազեղուն = շնորհ + ա + զեղուն

շնչամաքուր = շունչ (ու>ը) + ա + մաքուր

Բայական բաղադրիչով բարդությունների (**«գոյական + բայ»**, **«ածական + բայ»**) իմաստային առանձնահատկությունն այն է, որ բոլորն էլ գործողության, գոր-

ծողի իմաստ ունեն, օրինակ՝ լուսաւորչածին – լուսաւորիչ ծնող, ողջունամատոյց - ողջույն մատուցող և այլն:

գոյական + բայ

արաբատու = արաբ + ա + տու

լուսաւորչածին = լուսաւորիչ (ի>0) + ա + ծին

հայկասեր = հայկ + ա + սեր

ողջունամատոյց = ողջոյն (ոյ>ու) + ա + մատոյց

քրիստոսակերտ = քրիստոս + ա + կերտ

ածական + բայ

համարձակաբան = համարձակ + ա + բան

հնազարդալուր = հնազարդ + ա + լուր

տրտմամեռ = տրտում (ու>ը) + ա + մեռ

տրտմատու = տրտում (ու>ը) + ա + տու

Ածականական բաղադրիչներով (**ածական + ածական**) միայն մի նորաբանութիւն ենք հանդիպել՝ ծերունակ = ծեր + ունակ:

Այս բառը շատ հետաքրքրական է իմաստային առումով. բարդութեան բաղադրիչներն իմաստով ասես հակադրվում են միմյանց՝ «ծեր, բայց ունակ»: Կարծում ենք, հեղինակն այս բառը ստեղծել է «յամենունակ» բառի նմանությամբ (որը նույնպես հանդիպում է կոնդակներում), սակայն վկայված է Ստ. Մալխասյանցի «Չայերեն բացատրական բառարան»-ում¹:

Հանդիպել են մի քանի նորաբանութիւնն նաև մակբայական բաղադրիչներով:

մակբայ + գոյական

մշտաժառանգ = միշտ (ի>ը) + ա + ժառանգ

մշտատանջ = միշտ (ի>ը) + ա + տանջ

Հետաքրքրական է նորաբանութիւնների եռաբաղադրիչ խումբը, որտեղ երեք տարբեր բաղադրիչները մի բառում հետաքրքրի բազմաշերտ իմաստ են արտահայտում:

թվական + գոյական + գոյական

միաբնադաւան = մի + ա + բուն (ու>ը) + ա + դաւան

ածական + գոյական + գոյական

բարեպաշտափայլ = բարի (ի+ա >ե) + ա + պաշտ + ա + փայլ

ուղղաշաւղընթաց = ուղիղ (ի>0) + ա + շաւիղ (ի>0) + ընթաց

Առանձին խմբում ենք միավորել **բարդ ածանցավոր** բառերը, որոնք տարբեր կազմութիւն ունեն. «**գոյական + գոյական + ածանց**», «**գոյական + բայ + ածանց**», «**ածական + գոյական + ածանց**»:

գոյական + գոյական + ածանց

հոգեբաժնական = հոգի (ի+ա >ե) + ա + բաժին (ի>0) + ական

պսակազարդութիւն = պսակ + ա + զարդ + ութիւն

տիգահանգոյն = տեգ (ե>ի) + ա + հանգ + ոյն

փառազարդապէս = փառ(ք) + ա + զարդ + ա + պէս

արարչակերտութիւն = արար + իչ (ի>0) + ա + կերտ + ութիւն

գոյական + բայ + ածանց

դրամատրութիւն = դրամ + ա + տուր (ու>ը) + ութիւն

յանդիմանակցութիւն = յ + անդի + ման + ա + կից (ի>ը) + ութիւն

պարադրունակ = պար + ա + դիր (ի>ը) + ունակ

տառապակրութիւն = տառապ + ա + կիր (ի>ը) + ութիւն

ածական + գոյական + ածանց

արժանացուցիչ = արժան + ա + ցույց + իչ

բազմահոյութիւն = բազում (ու>0) + ա + հոյլ + ութիւն

¹ Մալխասեանց Ստ., Չայերեն բացատրական բառարան, Երեւան, հ. 1-3, 1944, հ. 4, 1945:

երկարախօսութիւն = երկար + ա + խօս(ք) + ութիւն
քաջապետական = քաջ + ա + պետ + ական

Կոնդակներում մեր արձանագրած նորաբանություններից բացի կա նաև մեկ այլ խումբ, որ այնուհետև վկայվել են ավելի ուշ բառարաններում, ինչը վկայում է, որ հեղինակի նորաբանությունները հետագայում մտել են լեզվի ակտիվ բառապաշար: Սակայն այդ նորաբանությունների զգալի մասն այդպես էլ մնացել են որպես հեղինակային դիպվածաբանություններ, քանի որ հետագայում չեն հայտնվել ոչ մի բառարանում:

Այդուհանդերձ, անկախ այն բանից հեղինակային այս նորաբանությունները շարունակել են իրենց կյանքը այլ հեղինակների երկերում, թե ոչ, դրանք որոշակի գեղարվեստական արժեք են ներկայացնում:

Լինելով պաշտոնական գրություններ, կոնդակներն, այնուամենայնիվ, հեղինակի ստեղծագործական մոտեցման շնորհիվ գեղարվեստական շունչ ունեցող ստեղծագործություններ են դարձել, որի ապացույցներն են թեկուզ մեր քաղած տասնյակ նորակազմ բառերը:

Կոնդակները հետաքրքրություն էին ներկայացնում ոչ միայն բովանդակային առումով, այլ նաև գեղարվեստական հրաշալի արժեքով:

Յետևյալ մեկ հատվածը կարող է վկայել մեր ասածը.

«Լրդ, վասն այսքանեաց հարկաւորաց պատճառաց հարկ եղև մեզ առաքել զդա առ ձեզ, որպէս զի եկեալ պատմեսցէ ի ձեզ զորպիսութենէ Սրբոյ Աթոռոյս, զբարեկարգութեանց միաբանաց, զանդադար սաղմոսերգութեանց, զանվրէպ պաշտամանց եւ պատարագաց, զաղաւներամ բազմահոյլութեանց եւ կամ զմերոյ ծերունակ տկարութեանց, եւ զբազմագունեղ վշտակրութեանց, որ ի վարկապարագի հարկատրութեանց եւ զերաշտիցն պատահութեանց, եւ զանդաստանացն անպտղաբերութեանց»:

Բառաքնության արդյունքները ցույց տվեցին, որ մեր քաղած 62 նորակազմություններում ավելի շատ հանդիպում ենք բարդ բառերի (54), այդ թվում նաև բարդ ածանցավորները, և ածանցավորների (8):

Քննությունը ցույց տվեց, որ խոսքի մասերից ավելի շատ ստեղծվել են ածականներ, երբեմն նաև գոյականներ ու բայեր: Ինչպես վերը նշված է նորաբանությունների զգալի մասը կազմում են հոդակապով կազմված բարդ բառերը: Առավել հաճախ օգտագործվող -գոյն արմատը փոփոխության է ենթարկվել ու դարձել -գունեղ ածանց՝ խոսքին ավելի արտահայտչականություն տալու համար: Յանդիպում ենք նաև ածականից գոյականի անցմանը (-ություն ածանցով բարդ բառեր), որոնք նույնպես զգալի մաս են կազմում: Կան նաև մի քանի անհոդակապ բարդ բառեր, պարզ ու բարդ ածանցավոր գոյականներ և բայեր:

Այս ամենից զալիս ենք այն եզրակացության, որ 18-րդ դարում հայերենի բառապաշարի հարստացման վրա մեծ ազդեցություն է ունեցել ոչ միայն բազմաթիվ փոխառությունները, այլ նաև մեր լեզվի զարգացման արդյունքում առաջացած նոր իրողությունները: Ժողովուրդն ավելի շատ ինքն է ստեղծել նոր բառեր. դա մեր համոզմունքն է:

ЛЕКСИКОН НОВОЯВЛЕННЫХ КОНДАКОВ XVIII ВЕКА

Рипсиме Костанян

Материалом исследования послужили новоявленные кондаки XVIII века и их лексический запас. В статье изучаются также авторские словообразования. В результате сравнительного анализа, проведенного на основе современных словарей, относящихся к рассматриваемому периоду, нами была выделена и проанализирована казуистика.

Установлено, что кондаки предоставляют богатый языковой и лексический материал для изучения армянского языка ранних периодов.

THE VOCABULARY OF THE NEWLY DISCOVERED KONTAKIONS OF THE 18th CENTURY

Hripsime Kostanyan

The newly discovered kontakions served as material for the study of the present article. The work is devoted to the vocabulary of the kontakions, and particularly to neologisms. The article dwells on author's neologisms. As a result of the comparison with the existing dictionaries, occasionalisms have been distinguished and analyzed. The study has shown that kontakions provide rich lexical and language material for the study of the early periods of the Armenian language.

**ՀԱՅՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԱՈՒՆՁՆԱՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ԱՐԾԻՍԻ ԽՈՍՎԱԾՔՈՒՄ**

Մարիամ Մարտիրոսյան

*ԵՊՀ, Ռոմանագերմանական բանասիրության ֆակուլտետ,
բակալավորիատի ուսանող*

Գիտ. դեկ. Բ.Գ.Ք., դոց. Ա. Խաչատրյան
Էլփոստ՝ mariam.martirosyan@mail.ru

Բարբառ անվան տակ սովորաբար հասկացվում է մեկ համընդհանուր լեզվի այնպիսի ճյուղավորում, որն ունի իր բառային հիմնական ֆոնդն ու քերականական կառուցվածքը և սպասարկում է որևէ ժողովրդի ավելի փոքր հատվածին, այն հաղորդակցման միջոց, գործիք է տվյալ ժողովրդի ավելի սահմանափակ շրջանակի համար: Բարբառն ունի տեղական խոսվածքի բնույթ. այն չունի տարածքային լայն ընդգրկում և սահմանափակվում է առանձին շրջանով, իսկ հաճախ նույնիսկ մեկերկու գյուղերով: Բարբառները սպասարկում են ժողովրդի մի ստվար զանգվածի և ունեն իրենց քերականական, այն է՝ ձևաբանական, շարահյուսական և հնչյունական առանձնահատկությունները: Նրանք ունեն միայն իրենց հատուկ բառապաշար, սակայն սա չի նշանակում, որ նրանք մեկուսացած են, չեն փոխազդում կամ բացառում են գրական լեզվի բառապաշարի օգտագործումը: Ճշմարիտ է, որ բարբառներն ունեն միայն իրենց հատուկ բառերի որոշակի զանգված, սակայն պետք է նկատել, որ բարբառներում ևս օգտագործվում են համաժողովրդական լեզվի հարյուրավոր բառեր՝ միայն թե որոշակի փոփոխությունների ենթարկված: Բերենք հետևյալ օրինակները՝ *մայր, հայր, եղբայր, երեկո, քույր* բառերը տարբեր բարբառներում հնչում են հետևյալ կերպ՝ մայր՝մեր, մամէ, հայր՝ հեր, պապէ, խեր, եղբայր՝ ախպեր, ապեր, ախպար, երեկո՝ ռիգուն, իրգուն, քույր՝ քուր, քիր, քիրա և այլն: Հայերենի բարբառների ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ հիմնականում ձայնեղ պայթյուններն ու կիսաշփականները մնում են անփոփոխ: Բարբառներում հիմնականում հնչյունափոխության են ենթարկվում ձայնավորները, ինչը երբեմն անճանաչելի է դարձնում բառը:

Հայ բարբառների դասակարգման առաջին գիտական փորձը կատարեց պրոֆ. Յ. Աճառյանը: Նա հիմք ընդունեց բայերի սահմանական ներկա ժամանակի կազմության եղանակը՝ բարբառները բաժանելով երեք ճյուղի՝ *ու՛մ, կը և ել: Ու՛մ* ճյուղի մեջ նա մտցրեց բոլոր այն բարբառները, որոնք սահմանական ներկան կազմում են անկատար դերբայով, որն ուներ ու՛մ, ըմ, ամ, իմ վերջավորությունները: Այս ճյուղի մեջ մտան յոթ բարբառ՝ Երևանի, Թիֆլիսի, Ղարաբաղի, Շամախիի, Աստրախանի, Ջուղայի և Ագուլիսի: **Կը** ճյուղի մեջ մտան իրենց ներկա ժամանակը կը, գը, գա, գի, գօ, կու, գու մասնիկներով կազմող բարբառները: Այս ճյուղի մեջ մտնում է քսանմեկ բարբառ՝ Կարինի, Սշո, Վանի, Տիգրանակերտի, Համշենի, Կիլիկիայի, Ջմյուռնիայի և այլն: **Ել** ճյուղի մեջ մտան այն բարբառները, որոնք իրենց ներկան կազմում են ել, իլ, ալ վերջավորություն ունեցող դերբայով: Այս ճյուղի մեջ դասվեցին երեք բարբառ՝ Մարաղայի, Խոյի և Արդվիհի:

Կան շատ բարբառներ, որոնք, չնայած ունեն ձևաբանական որոշակի ընդհանրություններ և ընդգրկվում են բարբառների նույն ճյուղի մեջ, այնուամենայնիվ ունեն նաև հնչյունաբանական և շարահյուսական բազմաթիվ տարբերություններ: Այս հանգամանքն էլ ստիպում է կատարել նաև հնչյունական դասակարգում, որի համար Ա. Ղարիբյանը հիմք է ընդունում բառասկզբի պայթյունական և պայթաշփական բաղաձայնների համակարգային գոյությունը բարբառներում: Կայուն և հիմնական համարելով գրաբարի եռաստիճան համակարգը (բ-պ-փ, դ-տ-թ, ձ-ծ-ց, ջ-ճ-չ, գ-կ-ք)՝

Ա. Ղարիբյանը բարբառներում դրա հանդեպ հանդես եկող փոփոխությունները դիտում է որպես տեղաշարժեր և տեղաշարժ-տեղափոխություններ: Հեղինակը թեև տեղաշարժերի ու տեղաշարժ-տեղափոխության երևույթները դիտում է գրաբարյան համակարգի ելակետից, սակայն, վերջում եզրակացնում է, թե հիշյալ համակարգերով բարբառները եղել են ոչ թե գրաբարի՝ գրական լեզու դառնալուց հետո, այլ առաջ:

Պրոֆ. Յ. Աճառյանը իր «Հայ բարբառագիտություն» աշխատության մեջ նշում է, որ «Լոռվա խոսվածքը մտնում է Արարատյան բարբառի մեջ»¹, իսկ պրոֆ. Ա. Ղարիբյանը նշում է, որ «Լոռվա խոսվածքը Արարատյան ենթաբարբառ է, որի մեջ թույլ կերպով արտահայտվում են նաև Ղարաբաղի և Թիֆլիսի բարբառները»²: Սակայն այժմ էլ մեծ տարակարծությունների առիթ է տալիս այն հարցը, թե որտեղ է վերջանում բարբառը և սկսվում ենթաբարբառը: Լոռվա խոսվածքը մի ամբողջություն է կազմում՝ ընդգրկելով Վանաձորի, Ալավերդու, Ստեփանավանի, Նոյեմբերյանի և Սպիտակի շրջանները: Բնականաբար նշված շրջանների գյուղերում ու քաղաքներում բացարձակ միանման չեն ո՛չ հնչյունային և ո՛չ էլ ձևաբանական համակարգերը, սակայն ակնառու են բազմաթիվ նույնություններն ու ընդհանրությունները, ինչն էլ հիմք է տալիս խոսելու Լոռվա առանձին խոսվածքի մասին:

Լոռվա խոսվածքի մի ճյուղն է կազմում նաև Տավուշի մարզի Արճիս գյուղի խոսվածքը, որը զարմանալիորեն բազմաթիվ ընդհանրություններ է հանդես բերում գրաբարի հետ և՛ հնչյունաբանության, և՛ ձևաբանության մեջ: Այսպես՝ կարելի է ենթադրել, որ *մատանի* բառի *մատուրք* ձևը Արճիսի խոսվածքում առաջացել է գրաբարյան մատն բառի մատուներ հոգնակի ձևից՝ դրափոխությամբ՝ դառնալով *մատուրք*:

Եթե գրական հայերենում *ու* և *ի* լծորդությունները ծուլվել են *ա* և *ե* լծորդություններին, ապա Արճիսի խոսվածքում պահպանվել են *ու* լծորդությամբ բայերի որոշ օրինակներ՝ առնուլ, թողուլ, խոնարհված ձևերում՝ հագնուլ չտիմ, մտնուլ չտիմ, գտնուլ տիմ և այլն:

Արճիսի խոսվածքն ընդհանուր առմամբ ունի 41 հնչյուն, որոնցից 6-ը ձայնավոր (*ա, օ, ու, է, ի, ը*), 2-ը՝ երկբարբառ՝ ուօ, որն արտահայտվում է ո հնչյունով, և ի է երկբարբառը, որն արտահայտում է ե հնչյունը: Բաղաձայնները 33-ն են: Լոռվա մի շարք գյուղերում կան նաև գյ, կյ, քյ քմայնացված պայթականները և շնչել հ հնչյունը: Գրաբարի, ինչպես նաև ժամանակակից հայոց լեզվի համեմատությամբ հնչյունական գլխավոր փոփոխությունը Արճիսի խոսվածքում շեշտի դիրքի փոփոխությունն է: Գրական լեզվում շեշտը դրվում է բառի վերջին ձայնավորի վրա, իսկ Արճիսի խոսվածքում շեշտը հիմնականում նախադիր է և ավելի ուժեղ, քան ասենք նույն Արարատյան բարբառին պատկանող Երևանի խոսվածքում: Նախաշեշտ *ա, ո, օ, է, ի* ձայնավորների հնչյունափոխությունը Արճիսի խոսվածքի ամենացայտուն առանձնահատկություններից է: Նախադիր շեշտի հանգամանքով էլ պայմանավորված՝ բառասկզբի ձայնավորները հեշտությամբ հնչյունափոխվում են ը-ի կամ ընդհանրապես սղվում են: Գրաբարում, ինչպես նաև ժամանակակից գրական հայերենում *ա-ն* ուժեղ ձայնավոր է և սովորաբար չի հնչյունափոխվում, իսկ Արճիսի խոսվածքում, ընդհակառակը, *ա-ն* թույլ ձայնավոր է և հաճախ է հնչյունափոխվում կամ սղվում:

ա) $a > \text{ը}$

ազատել-ըզատել

բարձրացնել-բըրձրացնել

բաժանել-բըժանել

կարկատան-կըրկատան

բ) $a > 0$

առավոտ-ռավոդ

հավաքել-հըվաքել

¹ Աճառյան Յ., Հայ բարբառագիտություն, Մոսկվա, 1911, էջ 37-51:

² Ղարիբյան Ա., Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953, էջ 219:

Երկու ա ունեցող երկվանկ բառերի ա-ն ևս դառնում է ը, օրինակ՝ աման-ըմանի, կանաչի-կընանչի, տախտակ-տըխտակի և այլն: Երկվանկ և բազմավանկ բառերի բառասկզբի Ե-ն

ա) դառնում է Է, օրինակ՝

Ե>Է

Եկի-Էկա

Երինջ-Էրինջ

Երագ-Էրագ

Երկաթ-Էրկաթ

Երանի-Էռնակ (ի>ռ)

Երկու-Էրկու

Երեկ-Էրեգ

բ) Հնչյունափոխվում է ը-ի կամ սղվում է

Ե>ը

Ե>Օ

Եղունգն-ըղունգ

Երեկոյ-րիգու

Երևիլ-ըրեվալ

Երեխա-րեխա

Բառամիջում փակ վանկում Ե-ն կրում է նաև հետևյալ փոփոխությունները՝

ա) Ե>ը

բ) Ե>ի

գ) Ե>ու

դ) Ե>Օ

հետեւել-հըդեվալ

երեկոյ-րիգու

ուղեղ-ըղուղ

հայելի-հայլի

գերեզման-գըրեզման

լեզու-լիզու

դեպի-դըբա

խեժ-խիժ

ճեղքել-ճըղել

որտեղ-որդի

Է-ն, ինչպես գրաբարում, այնպես էլ ուսումնասիրվող Արճիսի խոսվածքում բառաբաղադրման ժամանակ կարող է հնչյունափոխվել ի-ի՝ Էշ-իշան, կէս-կիսու, մէջք-միջկի, դէգ-դիգան:

Ի ձայնավորը կրում է հետևյալ փոփոխությունները՝

ա) ի>ը

բ) ի>ու

գ) ի>օ

անիծել-անըծել

գերանդի-գերանդու

թոնիր-թօրօն

գիշեր-քըշեր

իննսուն-ըննսուն

մինչև-մընչեվը

Ի>օ հնչյունափոխության նշված դեպքը եզակի է, այլ օրինակների չենք հանդիպում: Մեր կարծիքով այս օրինակում ի>օ հնչյունափոխությունը հավանաբար կատարվել է ռ-ն դրափոխության հետևանքով:

Ու ձայնավորը հիմնականում մնում է անփոփոխ: Ղ-ից առաջ ուղարկել բառի ու-ն ընկնում է՝ ուղարկել-ղրգել: Մի քանի բառերում բառամիջի ու-ն դառնում է ը, օրինակ՝ անուն-անըն, բուննել-բըսնիլ, դդուն- դըդըն կամ՝ օ՝ մածուն- մածօն:

Երկու և ավելի ո ունեցող բազմավանկների ո-ն հնչյունափոխվել է ը-ի, օրինակ՝ ոլորել-ըլորել, ողողել-ըղողել, ողորմածիկ-ըղորմածիկ: Բառասկզբի ո-ն դարձել է օ, օրինակ՝ ոսկոր-օսկոռ, ոռնալ-օռնալ, ոլոր-օլոր: Բառամիջի նախաշեշտ ո-ն հնչյունափոխվում է ը-ի՝ բորբոսնել-բըբորսնել, սովորել-սըվորել, կոտորել-կըտորել, դողդողալ-դըղդողալ, հոտոտել-ֆըթֆոթալ, մորմոքվել-մըրմոքվել:

Գրաբարյան Ե և ռ հնչյուններին Արճիսի խոսվածքում համապատասխանում են ի/է և ո/օ երկբարբառները: Օրինակ՝

ա) Ե>իէ

բ) ո>ուօ

բեռն-բիեռ

հող-ֆուօղ

դեղ-դիեղ

գորտ-գուօրդ

Արճիսի խոսվածքի պայթական բաղաձայնների համակարգը եռաստիճան անտեղաշարժ է՝

բ>բ բերան>բերան

գ>գ գառն>գառն

դ>դ դուռն>դուռն

Գրաբարյան **այ** երկբարբառը դառնում է **է**, օրինակ՝ այս-էս, այծ-էծ, լայն-լէն, ձայն-ձէն, կամ՝ ը՝ այստեղ-ըստի, այնտեղ-ընդի, այդքան-ըդքան, այսքան-ըսքան: Երկբարբառները հիմնականում պարզեցվել են ինչպես ժամանակակից հայոց լեզվում: Բազմավանկ բառերի վերջին այ-ը դառնում է ա՝ սատանայ-սըտանա, տղայ-տըղա, գուլպայ-գուլբա: **Ա** երկբարբառը դառնում է **օ**, օրինակ՝ ալր-օր, ամաւթ-ամօթ, **հւ**-ը՝ **ի**՝ ալիւր-ալիր, արիւն-արին, հարիւր-հարիր, **ոյ**-ը նույնպես **ի**, օրինակ՝ գրոյց-գրից, թոյլ-թիւ: **Եայ** եռաբարբառը դառնում է **ի**՝ փայտեայ-փէտի, բրդեայ-բրդի, երկաթյա-երկաթի, արծաթեայ-ըրծաթի:

Արճիսի խոսվածքում կան ժամանակակից հայերենի բոլոր բաղաձայն հնչյունները, ինչին գունարկում են նաև բաղաձայնների մի քանի տարբերակներ: Այսպես օրինակ **գ, կ, ք** հնչյունները **է** և **ի** ձայնավորներից առաջ քմայնանալով՝ արտասանվում են **գյ, կյ, քյ**, օրինակ՝ գետին-գյէդին, կեղտոտ-կյէտտոտ, քիթ-քյինթ, քեռի-քյէռի, քենի-քյէնի և այլն: Գրաբարում **ջ** հնչյունի բացակայության հետ կապված՝ փոխառյալ բոլոր բառերում տվյալ հնչյունը փոխարինվում էր **չ** կամ **հ** տառով: Այս երևույթը նկատվում է նաև Արճիսի խոսվածքում: Գրեթե բոլոր փոխառություններում և հատկապես բարբառներում մեծ թիվ կազմող օտարաբանություններում **ջ** հնչյունը արտասանվում է **փ**, օրինակ՝ կոնֆետ-կամփետ, շկաֆ-շկափ, կոֆե-կոփե, Ռաֆիկ-Ռափիկ, ֆայտոն-փայտոն և այլն: Չնայած այս փաստին՝ հարկավոր է նաև նշել, որ քննվող խոսվածքում չի բացակայում **ջ** հնչյունը:

Չնայած նշվում է, որ բաղաձայնները Արճիսի խոսվածքում հիմնականում հնչյունափոխության չեն ենթարկվում, սակայն բավականին տարածված է միավանկ որոշ բառերի և դրանցով կազմված բարդ բառերի կամ բայերի բառասկզբի **հ**-ի հնչյունափոխումը **ֆ**-ի, օրինակ՝ հող-ֆուտղ, հոն-ֆուտն, հորթ-ֆուտթ, հոր-ֆուտր, հոտ-ֆուտոտ, հոտել-ֆուտոտել: Հատկանշական է, որ բոլոր նշված օրինակներում առկա է նաև ո-ի հնչյունափոխությունը ուօ երկբարբառի:

Գրաբարյան **ժ** վերջնահնչյունը, որ մեծ մասամբ ընկել է արևմտահայ և արևելահայ գրական լեզվում և բարբառների բացարձակ մեծամասնության մեջ, զարմանալիորեն պահպանվել է Արճիսի խոսվածքում, որոշ ձևափոխությամբ դառնալով **ջ**, այսպես օրինակ՝ բեռն-բեռն, դուռն-դուռն, հարսն-հարսը, ծուկն-ծուգը, մուկն-մուկը և այլն: Այս բառերի նմանությամբ որոշ բառեր ևս ստացել են այս ը վերջնահնչյունը, օրինակ՝ աջք-աչկը, խօսք-խոսկը, ճիւղ-ճուղքը:

Արճիսում և հարևան մի շարք գյուղերում՝ Բերդավան, Կոթի, Շնող, ձայնավորով սկսվող մի շարք բառերի սկզբում ավելանում է **հ** հագագը, ինչպես՝ աջ-հ՛աջ, առաջ-հ՛առաջ, արդար-հ՛արդար, ափ-հ՛ափուռ, իմանալ-հ՛իմանալ, իրեար-հ՛իրուր, իւր-հ՛իրա, երեկ-հ՛երեգ: Չայնել հ-ի է փոխվում նաև գրաբարյան բառասկզբի յ-ն, ինչպես՝ յիսուն-հ՛իցցուն, յիշատակ-հ՛իշատակ:

Հայ բարբառագիտության մեջ մեծ տարակարծությունների տեղիք է տալիս բարբառներում, տվյալ դեպքում՝ Լոռվա բարբառում շնչեղ-ձայնեղ առանձին բաղաձայն հնչյունների գոյությունը: Հայ անվանի բարբառագետ Ա. Ղարիբյանի տեսակետով Արարատյան բարբառի հնչյունային հիմնական առանձնահատկությունը հենց շնչեղ-ձայնեղների գոյությունն է: Այլ է պրոֆ. Յ. Աճառյանի տեսակետը, ըստ որի նման հնչյուններ գոյություն չունեն, իսկ եթե նույնիսկ կան որոշակի տարբերություններ, ապա դա պայմանավորված է սոսկ արտաբերության տարբերություններով:

Ընդունելով պրոֆ. Յ. Աճառյանի կարծիքը՝ նշենք, որ նման հնչյունների գոյությունն ապացուցված կարելի էր համարել միայն այն դեպքում, եթե տվյալ խոսվածքում լիներ բառերի որոշակի խումբ, որտեղ արտաբերական նշված տարբերությունները նաև իմաստային տարբերություններ առաջ բերեին: Այսինքն՝ այդ բառերը շնչեղ ձայնեղներով պիտի արտահայտեին մեկ, իսկ պարզ ձայնեղներով՝ այլ իմաստ: Արճիսի խոսվածքում նման դեպքերի չենք հանդիպում, ինչը մեզ հիմք է տալիս ասելու, որ քննվող խոսվածքը ժառանգել է գրաբարի բաղաձայնների եռաստիճան համակարգը: Անհերքելի է, որ Արճիսի և հարակից որոշ գյուղերի ու քաղաքների խոսվածքներում կան բաղաձայն որոշ հնչյուններ, որոնց արտաբերությունը փոքր-ինչ այլ է, քան գրական լեզվում, սակայն, քանի որ դա իմաստային ոչ մի տարբերության չի հանգեցնում, ապա կբավարարվենք միայն արտաբերական նմանատիպ տարբերությամբ մի քանի օրինակներ նշելով՝ բերան-բ'երան, գառ-գ'առը, դուռ-դ'ուռը և այլն:

Ընդհանրացնելով ասվածը՝ հանգում ենք հետևյալին.

- Հայ բարբառները գոյություն են ունեցել մինչ գրական լեզվի կազմավորումը:
- Գրաբարի համեմատ շեշտի դիրքը տարբեր է: Եթե գրաբարում շեշտը դրվում է վերջին վանկի ձայնավորի վրա, ապա Արճիսի խոսվածքում շեշտը նախադիր է, օրինակ՝ սովորե՛լ- սըվո՛րե՛լ, կարո՞ւմ է՛լ- կա՛րո՞ւմ է՛լ, բաժանե՛լ- բըժա՛նե՛լ:
- Նախաշեշտ ձայնավորների գոյությունը հանգեցնում է բոլոր ձայնավորների, այդ թվում նաև ա և ո ձայնավորների հնչյունափոխության, օրինակ՝ ազատե՛լ- ըզատե՛լ, ոռնա՛լ- օռնա՛լ, առավո՛տ- ռավո՛ղ և այլն: Գրաբարին, ինչպես նաև ժամանակակից հայերենին այս երևույթը հատուկ չէ:
- Բաղաձայնական համակարգը եռաստիճան անտեղաշարժ է, ինչպես գրաբարում:
- Ցայտուն առանձնահատկություններից է նաև հ հազագի հավելումը ձայնավորներով սկսվող մի շարք բառերում, օրինակ՝ աջ-հ՛աջ, իմանալ-հ՛ իմանալ, երեկ-հ՛ երեգ:
- Արճիսի խոսվածքում պահպանվել են գրաբարյան ու լծորդությամբ որոշ բայեր, օրինակ՝ առնուլ, թողուլ, իսկ ի լծորդությամբ մի շարք բայեր պահպանվել են առավելապես Ալավերդի քաղաքում և Ալավերդու հարակից գյուղերում:

Հատվածներ բերենք մեր գրականության հայտնի երկու գործերից՝ վերածած Արճիսի խոսվածքի:

ՀԱՏՎԱԾ ՐԱՖՖՈՒ «ՍԱՍՎԵԼ» ՎԵՊԻՑ: «Առավոտ էր: Արարատյան դաշտի լուսապայծառ առավոտներից մեկը: Արևի առաջին ճառագայթների ներքո՝ Մասիսի սպիտակափառ գագաթը փայլում էր վարդագույն շողքերով, որ աչք էին շլացնում: Արագածի պսակաձև գագաթը չէր երևում: Նա դեռ պատած էր ծյունի պես ճերմակ մշուշով, որպես մի ամոթխած հարսիկ, որ սքողում է յուր դեմքը անթափանցիկ շղարշով: ... Գեղեցիկ էր այդ առավոտը»¹:

«Ռավող էր: Արարատյան դաշտի պլպլան ռավողնուց մինը: Արևի առաջին շողքերի տակին Մասըսի սիպտակ գադուկը փայլեր աչկ քոռացնող ռոզվի շողքերով: Արագածի՝ պսակի դայդի գադուկը ըրևեր ոչ: Դա դեռ լա ծածկված էր ձնի դայդի սիպտակ մշուշով՝ հ՛իրա էրեսը անթափանց քողովը փագող ըմանչկոտ հարսի դայդի: ... Սիրուն էր էդ ռավողը»:

¹ Րաֆֆի, Սամվել, Երևան, 1984, էջ 394

ՀԱՏՎԱԾ ՀՈՎԳ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ «ԳԻՔՈՐԸ» ՊԱՏՄՎԱԾՔԻՑ: «Գյուղացի Համբոյի տունը կռիվ էր ընկել: Համբոն ուզում էր իր տասներկու տարեկան Գիքորին տանի քաղաք, մի գործի տա, որ մարդ դառնա, աշխատանք անի: Կինը չէր համաձայնում:

- Չեմ ուզում, իմ քորփա երեխին էն անհրավ աշխարքը մի գցի, չեմ ուզում, -
լալիս էր կինը:

Բայց Համբոն չլսեց»¹:

«Գեղացի Համբոյի տունը կռիվ էր ընգել: Համբոն ուզեր հ'իրա տասներկու տա-
րեկան Գիքորին տանի քաղաք, մի գործի տա, որ մարդ դառնա, ըշխատանք անե:
Կնիկը համաձայնվէր ոչ.

- Ուզում չեմ, իմ քորփա երեխին էն անհրավ աշխարք մի գծել, ուզում չեմ,- լաց
ըլէր կնիկը:

Բայց Համբոն լսեց ոչ»:

ОСОБЕННОСТИ ЗВУКОИЗМЕНЕНИЯ В АРЧИССКОМ ДИАЛЕКТЕ ТАВУШСКОЙ ОБЛАСТИ

Мариам Мартиросян

Каждый язык на протяжении своего развития подвергается различным изменениям. Из племенного языка или диалекта формируется современный развитый язык. Особый интерес представляет связь диалекта с языком более раннего периода развития, проявления особенностей языка данного этапа в каком-либо диалекте, несмотря на то, что эти признаки отсутствуют в современном языке. Сегодня в некоторых диалектах (в частности, в Арчисском диалекте) очень ярко проявляются многочисленные примеры звукоизменения, схожие с древнеармянским языком: застывшие формы слов, параллели в системе спряжения глаголов, в образовании множественного числа, а также в склонении существительных.

Цель данной статьи заключается в том, чтобы показать особенности звукоизменения в диалекте Арчисса в сравнении с древнеармянским языком.

PECULIARITIES OF THE SOUND INTERCHANGE IN THE DIALECT OF ARCHIS

Mariam Martirosyan

At each stage of its development the language carries many changes: from tribal dialects it is becoming a developed and modern language. It is of a great interest especially in the sense of the connection between the earlier periods of dialect, as well as displays the characteristics of a dialect or idiom in the case when there are no such parallels in the structure of modern language. Nowadays in some dialects (in this case in the dialect of Archis) a number of examples of sound interchanges similar to the Old Armenian language are expressed in crusted word-forms, in verb conjugation systems, in a structures of nouns plural number of nouns and in declinational system structures.

The purpose of this article is to show the peculiarities of the sound interchange in the dialect of Archis.

¹ Թումանյան Հովհ., Երկեր, Երևան, 1980, էջ 180:

**ՀԵԹԱՆՈՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ. ԿՐՈՆՆԵՐԻ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՞ ՆՈՐ
ԳԵՂԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ**

Նարինե Նուշերվանյան
ԵՊՀ, Պատմության ֆակուլտետ, մագիստրանտ
Գիտ. դեկ. Բ.Գ.Ք., դոց. Ս. Սրապիոնյան
Էլփոստ՝ nushervanyan@mail.ru

*Ազատությունը մարդուն և Գերությունն Աստծու...
Դ. Վարուժան*

Իրականությունը բանտ է. մարդը ենթարկված է առօրյա կյանքի կապանքներին, մտքերն ու երևակայությունը բթացել են կյանքի տաղտուկում, որից ազատվելու համար ընդվզում է պետք: Ահա «օրերուն աղտն ու տգեղությունն էր», որ մարդու հոգու մեջ զգվանք էր արթնացնում ու տանում ետ, դեպի Հին դարերը, երբ դեռ մարդիկ չէին խաչել գեղեցկությունը¹: Այսպիսով, երզը հնչում է ներկայից դեպի անցյալ, ու հին աստվածների այդ երզը աշխարհիկ կյանքի պայքարն է, վերագնահատումը այն լավագույնի, որ արմատներով գնում է դեպի հերոսական անցյալի պատմությունը: Հեթանոս թեմայով ժողովրդական, աշխարհիկ կյանքի ու պայքարի ազատ տարերքն է բերվում գրականություն: Ժխտելով կղերական վարդապետությունը և հակադրվելով ժամանակակից մարդու փոքրությանը՝ փառաբանվում էին լիարժեք կյանքը, առողջ ու գեղեցիկ մարմինը, հզոր և անկեղծ մարդուն, ազատ կամքը, Գեղեցիկն ու Ուժը: Նոր ժամանակները, որ հանընկան նաև մարդու քրիստոնեացման հետ, բերեցին մարդկային հարաբերությունների նոր ձևեր՝ փոխելով նաև նրա էութեցականությունը և մարդուն դարձրին կենսամերժ, գունատ, ցամաքեցրին, տգեղացրին մարմինը, հեռացրին բնությունից և բնականության առողջ, գեղեցիկ ձևերից: Հակառակ քրիստոնեական կեղծ բարեպաշտության՝ բանաստեղծորեն քանդակվում է կնոջ մերկ մարմնի գեղեցկությունը, մատնանշվում է ուժը թուլության փոխարեն, ցավի ու զղջման տեղ՝ հաճույքը և մահի դեմ՝ կյանքը: Այսպիսով, ժամանակը պահանջում էր կյանքի աճ ու բարգավաճում: Այստեղից էլ ահա ոչ միայն ներբողներ առ հին աստվածներ, այլ նաև կնոջ պաշտամունք: Մի կողմից կինը իբրև հաճույքի, ուրախության և խրախճանքի աղբյուր, «իբրև գեղեցկություն՝ իր ներդաշն մարմնով, իբրև արվեստ, իբրև ծնունդ և պատճառ ամեն տեսակ հաճույքների, այն ժամանակ, երբ նա ծախու իր չէ, այլ նվիրվում է «իբրև պսակ սարդեմի», երբ սերն ու գեղեցկությունը զորությամբ և «առաքինի քաջությամբ» է գնահատվում²: Մյուս կողմից առկա է կնոջ պաշտամունք իբրև կյանքի, հղացման միակ աղբյուր, իբրև մայրության խորհրդանշան:

Այսպիսով, հակվելով հեթանոս դարերին, փորձ է արվում դարերի գեղեցկությամբ իր ժամանակի փտած մարմիններին նոր ձև ու նոր կերպարանք տալ, համատարած ցավի ծանր ապրումներից հետո հաղորդակից լինել նաև հաճույքին, համատարած վայրագություններից, թշվառի ծանր վիճակից բարձրանալ Ջորավոր, Գեղեցիկ, Վսեմ ու Մաքուր կայուն հայրենի հողի վրա:

Բանաստեղծական հեթանոսությունը որոշ աղերսներ ունի ֆրանսիական Պառնասյան շարժման հետ, որի պարագլուխն էր Լըքոնդ դը Լիլը: Խմբակի գրողները «կ'ախորժեին աւելի ուշ շրջանի, մանաւանդ աղեքսանդրեան շրջանի բանաստեղ-

¹ Սարինյան Ս., Գրական նոր շարժման հարցերը «Մեխյան» և «Նավասարդ» հանդեսներում, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1973, N 7, էջ 15:

² Տե՛ս http://www.ktak.am/e107_plugins/forum/forum_viewtopic.php?1244.0:

ծութենէն՝ հովուերգութենէն: Դպրոցը ինքզինք կը հակադրէ քրիստոնէական վարդապետութեան, ասոր աւելի բարոյական և ընկերային եզրերուն»¹ :

Պառնասականներից հետո դարավերջի ֆրանսիական գրականությունում ձևավորվում է մի նոր գրական շարժում՝ իբրև մարդկային իդեալ, գեղարվեստական ըմբռնում և զգայական աշխարհի փառաբանում: Գրականագիտությունն այն անվանեց «Նոր հեթանոսություն», որի տեսական դրսևորումը դարձավ իր տիտղոսով հատկանշական «Ակադեմոս» ամսագիրը: Այստեղ է, որ Ռոժե Շարպոնելը իր «Յեթանոսության վերադարձը» հոդվածում հեթանոսությունը սահմանում է իբրև բոլոր սարսուռների գեղեցիկ ու նկարչագեղ արտահայտություն, խտացված այլաբանություն, ուր զարգանում է աստվածայինն ու բուռն բնապաշտությունը: Նոր հեթանոսականների միտումը միայն անցյալ ժամանակների վերարտադրությունը կամ տարաշխարհային կյանքի պատկերումը չէր, ինչպես Պառնասյանների մոտ: Տեսաբան Փոլ Գաստիոն այս նոր շարժումը սահմանում է որպես լիովին, անկեղծորեն վերադարձ ներշնչման, լույսին, արևին՝ ոչ մի կապ չունենալով հովվերգության հետ: Տեսաբանները հիմնականում վկայակոչում են Նիցշեի փիլիսոփայությունը՝ բնագոյ, կենսուժ, զգացմունքների որոշ գերակայություն: Շարժման ներկայացուցիչներից հիշատակվում են Ժ. Սորեապը, Ռ. Վիլիեմը, Ա. Խալմոն, ինչպես նաև Է. Վերիառը: Այնուամենայնիվ ֆրանսիական գրականությունում չենք տեսնում Նոր հեթանոսյանը անվիճելիորեն և անմնացորդ հետևող բանաստեղծի, ինչպես Դ. Վարուժանն է:

Յեթանոսական երանգներ հայտնվում են ոչ միայն ֆրանսիական, այլև իտալական գրականությունում: Գարտուլչիի մոտ արդեն առկա է Հին Հունաստանի, Հռոմի կարոտը, բայց այն ամբողջ գորությամբ արտահայտվում է մեծանուն Գ. Դը Անունցիոյի երկերում², որտեղ առկա են կարոտ դեպի Հռոմեական Իտալիան և Յելլադայի հին փառքերը, որոնց հակադիր եզրը ժամանակակից Իտալիայի հզորացման ձգտումն է՝ իր քաղաքական որոշ թեքումով: Պարզորոշ է, որ այս միտումը ուղղակի վերածվում էր զուտ անցյալապաշտության և ժամանակակից աշխարհի անվերադարձ հերքման:

Արևմտահայ իրականության մեջ միջազգային այս ընդարձակ հենքի վրա աճում, ընդլայնվում է բանաստեղծական հեթանոսական գրական շարժումը՝ գեղարվեստական ու իմացական շարժումների հունի մեջ կամ դրանց զուգահեռ: Այն արտացոլում էր հայ ժողովրդի պատմության հեթանոս ժամանակները, Ուժի, Գեղեցկության պաշտամունքի շեփորումը: Պարզորոշ է՝ շարժումը հագեցած է խորունկ արդիականությամբ, ավելին՝ իրականության արդյունք է: Ժողովրդի պատմության հեռավոր շրջանը արտացոլված է Դ. Վարուժանի, Լ. Շանթի, Ռ. Ջարդարյանի, Սիամանթոյի, Ահարոնի, Գասպարյանի, Հ. Սուրենյանի, Լ. Էսաճանյանի ստեղծագործություններում: Դ. Վարուժանի համար հեթանոսականը հերոսականն է, որը միակ զենքն է քաղաքական և սոցիալական թշվառություններին դիմագրավելու համար. եթե՛ հային դարերի մեջ չլքեր հեթանոս ոգին: Իհարկե, միայն Դ. Վարուժանի օրինակով չենք կարող ասել, թե բոլորը հասկացան կրոնների համադրումն ու հակադրումը: Շատերը չկարողացան հաղթահարել հեթանոս թեմայի ծանրությունը: Գ. Էյնաթյանի խմբագրած «Երկունք» ամսաթերթում (Կ. Պոլիս) Լևոն Էսաճանյանը տպագրում է երկու ծրագրային բանաստեղծություն՝ «Հին երկունք» և «Նոր երկունք»: Այստեղ զլխավորը անցյալի և ներկայի ընդգծված հակադրությունն է, որտեղ ներկան պարտադրաբար ստորադասվում է հինին, իսկ հեղինակը կաղում է գաղափարական կարգի իր փորձերում³: Հայրենի բնաշխարհի և մարդու ճակատագրով խորապես մտահոգ գրող Ռ. Ջարդարյանի երկերում էապես շոշափվել են նաև հերոսացման թեմաները: Թուրք բռնակալության դեմ մաքառման թեման ականավոր գրագետի

¹ Պղլտեան Գ., Կրակէ շրջանակը Դանիէլ Վարուժանի շուրջ, Անթիլիաս, 1988, էջ 44:

² Հատկապես «Մեռած քաղաք» թատերախաղում՝ տպված 1897 թ., իսկ ֆրանսերեն տարբերակը հրատարակվել է «Անդամահատ հաղթանակ» խորագիրը կրող ժողովածուում:

³ Հմմտ. Դանիելյան Ս., Յեթանոսական գրական շարժման պատմությունից, Երևան, 1988, էջ 40:

գրչի տակ երբեմն ուղղակի հեթանոսական բառապաշարով ու պաթոսով լեցուն ձևավորում էր ստանում: Այդպիսին են «Աստվածները» բանաստեղծությունը, «Բագինին փառաբանությունը» արձակ քերթվածը, «Հայրենական սագը» երկը, «Ով որ Սուլթան մը ունի իր հոգին մէջ» գրույցը: Սակայն Ռ. Ջարդարյանի մոտ առհասարակ պակասում է հեթանոսականի գեղագիտությունը: Հեթանոսական տրամադրություններին կապվեցին նաև Սիպիլը, Ռ. Որբերյանը, Սիարունը, Յ. Տեր-Սահակյանը, Յ. Սուրենյանը: Բանաստեղծ Վ. Թեքեյանը նախընտրեց տարերթին միանալ ազգային վրեժի կողմով («Հրաշալի հարություն» շարքից «Վրեժի գինի»): Հեղինակը չի պատկերել հեթանոսական ժամանակները, սակայն արտահայտում է պայքարի, ուժի հեթանոս բովանդակություն, և պատահական չէ, որ քննադատ Յ. Օշականի հայացքներում Վ. Թեքեյանը շեշտվում է ոչ այնքան «հեթանոսաշունչ», որքան նեո-ռոմանտիկ բանաստեղծ:

Հեթանոս հոսանքի սկզբնավորումը, իհարկե անուղղակիորեն, կապվում է նաև Սիամանթոյի ստեղծագործության հատկապես այն շրջանի հետ, երբ նա ծանոթանում է փարիզյան միջավայրին: Հեղինակի գեղագիտական սկզբունքները ձևավորվում և զարգանում են Փարիզում Ա. Չոպանյանի «Անահիտ» հանդեսում, հրատարակած (1897 թ.) «Փարիզյան նոթեր» երեք արձակ բանաստեղծություններում, ապա նաև բանաստեղծությունների առաջին գրքում՝ «Դյուցազներենում» և հետագա գործերում: Քերթողը առաջադրում էր ազգային ազատագրական պայքարի, խիզախության, ուժի և արիության ծրագիրը, բայց չէր մերժում նաև «ցավի երգը»: Չարի հանդեպ բուռն ատելությամբ և պայքարի վճռականությամբ են պայմանավորված Սիամանթոյի պոեզիայի «հեթանոս» ոգին, «հեթանոս» գույների առասպելական խաղն ու փայլը: «Նա ստեղծեց ոչ միայն արյունաներկ հայրենիքի. այլև հեթանոս անցյալի ոգով տոգորված մթնոլորտ, ընդվզման և կամքի, վրեժի և գորության, մաքառման և հույսի, երազանքների և երջանկության թեմատիկ մի կոմպլեքս, որ զարգացնում է օտարի լուծը թոթափելու և ազգային ազատագրության հասնելու գաղափարը»¹: Արդեն իսկ նկատելի է հեթանոս հոսանքի գեղագիտական հիմունքների ձևավորումը Սիամանթոյի «Պաղատանքի խոսքեր բնության առջև» պոեմի «ծրագիր հատակագծում», իսկ Անահիտ աստվածուհուն ուղղված աղոթքը («Նավասարդյան աղոթք առ դիցուհին Անահիտ») դառնում է ուժի, քաջության, առողջ մարմնի և հոգու ներբող: Շոշափելով քրիստոնեության և հեթանոսության թեման՝ Սիամանթոն չի դառնում հին թեմաների կրկնող. նա ներկայացնում է կենսական մի փիլիսոփայություն, որ կապվում է մեր ժողովրդի անցյալի, ներկայի և առավել՝ գալիքի հետ: Այս հավերժական փորձը ստիպում է ընկալել, որ քրիստոնեությունը մեծության և ուժի կրոն չէ, իսկ ժամանակը պահանջում էր հուզու վերելք, մարմնի և ուժի ծաղկում:

Լևոն Շանթի ստեղծագործությունը այս պրիզմայով քննելու փորձեր ևս եղել են հեթանոսական գրական շարժման սահմաններում «Հին աստվածներ» դրաման տեղադրելով: Սակայն պետք է նշել, որ սա քննության չի դիմանում, մինչդեռ որոշ գրականագետներ, ինչպես Ս. Դանիելյանը, հակված են Շանթի դրաման համարել անգամ «հեթանոսավառ» և դնել Դ. Վարուժանի «Հեթանոս երգերի» կողքին: Շանթի դրամայում, սակայն, հեթանոսականը ընդամենը պայմանականություն է գաղափարական հարցերի ստեղծման համար: Ինչպես իրավացիորեն նշում է գրականագետ Ս. Փանոսյանը, «Հեղինակի բնորոշած «Հին Աստվածները» խորհրդանշում են նախաստեղծ ազատությունն ու վայելքները, անկաշկանդ ու նախապաշարմունք կյանքը, և այդ առումով նրանք ներկայացնում են հակամարտող, փոխբացառող երկու կողմերից մեկը: Կասկածից դուրս է, որ հավերժական ու համամարդկային խնդիրը, վերջինս բացահայտող հակամարտությունը կարող էր գեղարվեստական այլ պայմանականությամբ ներկայացվել, և այդ դեպքում, բնականաբար, խոսք անգամ

¹ Ռշտունի Յ., Հեթանոս հոսանքը և Դ. Վարուժանի պոեզիան, [http://hpi.asj-oa.am/3682/1/1982-3\(73\).pdf](http://hpi.asj-oa.am/3682/1/1982-3(73).pdf):

լինել չէր կարող հեթանոսական գրական շարժման հետ աղերսների մասին»¹: Շանթը մշակում է ժամանակային ընկալման փիլիսոփայական իր կերպը. դրամայում իրադրությունը ոչ թե ժամանակի, այլ հավերժության միավորն է: Այստեղ երկու ժամանակային դարաշրջանների՝ հեթանոսականի և քրիստոնեականի տևական դիտարկումն է՝ որոշակիորեն հակադրելով դրանք և պանծացնելով առաջինը, որը պայծառ, արևային գույներով ներկայացնում է կենսական վայելքի, ուժի, գեղեցկության աշխարհը. «Անշուշտ կյանքը ուրախության համար է տրված մեզի»: Տարբեր ժամանակներն իրար հակադրելու առումով դրաման մարդկային պարզ հոգու պատմությունն է՝ տարածված ժամանակի մեջ՝ խորհրդանշելով մտքի և սրտի, մտածման և զգացման հավերժական կռիվը:

Հիրավի, «հեթանոսական» գրական շարժման կամ, ինչպես ինքն է կոչում, «բանաստեղծական հեթանոսության» ոգին ու առաջնորդն է Դանիել Վարուժանը: Նա XX դարի մարդն էր և ամենևին չէր երազում անցյալի, հեթանոսականի վերադարձ, այլ պահանջում էր լավագույն արժեքների վերարտադրում, որ թելադրվում է ժամանակի անհրաժեշտությամբ: Հին աստվածները դառնում են անցյալի կորցրած նյութական և հոգևոր հարստության խորհրդանիշ: Բանաստեղծի «աղոթքները» առ հեթանոս աստվածներ սկսվում են դեռևս «Ցեղին սիրտը» ժողովածուից («Առաջին մեղք», «Օրինյալ ես դու ի կանայս», «Աղոթք մը», «Նեմեսիս») և բնականորեն շարունակվում են «Հեթանոս երգեր» շարքում: Վահագնից հետո բանաստեղծը խոսք է հղում Անահիտ դիցուհուն՝ հավատալով նրա հավիտյան կյանքին՝ «ոչ երկրիս վրա», այլ «երկինքին մեջ»: Վարուժանը ձոներգում է նաև Վանատուրին՝ այգեգործության, պտղաբերության, հյուրընկալության աստծուն: Վահագնը, Անահիտը, Վանատուրը, Աստղիկն ու մյուս աստվածները խորհրդանշում են լիաբուն կյանքը՝ Գեղեցկություն, Ուժ, Սեր, Նվիրում, Կյանքի ծիծաղ, հրճվանք, արբեցում: Այս լիարժեք կյանքի մարդու երազով էր բանաստեղծը հակադրվում թախծալի ներկային:

Ես կ'երգեմ գինի - Բազիններուն ծիծաղը և խորաններուն արյունը:

Դարերու կյանքը կ'երգեմ, հանուն հաճույքի և տառապանքի գեղեցկության:

Դարեր, ուր լույսի և թափանցիկության աշխարհն է, որ հակադրվում է առօրյա խավարին, հզոր ու անկեղծ հերոսների աշխարհն է, ուր կան պայքարներ ու հաղթանակներ:

ЯЗЫЧЕСКОЕ ЛИТЕРАТУРНОЕ ДВИЖЕНИЕ: СОПОСТАВЛЕНИЕ РЕЛИГИЙ, ИЛИ НОВАЯ ЭСТЕТИКА

Нарине Нушерванян

В западно-армянской действительности на расширенной международной основе появляется и набирает силу языческое поэтическое литературное движение. Оно отражает историю армянского народа во времена язычества, утверждая веру в Силу и Красоту. Ясно, что это движение было насыщено глубокой актуальностью. Древнейший период истории народа отражается в произведениях Варужана, Шанта, Зардаряна, Сиаманто, Аарона Гаспаряна, Суреняна, Эсаджаняна. Для Варужана языческое – это героическое, которое является единственным оружием в борьбе с гражданскими и социальными трудностями. Однако, основываясь лишь на поэзии Варужана, нельзя показать сходство и различие религий в творчестве других поэтов.

Варужан, являющийся предводителем языческого движения, или, как он говорил, «стихотворного язычества», представил мир света и прозрачности, который противопоставлен серым будням, мир мощных и честных героев, где есть и победы, и поражения.

¹ Փանոսյան Ա., Լևոն Շանթ, Երևան, 1992, էջ 216:

LITERARY PAGAN MOVEMENT: A CONTRADICTION OF RELIGIONS OR A NEW AESTHETICISM

Narine Nushervanyan

In the Western Armenian reality within or along with the course of artistic and cognitive movements the heathen poetic literary movement is growing and expanding on the vast international basis. It reflected the pagan times of the history of Armenian people, the blowing of worship of Power and Beauty. It is obvious that the movement is full of deep modernity, moreover, it is a result of reality. The remote period of people's history is reflected in the works of D. Varouzhan, L. Shant, R. Zardaryan, Siamanto, A. Gasparyan, H. Sourenyan, L. Esatshanyan. The heathen, which is the only weapon to resist political and social miseries, is heroic for D. Varouzhan: if only the pagan soul didn't leave the Armenian... Of course, we cannot state that everybody understood the combination and contradiction of religions only through Varouzhan's example. Most of them could not overcome the burden of pagan theme. He was, indeed, the soul and the leader of "pagan" literary movement or "poetic paganism", as he calls himself, D. Varouzhan presented the world of light and transparency which contradicts the average obscurity, the world of powerful and sincere heroes full of struggles and victories.

ԽՈՍՔԻ ՄՈԳՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀՄԱՅԱԿԱՆ ԱՂՈԹՔՆԵՐԻ ՀԻՄՔ

Սաթենիկ Կարապետյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. ղեկ.՝ բ.գ.թ., ասիատ. Հ. Համբարձումյան

Էլփոստ՝ satenik1992@inbox.ru

Կեցության տարբեր երևույթների վրա ազդելու, դրանք իրենց հարմար հունով ուղղորդելու համար մարդիկ օգտվել են կախարդանքի, հմայության ընձեռած հնարավորությունից: Հմայությունը միֆական մտածողության և նախնադարյան աշխարհընկալման արդյունք է: Ընդ որում, հմայական ցանկացած ծեսի, ակտի դեպքում կարևոր է հավատը վերերկրային ուժի հանդեպ: Հմայությունն ունի բազմատեսակ դրսևորումներ: Դրանց մեջ իր հիմնարար դերն ունի *խոսքի մոգությունը*: Խոսքը, ինչպես նկատում է ուսումնասիրող Ն. Մեչկովսկայան, հմայության կարևորագույն «գործիքն» է¹: Այն օժտված է մոգական անսահմանափակ ուժով: Խոսքի գորությունն օգտագործվում է պետական-քաղաքական նպատակներով, նրա միջոցով շարժվում են զորքեր, հաստատվում են օրենքներ, կնքվում են դաշնագրեր ու համաձայնագրեր: Խոսքի մոգական գործառնությունը է պայմանավորված բանահյուսական հնագույն ժանրերից մեկի՝ **հմայական աղոթքի** գոյությունը:

Հմայական աղոթքը խոսքային բանածն է, որն ունի գործառնական որոշակի նպատակ և միտված է մարդկանց կամ շրջապատող աշխարհի վրա ազդելուն, իրերի ընթացքը փոխելուն:

Խոսքի ուժի մասին գաղափարը նույնքան հին է, որքան աշխարհի արարումը: Կարելի է նույնիսկ ասել, որ աշխարհը ստեղծվել է հենց խոսքի միջոցով. «Եւ Աստուած ասաց. «Թող լոյս լինի»: Եւ լոյս եղաւ» (Ծննդ. 1.3): Այդպիսով՝ անտեսանելին խոսքի միջոցով ստացավ իր գոյությունը:

Խոսքի՝ իբրև մոգական ուժի ընկալումը տարբեր ուսումնասիրողներ տարբեր կերպ են մեկնաբանել, բայց մի կետում բոլորը համակարծիք են. խոսքի գորությունը անսահման է: Այն ունի որոշակի էներգիա, ուժ, որի միջոցով ներգործում է արտաքին աշխարհի իրերի և երևույթների վրա:

Ոմանք կարծում են, որ հավատը խոսքի ուժի նկատմամբ գալիս է խոսքի ու գործի նույնացումից²: Մեկ ուրիշ դեպքում խոսքն ընկալվում է իբրև այն նշանակող առարկայի մաս: Այսպես՝ ուսումնասիրող Ն. Մեչկովսկայան գտնում է, որ վերաբերմունքը խոսքին՝ իբրև մոգական ուժի, պայմանավորված է նշանի ոչ պայմանական, միանշանակ մեկնաբանությամբ, այսինքն՝ խոսքը ոչ թե որոշակի առարկայի պայմանական նշանակությունն է, այլ նրա մասը: Օրինակ, ծիսական անվան արտաբերումը կարող է ապահովել այդ անունը կրողի ներկայությունը: Եվ սխալվել խոսքային ծեսի ժամանակ, նշանակում է վիրավորել, բարկացնել վերին ուժերին: Այսպիսի ընկալման հիմքը, ըստ ուսումնասիրողի, մարդկանց նախնական պատկերացումներն են: Հարցը տրամաբանության բացակայությունը չէ, պարզապես այդ տրամաբանությունը այլ է: Սրանում կարող ենք համոզվել երեխաների մտածելակերպի օրինակով (կոնֆետ բառը քաղցր է): Նույնացնելով նշանը և նշանակությունը, բառը և առարկան, առարկայի անունը և առարկայի էությունը՝ միֆական գիտակցությունը հակված է խոսքին վերագրելու այս կամ այն կախարդական, անիրական հատկա-

¹ Տե՛ս Мечковская Н., Язык и религия, Москва, 1998, էջ 60:

² Այս առումով ուշագրավ է հայերեն **բան** հասկացության եռիմաստ (միտք, խոսք, գործ) ըմբռնումը, ինչն էլ վկայում է այն մասին, որ տարբերություն չէր դրվում մտքի (համոզմունք, հավատալիք), խոսքի ու գործի միջև: Մանրամասն տես **Հարությունյան Ա.**, Հայ հմայական և ժողովրդական աղոթքներ, Երևան, 2006, էջ 28:

նիշները, ինչպիսիք են կախարդանքի հնարավորությունը, հրաշալի, վերերկրային (աստվածային կամ հակառակը՝ սատանայական) ծագումը: Միֆական գիտակցության մեջ խոսքը ձեռք է բերում կուռքի, մասունքի կամ կրոնական այլ սրբության արժեք¹:

Ն. Մեչկովսկայան մի հետաքրքիր դիտողություն է անում. «Կախարդական կամ սրբազան խոսքի նկատմամբ հավատը կապված է գլխուղեղի այց կիսագնդի աշխատանքի հետ: Ի տարբերություն ձախ կիսագնդի գործառույթների, որոնք ապահովում են ինտելեկտուալ-տրամաբանական և վերացական ինֆորմացիայի ընդունումը և հաղորդումը՝ այց կիսագնդը պատասխանատու է մարդու մտավոր կյանքի զգայական-տեսողական և հուզական կողմերի համար: Անգիտակցական գործընթացները նույնպես բնորոշ են այց կիսագնդի աշխատանքին»²:

Այսպիսով՝ Ն. Մեչկովսկայան հանգում է այն եզրակացության, որ նշանի ոչ պայմանական ընկալումն է այն հիմնական (էլեմենտար) հոգեբանական-սեմիոտիկ մեխանիզմը, որն առաջացնում է խոսքի նկատմամբ հավատավորական վերաբերմունքի հնարավորություն:

Նկատի ունենալով խոսքի գերբնական ուժը՝ մարդիկ տարբեր ժամանակներում փորձել են դրա միջոցով որոշակի արդյունքների հասնել: Այսպես՝ խոսքով բուժելու մեթոդն է ընկած Ձ. Ֆրոյդի հոգեվերլուծության հիմքում: Այս առումով նա մի ուշագրավ դիտողություն է անում. «Մեր հիվանդների անկիրթ հարազատները, որոնց վստահություն է ներշնչում միայն ակնհայտը և շոշափելին, իսկ ավելի շատ՝ գործողությունները, երբեք պահը չեն կորցնում կասկածելու. «Ինչպե՞ս կարելի է բուժել հիվանդությունը միայն զրույցների միջոցով»: Դա, իհարկե, նույնքան անհեռատես է, որքան և անհետևողական. չէ՞ որ հենց այդ մարդիկ համոզված են, որ հիվանդները միայն հորինում են իրենց սիմպտոմները: Մի ժամանակ խոսքերը կախարդական էին, խոսքը հիմա էլ մեծ մասամբ պահպանել է իր նախկին կախարդական ուժը: Խոսքերով մարդը կարող է երջանկացնել մեկին, ուրիշին զցել հուսահատության մեջ, խոսքերով ուսուցիչը փոխանցում է իր գիտելիքները աշակերտներին, խոսքերով հռետորը գրավում է հանդիսատեսին և նպաստում նրա դատողությունների որոշակիացմանը: Խոսքերը առաջացնում են աֆեկտ և հանդիսանում են մեկը մյուսի վրա ազդելու համընդհանուր միջոց»³:

Խոսքին իբրև մոգական ուժի, մեծ ուշադրություն են հատկացրել նաև բոլոր ժամանակների սուֆիստները՝ հստակ իմանալով, որ խոսքը կյանքի գաղտնիքի բանալին է: Բայց ի՞նչ է խոսքը: Ընդամենը այն, ինչ մենք արտասանում ենք: Ո՛չ, ըստ սուֆիստների՝ դա ընդամենը խոսքի մակերեսն է: Մեր ներաշխարհի արտահայտությունն է խոսքը, մեր ձայնը, մեզ շրջապատող մթնոլորտն է խոսքը: Ըստ սուֆիստների՝ կյանքը արտահայտվում է հենց խոսքի միջոցով, որովհետև խոսքը շնչառության արտահայտությունն է⁴:

Այդ դեպքում հարց է առաջանում. ի՞նչն է խոսքը դարձնում մոգական, որտե՞ղ է թաքնված նրա ուժը. նշանակությա՞ն, արտաբերման ժամանակ առաջացած տատանումների՞, թե՞ նրա զործածման եղանակի մեջ: Հնդկի փիլիսոփա, սուֆիստ Հազրատ Ինայատ Խանը գտնում է, որ որոշ խոսքեր օժտված են մոգական ուժով իրենց նշանակության արդյունքում, ուրիշները՝ շնորհիվ այն տատանումների, որոնք առաջանում են արտաբերման ժամանակ, իսկ երրորդները՝ զանազան կենտրոնների

¹ Տե՛ս Мечковская Н., էջ 42:

² Նույն տեղում, էջ 44:

³ Фрейд З., Введение в психоанализ. Лекции, Москва, 1989, с. 8.

⁴ Հայտնի սուֆիստ Հազրատ Ինայատ Խանը դա բացատրում է հետևյալ կերպ. «Երբ մենք ուսումնասիրում ենք մարդու շնչառությունը, առաջին բանը, որ նկատում ենք, այն է, որ շնչառությունը լսելի է, իսկ այն, ինչ մենք անվանում ենք խոսք, ընդամենը ավելի որոշակի արտաբերված շնչառությունն է՝ մոդուլացված լեզվով և շուրթերով: Բերանի խոռոչում շունչը դառնում է ձայն և հետևաբար խոսքի նախնական վիճակը շունչն է»: Տե՛ս Хазрат Инайат Хан, Мистицизм звука, Москва, 1997, гл. 1:

վրա ազդեցություն գործելու շնորհիվ¹: Ընդ որում, ուսումնասիրողը գտնում է, որ մարդու կողմից արտաբերված և ընկալված յուրաքանչյուր խոսք ազդեցություն է ունենում ոչ միայն նրա մարմնի, այլև մտքի վրա. «Օրինակ, եթե մարդը անընդհատ իրեն հիմար անվանի կամ լսի, թե ինչպես են ուրիշները իրեն այդպես անվանում, ապա աստիճանաբար կդառնա հիմար, եթե անգամ իմաստուն էր»²:

Խոսքն իբրև միտքը մաքրող և տիեզերական ներդաշնակության հետ կապ հաստատող միջոց է ընկալվում *յոգայի* մեջ: Այդ գործառույթը իրականացնում են *մանտրաները*: Մանտրան սանսկրիտերեն բառ է, որ նշանակում է միտքը մաքրող (mana-միտք, tra-մաքրել): Մանտրաները բաղկացած են սանսկրիտ արմատներից (օրինակ՝ om, sat nam), որոնց արտաբերման ժամանակ առաջացած տատանումների միջոցով կապ է հաստատվում տիեզերական ներդաշնակության հետ, ինչի շնորհիվ էլ մարդը հասնում է ներըմբռնման: Ընդ որում կարևոր է ոչ միայն մանտրայի իմաստը, այլև նրա ճիշտ արտասանությունը:

Խոսքի մոգությունը բնորոշ է եղել գրեթե բոլոր արխայիկ մշակույթներին: Նախ և առաջ հիշենք հին հնդկական վեդաները՝ մասնավորապես «Աթարվավեդան»: Գրականագետ Յ. Էդոյանը նկատում է. «Խոսքի և բառի նկատմամբ հին հնդկների խոր հավատը, երբ խոսքը դառնում է «կեցության անալոգիա» և ձեռք բերում բացարձակ իշխանություն իրերի և ճակատագրի վրա, առանձնապես ուժեղ է արտահայտված «Աթարվավեդայում»: Դա կախարդական խոսքերի, մոգական բանաձևերի, հմայանքների հավաքածու է՝ ուղղված կոնկրետ նպատակների»³: Փաստորեն «Աթարվավեդայի» հիմքը մոգությունն է, ավելի կոնկրետ՝ խոսքի գերբնական ուժը, որի միջոցով մարդը փորձում է շեղել իրերի ընթացքը հոգուտ իրեն, այսինքն, ինչպես նկատում է Յ. Էդոյանը, իռացիոնալ միջոցներով ցանկանում է հասնել ռացիոնալ նպատակների⁴: «Աթարվավեդայում» մարդը ցանկալի արդյունքի հասնելու համար դիմում է աստվածներին, գերբնական ուժերին (Ազնի, Ինդրա, Միթրա-Վարունա, Երկինք և այլն): Հմայքներն ունեն բազմազան նպատակներ: Օրինակ՝ «Արյունահոսության դեմ» աղոթքը գործածվում է վերքերի արյունահոսությունը դադարեցնելու համար, «Խելագարության դեմ» հմայքն ուղղված է ընդդեմ դև-ռակշասների, որոնք մարդկանց ուղարկում էին խելագարություն, հանդիպում են զանազան աղետներից պաշտպանվելու համար կիրառվող աղոթքներ («Ընդդեմ տան հրդեհի», «Կործանման դեմ»), որոշ աղոթքների միջոցով էլ հմայողները փորձում էին իշխանություն ձեռք բերել կնոջ նկատմամբ («Կնոջ վրա իշխանություն ունենալու համար»):

Ուշագրավ է, որ որոշ ուսումնասիրողների կարծիքով «Աթարվավեդան» ժողովրդական ստեղծագործության արդյունք է, ի տարբերություն «Ռիգվեդայի», որը գրված է արհեստավարժների կողմից⁵:

Խոսքի մոգությունը, խոսքի գերբնական ուժի նկատմամբ հավատը բնորոշ է նաև հին իրանական պոեզիային: Այս առումով ուշագրավ է հնագույն իրանական ժողովուրդների կրոնական պատկերացումներն ամփոփող «Ավեստայի» «Յասնա»-ներից մեկը՝ «Յասնա», 28 (Աղոթք խոսքի մասին), որտեղ Ջրադաշտը ձգտում է տիրանալ «մոգական խոսքին»: Վերջինս, ինչպես նշում է Յ. Էդոյանը, «պաշտպանում է մարդուն բոլոր տեսակի չար մտադրություններից, քանի որ խոսքը իր մեջ ընդգրկում է և՛ Միտքը, և՛ Գործը, և տիրանալ խոսքին՝ նշանակում է նաև տիրանալ Գործին»⁶:

¹ Տե՛ս **Хазрат Инайат Хан:**

² Տե՛ս նույն տեղում:

³ «Հին Արևելքի պոեզիա», խմբ. Յ. Էդոյան, Երևան, 1982, էջ 566:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Նույն տեղում, էջ 583:

Հմայանքներ (հիմնականում ընդդեմ դևերի, չար ոգիների, որոնց դեմ պետք է պայքարի Ահուրա-Մազդան), մոզական տեքստեր է պարունակում նաև «Ավեստայի» «Վենդիդատ» բաժինը¹:

Հմայական խոսքերի, բանաձևերի հանդիպում ենք նաև Հին Եգիպտոսի պոեզիայում: Ուշագրավ է հետևյալ սիրային հմայանքը.

Ողջույն քեզ, Ռա-Հորահթի, աստվածների հայր,
ողջուն ձեզ, Յոթ Հաթիորներ,
ձեզ՝ կարմիր ժապավենով զարդարվածներին,
ողջույն ձեզ, աստվածներ,
երկնքի և երկրի տիրակալներ:
Թող նրա աղջիկն ինձ հետևի,
ինչպես կովը կերի հետևից,
ծառան՝ երեխաների,
թե դուք չստիպեք նրան ինձ հետևելու,
ես կրակի կտամ տաճարը Բուրսիրիսի
և կվառեն այն²:

Հմայական աղոթքներով հարուստ է Միջագետքի գրականությունը: Տեքստերի մեծագույն մասը թվագրված է մ.թ.ա. 2-րդ հազարամյակ: Նշենք, որ հմայագրերի տեքստերը բավական ծավալուն են: Ուշագրավ է, որ երբեմն հմայողները ոչ միայն դիմում են գերբնական ուժերին, աստվածներին, այլև վկայակոչում են նրանց՝ խոսքը ավելի ազդեցիկ դարձնելու նպատակով: Օրինակ՝ «Օրորոցային փոքրիկ երգ Աշուրից» խորագրով հմայանքի վերջին հատվածում հմայողը նշում է, որ հմայանքը իրենը չէ, ինքը միայն կրկնում է.

Իմը չէ հմայանքն այս,- հմայանքն էայի և Ասալլուհու,
հմայանքը Դամուի և Գուլայի,
Հմայանքը Նինակկուկուտտումի, հմայանքի տիրուհու,
Նրանք ասացին ինձ, իսկ ես կրկնում եմ³:

Այս հանգամանքի հետ կապված Հ. Էդոյանը նկատում է. «Մեծ հեղինակության հիշատակումը սրբագործում է խոսքը և հավատ ներշնչում նրա հանդեպ, հետևաբար, այդ անունների հիշատակությունն ու սերունդների մեջ նրանց պահպանումը դառնում է անհրաժեշտ»⁴:

Այսպիսով, ինչպես տեսանք, խոսքի մոզական ուժի հանդեպ հավատը շատ խոր արմատներ ունի և դրսևորվել է ամենատարբեր պատմամշակութային ոլորտներում:

Խոսքն էներգիա է և ուժ, բայց սովորական բառերը սովորական հերթականությամբ չեն կարող ունենալ այն մոզական գործառույթը, որը հատուկ է բանաձևային կառույցներին: Վերջիններիս դեպքում էլ չպետք է անտեսել մի կարևոր հանգամանք. խոսքային բանաձևը ներգործման ուժ կարող է ունենալ միայն այն դեպքում, երբ նրան հավատում են: Ընդ որում, ինչպես նկատում է Ն. Մեչկովսկայան, խոսքային բանաձևը կենդանի է այնքան ժամանակ, որքան նրան հավատում են, հակառակ դեպքում այն կվերածվի թանգարանային նմուշի, բանագետի նոթատետրից մի էջի⁵:

¹ «Վենդիդատ»-«Ավեստայի» լեզվով՝ «Վի դեվո դատեն», այսինքն՝ «կողոքս ընդդեմ դևերի», տե՛ս «Հին արևելքի պոեզիա», էջ 581:

² Նույն տեղում, էջ 36:

³ Նույն տեղում, էջ 95:

⁴ Նույն տեղում, էջ 498:

⁵ Տե՛ս Мечковская Н., էջ 94:

Կարելի է առանձնացնել հմայական բանաձևերի չորս հիմնական տեսակներ՝

1. օրհնանքներ,
2. անեծքներ,
3. երդումներ,
4. աղոթքներ:

Բանահյուսական այս հնագույն ժանրերի գոյությունը պայմանավորված է խոսքի մոգական ուժի նկատմամբ հավատով: Հատկապես գիր չունեցող հասարակություններում խոսքի արժեքը մեծ է: Հին հայերը հավատում էին, որ բառերի որոշակի կապակցությամբ հնարավոր է կախարդել և հասնել արդյունքների:

Այսպիսով՝ հմայական աղոթքների գոյությունը պայմանավորված է խոսքի մոգական զորության նկատմամբ հավատով: Խոսքն ունի որոշակի էներգիա և ուժ, որով կարող է ներգործել արտաքին աշխարհի իրերի ու երևույթների վրա:

МАГИЯ СЛОВА КАК ОСНОВА МАГИЧЕСКОЙ МОЛИТВЫ

Сатеник Карапетян

Для влияния на разные явления бытия, для направления их удобному себе пути люди пользовались возможностями магии.

Колдовство имеет многообразие проявлений. В них свое основное место имеет магия слова.

В нашей статье мы рассмотрели магию слова, как основу магической молитвы, как жанр древнего фольклора.

Изучив материал, пришли к выводу, что существование магической молитвы обусловлено верой в силу магического слова. Слово имеет определенную энергию и силу, которыми можно влиять на предметы и явления внешнего мира. Заметили, что магия слова типична была для всех архаических культур. Магические слова, формулы мы встречаем в древних индийских ведах, в поэзии древнего Ирана, Египта, Месопотамии.

Подробности исследования можете прочитать в статье.

THE MAGIC OF SPEECH AS THE BASE OF SORCERY PRAYERS

Satenik Karapetyan

People have used the opportunity afforded by magic to affect on different phenomena of living, to direct them in desirable ways.

Magic has various manifestations. The magic of speech has its fundamental role in them.

In our article we have examined the magic of speech as the base of folk ancient genre-sorcery prayers.

Examining the material we have concluded that sorcery prayers exist due to the belief in power of the magic speech. Speech has some energy and power due to which it can influence on the subjects and phenomena of the outside world.

We have noticed that the magic of speech was typical to almost all ancient cultures.

The details of investigation can be found in the article.

ՀԱՊԱՎՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Սարգիս Բալդարյան

ԵՊՀ, Պատմության ֆակուլտետ, բակալավրիատի ուսանող

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ս. Գրիգորյան

Էլփոստ՝ s-baldaryan@mail.ru

Հապավումը պետք է տեղադրել լեզվական համեմատաբար նոր իրողությունների շարքում: Նրա՝ որպես «նոր որակի, հաստատուն տեղ ու դեր նվաճած երևույթի»¹ նուտքը գրական հայերեն կապվում է 20-րդ դ. հետ: Միևնույն ժամանակ նրա ձևավորման վաղ փուլը պետք է վերագրել 19-րդ դ., երբ տառային հապավումները, ինչպես օրինակ՝ ՀՀԲ, ՆՀԲ, ՀԱ (հմպտ.՝ Հին հայկազյան բառարան, Նոր հայկազյան բառարան, Հանդես ամսօրյա), արդեն իսկ ձեռք էին բերել գործածության բավական ընդարձակ դաշտ: Բայց այդ շրջանում հապավումը ոչ թե լեզվական նոր երևույթ էր, այլ համառոտագրության նոր տեսակ: Հապավման «իսկական զարգացումը» սկսվում է խորհրդային կարգերի հաստատմամբ²: Առաջ էին գալիս բազմաթիվ նոր երևույթներ՝ նոր, մեծ մասամբ՝ բաղադրյալ անվանումներով: Արդեն 1920-ական թթ. հայկական մամուլը լի էր խորհրդային իրողությունների անվանումների հապավված ձևերով³: Հաջորդ տասնամյակում հապավումը կանոնարկվում է լեզվաբանորեն. 1934 թ. միջնակարգ դպրոցի՝ հայոց լեզվի քերականության նոր դասագրքի հեղինակ Ա. Ղարիբյանը «Նորագույն հապավումներ» ենթաբաժնում անդրադարձ է կատարում հապավումներին ու դրանց տարբերակմանը: Հապավումների զարգացման ընթացքը կարելի է ենթարկել երկփուլային բաժանման.

- Հապավումը՝ համառոտագրության շարունակություն կամ նրա նոր տեսակ,
- Հապավումը՝ լեզվական նոր իրողություն:

Պատմության վաղ շրջաններում մագաղաթի, ապա նաև՝ թղթի պակասը հարուցում էր բառերի կրճատ գրության անհրաժեշտություն, որն էլ փաստորեն դառնում էր համառոտագրության հիմքը: Կիրառվել են բառերի համառոտ գրության տարբեր համակարգեր, որոնցից ամենատարածվածը հայտնի էր պատվագրություն անունով: Վերջինիս անվանումն ու կիրառումը կապվում էին պատիվ կոչված նշանի հետ, որն ուներ գծիկի տեսք և դրվում էր հապավված բառի վերնամասում (ս՝բ=սուրբ, ա՝ծ=աստված, և՛ն=և այլն): Պատվագրությունը տարածվում էր առավել գործածական բառերի ու նաև վերջավորությունների (թ՛ն=-ութին) վրա: Կիրառություն էին ստացել համառոտագրման ևս 2 համակարգ՝ սյուն և երկվորյակ անուններով: Առաջինը փոխարինում էր բաց թողնվող ա ձայնավորին ու դրվում էր նրա փոխարեն: Սյունը նման էր այժմյան շեշտին (ն՛վ=նավ, Ժ՛մ՛ն՛կ=ժամանակ): Երկվորյակը իրենից ներկայացնում էր 2 շեշտ՝ դրված կողք կողքի, ինչի հետ էլ կապվում է նրա երկրորդ կրկնասյուն անվանումը: Փոխարինում էր բաց թողնվող ձայնավորին (խ՛ն՛րի՛թին=խոնարհություն): Ակնհայտ է համառոտ գրության այս համակարգերի համեմատաբար սահմանափակ հնարավորությունների առկայությունը: Դրանով ու նաև հապավման որպես համառոտագրման առավել զարգացած ձևի հանդես գալով էլ պայմանավորված է 19-րդ դ. երկրորդ կեսին տպագիր խոսքից, իսկ 20-րդ դ. նաև ձեռագիր գրվածքներից նրանց դուրս մղվելը: Այդուհանդերձ, վերևում նշված համառոտագրածները պետք է դիտել որպես հապավման նախատիպեր: Այսպիսով՝ հապավումը ծնունդ է առել համառոտագրության հիմքի վրա ու անհրաժեշտաբար վերածել լեզվական նոր իրողության:

¹ Աղայան Էդ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984, էջ 294:

² Նույն տեղում:

³ «Հայոց լեզվի զարգացումը սովետական շրջանում», Երևան, 1973, էջ 125:

Թեպետ հապավումներն ու համառոտագրությունները ծառայում են նույն նպատակին՝ բառերի կրճատ գրությամբ, այնուհանդերձ հարկ է առանձնացնել նրանց բնորոշ 3 հիմնական տարբերություն.

- Համառոտագրությունների հետ մեկտեղ օգտագործվում են հատուկ կետեր, այսպես կոչված՝ կրճատման նշաններ¹: Եթե համառոտագրվող բառը կազմված է 2 և ավելի բաղադրիչներից, ապա դիտվում է նաև դրանց անջատ գրություն: Մինչդեռ հապավումների դեպքում անջատ և կետերով գրությունը բացառվում է: Սա կարևորագույն տարբերությունն է, որ հանգեցնում է հապավման բառաստեղծ գործառույթին, քանզի հապավված ձևերը լեզվի բառային մակարդակում դիտվում են որպես նոր բառեր, ինչը տեղի չունի համառոտագրության պարագայում:

- Համառոտագրվել կարող են ինչպես բառակապակցություններ, բաղադրյալ անուններ, այնպես էլ առանձին բառեր, այն դեպքում, երբ հապավվող բառը անպայմանորեն պիտի բաղկացած լինի առնվազն 2 բաղադրիչից:

- Համառոտագրվող բառերը արտասանվում են ամբողջական ձևով, կարծես «վերականգնվում են», այնինչ հապավման պարագայում տեղի ունի հապավված ձևերի անփոփոխ արտասանություն (լայնորեն տարածված է հատկապես տառային հապավումների այդպիսի արտասանությունը)²:

Ինչպես տեսանք, առաջին և կարևորագույն տարբերությունը հապավումը դարձնում է բառակազմության եղանակ: Երկու հիմնական տարբերություն էլ առկա է հապավման ու բառակազմական մյուս եղանակների միջև.

- Հապավման ձևավորումը ընթացել է գրավոր լեզվում, որտեղից, որպես լեզվական «պատրաստի երևույթ», փոխադրվել է նաև բանավոր խոսք: Բառակազմական մյուս միջոցների պարագայում տեղի ունի հակառակը:

- Հապավվող բառի բաղադրիչները ձևային միավորներ չեն (բացի վանկաբառային հապավման վերջին բաղադրիչից), քանզի դրանք, առանձին վերցրած, չեն արտահայտում որոշակի հստակ իմաստ: Բառակազմության մյուս եղանակներից սա բնորոշ չէ³:

Լեզվաբանության մեջ առկա են հապավման սահմանման մի շարք տարբերակներ: Դրանց անմիօրինակությունը պայմանավորված է հապավման միևնույն առանձնահատկության տարբեր ձևակերպումներով: Բոլոր դեպքերում էլ ընդգծվում է ելակետային կառույցի հոմանշային և կարճ ձևը ստեղծելու հապավական գործառույթը: Տեսակային դասակարգումը նույնպես ունի բազմաթիվ տարբերակներ, որոնք միմյանցից զանազանվում են թե՛ առանձնացվող տեսակների քանակով և թե՛ նրանց ծագումնաբանության ընթացմամբ: Դասակարգման դժվարությունը աղերսված է տարբերակման մի քանի սկզբունքների առկայության հետ:

Հապավումը կազմվում է որպես ձև, վերջում ստանում իմաստ: Ուստի ձևի և իմաստի այդ համակցության երկատումն էլ պիտի դիտել որպես հապավական դասակարգման ամբողջական բնույթի բացահայտմանն ուղղված կարևոր քայլ: Հապավումների իմաստային կողմը պետք է ուսումնասիրել ժամանակատարածքային չափումով: Դիտարկելով ժամանակային հարթությունը՝ երևան ենք բերում հապավումների 2 տեսակ՝ կենդանի-գործածական և պատմական⁴: Տարածքային-գործածական դաշտում ևս ուրվագծվում է 2 տեսակ՝ համագործածական և տերմինային-զբաղմունքային⁵: Հետաքրքրական, միաժամանակ նաև բարդ է դասակարգման որոշարկումը ձևային-կառուցվածքային բնույթի ներսում: Այսպես՝ այժմ առանձնաց-

¹ **Աղայան Էդ.**, էջ 300: Այդ կետերի գործածության բացառմամբ էլ կատարվեց անցումը համառոտագրությունից դեպի հապավում: Սրանով է պայմանավորված հապավման՝ «համառոտագրությունից ծագելու և զարգանալու անժխտելիությունը»:

² Նույն տեղում, էջ 297:

³ «Հայոց լեզվի զարգացումը...», էջ 125:

⁴ Ավելի մանրամասն տես նույն տեղում, էջ 126:

⁵ Ավելի մանրամասն տես **Աղայան Էդ.**, էջ 306:

վում է 3 հիմնական տեսակ՝ տառային, վանկային, խառը¹: Հատկանշական է, որ վերոնշյալ տարբերակումը հիմնված է շուրջ 3 տասնամյակ առաջ առաջ քաշված քառատեսակ բաժանման վրա², որի վանկաբառային և վանկատառային տեսակներն էլ միավորվեցին եռատեսակ դասակարգման խառը տեսակի մեջ: Այսպիսի տարբերակումը կապված է հապավույթների տարբեր համակցությունների հետ: Հապավույթները բառերի հապավված մասերն են, որոնցով կազմվում են հապավական բարդությունները: Առանձնացվում է նրանց 3 տեսակ՝ տառային, բառամասային կամ վանկային, հատվածական: Տառային հապավույթները կազմվում են հապավվող բառի սկզբնատառերով, իսկ բառամասայինները՝ սկզբնամասերով: Հատվածական հապավույթներն ածանցավոր կամ բարդ ածանցավոր բառերի, գոյականի սեռական հոլովածի այնպիսի հապավված մասերն են, որոնք նույնանում են իբրև մեկ բառ գործածվող բաղադրական հիմքի ուղիղ ձևի հետ (օրինակ՝ գյուղնախարարություն, անտառտնտեսություն)³:

Ժամանակին առանձնացվել են բառային և տառաբառային հապավումներ՝ որպես առանձին տեսակներ: Բառային հապավումների առանձնացումը վանկայինից բացատրվում էր «հապավումների տեխնիկայի զարգացմամբ» և «մեծ թվով բառային հապավումների ստեղծմամբ»: Այս տիպին էին վերագրվում այն հապավումները, որոնց առաջին բաղադրիչները կրճատվելուց հետո չեն կորցնում իրենց բառային տեսքը, բառային ինքնուրույն արժեքը, և նրանց հաջորդում է բառային ամբողջական բաղադրիչ (օրինակ՝ ծնողկոմիտե, սպորտհրապարակ)⁴: Իսկ տառաբառային հապավումները դիտվում էին տառային հապավումների բաղադրիչներից մեկի կամ մի քանիսի բացման հետևանք⁵:

Լեզվաբանության մեջ հիշատակվում են նաև զեղչունով և փոխառյալ հապավումները: Հապավումների բաղադրիչներից մեկի ամբողջական կամ զոհե մասնակի զեղչումը հարուցում է, ինչպես անվանել է Գ. Սևակը, զեղչունով հապավման կամ կրկնահապավման առաջացում (օրինակ՝ պրոֆանդան=պրոֆեսիոնալների միության) անդամ, զինկոմատ=զինվորական կոմիսարիատ): Ժողովուրդների հասարակական-մշակութային կապերի ընդլայնումն ու ամրապնդումը պայմանավորում է բառային փոխանակումները, ըստ այդմ էլ՝ փոխառյալ հապավումների հանդես գալը: Առանձնացվում է այսպիսի հապավումների 2 օրինակ՝ ռուսաց լեզվից փոխառյալ և օտարալեզու հապավումներ⁶: Նախկինում օտարալեզու հապավումները կապել են ռուսերենի միջնորդության հետ⁷: Բայց մինչև ժամանակ պետք է նկատել, որ փոխառյալ հապավումը «հայերենի համար ըստ էության հապավում չէ», քանի որ դրա կազմությունն ընթացել է այլ լեզվում⁸: Նշվել է նաև, որ դրանք «հայերենում ընկալվում են որպես ինքնուրույն բառեր»⁹:

Լայն տարածում է գտել նաև հապավումների ընդհանրական բաժանումը 3 տեսակների՝ սիմվոլային կամ խորհրդանշան-հապավումներ, բառային և բառակապակցական կամ բաղադրյալ¹⁰: Ինչպես, ասենք, H₂O քիմիական բանաձևն է խորհրդանշան ծառայում ջուր բառի համար, այնպես էլ տառային հապավույթներից կազմ-

¹ Եզեկյան Լ., Հայոց լեզու, Երևան, 2007, էջ 198: Եզեկյան Լ. և ուրիշներ, Հայոց լեզու, 10-րդ դասարանի դասագիրք, Երևան, 2009, էջ 100: Զաքարյան Հ., Ավետիսյան Յու., Հայոց լեզու, Բառագիտություն, Երևան, 2007, էջ 75:

² Աղայան Էդ., էջ 301-302:

³ Ավելի մանրամասն տես նույն տեղում:

⁴ «Հայոց լեզվի զարգացումը...», էջ 136-137:

⁵ Նույն տեղում, էջ 139:

⁶ Աղայան Էդ., էջ 307:

⁷ Ս. Ա. Էլոյանը առանձնացնում է ռուսերենից և ռուսերենի միջնորդությամբ փոխառված հապավումներ, տես «Հայոց լեզվի զարգացումը...», էջ 141-142:

⁸ Եզեկյան Լ. և ուրիշներ, էջ 101:

⁹ Զահուկյան Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, 1989, էջ 227-228:

¹⁰ Խաչատրյան Լ., Լեզվաբանության ներածություն, Երևան, 2008, էջ 160-161: Աղայան Է., էջ 302-304:

ված հապավումները խորհրդանշաններով ներկայացնում են տարբեր բաղադրյալ անվանումներ: Հետաքրքրականն այն է, որ նույն տառը կարող է հանդես գալ տարբեր բառերի խորհրդանշանների դերում: Որպես 1 բառ գրվող և արտասանվող հապավումները կոչվում են բառային: Այս դեպքում հապավույթների բնույթը էական չէ: խորհրդանշան-հապավման կրկնակի գործածումը 1 բաղադրյալ անվան մեջ, նրա և բառային հապավումների կապակցումը, ինչպես նաև վերջիններիս գործածությունը չհապավված բառերի հետ կազմում են բառակապակցական կամ բաղադրյալ հապավումներ:

Այսպիսով՝ հապավումների դասակարգման՝ գոյություն ունեցող մի քանի համակարգերը կարելի է համարել ճշգրիտ ու դրանց կիրառումը պայմանավորել նպատակահարմարությամբ:

АББРЕВИАТУРА В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Саркис Балдарян

В статье освещаются обстоятельства происхождения и развития аббревиатуры в армянском языке. Первоначально она являлась одной из разновидностей сокращений, но в начале XX века превратилась в новое языковое явление. История формирования и развития аббревиатуры представлена на фоне разных форм сокращений. В статье рассматриваются различия, существующие между аббревиатурами и другими словообразовательными единицами, а также различные классификации аббревиатур.

ABBREVIATION IN ARMENIAN

Sargis Baldaryan

The circumstances of the origin and development of abbreviation in Armenian are illustrated in this article. Initially it was the continuation of shortening, but in the first half of the 20th century it became a new linguistic phenomenon. History of abbreviation is demonstrated on the background of different forms of shortening. Existing differences among them and other word-formative means are considered. Diversity of abbreviation classifications is mentioned considerably. An attempt of complete study of abbreviation in Armenian has been made.

**ՄԱՐՄԱՍԱՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻՑ ԲԱՂԱԴՐՎԱԾ ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԴԱՐՉՎԱԾՆԵՐԻ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ**

Վանուհի Բաղմանյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ն. Դիլբարյան

Էլփոստ՝ vanuhi.baghmanyanyan@mail.ru

Լեզվի գոյությունը հասարակության գոյության նախապայմաններից է, որ փոփոխվում է վերջինիս զարգացմանը զուգընթաց՝ համապատասխանաբար իր վրա կրելով այդ զարգացման որոշ առանձնահատկություններ: Այս պատճառով որևէ լեզվի մասին լիարժեք պատկերացում կազմելու համար պետք է այն ուսումնասիրել տարածամասնակյա հայեցակետով: Դարձվածների՝ որպես բառապաշարի մաս կազմող ոճական հսկայական արժեք ունեցող միավորների տարածամասնակյա քննությունը շատ խոստումնալից է, որովհետև դրանք ժողովրդական լեզվամտածողության արտահայտություններ են, և դրանց պատմական ուսումնասիրությունը մեծ հնարավորություն է տալիս պատկերացում կազմելու ժողովրդական լեզվամտածողության զարգացման ուղղությունների մասին: Որպես սկզբնաղբյուրներ օգտագործել ենք 5-րդ դ. մեր պատմիչների՝ Ագաթանգեղոսի, Փավստոս Բուզանդի, Եղիշեի, Սովսես Խորենացու և Ղազար Փարպեցու, ինչպես նաև վարքագիր Կորյունի և ճարտասան-փիլիսոփա Եզնիկ Կողբացու երկերը: Սրանք մեսրոպյան հայերենի շրջանից (Ե դարից մինչև 460 թ.) վկայված 41 երկերի 4 դասերից (Եզնիկյան, Եփրեմյան, Կիրեղյան, Ագաթանգեղյան)՝ երկուսը՝ Ագաթանգեղյան և Եզնիկյան լավագույն դրսևորումներից են, ուստի դարձվածների՝ որպես պատկերավորման անփոխարինելի արժեք ունեցող միջոցների ուսումնասիրությունն այս երկերում հույժ կարևոր և նպատակային է, քանի որ ինչպես Հ. Աճառյանն է նշում. «Եզնիկյանը բոլորից կանոնավորը, ճիշտը, հստակը, արվեստավորն ու գեղեցիկն է. Եփրեմյանը ամենից պարզն ու հասարակը. Կիրեղյանը ներկայացնում է բարեխառն ոճ և բռնում է միջին տեղը. Ագաթանգեղյանը պերճ, բազմաբարդ, մթին ու հաճախ անկանոն»:¹ Մեր օգտագործած սկզբնաղբյուրներից Ագաթանգեղոսը, Կորյունը, Բուզանդը Ագաթանգեղյան դասն են ներկայացնում, իսկ Եզնիկ Կողբացին՝ Եզնիկյան:

Մինչ դարձվածների քննությանն անցնելը՝ պարզաբանենք, թե ինչ ենք հասկանում **դարձված** ասելով: Երկու և ավելի բառերից կազմված կապակցությունը, որի բաղադրիչները հիմնականում հանդես են գալիս վերաիմաստավորված, կոչվում է դարձված: Նման կապակցությունները գրեթե միշտ պատկերավոր գաղափար են արտահայտում և համատեքստում հաճախ փոխաբերական իմաստով են գործածվում:

Հույժ կարևոր է և այն, որ կապակցությունը կարող է լինել պատկերավոր, բայց ոչ փոխաբերական, սակայն չի կարող լինել փոխաբերական՝ առանց պատկերավորության: Սա ևս ապացուցում է, որ ավելի ընդգծված է պատկերավորության դերը, քան փոխաբերության: Օրինակ՝ բրածոն լինել (Բուզ., 52), փախստական լինել (Խոր., 48) ևն: Բացի սրանից՝ կապակցությունը կարող է դարձված համարվել՝ չնայած ոչ պատկերավորություն է դրսևորում, ոչ փոխաբերական իմաստ: Օրինակ՝ այդ առնել (Ագաթ., 16), վնաս առնել (Ագաթ., 154) ևն:

Անցնենք մարմնամասերի անվանումներից բաղադրված դարձվածների քննությանը՝ նշելով, որ այս երկերի դարձվածները իմաստային 11 խմբերում կարելի է

¹ Աճառյան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, հ. II, Երևան, 195, էջ 78:

դասակարգել, որոնցից քանակապես առաջինը մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածներն են:

Ազաթանգեղոս

Ազաթանգեղոսի «Պատմութիւն Յայոց» երկը 5-րդ դ. հայ պատմագրության առաջին օրինակն է, որ ներկայացնում է 4-րդ դ. դեպքերը, հատկապես՝ 301 թ. քրիստոնեության մուտքը Հայաստան: Ազաթանգեղյան դասի տիպիկ օրինակ է, և պատահական չէ այդ դասի՝ Ազաթանգեղոսի անունով կոչվելը: Իր երկում պատմիչն օգտագործել է 268 դարձված, որոնց իմաստային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գերակշռում են մարմնամասերի անվանումներից բաղադրված դարձվածները՝ 44 (≈16%): Այսպես՝ ունկնդիր լինել (էջ 16)՝ 5 անգամ, կապել ընդ զարշապարս մեղաց (20)՝ 1, ի թիկունս հասանել (24)՝ 3, սրտաթափ լինել (34)՝ 1, ձերբակալ առնել (36)՝ 1, ակն ունել (42)՝ 6, յունկն մտանել (86)՝ 1, ուս դնել (86)՝ 1, բուռն հարկանել (106)՝ 3, խոնարհեցուցանել զունկն (114)՝ 1, ի ծունր իջանել (126)՝ 1, սրտի մտօք (138)՝ 3, ի լուր ականջաց (184)՝ 1, ճարպ գալ զակամբ (320)՝ 1 ևն: Ամենամեծ հաճախակա- նությունն ունի **ականատես լինել** դարձվածը, որ կիրառվել է 8 անգամ:

Ամեն մի մարմնամասի անվանումից բաղադրված դարձվածների քանակը յուրաքանչյուր երկում այժմ և հետայսու ներկայացնելու ենք աղյուսակով: Այսպես.

Ձեռն	10
Ակն	9
Ունկն	5
Թիկունք, ծունր, բերան	3
Ականջ, ոտն, սիրտ	2
Գարշապար, ուս, բուռն, գլուխ, կրունկ	1

Ռ. Ղազարյանի և Յ. Ավետիսյանի «Միջին հայերենի բառարան»-ում այս 44 դարձվածներից վկայված է ընդամենը 2-ը, ընդ որում՝ ձևափոխված՝ **ձերբակալ առնել (36)**-ը այստեղ **ձերպակալ առնել** ձևով է, իսկ **ծունր դնել (112)**-ը՝ **ծունրդ դնել**:

Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի «Հայերենի դարձվածաբանական բառարան»-ում վերը նշված դարձվածներից վկայված են 5-ը՝ **ծունր դնել-ը, յականէ յանուանէ-ն և սրտի մտօք-ը**՝ վերջին երկուսը, բնականաբար, ժամանակակից ուղղագրությամբ՝ հականե հանվանե, սրտի մտոք: Իսկ **ձգել զծեսս-ը և ի ծունր իջանել-ը** վկայված են ժամանակակից **ծեսքը ձգել և ծունր իջնել** համապատասխան ձևերով:

Փավստոս Բուզանդ

Փավստոս Բուզանդը պերճաբան է: Իր Պատմությամբ նա արժեքավոր տեղեկություններ է հաղորդում Հայաստանի 4-րդ դ. իրադարձությունների մասին՝ երկն ավարտելով 387 թ. Հայաստանի առաջին բաժանումով: Չպետք է մոռանալ, որ նա ևս Ազաթանգեղյան դասին է պատկանում: Պատմությունն ընդգրկում է աննախա- դեպ քանակությամբ, մեկը մյուսից զունեղ 457 դարձված, որոնցից մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածների թիվը 56 (≈12%) է: Դրանցից են՝ սրտաբեկ կացուցանել (38), որ գործածվել է 1անգամ, յանթի հարկանել (74)՝ 1, ձեռն յանձին հարկանել (208)՝ 1, ճակատս տալ (244)՝ 2, ձեռնթափ լինել (248)՝ 1, ակնկառոյց լինել (406)՝ 1 ևն: Միևնույն դարձվածը Բուզանդը շատ է գործածում, ինչը նրա ոճի յուրա- հատկություններից է. 8 անգամ գործածել է **ծունր դնել**, 9 անգամ՝ **ի ձեսս տալ**, 10 անգամ՝ **յոտն կալ և ի ձեսս մատնել**, 11 անգամ՝ **ակն ունել դարձվածը**: Այսպես.

Ձեռն	13
Ակն	8
Թիկունք	7
Ոտն	6
Սիրտ	4
Բերան, բուռն, ունկն	3
Ծունր, գլուխ, կրունկ, ճակատ, ծունկ, անութ, մեջք, գունճ, մագ	1

ՄՅԲ-ում Փ. Բուզանդի գործածած այս 56 դարձվածներից վկայված է ընդամենը 5-ը՝ դարձյալ որոշակի փոփոխություններով: Այսպես՝ **ծերբակալ առնել** (34) - **ծերպակալ առնել**, **յոտն կալ** (38)-**յոտն ելնել**, **ծունր դնել** (40)-**ծունդր դնել**, **ի ձեռն գալ** (206)-**ի ձեռն ածել**, **ունկն դնել** (358)-**ունկն առնել (բանալ, մատուցանել)**:

Ի հավելումն նշենք, որ Բուզանդը դարձվածների կերտման մեծ վարպետ է. երկն ընդգրկում է նորակազմ բազում դարձվածներ:

Վերոհիշյալ դարձվածներից Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի բառարանում վկայված է միայն **ունկն դնել**-ը:

Եղիշե

Ժամանակագրորեն հաջորդ պատմիչը Եղիշեն է՝ իր «Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին» երկով, որի համար պատմական հիմք է ծառայել 5-րդ դ. հայ ժողովրդի մղած անձնուրաց պայքարը Սասանյան Պարսկաստանի դեմ և առանձնապես Ավարայրի ճակատամարտը: Երկն ընդգրկում է 214 դարձված, որոնցից մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածների թիվը 33 (≈15%) է: Դիցուք՝ ոտնհար լինել (10)՝ 3 անգամ, եղջեր ածել (12)՝ 1, ծունր կրկնել (90)՝ 2, ի թիկունս ածել (126)՝ 1, ձեռնամուխ լինել (212)՝ 1, ականակապ լինել (346)՝ 1 ևն: 8 անգամ Եղիշեն գործածում է ի ձեռն առնել, 10 անգամ՝ ձեռն արկանել, 12 անգամ՝ ի ձեռս տալ դարձվածը: Այսպես.

Ձեռն	12
Ոտն	5
Ակն	4
Գլուխ, թիկունք	2
Եղջեր, ծունր, ունկն, բերան, սիրտ, մագ, բուռն, մեջք	1

Այս 33 դարձվածներից ՄՅԲ-ում վկայվածների թիվը 3 է՝ կրկին ինչ-ինչ ձևափոխությունների ենթարկված: Այսպես՝ **ունկն դնել** (90) - **ունկն առնել (բանալ, մատուցանել)**, **ի բերան առնուլ** (114) - **ի բերան առնել**, **ծերբակալ առնել** (132)-**ծերպակալ առնել**:

Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի բառարանում այս դարձվածներից ներառված են 4-ը՝ **ունկն դնել**-ը, որի մասին արդեն խոսել ենք, իսկ **ի բերան առնել**-ը, **ի ձեռն առնել**-ը և **թիկունս դարձուցանել**-ը վկայված են **բերանն առնել**, **ձեռք առնել** և **թիկունք դարձնել** ժամանակակից ձևերով:

Մովսես Խորենացի

Պատմահայր Մովսես Խորենացին իր երկը շարադրել է եռանդուն և համաչափ՝ հզոր շունչ հաղորդելով իր պատմությանը բազմաթիվ թևավոր խոսքերի և դարձ-

վածների միջոցով: «Պատմութիւն հայոց»-ը ընդգրկում է հայ ժողովրդի ձևավորումից մինչև Սահակ Պարթևի և Մեսրոպ Մաշտոցի մահն ընկած ժամանակահատվածը: Երկը ողողված է գեղեցիկ ու ինքնատիպ 233 դարձվածներով, որոնցից մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածների թիվը 31 (≈13%) է: Օրինակ՝ զբռամբ ածել (49), ուշ ի կուրծս անկանել (260), ի թիկունս ընկենուլ ուրուք (266), ընդ ականբ հայել (306), ոտնկռիւ լինել (314) ևն: Նշված դարձվածները երկում 1 անգամ են գործածվել: Միևնույն դարձվածի կիրառման ամենամեծ հաճախականությունը Մովսես Խորենացու երկում 6-ն է՝ **ծերբակալ առնել** և **ի ձեռն տալ**, 5 անգամ գործածել է **ձեռնտու լինել** և **ակն ունել** և 4 անգամ՝ **ի բուռն առնուլ** և **բուռն հարկանել** դարձվածները: Այսպես.

Ձեռն	11
Ակն	5
Բուռն, թիկունք	4
Ունկն, ոտն	2
Ճակատ, կրունկ, կուրծք	1

Մարմնամասերի անվանումներից կազմված 31 դարձվածներից միայն 2-ն են վկայված ՄՅԲ-ում՝ **ծերբակալ առնել** (44) և **ունկն դնել** (348), իսկ Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի բառարանում նշված դարձվածներից ոչ մեկը ընդգրկված չէ:

Ղազար Փարպեցի

5-րդ դարի հայ պատմագրության վերջին ներկայացուցիչը Ղազար Փարպեցին է՝ իր «Պատմութիւն հայոց» երկով, որ սկսվում է 387 թ իրադարձություններից՝ Պարսկաստանի և Բյուզանդիայի միջև Հայաստանի առաջին բաժանումից և ավարտվում Վահան Մամիկոնյանի՝ Պարսից արքունիքի կողմից Հայոց մարզպան ճանաչվելու բախտորոշ իրադարձությամբ:

Երկի դարձվածների ընդհանուր քանակը 259 է, որոնցից մարմնամասերի անվանումներից են բաղադրված միայն 32 (≈12%)-ը: Օրինակ՝ ձեռն ի գործ արկանել (12)՝ 6 անգամ, զսիրտ հաստատել (70)՝ 1, ի գլուխ երթալ (134)՝ 1, զաչս յածել (264)՝ 1, զաչս ի վեր առնուլ (366)՝ 1, ակն արկանել (396)՝ 1 ևն: Փարպեցին **ձեռն** և **գլուխ** մարմնամասերի անվանումներն է հիմնականում օգտագործել դարձվածների կերտման գործում: Ամենաշատը՝ 7 անգամ, գործածում է **ծերբակալ առնել**-ը, 6 անգամ՝ **ձեռն ի գործ արկանել**-ը և **ի ձեռն տալ**-ը: Այսպես.

Ձեռն	10
Գլուխ	5
Ակն, ոտն	4
Աչք	3
Ունկն	2
Սիրտ, ունչ, կրունկ, բուռն	1

ՄՅԲ-ում այս դարձվածներից վկայված են միայն 3-ը, ընդ որում միայն **ի գլուխ ելանել** (58)-ն է նույնությամբ վկայվել, իսկ **ծերբակալ առնել** (170)-ը և **ունկն դնել** (200)-ը փոփոխվել են: Ինչ վերաբերում է Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի բառարանին, ապա այստեղ վերոնշյալ դարձվածներից ոչ մեկը վկայված չէ:

Կորյուն

5-րդ դ. մեզանում նշանավորվում է ոչ միայն պատմագրության, այլև վարքագրության ժանրի առաջընթացով, որի պայծառ ներկայացուցիչը Կորյունն է՝ իր «Վարք Մաշտոցի» երկով: Համաձայն ժամանակակից ուսումնասիրողների՝ երկը գրվել է մոտավորապես 443-450 թթ. ընթացքում: Այն իր փոքր ծավալում ընդգրկում է դարձվածային ծանրակշիռ միավորներ, որոնց թիվը 76 է, և որոնցից մարմնամասերի անվանումներից են կազմված 10 (≈13%) դարձվածներ: Դրանցից են՝ թեւանուխ լինել (84)՝ 1, ի ձեռն առնուլ (110)՝ 1, ի թիկունս իջանել (130)՝ 1, ականատես լինել (144)՝ 1 ևն: Կորյունը միայն **ձեռն արկանել** և **ի ձեռն տալ** դարձվածներն է 2 անգամ կիրառում, իսկ մյուսները՝ մեկական անգամ:

Ձեռն	4
Ակն	3
Թիկունք	2
Թել	1

ՄԶԲ-ում այս դարձվածներից ոչ մեկը վկայված չէ, իսկ ժամանակակից դարձվածների բառարանում ընդամենը մեկն է վկայված՝ **ի ձեռն առնուլ-ը՝ ձեռքն առնել** համարժեքով:

Եզնիկ Կողբացի

5-րդ դարի հայ մատենագրության մեջ ուրույն տեղ է զբաղեցնում Եզնիկ Կողբացու «Եղծ աղանդոց»-ը: Քրիստոնեական կրոնի գաղափարաբանական տեսանկյունից հերքվում են հեթանոսական բազմաստվածության հավատալիքները, պարսից զրադաշտական կրոնը ևն: Դարձվածների թիվը այստեղ բավականին մեծ է՝ 175, որոնցից մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածները 15 (≈9%)-ն են: Օրինակ՝ չունկնդիր լինել (14)՝ 1, սրտառուչ առնել (39)՝ 2, ընդ բերան ածել (57)՝ 1, աչս ունել (71)՝ 1, գլխապարտ գտանել (84)՝ 1, ի սիրտ անկանել (88)՝ 1 ևն: Միևնույն դարձվածը Կողբացին ամենաշատը օգտագործել է 3 անգամ: Դա **ի ձեռն տալ** դարձվածն է, իսկ 2 անգամ կիրառել է **ի_ձեռն մատնել-ը** և **սրտառուչ առնել-ը**: Այսպես՝

Ձեռն	5
Սիրտ, ակն	2
Ունկն, ոտն, աչք, բուռն, բերան, գլուխ	1

ՄԶԲ-ում և Ա. Սուքիասյանի ու Ս. Գալստյանի բառարանում այս դարձվածներից միայն **ի ձեռն առնուլ (43)**-ն է վկայված՝ միջին հայերենում **ի ձեռն ածել**, իսկ մյուսում բազմիցս հիշատակված **ձեռքն առնել** ձևով:

Մարմնամասերի անվանումներից կազմված դարձվածների տոկոսային հարաբերությունը ցույց է տալիս, որ, չնայած իր փոքր ծավալին, Կորյունի «Վարք»-ն ընդգրկում է 76 դարձված՝ մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածների 13%, որը բավականին ակնառու առավելություն է մնացյալ երկերի նկատմամբ. այնտեղ դարձվածները թեև շատ ավելի մեծաքանակ են Կորյունի երկի դարձվածների համեմատ (չպետք է մոռանալ, սակայն, երկերի ծավալային տարբերությունը), բայց մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածները խիստ սահմանափակ են՝ իհարկե տվյալ երկի դարձվածների ընդհանուր քանակի համեմատությամբ, մինչդեռ իմաստային մյուս խմբերի նկատմամբ դրանք քանակական ակնբախ առավելություն ունեն: Ինչ վերաբերում է Ագաթանգեղոսի, Եղիշեի, Մովսես Խորենացու և Ղա-

գար Փարպեցու գործածած դարձվածներին, ապա դրանք քանակական լուրջ տարբերություններ չունեն ոչ միայն ընդհանուր դարձվածների, այլև մարմնամասերի անվանումներից բաղադրվածների տոկոսային հարաբերության առումով: Առանձնաճանաչում են Փավստոս Բուզանդի և Եզնիկ Կողբացու երկերի դարձվածները, որոնք, ընդհանուր առմամբ բավականին շատ լինելով, մարմնամասերի անվանումներից բաղադրված դարձվածների խիստ փոքր քանակ են պարունակում: Այսպես՝ Փավստոս Բուզանդի 457 դարձվածների միայն 12%-ն է մարմնամասերի անվանումներից կազմված, իսկ Եզնիկի 175 դարձվածներից միայն 9%-ը:

Այս իրողությունը, անտարակույս, ո՛չ որպես թերություն կամ Կորյունի դեպքում ո՛չ որպես առավելություն ենք նշում, որովհետև երկի բովանդակությունն է թելադրում որոշակի բառապաշար և ո՛ճ: Մարմնամասերի անվանումներից բաղադրված դարձվածների քննությունը ցույց տվեց, որ դրանց մեջ **ծեռն** բառով կազմվածները ամենամեծաթիվն են բոլոր երկերում, այդ առումով հաջորդը **ակն** բառն է, ապա՝ **թիկունք** և **ոտն** բառերը, հետ այսու՝ **սիրտ**, **բերան**, **ունկն**, **բուռն** և **գլուխ** բառերը, իսկ մնացյալ անունները՝ **գարշապար**, **ուս**, **մէջք**, **անութ**, **մագ**, **կուրծք**, **թել**, **ականջ**, **եղջեր**, **ծունր**, **ունչ**, **կրունկ**, **ճակատ**, **ծունկ**, **աչք**, **գուճ**, մեկական դարձվածներ են կազմել ամեն մի երկում՝ բացառությամբ **ականջ** բառի, որ միայն Ագաթանգեղոսն է գործածում 2 անգամ:

Մեր ուսումնասիրած բոլոր երկերում ամենահաճախ գործածվող դարձվածն է, այսպիսով, **ի ծեռն**-ը, մասնավորապես՝ **ի ծեռս տալ** –ը:

Այսպիսով, 5-րդ դ. հայ մատենագրության դարձվածները, ըստ վիճակագրական տվյալների, ունեն հետևյալ պատկերը՝

Չեղինակ, երկ	Դարձվածների ընդհանուր թիվը	Մարմնամասերի անվանումներից բաղադրված դարձվածներ
Ագաթանգեղոս, Պատմութիւն Հայոց	268	44 (≈16%)
Փավստոս Բուզանդ, Պատմութիւն Հայոց	457	56 (≈12%)
Եղիշէ, Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին	214	33 (≈15%)
Մովսես Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց	233	31 (≈13%)
Ղազար Փարպեցի, Պատմութիւն Հայոց	259	32 (≈12%)
Կորյուն, Վարք Մաշտոցի	76	10 (≈13%)
Եզնիկ Կողբացի, Եղծ աղանդոց	175	15 (≈9%)

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ГРАБАРА, СОСТОЯЩИХ ИЗ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ ТЕЛА

Вануи Багманян

Цель данной работы заключается в историческом исследовании фразеологизмов древнеармянского языка, состоящих из названий частей тела, на основе материала классической библиографии V века. Исследование показало, что фразеологизмы в этих произведениях можно разделить на лексико-семантические группы, состоящие, в основном, из названий частей тела. Историческое исследование этих фразеологизмов показывает, что они характерны лишь для V века, поскольку, несмотря на некоторые исключения, они не отмечены в среднеармянских и современных армянских словарях.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF GRABAR IDIOMS CONSISTING THE NAMES OF BODY PARTS

Vanuhi Baghmanyan

The aim of this work is the historical research of Grabar idioms, originated from the names of body parts, based on the best manifestations of the Armenian literature of the 5th century.

The research has shown that it is possible to present the idioms with different semantic groups, most of which consist of the names of body parts. The investigation of the same idioms had also shown that they are very characteristic only to the 5th century, as they are not mentioned in Middle and Modern Armenian phraseological dictionaries despite a very unique exception.

ԹՈՒՆԱԿԱՍ ՄԱՐԴՈՒ ԿԵՐՊԱՐԸ ՆԱՐ-ԴՈՍԻ «ԱՆՆԱ ՍԱՐՈՅԱՆ» ՎԻՊԱԿՈՒՄ

Քրիստինե Սաֆարյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, բակալավրիատի ուսանող

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Դ., պրոֆ. Ծ. Սաֆարյան

Էլվիոստ՝ qristin.safaryan@mail.ru

«Ամեն մի գրողի ստեղծագործությունն այսպես, թե այնպես, նրա կենսագրության այլակեցված արտահայտությունն է. Գրողի կենսագրական որևէ թեկուզ աննշան փաստ, նրա խառնվածքի և բնավորության թվացյալ մանրուք ևս կարող է բացվել - բացահայտվել, «ցրվել» տարբեր կերպարների մեջ, ներառել «դրսի աշխարհի և մարդկանց յուրովի զմուռնները և գեղարվեստական մտածողության ինքնասիրությամբ ներկայանալ որպես ինքնահաստատող մի կառույց»¹:

Այդպիսին է նաև Նար-Դոսի (Միքայել Տեր-Հովհաննիսյան) ստեղծագործությունը:

Նար-Դոսը դեռ մանկուց իր ընտանիքում «միայնակ» է եղել, շատ ավելի լսել, քան խոսել է, եղել է ինքնամփոփ և լռակյաց, հետևաբար նրա կենսագրությունը խոսուն հիմք է իր ստեղծագործությունների համար, որոնց մնայուն արժեքը պայմանավորված է «Ավելորդ մարդկանց» (ինչպիսին զգում էր ինքն իրեն) հոգեբանական տիպերի գեղարվեստական ամփոփ կերտվածքով:

Նար-Դոսի համար ստեղծագործելու նյութ են հանդիսացել երկու աշխարհներ՝ արհեստավորական կյանքը և միջին մտավորական խավը, ու նրանց մեջ հեղինակը տարբերակել է մեկ այլ աշխարհ, ու մարդիկ դուրս են մնացել կյանքից՝ դառնալով ավելորդ:

Այս աշխարհի մարդկանց բնորոշ է հեռանկարի կորուստը:

Մտավորականության մասին իր ստեղծագործություններում հեղինակը ստեղծում է այս խավի ամբողջական նկարագիրը՝ գեղարվեստական ընդհանրացման հասցնելով ավելորդ մարդու հոգեբանական տեսակը, կերպարն իր երկու դրսերումներով՝ առաջին՝ թուլական մարդն է, ով պետք չի գալիս ո՛չ իրեն, ո՛չ կյանքին, կամ այլ կերպ ասած, առաջին տեսակը կորցնում է իր ինքնությունը հանրության մեջ և հեռանում ինքն իրենից, երկրորդը՝ ազատագրվում է հանրության կարծիքից և ազատում ինքն իրեն:

Թուլական մարդկանց բնորոշ են բնավորության որոշակի գծեր, որոնցով նրանք նմանվում են միմյանց: Մասնավորապես՝

ա. նրանք շուտ տպավորվող են,

բ. ամեն մանրուք հակված են ընկալել հիվանդագին սրվածությամբ,

գ. նրանք երազող են և, որպես կանոն, իրենք իրենց պատկերացնում են ուժեղ և գործունյա,

դ. վախկոտ և չնախածեռնող են,

ե. մարդկանց շրջապատում անօգնական, անպաշտպան լինելով, կարծես ամենակարող և բռնակալ են տանը:

Վերջապես թուլական մարդկանց ամենաբնորոշ հատկանիշն այն է, որ նրանք խիստ և դաժան են իրենք իրենց նկատմամբ:

Նար-Դոսի ստեղծագործությունում թուլական մարդու առաջին կերպարներից մեկը Աննա Սարոյանն է՝ համանուն վիպակում:

«Աննա Սարոյան» վիպակը Նար-Դոսի ինքնահաստատման ճանապարհի հիմնավոր վկայագրերից մեկն է, որտեղ վերջնականորեն հստակեցվում են նրա ստեղծ-

¹ Սաֆարյան Վ., Գրողի և կերպարի անհատականություն, Երևան, 2001, էջ 172:

ծագործական խառնվածքի սահմանները, և դրան մեծ չափով նպաստում է գրողի նախընտրած հնարանքը՝ նամակագրության ձևը:

Անճան որպես թուլական և չնախաձեռնող մարդ ներկայանում է ընթերցողին սկսած առաջին նամակներից. «Ուզում եմ աղոթել և ամիժել, ուզում եմ ապրել և մեռնել»¹:

Անճան ունևոր ընտանիքի աղջիկ էր, դեռ մանկուց սովոր էր ունենալ սրտի ցանկացածը, մշտապես շրջապատված լինել իրեն հաճելի անձանցով:

Կարծես ամեն ինչ հիմա էլ նույնն էր, բայց ինչ-որ անհասկանալի բան նրան չէր թողնում ապրել սովորական կյանքով, հիմա նա անճանաչելիորեն փոխվել էր, սկսել էր խուսափել մարդկանցից, պարահանդեսներ և զվարճանքի վայրեր այլևս չէր գնում, ամեն ինչից շուտ ծանծրանում էր, անգամ իրեն «թշվառ» էր զգում, միայնության մեջ մտածում էր, բայց թե ինչ, ինքն էլ չգիտեր: Եվ այսպես աստիճանաբար պարզվում են Անճայի կերպարի հոգեբանական շերտերը:

Երբեմնի չարածճի և ժպտերես աղջիկն այժմ ինքնամփոփ ու լռակյաց էր, ինչը զարմանալի էր թե՛ իր, թե՛ ընտանիքի անդամների համար:

Բայց Անճան նամակների հասցեատիրոջը՝ Ղեփսիմեիին, գրում է, որ իր պահվածքի պատճառ է համարում «պարապությունը», «անգործ լինելը», «մեռակությունը»:

«Անճայի հոգեբանական դրամայի հիմքն այն է, որ նա կարող է տեսնել, քննել, եզրակացություններ անել, բայց երբեք չնախաձեռնել, քանի որ նրա միջից հանվել է գործելու կարողությունը»²:

Հաջորդ նամակներում Անճայի կերպարը ներկայանում է այլ կողմից՝ երևալով որպես սիրող և հոգատար քույր և դուստր, մասնավորապես, երբ պատմում է ընկերուհուն եղբոր՝ Գրիգորի հիվանդության և այդ պատճառով իր վախերի մասին, նաև հոր մասին, ով զվարճասեր և կատակասեր մարդ էր, բայց վերջին ժամանակներում լուրջ և մտազբաղ էր դարձել, ինչը ևս անհանգստացնում էր Անճային:

Շուտով Անճայի տարօրինակ և անհասկանալի պահվածքին կարծես լրացնելու են գալիս կյանքի փոփոխվող պայմանները:

«Դժբախտությունը, և այն էլ ինչպիսի դժբախտություն, առաջին անգամ բաց արավ մեր տան դուռն ու ներս մտավ՝ այնտեղից այլևս չհեռանալու համար»³, - գրում է Անճան:

Նրանք զրկվում են ամբողջ կարողությունից, հայրն աջ ձեռքից անդամալույծ է դառնում և խելագարվում, իսկ պատճառն Անճան նշում է հոր թղթախաղային պարտքերի կուտակումն ու մտատանջությունները:

Այստեղ դրսևորվում են դուստր-Անճայի հոգեբանական առանձնահատկությունները: Թեև ամեն բան փաստ է, բայց նա հրաժարվում է հավատալ և ընդունել, որ իր հայրը՝ ազնիվ, պատվասեր ու հեռատես մի մարդ, կարող էր այդպես սխալվել և ընտանիքին այդպիսի կացության մեջ դնել՝ «... Ես համարձակ, առանց կողմնապահության պետք է ասեմ, որ նրա պես ընտանիքը պաշտող և նրա պատվի համար զլուխը ետ դրած մարդ ճրագով պիտի որոնել ...»⁴ - գրում էր Անճան և ավելացնում, որ չի մտածում, կամ ափսոսում կարողության համար, այլ տանջվում է հոր համար. «Ես և մեր բոլոր ընտանիքը կորցրեցինք մի այնպիսի հայր, որպիսին կարող չէ տալ աշխարհն իր բոլոր գանձերով»⁵:

Հաջորդ նամակում Անճան գրում է, ինչպես են նրանցից վերցրել անգամ իրենց տունը, իսկ նրանք տեղափոխվել են հին տուն՝ խոնավ, մռայլ պատերով, որոնք կարծես միշտ լաց են լինում:

¹ Նար-Ռոս, Երկեր (միահատորյակ), Երևան, 1977, էջ 237:

² Սաֆարյան Վ., էջ 174:

³ Նույն տեղում, էջ 200:

⁴ Նար-Ռոս, էջ 250:

⁵ Նույն տեղում, էջ 251:

Այստեղ ահա ի հայտ է գալիս վիրավորվածություն և խռովք կյանքի նկատմամբ. «Որքան դառը, որքան անտանելի է կյանքը ... միթե մարդուս կյանքը, որ վերջանում է ոչնչով, նրա խորհուրդը պետք է լինի նույնպես ոչինչ ...»¹, - գրում է նա:

Դժբախտությունները կարծես հաջորդում են միմյանց և հաջորդը լինում է Աճնայի եղբոր՝ Գրիգորի՝ թոքախտով հիվանդ լինելու փաստը: Գրիգորն Աճնայի ամենասիրելի եղբայրն էր, ոչ միայն եղբայր, այլև սրտակից բարեկամ և ընկեր, ու կորստի վախն աստիճանաբար ոչնչացնում էր Աճնային: Բայց սա էլ դեռ ամենը չէր: Զերթը հասնում է նաև մեծ եղբորը՝ Արշակին, ում արբեցողության համար հեռացնում են պաշտոնից, և փոքրին՝ Գարեգինին, ում ծուլության համար վնդում են ուսումնարանից:

Թույլ բնավորության ամենաբնորոշ հատկություններից մեկն ամեն ինչ հիվանդագին կերպով ընդունելն է: Աճնային ահաբեկում է աղքատության հեռանկարը՝ եղբոր աշխատանքից հեռացվելուց հետո. «Աղքատությունը միշտ երևակայում են որպես հազար գլխանի հրեշ, որ մեզ իր սառը գրկի մեջ առած՝ իր սարսափելի ժանիքներով, դժոխային անհագ բավականությամբ կամաց – կամաց պիտի քաշի մեր հոգին ...»² և ավելացնում, որ ավելի լավ է շուտ մահանալ, քան տեսնել և ապրել այդ վիճակը:

Հաջորդ խորը հոգեբանական ընդհանրացումը դժվարությունը հաղթահարելու անճարակությունն ու անկամությունը, ծայրահեղորեն սրում է վատի գաղափարը՝ դարձնելով այն բոլոր գոյությունների հատկանիշ: Միևնույն ժամանակ կարելի է ներկայացնել նաև հաջորդ հոգեբանական վիճակը, որն անհասկանալի կատաղությունն ու անհաղթահարելի ատելությունն է բոլորի նկատմամբ, այդ թվում՝ հարազատների:

Սկսվում են ամանորյա տոները, և Աճնան կրկին ընկնում է խոր ընկճվածության մեջ, նա առավել, քան առաջ, սկսում է ատել ամեն ինչ, անգամ ասում, որ հնարավորության դեպքում կարգելեր Նոր տարվա մուտքն իր գիտակցության մեջ: Նա Նոր տարվա առաջին օրվա առավոտից փակվում է իր սենյակում և ասում, որ Նոր տարին կատաղության ու ատելության այնպիսի զգացմունք է ներշնչել իրեն, որ չի ցանկանում տեսնել ոչ ոքի և պատրաստ է ընդունել, որ Նոր տարին տոն է, եթե միայն վերադարձներ իրեն անհոգ և ուրախ անցյալը:

Բայց ...

Ի տարբերություն մյուս տարիների, այս տարի առաջինը մայրն է Աճնային շնորհավորում, իսկ նա կարծես բարկությունը թափում է խեղճ մոր վրա, բղավում և վիրավորում է նրան: Երբ մայրը ցանկանում է հեռանալ, զղջում է իր արարքի համար և խոստանում է, որ այլևս նման կերպ չի վարվի: Մայրը նրան խորհուրդ է տալիս միայնակ չմնալ և գնալ Գրիգորի մոտ: Եղբայրը, ով անհանգստացած էր Աճնայի վիճակի համար, ասում է, որ քույրը շատ է մտածում և Աճնայի այն հարցին, թե ինչ է մտածում, պատասխանում է. «Այն, որին մարդուս խելքը ոչ հասել է, ոչ կհասնի երբեք ...»³ և ավելացնում. «...Թող կասկածը բնության արարչության և մարդկային կյանքը ղեկավարող օրենքների մասին երբեք չմոտենա մանուկ ուղեղիդ: Ոչ մի, կատարելապես ոչ մի եզրակացության չհասնելով, նա ծնում է լոկ հանցանք: Թող անմեղ սրտիդ մեջ հավատը միշտ մաքուր, միշտ հաստատ մնա, որպես ջինջ լույսը: Հավատը լույս է, իսկ լույսը՝ կյանք»⁴:

Հասկանալով քրոջ մտածմունքների եզրահանգումը, նա փորձում է խնայել և պաշտպանել նրան, ինչն առժամանակ հաջողվում է:

Բայց հաջորդ իսկ նամակում Աճնան գրում է. «Շատ վատ խաղ է խաղացել ինձ հետ ճակատագիրը: Հանկարծակի և անպատրաստ, նա շարտել է ինձ այդ դառը,

¹ Նար-Ռոս, էջ 252:

² Նույն տեղում, էջ 254:

³ Նույն տեղում, էջ 269:

⁴ Նույն տեղում, էջ 269:

այդ սոսկալի իրականության առաջ և ասում է՝ հաստատուն մնա: Ախ, թշվառական, ինչ եմ ստացել, որ ինչ տամ ...»¹:

Աստիճանաբար ամբողջանում է Աճնայի հոգեբանական ծանր վիճակը:

Մահանում է նրա սիրելի եղբայրը:

Դա կործանարար հարված էր և ապրելու համար մղվող պայքարից հրաժարվելու սկիզբ, ինչպես նաև ամեն տեսակ զգացմունքների բթացում, այն աստիճան, որ նա ասում է, թե կուրծքը բացեն և սիրտը հանեն, այն սառած կլիմի: Եվ այժմ, երբ չկար արդեն սիրելի եղբայրը, Աճնային ապրել դրդում էր մի զգացմունք, դա այն էր, որ թեկուզ անխոս, բայց մահացող եղբորը խոստացել էր խնամել ծնողներին:

Շուտով հոգեկան ծանր հարվածներին գունարվելու է գալիս նաև բարոյական հարված:

Աճնայի մայրը գունար վաստակելու համար կար էր վերցրել կարելու, և Աճնան նրան պիտի օգներ, բայց չէր կարողացել կարել և կար բաժանող կինն ամոթանք էր տվել նրան ասելով. «Ահագին աղջիկ ես և ամենահասարակ կար անգամ չգիտես, ամոթ է»²:

Այստեղ, ահա առաջին անգամ Աճնան մտածում է ինքնասպանության մասին:

Թուլականների բնավորության տիպական հոգեբանական գծեր են հանդիսանում հիվանդագին ինքնասիրությունն ու եսասիրությունը և հենց խոցված ինքնասիրությունն ու եսասիրությունն էլ ի վերջո բերում են հանգուցալուծման:

Աճնան ասում է. «Ինչ մեծ համարում ունեի ինձ վրա, ... կարծում էի, թե մի բան անել կամենամ, իսկույն կանեմ, բայց փորձը ցույց տվեց, որ ոչինչ չեմ կարող անել, այլև ... որ ես ինքս ոչի՛նչ եմ, ոչի՛նչ, ոչի՛նչ... ինքս ինձնից սարսափում եմ: Գոնե չունենայի սրտիս մեջ՝ դեռ մանկությանս հասակից սերմանված հպարտությունը, այս գոռոզությունը, ... գոնե կարողանայի տանել ինձ տված հանդիմանությունները, գոնե սիրտս կարողանար հաշտվել ուղեղիս հետ, և այժմ կատարելապես իրավունք ունեն ասելու, որ ես իսկական թշվառ եմ ... Ա՛խ, ա՛խ, ... սրտիս և ուղեղիս մեջ դժոխք կա ...»³:

Ինքնասիրության դրսևորում է նաև Հռիփսիմեի օգնության մերժումը. «Աղքատ տեղովդ ինձ քսան ռուբլի ես ուղարկել, ինչու ... ինչու ես ուղարկել... և դեռ ներողություն էլ ես խնդրում, որ ուշ ես ուղարկում, որովհետև ռոճիկդ նոր ես ստացել... Բայց թեզ ով ասաց, որ ուղարկես ..., նպատակդ ինչ էր, ինձ ծաղրել, ինձ հանդիմանել ...»⁴, ապա համաձայնում է գումարն ընդունել միայն ետ ուղարկելու պայմանով:

Հաջորդ նամակներում հաճախակիանում են մահվան և ինքնասպանության մասին մտքերը: Աճնան գրում է. «Վերջը խո մահ է ...»⁵:

Հոգեբանական վիճակի ամփոփման պահը հասունանում է, ձևավորվում ատելություն իր նկատմամբ, որը շուտով վերաճում է ինքնաձեռնարկման. «Ես կյանքի համար մի կոպեկ, մի գրոշ չարժեն»⁶ կամ «Ես մի այլանդակ արարած եմ, որի բերանը հացը ծամած պիտի դնել ... որքան ատում եմ ինքս ինձ, որքան զզվում եմ ինքս ինձնից ...»⁷:

Աճնան թույն խմելով ինքնասպան է լինում, իրեն մեղավոր զգալով ծնողների և եղբոր հոգու առաջ, նախընտրում է մահվան միջոցով ազատել ինքն իրեն այդ տանջանքներից, խնդրելով ընկերուհուն. «Անիծիր ինձ, բայց լաց եղիր, արտասուքդ գուցե կթեթևացնի մեղապարտ հոգիս» և ավելացնում. «Ներիր, հպարտությունս հաղթեց, ապրելն ինձ համար անհնարին էր»⁸:

¹ Նար-Ղոս, էջ 269:

² Նույն տեղում, էջ 270:

³ Նույն տեղում, էջ 271:

⁴ Նույն տեղում, էջ 288:

⁵ Նույն տեղում, էջ 290:

⁶ Նույն տեղում, էջ 288:

⁷ Նույն տեղում, էջ 288:

⁸ Նույն տեղում, էջ 291:

«Աննա Սարոյան» վիպակը կարելի է բնորոշել որպես օրագրային գրառում, որոնցում Աննան ներկայացնում է իր կյանքում տեղի ունեցող իրադարձությունները: Վիպակը բաղկացած է 24 ճամակներից, որոնց շարադրանքը սկսվում է 1880 թ. սեպտեմբերի 6-ին և ավարտվում է 1881 թ. հոկտեմբերի 31-ին՝ իրենց մեջ ներառելով մի կյանքի պատմություն՝ տխուր և հոգեցունց բովանդակությամբ:

ОБРАЗ СЛАБОВОЛЬНОГО ЧЕЛОВЕКА В ПОВЕСТИ НАР-ДОСА «АННА САРОЯН»

Кристине Сафарян

Нар-Дос в повести «Анна Сароян» через главную героиню Анну создает образ слабовольного человека, впечатлительного, болезненно воспринимающего всякую мелочь, мечтательного и не предприимчивого. Героиня Нар-Доса пополняет галерею «лишних людей», не нашедших свое место в современном им мире.

Текст повести представляет собой переписку двух подруг. Из их писем читатель узнает, как меняется Анна: какая она была веселая, улыбочивая и какой стала после произошедших в ее семье несчастий – грустной, неразговорчивой, злой по отношению ко всем и ко всему.

Жизненные удары следуют один за другим: карточные долги отца Анны разоряют семейство, из-за болезни умирает ее брат Григор. Анна ничем не может помочь своей матери и семье. Чувство безысходности и бесполезности толкают героиню на самоубийство.

THE IMAGE OF FRAIL MAN IN NAR-DOS'S NOVEL "ANNA SAROYAN"

Kristine Safaryan

In his novel "Anna Saroyan" Nar-Dos presents the image of weak-willed person through the main character Anna: they are deeply impressed, each trifle is understandable shallowly, they are poor-spirited dreamers. These people become unnecessary and get out of life.

This novel is presented like a letter. Anna writes to her girlfriend and through these letters we acknowledge Anna, in past she was smily and energetic, but afterwards she becomes lonely and angry with the world. Because of the debts of her father's card games they lose everything and become poor, because of illness her brother Grigor dies, then her father dies and Anna can't be helpful to her mother.

The sense of inextricability and unnecessities gives a solution.

Anna commits suicide. She prefers to release herself through death and writes "Sorry, but my proudness won".

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՐԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԲՈՒՅՈՒՄ

Անի Աբրահամյան

ԵՊՀ, Հայ բանասիրության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ մ.գ.դ., պրոֆ. Ն. Հարությունյան

Էլ. փոստ՝ a.d.abrahamyan@ysu.am

Բարձրագույն կրթության համակարգում կիրառվող նորարարական գործընթացները ուսումնասիրելու և վերլուծելու համար նախ անհրաժեշտ է մեկնաբանել «նորարարություն» կամ «ինովացիա» հասկացության ծագումն ու նշանակությունը: Ինովատիվ գիտություն է, որն զբաղվում է նորարարությունների ստեղծմամբ, դրանց գնահատմամբ և գործնականում կիրառությամբ: Անհրաժեշտ է տարբերակել նաև «նորարարություն» և «նորամուծություն» եզրույթները: «Նորարարություն» ասելով՝ հասկանում ենք գիտական գաղափար, մեթոդ, ուղի, տեխնոլոգիա կամ համակարգ, իսկ «նորամուծություն» ասելով՝ այդ նորարարության ներդրման ընթացքը¹:

«Նորարարություն» հասկացությունն առաջացել է ավելի քան 100 տարի առաջ լեզվաբանության և մշակութաբանության մեջ մշակութային դիֆուզիայի (տարածման) երևույթը, այսինքն՝ մի մշակույթի տարրերի ներթափանցումը մյուսի մեջ նկարագրելիս: «Նորարարություն» հասկացությունն ունի բազում բացատրություններ. այն կարող է լինել նոր ապրանք, տեխնոլոգիական նոր գործընթաց, կառավարման նոր կառուցվածք և համակարգ, նոր մշակույթ, նոր ինֆորմացիա և այլն: Նորարարական գործընթացի մասին առաջին անգամ ամբողջական նկարագրություն տվել է տնտեսագետ Ի. Շումպետերը 20-րդ դարասկզբին (1911 թ.)՝ նորարարությունը վերլուծելով որպես «նոր համակցություն տնտեսական համակարգի զարգացման ժամանակ»², իսկ արդեն 1930-ական թթ. Ի. Շումպետերը և Գ. Մենչը գիտական շրջանառության մեջ դրեցին «ինովացիա» տերմինը՝ որպես գիտական բացահայտումների, նոր տեխնոլոգիաների կամ ցանկացած նոր երևույթի մարմնացում: Այս ժամանակաշրջանից սկսած «ինովացիա», «ինովացիոն գործընթաց», «ինովացիոն ներուժ» և «ինովացիոն ռազմավարություն» տերմինները գիտական ճանաչում ստացան և հարստացրին մի շարք գիտությունների տերմինաբանական բառարանները:

Կրթության բնագավառում նորարարական գործընթացը ուսումնասիրության առարկա դարձավ 1950-ական թթ. Արևմուտքում, իսկ 1980-ական թթ.՝ ԽՍՀՄ-ում: Սակայն ԽՍՀՄ-ը և, առհասարակ, սոցիալիստական պետություններն այս ոլորտում ունեին իրենց դժվարությունները: Այստեղ ամեն ինչ կապված էր կառավարման միանձնյա-վարչահրամայական (ավտորիտար) ձևի հետ, որն իրենից ենթադրում էր կենտրոնացված կառավարում:

Ինովացիոն գործընթացները արդյունավետ կազմակերպելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն համապատասխան կառավարչական կարողություններ, այլև ճշտորեն ներկայացնել կրթության հիմնական իմաստն ու բովանդակությունը, ըստ այդմ էլ՝ պլանավորել ու կազմակերպել նորարարական գործընթացները կրթության բնագավառում: Իհարկե, ամենօրյա պրակտիկ գործունեության համեմատ այս գործըն-

¹ Хуторской А., Педагогическая инноватика, Москва, 2008, с. 4.

² Սույն տեղում, էջ 6:

թացը կարող է շատ երկար ու կտրված թվալ, և հենց այս պատճառով շատ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում մանկավարժական ինովացիան կամ գտնվում է ամենացածր մակարդակում, կամ, առհասարակ, բացակայում է: Բայց նրա համար, որ նորարարությունների կիրառումը հարմարեցվի այդ կառույցի որդեգրած սկզբունքներին ու կառավարման ձևին, և միևնույն ժամանակ կանխատեսելի լինեն արդյունքները, անհրաժեշտ է ցանկացած նոր, պրակտիկ գործունեություն իրականացնել արդեն յուրացված համատեքստում: Նորարարական գործընթացի զլխավոր գործառույթը պայմանավորված է փոփոխություններով, և նորարարության պարտադիր հատկություններից են գիտատեխնիկական նորությունը և արտադրական կիրառելիությունը:

Նորարարական գործընթացն ունի իր կառուցվածքը, նպատակը, խնդիրները: Նորարարական գործընթացի առանձնահատկություններն ակնհայտ են դառնում նրա ցիկլային բնույթով, որոնք էլ ներկայացնում են այն փուլերը, որոնցով անցնում և որոնք հաղթահարում են ինովացիաները:

Նորարարական ցիկլը, ըստ Ա. Խուտորսկու, իրենից ենթադրում է առաջացում, զարգացում, հասունացում, յուրացում, կիրառում, տարածում, հագեցում, ճգնաժամ, ավարտ: Կարծում ենք՝ Ա. Խուտորսկին մատնանշել է այն բնականոն ճանապարհը, որով անցնում է ցանկացած երևույթ: Նորարարական գործընթացի համապարփակ պատկեր է ներկայացնում Վ. Լազարը, ով առանձնացնում է ինովացիոն գործընթացների 4 հիմնական փուլ՝ համապատասխան ենթափուլերով¹:

1. Նորարարության ստեղծում.

- Կրթության համակարգի վերլուծություն և անհրաժեշտ փոփոխությունների առանձնացում,
- Նորարարությունների պլանավորում,
- Նորարարության փորձնական (էքսպերիմենտալ) կիրառություն,
- Նորարարության մանրազնին քննություն:

2. Նորարարությունների տարածում.

- Նորարարության տարածման նախապատրաստություն,
- Նորարարության մասին տեղեկատվության ձեռքբերում,
- Նորարարությունների կիրառման համար անհրաժեշտ օգնություն,
- Տարածման և յուրացման արդյունքների վերլուծություն:

3. Նորարարությունների յուրացում.

- Կրթական գործունեության վերլուծություն և անհրաժեշտ փոփոխությունների առանձնացում,
- Նորարարության որոնում,
- Կրթական համակարգի ցանկալի ապագայի ծրագրավորում,
- Նորարարությունների ներդրում,
- Փոփոխությունների վերլուծություն և գնահատում,
- Նորարարության համակարգայնացում:

4. Կրթական գործունեություն:

Վերը նշվածն, իհարկե, նորարարական գործընթացի վարչարարական մասն ապահովող մասն է, և չպետք է մոռանալ, որ նորարարությունները, բացի վարչարարականից, կարող են լինել նաև այլ մակարդակում: Դրանք կարող են վերաբերել դասախոսի գործառույթներին, կրթական ծրագրերին կամ եվրոպական բարձրագույն կրթական տարածքին (ԵԲԿՏ):

¹ Хуторской А., с. 57.

Կրթության զարգացման համար նորարարական ուսուցման և մանկավարժական ինովատիվայի ձևավորման պատճառներից մեկը համարվում է կրթության ճգնաժամը, որը սպառնում էր աշխարհին: Աշխարհի տարբեր երկրներում այդ ճգնաժամն ունեցավ յուրօրինակ դրսևորումներ, քանի որ երկրների զարգացման մակարդակները տարբեր էին, և, չնայած բոլոր այդ տարբերություններին, նրանք ունեին հետևյալ ընդհանրությունները.

- զարգացող հասարակության պրակտիկ պահանջների և բուհերի շրջանավարտների իրական պատրաստվածության ու ստացած գիտելիքների անհամապատասխանությունը,
- բուհերի առջև նոր նպատակների սահմանում և կառավարման ձևերի ու կառուցվածքի ընթացիկ կազմակերպում,
- սովորողների հետաքրքրությունները և հնարավորությունները կրթական գործընթացում:

Կրթության ոլորտում նորարարությունների համար խոչընդոտ են հանդիսանում նաև ավանդական մեթոդները և դրանցով շարժվել ցանկացող կառավարիչները, քանի որ ավանդական մեթոդներ կարելի է անվանել այն մեթոդներն ու կանոնները, որոնք նախատեսված են արդեն հայտնի և կրկնվող իրավիճակները հաղթահարելու համար: Սակայն, ի տարբերություն ավանդականի, նորարարությունը ենթադրում է նոր, երբևէ գոյություն չունեցած, աննախադեպ մեթոդներ ու ձևեր, որոնք կարող են կիրառվել զարգացման համար անհրաժեշտ բոլոր իրավիճակներում: Նորարարական գործընթացները կրթության ոլորտում իրականում շատ ավելին են փոփոխում, քան կրթության նոր նպատակներն ու բովանդակությունը: Այս գործընթացի առանձնահատկություններից է ուսանողի պատասխանատվության մեծացումն իր ապագայի կերտման գործում, քանի որ այն մեծացնում է պատասխանատվությունն իր մասնագիտական որակների ձեռքբերման միջոցով ապագան կերտելու հանդեպ՝ դրանով իսկ անուղղակի նպաստելով տվյալ երկրի որակյալ մասնագետների պատրաստմանը պետության զարգացմանը:

Նորարարական գործընթացները կրթության բնագավառում նկարագրվում են որպես գիտելիքների տիրապետման հատուկ մի տեսակ, որն այլընտրանք է ավանդական ուսուցմանը: 1990-ական թթ. սկզբին Ռուսաստանը ներքին ծրագիր մշակեց, ըստ որի բոլոր ուսումնական հաստատություններին ինքնակառավարման զարգացման հնարավորություն տրվեց, սակայն, մեծամասամբ դա չիրականացավ, քանի որ անհրաժեշտություն կար նորարարական մեթոդների, ինչպես նաև իրականացրած նորարարությունների պահպանման ու զարգացման: Դրա անհրաժեշտությունն էլ հենց հիմք հանդիսացավ մանկավարժական ինովացիայի ձևավորման ու զարգացման համար:

Որքան էլ կարևորենք նորանուծությունների դերը կրթության բնագավառում, այդուհանդերձ պարզ է, որ դա չի կարող յուրացվել առանց պատշաճ կազմակերպման: Այսպիսով, նորարար խմբերը կանգնեցին հետևյալ խնդիրների առջև.

- Բուհերի, ուսանողների և ծնողների կարիքների տարբերություններ,
- Նույն բուհի ներսում տարբեր հայեցակարգերի ու մոտեցումների առկայություն,
- Կրթական չափորոշիչների և հասարակության պահանջների անհամապատասխանություն,
- Ավանդական և նորարարական կրթության համատեղում և ճիշտ փոխատեղում,
- Մեթոդական աջակցության և վերապատրաստման բացակայություն կամ սակավություն,
- Հարմարվողականությունը նորարարական երևույթներին առկա պայմաններում,
- Դասավանդողի և առաջնորդի ինովացիոն տիպի բացայակությունը,

- Վարչական նորարարությունների և կրթական արդյունքների ակտիվացման և գնահատման հասարակական համակարգերի մոնիտորինգի փոխազդեցություն:

Բուհերում նորարարական գործընթացները հիմնականում նախաձեռնում են կառավարչական կառույցները: Կառավարման համակարգերում ևս տեղի ունեցան նորարարական գործընթացներ, ինչպես օրինակ.

- Պետական կրթական չափորոշիչների ներդրում,
- Բուհերի ինքնակառավարում,
- Եվրոպական բարձրագույն կրթական տարածքին անդամագրում,
- Բոլոնյան գործընթացին միացում,
- Կրեդիտային համակարգի ներդրում,
- Ուսումնական ծրագրերի փոփոխություն և այլն:

Հարկ է նշել, որ հենց այս փոփոխություններով էլ պայմանավորված է ողջ համակարգի գործունեության փոփոխությունը:

Երբ ուսումնասիրում ենք բուն կրթանորարարությունը, առաջինը ուշադրություն ենք դարձնում «նոր» տերմինին: Ս. Օժեգովն իր բառարանում «նոր»-ը ներկայացնում է որպես նոր ստեղծված կամ կատարված, նոր հայտնված կամ առաջացած, նախորդին փոխարինող կամ վերաբացված, ոչ հեռավոր անցյալին կամ մոտ ապագային առնչվող, ոչ այդքան ծանոթ, նորահայտ¹: Եվ եթե վերոնշյալում «նոր ստեղծված»-ը մեզ տալիս է պատկերացում մինչ այդ ամբողջովին անհայտ երևույթի մասին, ապա հաջորդող բնութագրիչները խոսում են այն մասին, որ այդ նորում կարող են լինել հնի ինչ-որ տարրեր: Այս դեպքում հասկանալի է, որ գործ ունենք նորարարության 2 տեսակի հետ.

1. Ամբողջովին նոր ստեղծված,
2. Նոր, որն իր մեջ պարունակում է հնի տարրեր:

Հնի ու նորի համադրությունը կարող է տալ ինչպես կոնկրետացնող ու լրացնող, այնպես էլ գիտելիքի միանգամայն նոր պատկեր: Պետք է հիշել նաև, որ ամբողջ աշխարհում գոյություն ունի մանկավարժական համակարգերի կատարելագործման երկու հիմնական ճանապարհ՝ **էքստենսիվ և ինտենսիվ**:

- Էքստենսիվ ճանապարհը հիմնվում է լրացուցիչ ուժերի՝ ներդրումների վրա (նորագույն սարքավորումներ, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ այլն):

Սա իր հերթին կարող է լինել տրանսպլանտացիոն և տրանսֆորմացիոն.

- **տրանսպլանտացիոն** է այն դեպքում, երբ համակարգն ամբողջությամբ՝ առանց որևէ տարրի փոփոխության, ներդնում ենք մեր երկրում,

- **տրանսֆորմացիոն** է այն դեպքում, երբ համակարգում որոշ փոփոխություններ ենք անում, որոշ տարրեր համապատասխանեցնում մեր ազգային արժեքներին, մտածողությանը և, իհարկե, կրթական ավանդույթներին, սակայն հարկ է նշել, որ բովանդակության և էության մեջ փոփոխություններ երբևէ չեն արվում. փոփոխություններն արվում են միայն կիրառման ուղիների, ձևերի, միջոցների և մեխանիզմների մեջ:

- Ինտենսիվ ճանապարհը ենթադրում է կրթական համակարգի զարգացում ներքին ռեզերվների հաշվին:

Այսօր Արևմտյան կրթական համակարգն առաջատար և օրինակելի է զարգացող շատ երկրների համար, և հարկ է նշել, որ արևմտյան բարձրագույն դպրոցը զարգանում է էքստենսիվ ճանապարհով: Կրթական նորարարությունների կիրառումն ու արդյունքների կանխատեսումը հիմնված են ոչ միայն անհատական, այլև ժամանակային տարրի վրա: Այն, ինչ նոր է մի դասավանդողի կամ ուսանողի հա-

¹ Տե՛ս Օժեգով С., Шведова Н., Толковый словарь русского языка, Москва, 1992:

² **Հարությունյան Ն.**, Մանկավարժական ինովացիաների փիլիսոփայական, գիտատեսական և տեխնոլոգիական հիմքերը, «Մանկավարժական միտք», թ. 1-2, 2006, էջ 10:

մար, կարող է բուլղորվին նոր չլինել մեկ այլ դասավանդողի կամ ուսանողի համար: Այս հանգամանքն ինքնին խոսում է դասավանդողի կամ ուսանողի՝ նորարարական տիպ լինելու մասին: Արդի տեղեկատվական դարաշրջանում սահմանափակվել միայն ֆորմալ՝ համալսարանական կրթությամբ, նշանակում է չյուրացնել անգամ համալսարանական գիտելիքները, քանի որ բուլղոր գիտությունները սերտորեն փոխկապակցված են: Որևէ խնդիր խորապես ուսումնասիրելու համար անհրաժեշտ է ինքնակրթության (ոչ ֆորմալ կրթության) միջոցով ստանալ համակողմանի գիտելիքներ, որոնք ոչ միայն կօժանդակեն մասնագիտական որակների կատարելագործմանը, այլև ուսանողին կդարձնեն նորարար, քանի որ տեսական գիտելիքները գործնականում կիրառելիս ավելի արագ ես զգում դրանց արդյունավետ լինելը, հակառակ դեպքում՝ մշակում մեխանիզմներ՝ արդյունավետության և հանրամատչելիության համար:

Եթե ECTS կրեդիտային համակարգի ներդրումն ու կիրարկումը վերցնենք որպես օրինակ, ապա կնկատենք, որ որոշ բուհեր, օրինակ ԵՊՅ-ն, նախանշված վերջնաժամկետից ավելի շուտ անցան կրեդիտային համակարգով ուսուցմանը, ինչը ոչ միայն պայմանավորված էր նրանով, որ այն օրենքի պահանջն էր, այլև նրանով, որ բուհը որպես նորարարական տիպ իր տեսակի մեջ, տվյալ ինովացիոն գործընթացի կիրառումն սկսեց ավելի շուտ՝ 2007-2008 ուստարում, այն էլ՝ մագիստրատուրայում, քանի որ մագիստրատուրայում խմբերն ավելի փոքր են, ինչն ավելի վերահսկելի է դարձնում գործընթացը և գործնական կիրառության ժամանակ ավելի կանխատեսելի դարձնում դրա արդյունքը:

Ռ. Յուսուֆբեկովան, ով մանրակրկտորեն ուսումնասիրել է կրթական նորարարությունների խնդիրը, նորարարությունը ներկայացնում է որպես կրթության բնագավառում փոփոխություններ անելու հնարավորություն, որը տանում է մինչ այդ չհանդիպած ու անհայտ արդյունքների, որոնք զարգացնում են տեսության ու պրակտիկայի միջև կապը: Նորարարությունները կարող են վերաբերել ինչպես ամբողջ կրթական գործընթացին, այնպես էլ դրա մի մասին միայն: Ռ. Յուսուֆբեկովան առանձնացնում է կրթական նորարարությունների երեք խումբ.

1. Կրթության մեջ նորի ստեղծում: Այստեղ քննվում են այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են նորը կրթության մեջ, նորի ստեղծման պայմանները, նորարարության չափորոշիչները, նորի կիրառմանը և ընկալմանը նպաստող պատրաստվածությունը, ավանդույթները և նորագոյացությունները:
2. Նորի յուրացումն ու զնախատումը:
3. Նորի կիրառումը, որտեղ ուսումնասիրվում են օրինաչափությունները և տարատեսակները:

Նորարարությունները հիմնականում կապվում են տեխնոլոգիաների հետ: Վերջիններիս կիրառումը մշտապես արդյունավետ է լինում: Անցումն ուսուցման նորագույն տեխնոլոգիաներին ուսուցումը դարձնում է ուսանողակենտրոն, այսինքն՝ փոփոխվում է դասախոսի և կրթական հարացույցը (պարադիգման), որի արդյունքում ուշադրությունը կենտրոնանում է ուսանողի ուսումնական գործունեության վրա:

Նորարարական գործընթացների մասին տեղեկությունները մեր աշխատանքում վերաբերում էին մեծամասամբ դրանց էությանը, նպատակին, կառուցվածքին ու խնդիրներին, սակայն, պետք է նշել, որ նորարարական գործընթացները բավականին մեծ ազդեցություն ունեցան նաև դասախոս-ուսանող փոխհարաբերությունների վրա, ինչը, սակայն, ավելի խորը ուսումնասիրության նյութ է:

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Ани Абрамян

Чтобы быть конкурентоспособным в развивающихся странах и системах образования в нынешних быстро меняющихся условиях, необходимы гладкие и локализованные изменения с использованием инновационных процессов в системе образования. Целью данной статьи является представление исторических основ инновационного процесса, потребности в его использовании, сфер применений, а также отделение образовательных инновационных процессов, которые происходят в системе высшего образования, и изменения в результате инновационных процессов.

INNOVATION PROCESSES AND THEIR APPLICATION IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Ani Abrahamyan

In order to be competitive in developing countries and systems of education in the current rapidly changing conditions, it is required to make smooth and localized changes in our education system through innovative processes. The aim of the article is to present the historical basis of the innovation process, the necessity for its use and application areas, separate educational innovation processes that take place in higher education system, as well as the changes that occur as a result of innovation processes.

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

ORIENTAL STUDIES

**ԹՈՒՐՔՄԵՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՄԱՅԹՈՒՄԿՈՒԼԻ ՖՐԱԳԻԻ ԴԵՐԸ
ՀՈԳԵՎՈՐ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՊԱՅՊԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ**

Ամալյա Պետրոսյան

ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ պ.գ.թ., պրոֆ. Ա. Սաֆարյան

Էլփոստ՝ amalya.petrosyan@yandex.ru

Հայրենիք, լեզու, կրոն և մշակույթ. այլ կերպ ասած՝ հոգևոր արժեքներ: Սրանք են բոլոր ազգերի գոյության հիմնասյուները: Անկախ աշխարհագրական դիրքից և ազգային պատկանելիությունից՝ բոլոր գրողներն էլ իրենց ստեղծագործական գանձարանում ունեն գործեր, որոնցով փառաբանում են վերոնշյալ հոգևոր արժեքներն ու ցույց տալիս դրանց կարևորությունը: Այս թեմաները չի անտեսել նաև թուրքմեն բանաստեղծ Մահթումկուլի Ֆրագին¹, որի համար նման գաղափարներն ավելի մեծ կարևորություն ունեին, քան որևէ այլ բանաստեղծի համար, ով ստեղծագործել է խաղաղ պայմաններում:

Սույն հոդվածում կփորձենք ցույց տալ, թե ինչ դեր է կատարել այս բանաստեղծը թուրքմենական հասարակության հոգևոր արժեքների պահպանման գործում:

Մահթումկուլին ապրել և ստեղծագործել է թուրքմենների համար ամենածանր պատմական ժամանակահատվածում՝ 18-րդ դ.: Թուրքմենները զուրկ էին պետականությունից, իսկ թուրքմենական ողջ հողը վերածվել էր մշտական արյունահեղության դաշտի և պարբերաբար ենթարկվում էր Իրանի ահեղ տիրակալների հարձակումներին: Իսկ թուրքմենների միջցեղային պայքարն ավելի էր հեշտացնում արտաքին թշնամու գործը: Այս դարը երկակի մշանակություն ունի թուրքմեն ժողովրդի համար. այն միաժամանակ և՛ հոգևոր զարթոնքի, և՛ ծանր պայքարի շրջան է: Երկու իմաստով էլ մեծ է Մահթումկուլի-բանաստեղծի և Մահթումկուլի-զինվորի դերը: Եվ որպես զինվոր, և՛ որպես բանաստեղծ Մահթումկուլին բարձր էր գնահատում հոգևոր արժեքների պահպանումը: Լինելով առաջավոր գաղափարների կրող՝ բանաստեղծը քաջ գիտակցում էր, որ ստեղծված պատմական ծանր պայմաններում պետք էր առաջին հերթին համախմբել մասնատված թուրքմենական ցեղերը, ապա միասնաբար պայքարել արտաքին թշնամու դեմ և ի վերջո ստեղծել մեկ միասնական, անկախ պետություն: Նա որպես պայքարի միջոց ընտրում է իր բանաստեղծությունները, որոնցում շատ սուր է պոետի լեզուն: Եվ բնական է, որ 18-րդ դ. Մահթումկուլիի համար ժամանակի հրամայականն էր դիմել հոգևոր արժեքների վերհանմանը, այսինքն՝ այս գաղափարները պարզապես թեմաներ չէին, որոնցով նա ստեղծագործում էր, այլ սրանք դարձել էին մի ամբողջ ազգի պայքարի հիմնասյուներ:

Ինչպես արդեն պարզ դարձավ, հոգևոր արժեքների վերհանումը ինքնանըպատակ չէր 18-րդ դ.: Հենց սրանով էլ պետք է բացատրել այն փաստը, որ Մահթումկուլիի ստեղծագործություններում գերիշխող թեման հայրենասիրությունն է, որոնցում նա առաջ է քաշում *հայրենիք* հոգևոր արժեքի գաղափարը: Հայրենիքի թեման թուրքմեն բանաստեղծի ստեղծագործություններում մի քանի ճյուղավորումներ է ստացել: Դրանցից առաջինը և թերևս ամենակարևորը թուրքմենական ցեղերի միջև

¹ Ինչպես հայ (Գրիգոր Նարեկացի, Ներսես Շնորհալի, Ֆրիկ, Րաֆֆի), այնպես էլ թուրքմենական գրականության մեջ հատկապես միջնադարում բանաստեղծները հանդես են եկել գրական կեղծանուններով: Մահթումկուլին ևս բացառություն չէ: Բանաստեղծի իրական անունն է Մահթումկուլի, իսկ Ֆրագի՝ կեղծանունը: Այն մշանակում է լքյալ և հավանաբար կապ ունի պոետի կրած տանջանքների հետ: Մահթումկուլիի հոր գրական կեղծանունն է Ազադի (այսինքն՝ ազատ, անկախ), որն, ըստ ավանդության, նա ստացել էր Սուհամմեդ մարգարեի հրամանով, քանի որ երագում ազատվել էր դժոխքի կտտանքներից: Այս մասին տես **Пряхин Г.,** Сиянье немеркнувших звезд, Москва, 2011, էջ 25-40:

միջցեղային կռիվներին վերջ տալու մոտիվն է: Սա խիստ կարևոր, առաջադեմ և «հանդուզն» կոչ էր այդ շրջանի համար: «Յանդուզն» արտահայտությունը առաջին հայացքից կարող է անհասկանալի թվալ, բայց կիրառում ենք այն, քանի որ պոետը պետք է շատ մեծ խիզախություն ունենար, որպեսզի կոչ աներ բոլոր ցեղերին միավորվել՝ քաջ գիտակցելով, որ նման փափագի իրականացումը, կարելի է ասել, անհնար էր: Այս իմաստով ուշադրության է արժանի նրա «Արցունք ենք թափում» («Döker bolduk ýaşymyz») բանաստեղծությունը.

Türkmenler baglasak bir ýere bili,
Gurudars Gulzумы, derýaý-y Nili
Teke, ýomut, gökleň, ýazyр, alili,
Bir döwlete gulluk etsek başimiz¹.

Թուրքմեններ, եթե դուք խաղաղ ապրել կարողանայիք,
Մենք կցամաքեցնեինք Նիլը, մենք Կուլզուն կգնայինք
Թեքե, յոմութ, յազիր և ալիլի
Եթե հինգ ցեղով մեկ պետության ծառա լինեինք:

Այս բանաստեղծական տան մեջ նա ցույց է տալիս միասնության ուժը: Թուրքմենական հինգ խոշոր ցեղերին կոչ է անում միավորվել և ծառայել մեկ պետության: Առաջին հայացքից բանաստեղծական այս տողը կարող է ընթերցողին թյուրիմացության մեջ գցել: Կարող է թվալ, թե խոսքը գնում է որևէ այլ իշխանության ծառայելու մասին, բայց իրականում բանաստեղծն ակնարկում է հենց իր հայրենի հողի վրա կառուցելիք պետությունը: Մահթունկուլիի համար այս նվիրական առաջին քայլին նոր պիտի հաջորդի երկրորդը՝ միասնական պետության ստեղծումը: Սա արդեն երկրորդ ճյուղն է կամ մոտիվը, որն արտացոլված է հայրենասիրական թեմայով բանաստեղծությունների մեջ: Նա այս գաղափարն է առաջ քաշում մեկ այլ՝ «Թուրքմենական օջախ» («Türkmen binasy») բանաստեղծության մեջ.

«Türkmen binasy»
Teke, ýomut, ýazyр, gökleň, Ahal ili bir bolup,
Kylsa bir jaýga ýörişni, açylar gül lälesi².

Թուրքմենական օջախ
Թեքեն, յոմութը, յազիրը, գյոքլենն ու ախալը թե միավորվեն,
Անսահման մեծ տարածքներ կնվաճեն:

Բանաստեղծը փորձում է իր խոսքը լսելի դարձնել սեփական ժողովրդին և հասկացնել, որ միայն միավորված և միասնական անկախ պետության պայմաններում թուրքմենական ոգին կարող է լինել անկոտրում և «Ոչ մի պատնեշ չի կարող դիմանալ թուրքմենական հեղեղի առջև» (Bent tutdurmaz gelse sili türmeniň)³:

Իսկ այս կոչն իրականում ամենամեծ խրատն է հասարակության յուրաքանչյուր անդամին, մասնավորապես երիտասարդներին, ովքեր վաղն իրենց հայրենիքի տերն են լինելու:

Հոգևոր արժեքների պահպանումով միայն հնարավոր կլինի հասնել ճիշտ հասարակության դաստիարակմանը, իսկ այդ նոր հասարակությունն ի զօրու կլինի կառուցել գալիքի Թուրքմենստանը: Իր «Թուրքմենստանի ապագան» («Türkmeniň») բանաստեղծության մեջ Մահթունկուլին տալիս է այդ իդեալական երկրի նկարագի-

¹ Magtymguly, «Goşgular», Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat, 2010, s. 17.

² Նույն տեղում, էջ 227:

³ Նույն տեղում, էջ 230:

որը, որը պետք է կառուցվի հոգևոր արժեքներով հարուստ երիտասարդների շնորհիվ:

Jeyhun bilen bahry Hazar arasy
Çöl üstünden öser, ýeli türkmeniň
Gül-gunçasy, gara gözüm garasy,
Gara dagdan iner, sili türkmeniň¹.

Ջեյխունի կապույտ ջրերից մինչև խազարն² ավելործ
Թռչում են ազատ քամիները հով Թուրքմենստանի,
Աչքերիս փառքն ու երանությունն են դաշտի վարդը բոց
Ու սեգ սարերը հորդ հեղեղներով Թուրքմենստանի:

Այս բանաստեղծությունն ամբողջությամբ թաթախված է հույսով, լավատեսությամբ, ունի բարոյախրատական ու դաստիարակչական նշանակություն: Բանաստեղծն անցյալի հերոսների օրինակով փորձում է դաստիարակել ու երիտասարդներին մղել հոգևոր արժեքների պահպանմանը: Սա այն փոքրաթիվ բանաստեղծություններից է, որտեղ բանաստեղծը չի դիմում որևէ անհատի, այլ դիմում է հենց ժողովրդին:

Մահթումկուլին մեծ դեր է ունեցել լեզվի՝ որպես հոգևոր արժեքի պահպանման գործում: Այստեղ արդեն կարող ենք խոսել ոչ միայն բանաստեղծ Մահթումկուլիի, այլև զինվոր Մահթումկուլիի մասին, ով դարձավ գրական թուրքմեներենի հիմնադիրն ու իր ժողովրդին տվեց պայքարի ավելի մեծ զենք, քան պարզապես պողպատե սուրն է: Եվ հենց ինքն էլ դարձավ այդ պայքարի առաջամարտիկը:

Հայտնի է, որ արևելքում գրականության լեզուներ են համարվել արաբերենն ու պարսկերենը: Սակայն Մահթումկուլին քաջ գիտակցում էր, որ սեփական գաղափարների իրականացմանը կարող է հասնել միայն մայրենի լեզվով գրված բանաստեղծությունների միջոցով, իսկ արաբերենն ու պարսկերենը նրան օտար էին: Սխալ կլինի ասել, թե Մահթումկուլիից առաջ որևէ թուրքմեն գրողի մտքով չի անցել մայրենի լեզվով ստեղծագործելու կարևորությունը: Մահթումկուլիի հայրն օրինակ՝ Դովլեթամանեղ Ազադին իր «Ջրույց դրախտի մասին» («Behiştnama») պոեմում գրում է հետևյալ տողերը. «Ինձ ծանոթ չեն արաբի ու պարսիկի լեզուն... Ես նրանց հետ գործ չունեմ»³: Եվ սրանով իսկ պարզ է դառնում, որ լեզվի հարցը հուզել է նաև Ազադին, ով քաջ գիտակցել է ժողովրդին հասկանալի լեզվով գրելու անհրաժեշտությունը: Սակայն Ազադին եթե նույնիսկ մի քանի փորձեր էլ արել է, այնուամենայնիվ դրանք էական փոփոխություններ չեն եղել և միայն նրա որդուն՝ Մահթումկուլին էր վիճակված արմատական փոփոխություն կատարել:

Եվ Մահթումկուլին թուրքմենական իրականության մեջ արեց այն, ինչ հայ իրականության մեջ արեց խաչատուր Աբովյանը՝ ժողովրդի լեզուն դարձրեց գրականության լեզու:

Կրոնի հարցում, թերևս, Մահթումկուլին ավելի զուսպ է. նա երբեք կողմ չի եղել մոլի կրոնամոլությանը, նրա համար կարելի է ասել կրոնը պարզապես ժողովրդին մեկ գաղափարի շուրջ համախմբելու և բարոյախրատական գաղափարներ տարածելու միջոց է: Եվ այն բանաստեղծություններում, որտեղ նա կրոնական հարցեր է քննում, հիմնականում անդրադառնում է իսլամի բարեպաշտ կերպարներին և նրանց որպես օրինակ ներկայացնում, այլ կերպ ասած՝ կրոնը դիտում է ազգապահպանման համատեքստում:

¹ Magtymguly, s. 230.

² Խազար՝ Կասպից ծով:

³ Пряхин Г., с. 39.

Վերոնշյալ երեք հոգևոր արժեքներն էլ (այն է՝ հայրենիք, լեզու, կրոն) հենց ձևավորում են թուրքմենական մշակույթը: Եվ սրանց պահպանումը ինքնին նշանակում է մշակույթի պահպանում:

Սույն հոդվածում անդրադարձ կատարեցինք թուրքմեն բանաստեղծ Մահթում-կուլիին և փորձեցինք ներկայացնել նրա գաղափարները տարբեր հոգևոր արժեքների նկատմամբ և տեսանք, որ նա փառաբանել և կոչ է արել պահպանել դրանք՝ համարելով հայրենիքը, լեզուն, կրոնն ու մշակույթը պետության պահպանման հիմնաքարեր: Պահելով մի քանի նվիրական պատգամներ, այն է՝ սիրել հայրենիքը, լեզուն, սեփական մշակույթն ու կրոնը կարելի է ապրել առողջ հասարակության մեջ և հետևաբար ունենալ երիտասարդ սերունդ, ով գիտի նման արժեքների գինն ու կշիռը: Սա է բանաստեղծի փափագը և թերևս սրա շնորհիվ է, որ երկու դար անց թուրքմենները կարողացան իրենց սեփական հողում ստեղծել անկախ պետություն: Այս գործում, անշուշտ, մեծ է Մահթումկուլիի դերը:

РОЛЬ ТУРКМЕНСКОГО ПОЭТА МАХТУМКУЛИ ФРАГИ В СОХРАНЕНИИ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Амалия Петросян

У каждого народа есть будущее только в том случае, если его есть молодежь обладает богатыми духовными и моральными ценностями, формирование которых у молодежи возможно, в частности, посредством литературы.

Цель статьи – показать, какое влияние оказывают творчество туркменского поэта Махтумкули Фраги на молодежь.

Поэт пишет в своих стихах о таких духовных ценностях, как Родина, религия и культура. Большая часть его стихотворений посвящена теме любви к Родине. В них говорит не поэт, а сам народ. Махтумкули воспевает храброго джигита, образ которого должен служить примером для каждого юноши во все времена. В стихах поэта заложен глубокий философский и назидательный смысл. Они пробуждают в сознании молодого поколения чувство хозяина своей страны.

Велика роль Махтумкули и в развитии туркменского литературного языка, ведь без родного языка не может существовать ни один народ.

THE ROLE OF TURKMEN POET MAHTUMKULI FRAGI IN PRESERVATION OF SPIRITUAL VALUES

Amalya Petrosyan

This article is devoted to the poet Makhtumkuli and his role in preservation of spiritual values. Our aim is to show the impact of his poems on youth and how even several centuries later they help to maintain spiritual values of people.

Every nation has a future only if it has youth with rich spiritual and moral values. Proliferation of such concepts in young people's minds is only possible through books and literature. For centuries people, including Turkmens, were deprived of statehood and were in our branching conditions. Thus the preservation of such values was put on shoulders of writers and poets.

ԹՈՒՐԲ ԳՐՈՂ ԷՐՂԱԼ ՕՁԻ «ՎԻՐԱՎՈՐ ԵՍ» ՎԵՊԸ

Անուշիկ Մարտիրոսյան
ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ, հայցորդ
Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ռ. Մելքոնյան
Էլփոստ՝ anushikmartirosyan@yahoo.com

1971 թ. մարտի 12-ի ռազմական միջամտությունից հետո Թուրքիայում տիրող անօրինություններին բախված բանտարկյալների կյանքը, բռնությունների ու նվաստացումների դեմ պայքարող անձանց մենությունն ու օտարացումը, չհանձնվելու, կանգնած մնալու համար դատապարտյալների հույսերի ռեալիստական պատկերումը դարձավ թուրք հայտնի գրող Էրդալ Օզի «Վիրավոր ես» («Yaralisın») վեպը:

«Վիրավոր ես» վեպն ինքնակենսագրական բնույթ ունի, սյուժեն կառուցված է հեղինակի անձնական փորձի վրա, քանի որ Էրդալ Օզը, լինելով ձախակողմյան շարժման ակտիվ գործիչներից, 2 անգամ բանտարկվել է: Հեղինակն այս վեպի մասին գրում է. ««Վիրավոր ես»-ը գիրք է, որով ես հաղթեցի մարտի 12-ի հետ եկած ֆաշիստական փորձությունները: Վեպը չեմ գրել որպես ֆաշիստական քաղաքական միավորումների ճնշումներն ապրածի, մի շարք իրադարձություններին քաջատեղյակ մեկի տպավորություն: Այս հիվանդ ժամանակաշրջանում «Վիրավոր ես» վեպով փորձել եմ դեմ դուրս գալ ֆաշիզմի միկրոբին»¹:

Վեպի սյուժեն որպես այդպիսին բացակայում է, չկա սյուժեի տրամաբանական միագիծ ընթացք, այն ամբողջությամբ հիմնված է գիտակցության հոսքի² վրա՝ առաջին պլան մղելով հերոսների հոգեբանության ու ներաշխարհի նկարագրությունները: Սակայն պետք է նշել, որ սյուժեի բացակայությունը կամ հատվածայնությունը վերականգնվում, փոխհատուցվում է դրվագների, մոտիվների, պատկերների ու զգացողությունների պարբերաբար կրկնություններով: Ստեղծագործության տարածաժամանակային դաշտն ամբողջովին խթարված է, և այս ամենին հեղինակը հասնել է՝ վեպի մեջ ներկա ժամանակը զուգադրելով անցյալ ժամանակին: Այն ամբողջությամբ գրված է երկրորդ դեմքով³:

«Վիրավոր ես» վեպի հերոսը երիտասարդ մտավորական է՝ «հանցանքս սոցիալիստ լինելն է» տեսակի անհատ: Կերպարի բնութագրումը բավական բարդ է, քանի որ բացակայում են հերոսի կենսագրությունը, նրա քաղաքական պատմությունը, անգամ անունը: Հեղինակը թեև ներկայացնում է, որ զլխավոր հերոսի հանցանքն արգելված գրքեր կարդալն է, բայց տպավորություն է ստեղծվում, որ կա նաև ավելի լուրջ պատճառ: Վեպում չի նշվում ձերբակալության ստույգ տարեթիվը. առանձին, ցաքուցրիվ տարրեր անուղղակիորեն վկայում են, որ հերոսի կյանքի այդ

¹ Naci F., 100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme, İstanbul, 1990, s. 419.

² Ուիլյամ Ջեյմսը 1890 թ. գրած «Հոգեբանության հիմնախնդիրներ» աշխատության մեջ առաջին անգամ տվեց գիտակցության հոսք անվանումը, որը հետագայում վերածվեց մի ամբողջ փիլիսոփայական – հոգեբանական հոսանքի, ապա որպես գրելաոճ, իսկ հետո որպես գրական հոսանք մուտք գործեց գեղարվեստական մտածողության մեջ և ամրապնդվեց նաև գրականության մեջ: Ջեյմսը գտնում էր, որ գիտակցությունը հոսք է, գետ է, որտեղ մեր մտքերը, զգացողությունները, պատահական ասոցիացիաները բախվում են իրար, մշտապես ընդհատում մեկը մյուսին և տարօրինակ, քմահաճ կերպով անտրամաբանորեն միահյուսվում են: Նման գրական ստեղծագործություններում մեծ դերակատարություն են ստանում հերոսների հիշողությունները, երևակայությունը, երկխոսությունները քիչ են, փոխարենը շատ են ներքին մենախոսությունները, մեծ կարևորություն են ստանում միֆերը: Տե՛ս Джемс У., Психология, Москва, 1991:

³ Էրդալ Օզը գրել է, որ «Վիրավոր ես» վեպը երկրորդ դեմքով շարադրելու «դրդապատճառը» Դեմիզ Գեզմիշն է եղել. «Նրա պատմելու ոճը յուրատեսակ գեղեցկություն ուներ: Նա երբեք «ես» չէր ասում: Նրանցից ոչ մեկը «ես» չէր ասում: Այդ էր պատճառը, որ նրանց պատմածը դադարում էր անձնական լինել, մեծ օբյեկտիվություն էր ձեռք բերում»: (Утругаури С., Современный турецкий политический роман, Литература стран зарубежного Востока 70-х годов, Реализм на новом этапе, Москва, 1982, с. 96).

փուլը հավանաբար տևել է մինչև համաճարակը, որը սպասվում էր 1974 թ. հոկտեմբերի 19-ին՝ հանրապետության հռչակման 50-ամյակի առթիվ: Վեպում գործողությունների ծավալման հիմնական միջավայրը բանտն է: Այն նույնպես ներկայացված է ստեղծագործությանը բնորոշ վերացականությամբ:

Այս ստեղծագործության մեջ նկարագրված գրեթե բոլոր իրադարձությունները՝ բանտարկություն, հարցաքննություններ, խոշտանգումներ, մեկուսարանում ու հիվանդանոցում անցկացրած օրեր, տեղի են ունենում ներկայում: Վեպի տեքստային անցյալ ժամանակն ընդամենը մեկ օր է՝ դատից հետո ընդհանուր բանտախուց տեղափոխվելու գիշերը: Ստեղծագործության բովանդակային ու կառուցվածքային առանձնահատկությունը թերևս նույն՝ Նուրի¹ անունը կրող, նույն խցում ապրող 67 կերպարների առկայությունն է. «Բանտախուցը լի էր Նուրիներով»² այս նախադասությամբ է սկսվում վեպը: Երգալ Օզն Նուրիներից յուրաքանչյուրի ներաշխարհը բնութագրում է առանձնահատուկ կերպով՝ փորձելով ներկայացնել մարդկային հոգեբանությունների ճիշտ բնութագիրը՝ բազմաթիվ տարածաժամանակային ընդգրկումների մեջ դիտարկելով նրանց բնավորության որոշակի դրսևորումներն ու առանձնահատուկ գծերը: Այս Նուրիները տարբերակելի են ըստ արտաքին հատկանիշների (Փոքրիկ Նուրի, Շեկ Նուրի), վարքի (Պարոն Նուրի) կամ ըստ բնակության վայրի (Յոզգաթի Նուրի), Մաուզեր Նուրի: Նուրիներից շատերի ճակատագիրը հեղինակը պատկերում է բավականին մանրամասն ու անտրամաբանական հեթաբախությամբ՝ օգտագործելով «պատմություն պատմության մեջ» շարադրման ձևը:

«Վիրավոր ես» վեպում հերոսները տարբերվում են նաև «որակապես». առանցքային հերոսը քաղբանտարկյալ է, իսկ մյուսները՝ «մանր հանցագործներ». «Տես, այս խցում 67 հոգի ենք՝ քեզ չհաշված, այսինքն՝ 67 Նուրի և դու: Դու քաղաքական ես (քաղբանտարկյալ): Ուրիշ ես... Գլուխդ է հանցագործ, գլուխդ: Գլուխդ չհավանածները, գլուխդ հանցագործ են համարել: Նրանց հարմար չես եղել, բռնել փակել են քեզ, այդպես չէ՞: Տես, պարզ ասեն, շատերս կեղտոտ մեղքերի պատճառով ենք այստեղ, այսինքն՝ մեր հանցանքը հպարտանալու բան չէ... Տես՝ ինչ են ասում, առանձնացրել են՝ ձեզ «քաղբանտարկյալ» են ասում, մեզ՝ «մանր հանցագործ»: Անգամ մեր անուններն են առանձնացրել: Սրանից ավել բան կա՞, ընկեր»³: Հարկ է նշել, որ թեև հեղինակն այս կերպ շեշտում է ծախակողմյան շարժման ընթացքում հեղափոխականների ու ժողովրդի միջև համագործակցության բացակայությունը, մտավորական ու անկիրթ, բանվոր դասակարգերի տարբերությունը, այնուհանդերձ ընդգծում նաև, որ հանուն արդարության պայքարի գլխավոր ուժը ժողովուրդն է. «...մենք ձեզ հաստատ զիջում ենք, դրա համար էլ ձեզ քիչ ենք գնահատում: Եիշտ է՝ դուք էլ եք այդպիսին, հա՛: Մեծամտանուն եք: Ձեզ մոտենալ կլինի՞: Բացի այդ, վեր եք կենում, մեր անունից առանց մեզ կռիվ եք անում: Այդպես չի լինում. նախ դուք դրա իրավունքը չունեք, և հետո առանց մեզ կպարտվեք: Հիմնական ուժը մենք ենք...»⁴:

Գեղարվեստական այս ստեղծագործության մեջ իրականությունն երկպալանային է, այսինքն՝ հարցաքննությունների նկարագրություններին զուգահեռ ընթանում է անհատի «ժողովրդականացումը», «միօրինականացումը» կամ վեպի տերմինաբանությամբ՝ «նուրիացումը», որը Երգալ Օզն այսպես է բնութագրում. «Ձեռքով էլ կարող էին ուտել Նուրիները: Քանի որ քաղաքակրթության բերած ամեն բան ազատ մարդկանց իրավունքն է: Այս մարդկանց մեծամասնությունը հասարակության կողմից հանցագործ է համարվել, մեկուսացրել են նրանց, հասարակությունից դուրս մի վայր խցկել: Ձեռքներից վերցրել են քաղաքակրթության ամեն ձեռքբերում՝ ըստ էության այսպես պատժելով նրանց, զրկելով մարդ լինելուց: Արդեն հասարակություն-

¹ Հատկանշական է, որ Նուրի անունը ծագել է արաբերեն «նուր»՝ լույս բառից:

² Öz E., Yaralısın, İstanbul, 2011, 25. Baskı, s. 15.

³ Նույն տեղում, էջ 164-165:

⁴ Նույն տեղում, էջ 164:

նից, մարդկությունից վերացած այսպիսի արարածին «մարդ» կոչելու ինչ իմաստ կա: Այստեղ եղած բոլոր «նախամարդկանց», արևազուրկների մտարբեր, մի նոր, գուցե օրինակ «Նուրի» անունը տալն ավելի ճիշտ չէ՞ արդյոք»¹:

Պետք է նշել, որ վեպում անկարելի է գտնել այսպես կոչված արտաքին աշխարհի օբյեկտիվ նկարագրություն. չկա ոչ կենցաղ, ոչ գյուղական կամ քաղաքային կյանք, և ոչ էլ բնություն: Կա մի միջավայր, որը կախված է նրանից, թե ինչպես են այդ ամենը դիտարկում գործող անձինք: Այս առումով վեպի զուգահեռ հարթություններից ամենակարևոր վայրը բանտախուցն է, որը միաժամանակ նաև «նուրիացման» գործընթացի սկիզբն է:

«Վիրավոր ես» վեպում Նուրիներից բացի որպես գործող անձինք են հանդես գալիս նաև դահիճները, որոնց դեմքերը մշտապես մթության մեջ են, նրանցից միայն մեկին գլխավոր հերոսը «կապուտաչյա, շիկահեր ամերիկացիներին»² է նմանեցնում³: Վեպում հեղինակը կարևորել է հատկապես այս անդեն դահիճների «մեքենայացումը»:

Այս ստեղծագործության հերոսի ապրումները, խոհերը բացահայտվում են մենախոսության միջոցով, ընդ որում ի տարբերություն «գիտակցության հոսքի» գրականության «Վիրավոր ես» վեպում մենախոսությունն աչքի է ընկնում կուռ տրամաբանությամբ, մտքերի հստակ շարադրմամբ, անգամ դաժան ֆիզիկական ու բարոյական տանջանքների պարագայում վերլուծելու, էնոցիաները վերահսկելու կարողությամբ: Ստեղծագործության ամենակարևոր թեմաներից մեկը խոշտանգումներն են, որի չափազանց ռեալիստական նկարագրությամբ հեղինակը կարծես նպատակ է հետապնդել, որ ընթերցողը ինքը զգա բռնությունների կործանիչ ազդեցությունն անհատի վրա: Ընդ որում՝ նման տեսարաններում ուշադրություն են գրավում նուրբ մանրամասնությունները. «Այտիդ հասցված ապտակ: Միշտ այդ ձեռքով էր հարվածում: Յոթ օր է, ինչ անընդհատ ձախ այտիդ է հարվածում...»⁴:

Բնակարանի խուզարկությունից հետո հայտնվելով բանտում՝ հերոսը, թեև հասցրել էր թաքցնել բոլոր հանցանշանները՝ այրել էր արգելված գրքերը, այնուամենայնիվ չի կարողանում հաղթահարել վախի զգացողությունը: Սա ոչ թե ֆիզիկական խոշտանգումների, այլ ցավին չդիմանալով ակամա մատնիչ դառնալու վտանգի հանդեպ ունեցած վախ էր: Բանտում անցկացրած առաջին գիշերը, լարված սպասելով հարցաքննությունների ու խոշտանգումների, հերոսը փորձում է ազատվել «վախի հանդեպ ունեցած վախից», ջանում իրեն նախապատրաստել նրան, որ «դիմանա, գթություն չհայցի». «Փորձում ես հիշողությունիցդ ջնջել ամենը, ինչ գիտես: Ջնջում ես: Գլուխդ դափ-դատարկ է: Նոր մաղած ձյան նման: Ոչինչ չգիտես: Նախ ինքդ քեզ պետք է դրանում հավատացնես: Չգիտես: Անդադար կրկնում ես «չգիտեմ, չգիտեմ, չգիտեմ»⁵: Վեպում անհատի այս կոնֆլիկտն ինքն իր հետ ի վերջո ավարտվում է հերոսության, տևական տոկունության դրսևորմամբ. առաջին իսկ հարցաքննությունից ու խոշտանգումներից հետո հերոսը գիտակցում է, որ «լռում է և չի խնդրում գթալ իրեն». «Որքան մոտենում է կյանքիդ վերջը, այնքան տոկունություն ես դրսևորում, և դա հասկանալով զարմանում ես: Բացահայտումդ թաքուն հպարտություն է առաջացնում քո մեջ, օգնում ուժ գտնել հետագա դիմադրության համար»⁶:

Վեպն ավարտվում է գլխավոր հերոսի «նուրիացմամբ», որը գրականագետ Ֆեթիի Նաջին բնորոշել է որպես դավաճանություն հերոսի նկատմամբ, քանի որ հե-

¹ *Öz E.*, s. 216-217.

² Նույն տեղում, էջ 177:

³ Ըստ գրականագետ Մեդեթ Թուրանի՝ Էրդալ Օզն այս կերպ փորձել է շեշտել, որ 1971 թ. մարտի 12-ի ռազմական միջամտության, ինչպես և դահիճների հետևում կանգնած էր ԱՄՆ-ն (*Turan M.*, *Türk Romanında 12 Mart, Edebiyat Sosolojisi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul, 2009, s. 95-96)

⁴ *Öz E.*, s. 72.

⁵ Նույն տեղում, էջ 88:

⁶ Նույն տեղում, էջ 89:

դիմացած, կրթված անհատին ի վերջո նմանեցնում, միօրինականացնում է գողութուն, սպանություն, բռնաբարություններ կատարած հանցագործների հետ¹: Այս առումով կարելի է ասել նաև, որ վեպը ինչ-որ տեղ անհատի՝ սեփական եսից օտարունի խրոնիկա է: Ասվածի ապացույց, թերևս, կարելի է համարել վեպի վերջում հերոսի մենախոսությունը. «ճոճվող լամպի տակ կանգնած ես, հայելու մեջ ես նայում: Դու ես սա: Մի զգվելի դեմք: Ծեծված գլխիդ տեղ-տեղ ուռուցքներ են: Աչքերդ ուռած են, դեմքդ յուղոտ, երկու մեծ կապտուկ: Անիմաստ: Տգեղ: Ստոր: Կեղտոտ... Դու՞ ես սա: «Ես եմ» ասող ձայնդ լսելով՝ ասում ես «Ես եմ»: Օտար ես և՛ ձայնիդ, և՛ հայելու միջի արտացոլանքիդ»²: Ուստի՝ խորհրդանշական է դառնում նաև վեպի անվանումը՝ «Վիրավոր ես»: Այն արտահայտում է ոչ միայն հերոսի ֆիզիկական, այլև նաև սահմանին հասած, սակայն բանտի բժշկների օգնությամբ վերակենդանացած հերոսի հոգեկան վիճակը՝ վիրավոր, բայց չսպանված, չկոտրված և չենթարկված. «Մահն արդեն սարսափելի չէ, բոլորովին... Կիսամեռ ես արդեն... Եթե անգամ չմահանաս, այլևս երբեք նախկինը չես կարող լինել: Դու վերջացար»³:

Անհրաժեշտ է ընդգծել սակայն, որ Էրդալ Օզի հերոսն, ըստ էության, արտացոլում է խոշտանգումների ենթարկված մեկի ոչ թե ներքին, այլ արտաքին դիմադրությունը, քանի որ պակասում են անհատի հոգեբանական լուծումները: Վեպում թույլ է գլխավոր հերոսի՝ բռնություններին դիմադրելու պատճառն ու այդ դիմադրության հիմնավորումը: Այլ կերպ ասած՝ վեպը չգոռալ, չխնդրել, ի վերջո չկոտրվել ջանող մարդու վերացական պայքար է, ով անմարդկային պայմաններում աշխատում է պահպանել մարդկայնությունը: Այդ պատճառով կարելի է ասել, որ թև Էրդալ Օզն այս ստեղծագործությունը բնորոշել է որպես «մարդու վեպ», սակայն մարդուն ամբողջապես չի ուսումնասիրել, այլ արտացոլել է միայն դիմադրող, մեքենայացված մարդու պրոֆիլը:

РОМАН ТУРЕЦКОГО ПИСАТЕЛЯ ЭРДАЛА ОЗА «ТЫ РАНЕН»

Анушик Мартиросян

Роман Эрдала Оза «Ты ранен» является прямым ответом на жестокие преследования политического левого движения после военного вмешательства Турции 12 марта 1971 года. Роман играет важную роль в литературном наследии турецкого народа и в коллективной памяти активистов левого крыла, интеллектуалов и писателей этого периода. Роман представляет собой ретроспективную самооценку революционера-интеллекта. Он проиллюстрирован документальными фактами и рассказами о пытках. Работа Оза, однако, лишена каких-либо конкретных ссылок на политические события и рассказывает о природе насилия и власти, применимой к любому тоталитарному режиму.

THE NOVEL OF TURKISH WRITER ERDAL OZ “YOU ARE WOUNDED”

Anushik Martirosyan

The novel of Erdal Oz “You are Wounded” is a direct response to the traumatic and brutal oppression of the leftist movements after the military intervention in Turkey on 12 March 1971. The novel plays an important role among others from the March 12th literary corpus, in

¹ Naci F., s. 421.

² Öz E., s. 243-244.

³ Նույն տեղում, էջ 189:

the collective memory of the violent persecution suffered by leftist activists, intellectuals and writers during this period. It is a retrospective self-judgement of a leftist revolutionary intellectual with documentary accounts of torture. Öz's work, however, doesn't include explicit references to contemporary politics or events and reveals the nature of violence and power applicable to any totalitarian regime.

ԱՐԴԻ ԵՐՐԱՅԵՐԵՆԻ «ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԸ»

Էդիտա Ասատրյան

ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Լ. Տեր-Պետրոսյան

Էլփոստ՝ edit-asatryan@mail.ru

Խոսակցական եբրայերենի վերածննդի նախադրյալները նկատելի են դեռևս 16-րդ դ., երբ գրվեց առաջին եբրայալեզու դրաման և կազմվեց առաջին իդիշ-եբրայերեն բառարանը: Եբրայերենը ունի երկար պատմություն. որպես գրավոր լեզու այն պահպանվել է ավելի քան երեք հազար տարի: Նման պատմությունը ակնհայտ և կարևոր հետք է թողել այս լեզվի վրա¹:

Եբրայերենի զարգացման նախնական փուլը սկսվել է աշքենագյան հրեաների միջավայրում 1770-ական թթ. ներքին սկսված լուսավորչական շարժման ժամանակաշրջանում, որի զարգացմանը նպաստեցին ֆրանսիական լուսավորչական շարժման գաղափարները, որոնք հայտնի են եբրայերեն Հասկալա² անվանումով: «Հասկալայի» հրեական լուսավորչության ժամանակաշրջանը իր հետ բերեց համապատասխան գրականություն, որն ընդօրինակել է արևմտաեվրոպական ժանրերը և Աստվածաշնչի թեմատիկան: Այս շրջանի գրողները անգամ ցածր խավին պատկանող հեղուկների խոսքում գործածում էին Աստվածաշնչյան եբրայերենը³: Այդ ժամանակվա նշանավոր գործիչներից էր գերմանացի հրեա Մոշե Մենդելսոնը: Հասկալայի ձևավորման կենտրոնը Գերմանիան էր, սակայն 19-րդ դ. սկզբից այն աստիճանաբար տեղափոխվում է Ռուսաստան և Ավստրոհունգարիա: 19-րդ դ. երկրորդ կեսին սկսեց հրեաների կանոնավոր ներգաղթը Պաղեստին: Դրա պատճառներից էին Ռուսաստանում թափ առնող հակահրեական տրամադրություններն ու սիոնիստական շարժումը: Սիոնիստական շարժման գլխավոր նպատակը Պաղեստինում «ազգային օջախի», դրանից հետո էլ պետության ստեղծումն էր:

Արդեն իսկ մինչ մասայական ներգաղթի սկիզբը Երուսաղեմում բնակվող սակավաթիվ, սակայն բազմալեզու հրեաները, որպես միջհամայնքային հաղորդակցության միջոց գործածում էին եբրայերենը: 19-րդ դ. վերջին և 20-րդ դ. սկզբին, հրեաների ներգաղթի հետ մեկտեղ, տարածաշրջանում սկսեց ձևավորվել նոր բազմալեզու միջավայր: Կառավարության, պետական պաշտոնյաների և զինվորականների լեզուն թուրքերենն էր, գյուղացիներինը և ավանաբնակներինը՝ արաբերենի տեղական բարբառները, իսկ դասական արաբերենը կրթված ընտրանու գրավոր լեզուն էր⁴: Ստեղծված իրավիճակում հասունանում էր եբրայերենի, որպես միասնական ազգային լեզվի վերականգնման անհրաժեշտությունը: Սակայն սիոնիզմի հիմնադիր Թեոդոր Չերցելը թերահավատ էր եբրայերենի ապագայի նկատմամբ: Ընդհանրապես սիոնիստական կազմակերպությունն իր ստեղծման օրվանից ի վեր (1897 թ.) մեծ նշանակություն չի տվել եբրայերենին՝ որպես հրեա ժողովրդի համազգային լեզվի: Թեոդոր Չերցելի կարծիքով եբրայերենի վերակենդանացմանն ուղղված ջանքերն ապարդյուն էին և չէին հասնի որևէ շոշափելի հաջողության: Նա գտնում էր, որ Պաղեստինում յուրաքանչյուր հրեա կխոսի իր լեզվով, և այդ լեզուներից մեկն ի վերջո կընդունվի բոլորի կողմից: Ենթադրվում էր, որ այդ լեզուն կլինի գերմաներե-

¹ Saenz-Badillos A., A History of the Hebrew Language, Cambridge University Press, 1993, p. 50.

² «Հասկալա»՝ «մասկիլ» արմատը նշանակում է կրթված, լուսավորված:

³ Lowenstein S., The Berlin Jewish Community: Enlightenment, Family And Crisis 1770-1830, Oxford University Press, 1994, pp. 33-35.

⁴ Spolsky B., Multilingualism in Israel, 'Annual Review of Applied Linguistics', vol. 17, 1997, p. 143.

ըն կամ իդիշը: Հրեական կուսակցություններից շատերն ազգային լեզուն համարում էին իդիշը:

Այդ շրջանում շատ էին խրախուսվում նաև եվրոպական լեզուները: Օրինակ ֆրանսերենն ուներ կարևոր կարգավիճակ, իսկ գերմաներենի տարածումը վայելում էր կառավարական շրջանակների աջակցությունը: 19-րդ դ. կեսին Արևելյան եվրոպայից ներգաղթած հրեաները, ովքեր խոսում էին իդիշով, իրենց հետ բերեցին նաև իրենց նախկին բնակության երկրների լեզուները, օրինակ՝ ռուսերենը, լեհերենը, գերմաներենը, ֆրանսերենը կամ հունգարերենը¹: Հասկանալի է այս ժամանակահատվածում ոչ մի տեղ եբրայերենը չէր գործածվում, որպես կանոնակարգված առօրյա լեզու²:

Եբրայերենի «վերածնունդը» առհասարակ շատ բարդ գործընթաց էր իրենից ներկայացնում և սկզբնական շրջանում գրեթե բոլոր հրեա գրողները, լրագրողները, հասարակական գործիչները դեմ էին խոսակցական եբրայերենի վերածննդն առաջադրելուն: Նրանցից շատերի կարծիքով եբրայերենի բառապաշարը չի համապատասխանում ժամանակի արդի հասկացությունների արտահայտման պահանջներին: Ոմանք էլ կարծում էին, որ դեռ այն վերակենդանացնելու ժամանակը չի եկել: Օրինակ Յեհոշուա Սիրկինը (1838-1923 թթ.) Ռուսաստանում լույս տեսնող եբրայալեզու «Սֆատենու» («Մեր լեզուն») ամսագրում հրապարակած իր հոդվածում գրել է. «Բարեկամներ՛, մի՛ փորձեք ժամանակից շուտ արթնացնել մեր քնած լեզուն, դեռ չի եկել այդ պահը»³: Մի մասն էլ գտնում էր, որ եբրայերենը հնարավոր չէ վերակենդանացնել այն պարզ պատճառով, որ յուրաքանչյուր ոք կխոսի իր նախկին բնակության երկրի լեզվով: Օրինակ Ֆրիշմանը (1859-1922 թթ.), որը բարձրակարգ թարգմանիչ էր և կատարում էր տարբեր թարգմանություններ եբրայերենից այլ լեզուներ և հակառակը, այնուամենայնիվ, չընդունեց եբրայերենը որպես խոսակցական լեզու՝ գերադասելով խոսել գերմաներեն⁴: Այնուամենայնիվ եբրայերենը կարողացավ անել անհնարինը՝ 20-րդ դ. առաջին կեսին այն կարողացավ հաղթանակ տանել այնպիսի հզոր լեզուների դեմ պայքարում, ինչպիսիք էին գերմաներենը (ժամանակի գիտության և կրթության հիմնական լեզուն), անգլերենը (Պաղեստինի մանդատյան շրջանի պաշտոնական լեզուն) և ֆրանսերենը:

Իսրայելում բազմալեզու միջավայրի առկայությունը կապված էր նրա աշխարհագրական բարենպաստ դիրքի հետ: Այն ցամաքային կամուրջ էր, որը իրար էր կապում Ասիան, Աֆրիկան և Եվրոպան: Այստեղ են առաջացել երեք համաշխարհային կրոնները՝ քրիստոնեությունը, հուդայականությունը և մասամբ էլ իսլամը և հենց սա է դարձել բազմալեզվության հիմնական պատճառներից մեկը: Սիոնիզմի⁵ գլխավոր գաղափարախոսը գտնում էր, որ ապագա հրեական պետությունում յուրաքանչյուր հրեա կստանա քաղաքացիության իրավունք, կշարունակի խոսել այն լեզվով, որը սովորել է իր ապրած երկրում⁶:

Հետագայում այս յուրահատուկ իրավիճակում սկսեց զարգանալ «բիլինգվալիզմը»՝ երկլեզվությունը⁷: Սակայն 19-րդ դ. վերջին տասնամյակից ի վեր մոնոլինգվալիզմի գաղափարախոսությունը սկսեց ակտիվորեն պայքարել հրեական բազմալեզվության դարավոր ավանդույթի դեմ: 19-20-րդ դդ. եվրոպական տարբեր երկրներ

¹ Pilowsky A., Yiddish alongside the revival of Hebrew: public polemics on the status of Yiddish in Eretz Israel, 1907-1929. In: "J. A. Fishman (ed.), Readings in the Sociology of Jewish Languages", Leiden, Brill, 1985, p. 192.

² Fellman J., The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the Modern Hebrew Language, The Hague, Mouton, 1973, p. 13.

³ Shoham R., Poetry and Prophecy: The Image of the Poet As a "Prophet" a Hero and an Artist In Modern Hebrew Poetry, Brill, 2003, p. 117.

⁴ Крюков А., Иврит, Идиш и "Языковые Войны": из недавней истории иврита, "Еврейское слово", № 39 (262), 2005, с. 4.

⁵ Նույն տեղում, էջ 55-56:

⁶ Սիոնիզմը որպես քաղաքական հոսանք ձևավորվել է 19-րդ դարի վերջերին:

⁷ Spolsky B., pp. 138-140.

⁸ Гамперц Дж., Типы языковых обществ, "Новое в лингвистике VII", Москва, 1975, с. 192.

րում հրեաների առօրյա խոսակցական լեզուն համարվում էր տվյալ տարածաշրջանի լեզուն: Եբրայերենը երբեք չի եղել որևէ հրեական համայնքի առօրյա խոսակցական լեզու: Իսրայելում տեղի ունեցած եբրայերենի վերածնունդը հանգեցրեց հայրենադարձների լեզուների արհեստական դուրս մղմանը:

19-րդ դ. վերջին տասնամյակում ընդհանուր լեզվական պատկերը փոխվեց: Սա կապված էր նախորդներից տարբեր գաղափարախոսության կողմնակից երիտասարդ գաղթականների հետ: Եբրայերենի վերածնունդը, որպես մայրենի լեզու աննախադեպ հանրալեզվական երևույթ էր¹: Եբրայերենը, որպես հրեա ժողովրդի մայրենի լեզու, պետք է ծառայեր «ազգային տան» ստեղծմանը և հանդիսանար միավորիչ ուժ ազգի համախմբման համար:

Սակայն այս ժամանակահատվածում կային որոշ գործիչներ, որոնք կտրակաճապես դեմ էին եբրայերենի գործածմանը որպես առօրյա խոսակցական լեզվի, քանի որ այն «սուրբ լեզու» էր, հետևաբար, տվյալ արարքը՝ «սրբապղծություն»²: Չնայած նրանց առաջ քաշած առարկմանը՝ հրեական սուրբ գրքում ոչինչ չի ասվում այն մասին, թե եբրայերենը, որպես առօրյա խոսակցական լեզու արգելված է գործածել, դեռ հակառակը հուդայականության հեղինակությունները քննադատում էին հրեաներին այլ լեզուներով խոսելու մեջ, այն դեպքում, երբ նրանք ունեին իրենց սեփական մայրենի լեզուն:

Եբրայերենի վերակենդանացման գործում բացառիկ դեր խաղացին հայտնի հասարակական գործիչ, լեզվաբան, լիտվացի հրեա էլիեզեր Բեն-Յեհուդան (1858-1922 թթ., իսկական անունը՝ Լազար Պերելման) և հայտնի հրապարակախոս Ախադ հա-Ամը:

ВОЗРОЖДЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ИВРИТА

Эдита Асатрян

Предпосылки зарождения разговорного иврита появились уже в XVI веке, когда была написана первая драма на иврите и составлен первый словарь идиш-иврита. Начальный этап развития иврита в среде ашкеназских евреев относится к 70-ым годам XVIII века, к периоду просветительского движения, известного под ивритским названием Хаскала, развитию которого способствовали идеи французского просветительского движения. В качестве письменного языка он существует уже более трех тысяч лет.

REVIVAL OF THE MODERN HEBREW

Edita Asatryan

Preconditions for revival of the modern Hebrew were already evident in the 16th century when the first drama in Hebrew and the first Yiddish-Hebrew dictionary was written. Hebrew has a long history. As a written language it was preserved for more than 3000 years. It has its obvious and important mark on the language. Initial period of the development of Hebrew started among of Ashkenasi Jews in the 70s of the 18th century in the period of the movement of the enlightenment called Haskala the development of which is connected with the French Enlightenment movement.

¹ Nahir M., Language planning and language acquisition: The "Great Leap" in the Hebrew revival. In: "Christina Bratt Paulston (ed.), International handbook of bilingualism and bilingual education", New York, 1988, p. 275.

² Spolsky B., Review of M. Isaacs & L. Glinert (eds.), Pious Voices: Languages among Ultra-Orthodox Jews, "Language in Society", vol. 30, 2001, pp. 115-118.

ՆԻԶԱՄԻ ԳԱՆՁԱՎԻՆ՝ ՍԻՐՈՒ ԵՎ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ԲԱՆԱՍՏԵՐԾ

Հասնիկ Գալստյան

ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ, բակալավրիատ

Գիտ. դեկ.՝ դասախոս Գ. Գևորգյան

Էլփոստ՝ galstyan.hasmik@yahoo.com

Միջնադարյան դասական պարսկալեզու գրականության խոշոր ներկայացուցիչ Իլյաս Իբն-Յուսուֆ Նիզամին ծնվել է 1141 թ. Գանձակ քաղաքում, որի ավերակները գտնվում են այժմյան Գյանջայից մի քանի կիլոմետր հեռավորության վրա: Պոետի հայրը եղել է Ղոմ քաղաքից, ինչը որոշ հեղինակների առիթ է տվել ենթադրելու, որ նրա ծննդավայրը Ղոմն է:

چو دُر گرچه در بحر گنجه گم
ولی از قهستان شهر قمم
به تفرش دهی هست تا نام او
نظامی از آن جا شده نام جو

Զնայած ես մարգարտի նման մոլորվել եմ Գյանջայի ծովում,
Սակայն Ղոմ քաղաքի Կուխիստանից (բառ.՝ «Լեռների երկիր»)
Մինչև Թաֆրիշ Թա անունով մի գյուղ կա,
Նիզամին այնտեղ գնաց՝ իր անունը (իր փառքը) փնտրելու¹:

Նիզամի Գանջավիի կենսագրության մասին մեզ հասած տեղեկությունները չափազանց աղքատիկ են և կցկտուր, որոնց մի մասն էլ վեր է հանված հենց պոետի ստեղծագործություններից: Հողվածում շեշտը դրել ենք հեղինակի ստեղծագործության վրա և չենք անդրադարձել պոետի ազգային պատկանելության շուրջ առկա բանավեճերին՝ նրան համարելով պարսկալեզու պոեզիայի ներկայացուցիչ, թեև օգտագործված գրականության մեջ առկա են նաև խորհրդային ճանաչված իրանագետ Ե. Բերտելսի հեղինակած վիճահարույց աշխատություններից:

Դեռևս երիտասարդ տարիքում նա իր ղազալներով տաղանդավոր բանաստեղծի համբավ է ձեռք բերում և հնարավորություն ստանում դյուրությամբ մուտք գործելու ցանկացած արքունիք, սակայն գերադասում է ստեղծագործական ազատությունը, քան պալատական բանաստեղծի՝ ապահովված, բայց անազատ փառքը:

Նիզամի Գանջավին թողել է հարուստ գրական ժառանգություն: Գրել է ղազալներ, դասիղեններ, ռոբայիներ, սակայն նրա ստեղծագործության գագաթն են կազմում էպիկական ստեղծագործությունները, որոնք հավաքված են հանրահայտ հնգամատյանում՝ «Խամսե»-ում, որը Արևելքի գրական մշակութային արժեքների իսկական հանրագումար է: «Խամսե»-ն կազմող հինգ պոեմները թե՛ սյուժետային, թե՛ կառուցվածքային և թե՛ տաղաչափության տեսակետից որևէ ընդհանրություն չունեն: Ինչպես հետազայում հետազոտողներն են պարզել, այդ պոեմները ոչ թե հեղինակն ինքն է գետեղել մեկ ժողովածուի մեջ, այլ 13-րդ դ. անհայտ խմբագիր-արտագրիչը՝ այն վերնագրելով «Խամսե»:

¹ Бертельс Е., Великий азербайджанский поэт Низами, Москва-Баку, 1940, с. 26.

«Խամսե»-ն կազմող պոեմներն են՝ «Մախզան ալ-ասրար»-ը (Գաղտնիքների գանձարան), «Խոսրով և Շիրին»-ը, «Լեյլի և Մաջնուն»-ը, «Հաֆթ փեյքար»-ը (Յոթ գեղեցկուհի) և «Իսֆանդիար ճամե»-ն:

Հնգամատյանի առաջին պոեմը՝ «Մախզան ալ-ասրար»-ն է (Գաղտնիքների գանձարան), որը գրվել է մոտավորապես 1173-1179 թթ., պատկանում է բարոյախրատական ժանրին և լայն ճանաչման է արժանացել ողջ Մերձավոր Արևելքում: Պոեմը կազմված է ներածական մասից՝ նախաբանից և 25 գրույցներից, որոնք կոչվում են մաղալներ (գրույց, խոսք): Կառուցվածքային տեսակետից պոեմն այնպիսին է, որ յուրաքանչյուր գրույց շարունակում է նախորդի միտքը: Այն առանձնանում է ոչ միայն իր բովանդակությամբ, այլ կառուցվածքով, լեզուն է սիմվոլներով և պահանջում է համապարփակ գիտելիքներ՝ ստեղծագործության ամբողջ խորությունը հասկանալու համար:

«Գաղտնիքների գանձարան»-ը պարսկալեզու գրականության ամենաբարդ ստեղծագործություններից է: Բանաստեղծն, ըստ երևույթին, ցանկացել է ցույց տալ, որ ամենայն վարպետությամբ տիրապետել է ժամանակի բանաստեղծական բարդ տեխնիկային և յուրաքանչյուր տողում կիրառել նուրբ համեմատություններ ու փոխաբերություններ¹:

Հնգամատյանի երկրորդ պոեմը՝ «Խոսրով և Շիրին»-ն է, որն ավարտել է 1180 թ.: Սա սիրային-էպիկական վիպերգ է, որի սյուժեն մասնակիորեն վերցված է Սասանյան ժամանակաշրջանից: Գործող 2 հերոսներն էլ իրական պատմական անձինք են: Այստեղ Նիզամին նորարարություն է կատարել և պոեմի հերոս է դարձրել ոչ թե Սասանյան արքա Խոսրովին, այլ՝ Շիրինին: Նիզամին հիացմունքով է փառաբանում Շիրինի աստվածային գեղեցկությունը, առաքինությունը, հավատարմությունը: Նիզամիի հանճարի շնորհիվ Շիրինը դարձել է համաշխարհային գրականության մեջ լավագույն կանացի կերպարներից մեկը:

Նիզամիի այս երկի առանցքը սերն է: Նա փորձել է Խոսրովի և Շիրինի կերպարները ենթարկել հոգեբանական վերլուծության՝ երևան հանելով այդ բնավորությունների հակասական կողմերը: Եթե Խոսրովի կերպարում բացակայում է ինքնազոհությունը, ապա Շիրինի սերն անձնվեր է և անմնացորդ: Խոսրովի կերպարին հակադիր զարգանում է Ֆարիադի կերպարը, ով ի տարբերություն Խոսրովի՝ ոչ մի զոհողության չի գնում հանուն սիրո: Ֆարիադի համար սերը իսկական ներշնչանք է իր աշխատանքի և արվեստի համար: Խոսրովի և Ֆարիադի հակամարտությունը, ինչպես սպասելի էր, ավարտվում է ողբերգությամբ. Ֆարիադը զոհվում է: Բացասական կերպար է նաև Խոսրովի առաջին կնոջից՝ Մարիամից ծնված որդին՝ Շիրուեն, ով սիրահետում է Շիրինին և հանուն իր անձնապաշտական նկրտումների՝ դիմում հայրասպանության:

Նիզամին «Խոսրով և Շիրին» պոեմում ցույց է տալիս մարդու ներաշխարհն իր ողջ հարստությամբ, հակադրություններով, անկումներով ու վերելքներով²:

Նիզամիի երրորդ պոեմը «Լեյլի և Մաջնուն»-ն է: Վիպերգն ունի արաբական ծագում: Այս ստեղծագործության հիմնական առանցքը կրկին սիրո գաղափարն է: Պոեմի թեմատիկան երկու երիտասարդների բոցավառ սերն է և նրանց դառը ճակատագիրը: Քեյսի մոլեգին սերն առիթ է դառնում իրեն Մաջնուն՝ խելագար մականունով կոչելու: Հեղինակը, ի տարբերություն նախորդ ստեղծագործության առանցքը կազմող սիրո, որն անկեղծ է ու ներշնչող, այստեղ՝ հակառակը, ցույց է տալիս չստացված և կործանված սիրո դառը հետևանքները: Հեղինակը ստեղծել է ներդաշնակ ստեղծագործություն, որն անջնջելի հետք է թողել միջնադարյան Արևելքի բոլոր ժողովուրդների գրականությունների վրա և ներշնչման աղբյուր դարձել բազմաթիվ

¹ Бертельс Е., с. 61.

² Брагинский И., 12 миниатюр, Москва, 1966, с. 176-178.

կրկնապատումների համար: Համանուն վերնագրով ստեղծագործություններ են գրել Ամիր Խոսրով Դեհլի¹, Աբդուրահման Ջամին և այլք²:

«Լեյլի և Մեջնուն» պոեմի ողբերգական սիրո պատմությունն ականա հիշեցնում է Շեքսպիրի «Ռոմեո և Ջուլիետ» ստեղծագործությունը: Սակայն Նիզամին իր ստեղծագործությունը գրել է Շեքսպիրից չորս հարյուր տարի առաջ, և նրանցից յուրաքանչյուրը ներկայացնում է իր բանաստեղծական ինքնատիպ մտածելակերպը³:

«Լեյլի և Մեջնուն» պոեմի հիմնական բարոյական սկզբունքը այսպես կոչված ազնիվ «եսասիրությունն» է: Իրական եսասեր սիրո նկատմամբ հավատը հանգեցնում է նրան, որ եթե մարդը սիրում է մյուսին, ապա պետք է ձգտի միայն իր սիրած էակի երջանկությանը՝ նրանում իր սեփական երջանկությունը գտնելու համար:

Փանջավիի չորրորդ պոեմը՝ «Հաֆթ փեյթար»-ը (3ոթ գեղեցկուհիներ), գրվել է 1197 թ.: Որպես վիպերգի հերոս հանդես է գալիս Սասանյան շրջանի արքա Բահրամ Գուրը⁴: Պոեմն ունի սյուժետային տրամաբանական երկու գիծ: Ինչպես նախորդ պոեմներում, այստեղ ևս առաջին պլան է մղվում սիրո գաղափարը: Բայց այս դեպքում սերը ո՛չ հերոսական է, ո՛չ ողբերգական, այլ հաճախ հանդես է բերում երջանիկ հանգուցալուծումներ: Պոեմի գաղափարական երկրորդ գիծը Բահրամի՝ թեթևամիտ տիրակալի վերափոխումն է արդար և իմաստուն տիրակալի, ով պայքարում է բռնության դեմ:

Պոեմում պատմվում է նրա արկածների և որսորդությունների մասին: Նա, արքա դառնալուց հետո, կնության է առնում յոթ թագուհիների, որոնց պատկերները տեսել էր փոքր հասակում՝ իր պալատի որմնանկարում: Գեղեցկուհիները տարբեր ազգերից էին՝ հնդկուհի, խորեզմուհի, թուրքմենուհի, սլավոնուհի, մաղերբուհի, բյուզանդուհի, պարսկուհի: Նրանցից յուրաքանչյուրի համար կառուցում է տարբեր մոլորակների և շաքաթվա օրերի գույները կրող պալատներ: Նիզամին վառ երանգներով է ներկայացնում յոթ գեղեցկուհիների պատմած նովելները և ցույց տալիս դրանց բովանդակության հետ դրյակների գույների ներդաշնակությունը: Պոեմի վերջում Բահրամը վերափոխվում է, դառնում երկրի արդար տիրակալ՝ արժանի այդ կոչմանը:

Նիզամիի ստեղծագործության մեջ հիմնականը արդարամիտ թագավորի թեման է, լավատեսության և հունամիզմի գաղափարը:

Նիզամիի վերջին, հինգերորդ պոեմը՝ «Իսֆանդիար ցամե»-ն է (գիրք Ալեքսանդրի մասին): Պոեմը բաղկացած է երկու մասից: Առաջինը կոչվում է «Շարաֆ-ցամե» (Փառքի գիրք), իսկ երկրորդը՝ «Էկբալ-ցամե» (Երջանկության գիրք): Այս ստեղծագործության համար Նիզամին որպես հիմք ընտրել է Ալ. Մակեդոնացու կյանքը: Ալեքսանդրը բոլոր դեպքերում ներկայանում է որպես դրական, բարի, արդար հերոս, թույլերի և խեղճերի պաշտպան: Նա փնտրում է երջանիկ և արդար երկիր: Պոետն Ալեքսանդր Մակեդոնացուն ներկայացնում է որպես իդեալական կերպար, բայց ոչ ամբողջովին զերծ թերություններից: Նիզամին իր հերոսի հետ վերջապես գտնում է այդ բաղձալի երջանիկ ու առասպելական երկիրը:

Այս պոեմում հեղինակը մարդկանց կոչ է անում ձգտել կատարյալ երջանկության, հավասարության և առհասարակ բացառում է պետության գոյությունը: Նիզամին այստեղ հանդես է գալիս որպես գիտնական և մտածող, նա ի մի է բերել այն ամենը, ինչ անհանգստացրել և մտահոգել է իրեն ողջ կյանքի ընթացքում⁵:

Նիզամիի բոլոր ստեղծագործությունների հիմքում ընկած է մարդը, նրա հոգեբանությունը: Նրա ստեղծագործությունը համարվում է պարսկալեզու գրականու-

¹ Տե՛ս <http://www.hosrov-tiv.narod.ru/index0.html>:

² Տե՛ս http://islam-today.ru/istoriya/abduraxman_dzhami__poet_i_sufij/:

³ Гянджеви Н., Лейли и Меджнун, Баку, 1981, с. 5-6.

⁴ Рипка Я., История персидской и таджикской литературы, Москва, 1970, с. 211.

⁵ Бертельс Е., с. 122.

թյան հունանիստական միտումների զարգացման զագաթնակետը¹: Այստեղ մեծ տեղ է զբաղեցնում բարոյախոսությունը: Ըստ նրա՝ հասարակության կառուցվածքը պետք է փոխել բարոյական կատարելության հասնելու միջոցով: Նա գտնում է, որ երկրի զարգացման գործում առաջնակարգ տեղ է գրավում գիտությունը: Գանջավին քարոզում է ազնվություն, ազատ սիրո սկզբունքը և գտնում, որ ամուսնությունը պետք է հիմնված լինի անդավաճան և փոխադարձ սիրո վրա:

Վերլուծելով առանձին հերոսների կերպարները՝ նկատում ենք, որ Նիզամին ռոմանտիկ բանաստեղծ է: Իր ստեղծագործություններում նա նորարարություն է կատարում՝ դիմում է հերոսների անհատականացմանը, յուրաքանչյուրին պատկերում իր բնավորության և գործունեության ոլորտի համապատասխան²:

Նիզամիի բոլոր պոեմներում առկա են հսկայական պատկեր, ամբողջական գործողություն, վառ և կենդանի նկարագրված կերպարներ: Նրա յուրաքանչյուր բեյթը կամ երբեմն զույգ բեյթերն իրենց մեջ ներառում են հիմնականը, գլխավորը և գեղարվեստական բավականություն են պատճառում:

Այսպիսով՝ Նիզամին քննադատելով իր դարաշրջանում տիրող անարդարությունները, անհավասարությունը, բռնությունը, փորձում է արդար ճանապարհով կերտել իր երազած երջանիկ ապագան:

Նիզամի Գանջավին այն նշանավոր պոետների թվին է պատկանում, ովքեր իրենց ստեղծագործություններով խոշոր ավանդ են ներդրել համաշխարհային գրականության մեջ:

НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ – ПОЭТ ЛЮБВИ И СПРАВЕДЛИВОСТИ

Асмик Галстян

В статье изучается творчество Низами – крупнейшего представителя средневековой классической персидской литературы. О жизни этого поэта сохранилось немного сведений. Однако Низами оставил богатое литературное наследие: газели, касыды, рубайи. Вершиной его творчества являются эпические произведения, которые объединены в известной работе «Хамсе» («Пятерица»).

NIZAMI GANJAVI – POET OF LOVE AND JUSTICE

Hasmik Galstyan

Ilyas ibn-Yusuf Nizami is the most eminent representative of medieval classical Persian literature. He was born in 1141 in the city of Gandzak. Information about his life is too scarce. Nizami left a rich literary heritage – ghazals, ghasides, robayis etc. The epic poems which are collectively known as “Khamsa” became the peak of his works.

It consists of five poems named “Makhran al-Asrar” (The Treasure of Mysteries), “Khosrow and Shirin”, “Laily and Majnun”, “Haft Paykar” (The Seven Beauties), and the last poem is named “Eskandar-Nameh”.

Nizami Ganjavi is one of the famous most poets who had valuable investment in the world literature.

⁹ Տե՛ս <http://www.religiocivilis.ru/islam/islamn/461-nizami-gyandjevi.html>:

² Աղայան Էդ., Դրվագներ Արևելքի գրականության պատմության, Երևան, 1971, էջ 219-222:

**«ԳԱՍԹԱՐԲԱՅԹԵՐԱԿԱՆ» ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԹՈՒՐԹ ԳՐՈՂ ԲԵՔԻՐ ՅՈՂՈՂԶԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Նաիրա Պողոսյան

ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ, ասպիրանտ

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ռ. Մելքոնյան

Էլփոստ՝ nairapoghosyan@ysu.am

Գերմանիայի թուրքական համայնքի ձևավորումը սկսվեց 1960-ական թթ., երբ առաջին թուրքերը աշխատանքային միգրանտների հրավերի միջպետական պայմանագրի հիման վրա մեկնեցին Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն որպես «գասթարբայթերներ» (գերմաներեն Gastarbeiter՝ հյուր-աշխատող):

Ներկայումս Գերմանիայում բնակվում է մոտ 3 մլն թուրք¹: Անցած 50 տարիների ընթացքում Գերմանիայի թուրքերը ոչ միայն կարողացել են որոշակի հաջողությունների հասնել տնտեսության, քաղաքականության, սպորտի և այլ ոլորտներում, այլև բավական ազդեցություն են ունեցել երկրի հասարակական, մշակութային, այդ թվում նաև գրական կյանքի վրա: Երկու սկզբունքորեն տարբեր գերմանական և թուրքական մշակույթների հատման կետում ձևավորված Գերմանիայի թուրքական համայնքի գրականությունը (տարբեր գիտնականներ անվանում են այն «միգրանտական գրականություն», «գասթարբայթերական գրականություն», «սահմանային գրականություն») հետաքրքիր և ուշադրության արժանի երևույթ է: Նրա հիմնադիրներն են համարվում այնպիսի թուրք գրողներ, ինչպիսիք են Բեքիր Յոլդըզը, Արաս Օրենը, Յուքսել Փազարբայան², ովքեր Գերմանիա մեկնած առաջին աշխատողների շարքերում են եղել և անձամբ զգալով միգրանտական կյանքի բոլոր առանձնահատկությունները՝ հետագայում դրանք դարձրել են գեղարվեստի նյութ: Մեր հոդվածի նպատակն է ներկայացնել «գասթարբայթերական» թեմատիկան թուրք գրող Բ. Յոլդըզի ստեղծագործություններում:

Բ. Յոլդըզին հաճախ չեն համարում Գերմանիայի թուրքական համայնքի, հետևաբար նաև «գասթարբայթերական գրականության» ներկայացուցիչ, քանի որ Գերմանիայում ընդամենը 4 տարի աշխատելուց հետո նա վերադարձել է Թուրքիա և իր գրական գործունեությունը շարունակել այնտեղ: Սակայն հենց նրա 1966 թ. հրատարակված «Թուրքերը Գերմանիայում»³ ինքնակենսագրական վեպ-ռեպորտաժը դարձավ Գերմանիայի թուրքական գրականության անկյունաքարը: «Գասթարբայթերական» թեմատիկային են նվիրված նաև հեղինակի «Սպիտակ երգ»⁴, «Գերմանական հաց»⁵ ժողովածուները:

Թուրքական քննադատական ռեալիզմի ներկայացուցիչ լինելով՝ Բեքիր Յոլդըզը իր ստեղծագործություններում ներկայացնում էր «Ուրֆայի խուլ գյուղը»⁶ (որտեղից էլ ինքն էր ծագումով), գյուղացիների չարքաշ առօրյան, նրանց կյանքը թունավորող նախապաշարմունքները, զրկանքներն ու անարդարությունը: «Գասթարբայթերական» թեմատիկային նվիրված ստեղծագործություններում ևս հեղինակը

¹ Keskin H., Göçün 50 yılında Türklerin Gölgesinde Almanya. Geleceğe yönelik uyum politikası için görüşler, İstanbul, 2011, s. 37.

² Halman T., Osman H., Türk edebiyatı tarihi, İstanbul-Ankara, 2007, s. 107.

³ Yıldız B., Türkler Almanya’da, İstanbul, 2012.

⁴ Նույնի Beyaz Türkü, İstanbul, 2012:

⁵ Նույնի Alman ekmeği, İstanbul, 2012:

⁶ Утургаури С., О некоторых особенностях современного турецкого критического реализма (на примере новеллистики Бекира Йылдыза), «Народы Азии и Африки: история, экономика, культура», N 6, Москва, 1976, с. 250.

չարունակում է այս գիծը՝ նկարագրելով նույն հասարակ մարդկանց կյանքը Գերմանիայի մեծ, անժամօք քաղաքներում: Նա վարպետորեն պատկերում է օտար միջավայրում հայտնված մարդկանց դժվարությունները, հոգեկան ապրումները, խորք հասարակությանը հարմարվելու բարդությունները, այսինքն՝ անդրադառնում է «գասաբարբայթերների» համար առանցքային դարձած բոլոր խնդիրներին:

Առաջին հերթին, հեղինակը ներկայացնում է այն պատճառները, որոնք ստիպում են մարդկանց դիմել «փախուստի»: այդպես է կոչում միգրացիան «Թուրքերը Գերմանիայում» վեպի գլխավոր հերոս Յուջեն: Նա ասում է. «Մի ժամանակ մեր նախնիները սրերով էին գրավում Եվրոպան, այժմ մենք անձնագրերով չենք կարողանում անցնել: Սրերի տերերը կարող էին անել ինչ ցանկանային: Անձնագրերի տերերը ստիպված են անել այն, ինչ իրենց հրամայում են»¹: Եվ չնայած Բեքիր Յըլդըզի հերոսներից յուրաքանչյուրն իր յուրահատուկ ճակատագիրն ու խնդիրներն ունի, բայց արտագաղթելու հիմնական պատճառը բոլորի մոտ էլ մեկն է՝ աղքատությունը, գործազրկությունը: Թեև կան նաև այնպիսի մարդիկ, ովքեր մեկնում են Գերմանիա ավելի ազատ կյանք վարելու նպատակով: Այս մասին են վկայում «Թուրքերը Գերմանիայում» վեպի սկզբում Ստամբուլից Մյունխեն մեկնող գնացքի կուպեի ուղևորների պատմությունները: Նույն վեպում, ինչպես նաև «Մաուզերը» պատմվածքում էլ ընթերցողը իմանում է, որ «արևմտյան դրախտ» հասնել ցանկացողների թիվն այնքան մեծ է, որ մարդիկ մեկնողների ցուցակում գրանցում են նորածին երեխաներին՝ հուսալով, որ նրանց հերթը կհասնի, երբ չափահաս դառնան: Իսկ մինչ այդ գնալու թույլտվության դիմաց կաշառք տալու համար վաճառում են անենաթանկ իրերը², կեղծում փաստաթղթերը³:

Սակայն թե՛ վեպի հետագա ընթացքից, թե՛ պատմվածքներից պարզ է դառնում, որ Գերմանիայում թուրքերին սպասում է միայն ծանր աշխատանք, հիասթափություններ ու կորուստներ: Մանրակրկիտ նկարագրելով աշխատողների առօրյան՝ Բ. Յըլդըզը վերականգնում է առաջին միգրանտների կյանքի պատկերը և հնարավորություն տալիս հասկանալ թուրքական համայնքի կայացման առանձնահատկությունները: Բոլոր միգրանտներն ապրում են միանման կացարաններում, աշխատում մեծ գործարաններում, ուր բանվորը համակարգի գործունեության համար անհրաժեշտ սովորական գործիք է: Նույնիսկ կրթված մարդիկ հաճախ ստափված են անել ծանր ֆիզիկական աշխատանք: Սակայն որոշ ժամանակ անց թուրքերը սովորում են նոր կյանքին, ուր ամեն ինչ պլանավորված է, ուր այլընտրանքի բացակայության պարագայում կարելի է նույնիսկ խոզի միս ուտել: Քանի որ հեղինակի խոսքերով գուցե «անհավատների» համար աշխատելը ավելի մեծ մեղք է, քան խոզի միս ուտելը⁴: Ընդհանրապես, Բ. Յըլդըզի ստեղծագործություններում թուրքական ինքնության պահպանման ու փոփոխության հարցը ներկայացված է այդպիսի առօրյա դրսևորումներով: Չնայած միգրանտները դեռ ամուր կապերով կապված են հայրենիքի հետ, ցանկանում են ետ վերադառնալ, բայց նոր կյանքն ու նոր հնարավորությունները փոխում են մարդկանց: Կանայք սկսում են տաքատ կրել և հրաժարվում են ենթարկվել անուսիններին, տղամարդիկ Թուրքիայում ապրող ընտանիքին փող ուղարկելու փոխարեն ամբողջ աշխատած գումարով գերմանական բարեկեցության խորհրդանիշ մեքենա կամ այլ թանկարժեք տեխնիկա են գնում: Սակայն այս ամենը երջանկություն բերել չի կարող, քանի որ խորթ է և օտար: Արդյունքում ամուսինը սպանում է իրեն չլսող կնոջը, մեքենան պարզապես փչանում է Թուրքիայի վատ ճանապարհների պատճառով, իսկ թանկարժեք տեխնիկան օգուտ տալու փոխարեն վնասվածքներ է առաջացնում:

¹ Yıldız B., Türkler Almanya’da, s. 8.

² Նույնիսկ Beyaz Türkü, էջ 65:

³ Նույնիսկ Türkler Almanya’da, 2012, էջ 12:

⁴ Նույն տեղում, էջ 44:

Հեղինակը անդրադառնում է նաև գերմանական ու թուրքական մշակույթների բախմանը, նկարագրում է երկու հասարակությունների իրար հակասող բարքերը: Գասթարբայթերների համար տարօրինակ է ամեն ինչ՝ կանանց բաց հագուստներից մինչև պարտքով փող տալու խնդրանքը զարմացած մերժելը. «Մենք ոչ ոքի չենք օգնում,- ասում է գերմանացի բանվորը,-քանի որ ոչ ոք օգնություն չի խնդրում: Ամոթ չի չօգնելը, ամոթ է օգնություն խնդրելը»¹: Երկու հասարակությունները հակադրելով՝ հեղինակը, երբեմն ընդունելով գերմանական նորմերի իրավացիությունը, նախընտրությունը տալիս է թուրքական կենսաձևին:

Այսպիսով, Բ.Յըլդըզը առաջին հեղինակներից էր, ով անդրադարձավ «գասթարբայթերական» թեմատիկային: Բ. Յըլդըզի ստեղծագործությունները բավականաչափ նյութ են տալիս միգրանտների առաջին սերնդի սոցիալական և հոգեբանական խնդիրները հասկանալու և ուսումնասիրելու համար: Սեփական փորձի վրա հիմնվելով՝ նա ներկայացրել է միգրանտների կյանքը, կենցաղի առանձնահատկությունները, այն հիմնական խնդիրներն ու բարդությունները, որոնց նրանք հանդիպում էին նոր երկրում: Միգրանտական կյանքի նկարագրություններն ու վերլուծությունը, ինքնության պահպանման ու կորստի խնդիրը, մշակույթների բախման հարցը, որոնց իր ստեղծագործություններում անդրադարձել է Բ. Յըլդըզը, դարձան և թերևս ցայսօր էլ որոշ փոփոխություններով շարունակվում են մնալ Գերմանիայի թուրքական համայնքի գրականության հիմնական թեմաները և այս կամ այն չափով արտացոլված են բոլոր գերմանաբնակ թուրք գրողների ստեղծագործություններում:

«ГАСТАРБАЙТЕРСКАЯ» ТЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ТУРЕЦКОГО ПИСАТЕЛЯ БЕКИРА ЙЫЛДЫЗА

Наира Погосян

Литература турецкой общины Германии – явление интересное и достойное изучения. Одним из ее основателей считается турецкий писатель Бекир Йылдыз. Именно его роман «Турки в Германии» стал краеугольным камнем турецкой литературы в Германии, а проблемы, к которым он обращался в своих произведениях на «гастарбайтерскую» тему, продолжают оставаться актуальными до сих пор в творчестве турецких писателей Германии.

THE THEME OF “GASTARBEITERS” IN THE WORKS OF TURKISH WRITER BEKİR YILDIZ

Naira Poghosyan

The literature of the Turkish community of Germany is a very interesting phenomenon the initiation of which started in the mid-20th century when the first gastarbeiters from Turkey went to Germany for labour. Famous Turkish writer Bekir Yıldız was one of the founders of this literature. His novel “Turks in Germany” became the cornerstone of the Turkish-German literature. The books called “White song”, “German bread” are other prominent works of the author. Moreover, the main problems he raised in his works are still among the most discussed issues of the contemporary Turkish literature in Germany.

¹ Yıldız B., Türkler Almanya’da, s. 59.

**ՄՈՒԽԹԱՐ ԱՈՒԵՁՈՎԻ ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵՄԱՏԻԿ
ԱՈՒՆՁՆԱՅԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Շուշան Խաչատրյան

ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ պ.գ.թ., պրոֆ. Ա. Սաֆարյան

Էլփոստ՝ shush.khachatryan@gmail.com

Մույն աշխատանքում անդրադարձ ենք կատարել 20-րդ դ. դազախ գրող Մուխթար Աուեզովի գրական ժառանգությանը: Աշխատանքում քննության են առնվել մասնավորապես նրա ստեղծագործությունների թեմատիկ առանձնահատկությունները:

Եթե Մուխթար Աուեզովի ստեղծագործական կյանքը պայմանականորեն բաժանենք փուլերի, ապա 1920-ական թթ. կարելի է համարել առաջին շրջանը: Այս շրջանի ստեղծագործությունները ցույց տվեցին Աուեզովի ինչպես ուժեղ, այնպես էլ թույլ կողմերը: 1920-ական թթ. գրված ստեղծագործությունները թույլ էին գեղարվեստականության և մտքի սրության տեսակետից, սակայն ունեին ընդգծված ուժեղ կողմեր. հեղինակը խորապես տեղյակ էր նախ և առաջ դազախ ժողովրդի կյանքին և կենցաղի բոլոր մանրամասնություններին, ժողովրդախոսակցական լեզվի առանձնահատկություններին, և հետո՝ անսահման սեր էր տածում հարազատ հողի նկատմամբ և ընդգծված անհանդուրժող վերաբերմունք ուներ անարդարության և բռնության նկատմամբ: Կասկածի տակ չդնելով այն փաստը, որ այս շրջանի ստեղծագործություններում մանրամասն և դիպուկորեն ներկայացվում են դազախական կենցաղը, կոլորիտային կյանքն ու կերպարները, այնուամենայնիվ պետք է նշել, որ այս ստեղծագործությունները դեռ շատ հեռու էին կյանքի գեղարվեստական պատկերումից: 1920-ական թթ. գրված ստեղծագործությունների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ կոլորիտային ռեալիստական պատկերները ներկայացվում են զուտ քննադատական ռեալիզմի միջոցով: Սակայն նա դեռ հեռու էր գործողությունների հեղափոխական ընթացումից և բավարարվում էր միայն երևույթների քննադատությամբ՝ չառաջարկելով որևէ լուծում: Հերոսների ներքին աշխարհը, նրանց զգացումներն ու տրամադրությունը նուրբ լիրիկայով պատկերելը, դրանք բնության հետ ներդաշնակեցնելը 1920-ական թթ. աուեզովյան ստեղծագործությունների մյուս՝ ուժեղ կողմերից են:

Հեղինակի այս շրջանի ստեղծագործությունների հիմնական թեման անօգնական և աղքատ մարդկանց կյանքն է: Այստեղ և՛ Ռաբիգան է «Անապատային պատկերներ» պատմվածքից, և՛ որը Քասիմն ու Թեքտեգյուլն են «Կարաշ-Կարաշի իրադարձությունները» վիպակից, և՛ «Ով էր մեղավոր» պատմվածքի հերոսուհին, և՛ Քարազյոզը համանուն պիեսից և այլն: Անօգնականների և հասարակ մարդկանց կերպարներ ստեղծելիս հեղինակն արդեն 1920-ական թթ. սկզբներից, անշուշտ որոշ թերացումներով, օգտագործում է կերպարների հոգեբանական վերլուծությունը: Սակայն այս հանգամանքը կարևոր է նաև այն պատճառով, որ հերոսների հոգեբանական վերլուծությունը դազախ գրականության գեղարվեստական արձակումնոր երևույթ էր: Այստեղ պետք է նշել նաև այս թեմատիկայով գրված «Որբություն» (1924), «Բռնություն» (1925) և «Բատիրմա» (1925) պատմվածքները:

1921- 1928 թթ. աուեզովյան պատմվածքներում հստակ երևում է ռուսական քննադատական ռեալիզմի դպրոցի ազդեցությունը, ինչը բավական ակնհայտ է երևում «Անցյալի ստվերներում» պատմվածքում:

Ժամանակի ընթացքում ստեղծագործություններից կարելի է տեսնել նաև հեղինակի աշխարհայացքի զարգացումը. նրա գրական վարպետության զարգաց-

մանը նպաստել էր նաև Միջինասիական և ապա Լենինգրադի պետական համալսարանում ստացած կրթությունը:

1920-ական թթ. գրեթե վերջին Աուեզովը կարծես թե անցում է կատարում մասնավոր դեպքերի նկարագրությունից դեպի ավելի ծավալուն նկարագրությամբ: Այսինքն՝ եթե նախկինում նկարագրվող պատկերները կյանքից վերցված դրվագներ էին կամ էպիզոդիկ հատվածներ, ապա համապատասխանաբար 1926 և 1927 թթ. գրված «Կարաշ-Կարաշի իրադարձությունները» և «Մոխրագույն արյունաբերում» վիպակներն այլ էին թե՛ թեմայով, թե՛ գեղարվեստական պատկերման տեսակետից, քանի որ կյանքը, որը ներկայացվում էր ստեղծագործությունների մեջ, պատկերվում էր համեմատաբար ավելի բազմակողմանիորեն և հերոսների հոգեբանական վերլուծությամբ¹:

Արդեն 1920-ական թթ. վերջին և 1930-ական թթ. սկզբին Աուեզովի ստեղծագործական կյանքում տեղի է ունենում շրջադարձ: Գլխավոր ուղղությունը, որով սկսում է աշխատել հեղինակը, դառնում է սոցիալիստական ռեալիզմը, ինչն իր հետ բերում է նաև թեմատիկ որոշ փոփոխություններ: Այս անցումը գուցե նաև գաղափարական ճնշում էր, քանի որ նա մեղադրվում էր կոմունիստական «կուսակցության կանոնակարգը չպահելու», ազգայնական գաղափարներ արտահայտելու և տարածելու մեջ²:

Սոցիալիստական ռեալիզմով Աուեզովը գրել է ինչպես պատմվածքներ, այնպես էլ պիեսներ, որտեղ նա փորձում էր պատկերել նոր կյանքն ու նոր մարդուն: Այս շրջանի բոլոր ստեղծագործությունները («Յետքեր», «Նեղ կիրճը», «Ուսուսի», «Որսորդն ու արծիվը»), բացառությամբ «Յասենի վերափոխումը» պատմվածքի, գրված են զուտ կոլխոզային թեմատիկայով:

Կոլխոզային կյանքը պատկերող թեմայով ստեղծագործելիս Աուեզովը ջանում էր առավելագույնս ներկայացնել սովետական մարդկանց դրական կողմերն ու լավագույն գծերը: Բայց այս հարցում նա ուներ ստեղծագործական և գաղափարական դժվարություններ: Իհարկե, այս դժվարությունները հատուկ էին այդ շրջանի բոլոր դազախ գրողների և առհասարակ գրականության համար, բայց դրանք նվազեցնում էին որոշ ստեղծագործությունների գեղարվեստականությունը: Խնդիրն այն էր, որ Աուեզովը դեռ խորապես չէր գիտակցել, որ հասարակության մեջ փոփոխությունները, ինչին որ նա անդրադառնում էր, պետք էր նկարագրել ելնելով նախ հերոսների հոգեբանական փոփոխությունների պատճառահետևանքային կապից: Այսինքն՝ հերոսների գործողությունները բխեցնում էր ոչ թե հերոսների ներաշխարհում տեղի ունեցող փոփոխություններից, որոնք կապված են հասարակական փոփոխությունների հետ, այլ պարզապես արտաքին՝ հասարակական ու դասակարգային փոփոխությունների հետ:

Սոցիալիստական ուղղությամբ գրված ստեղծագործություններում հեղինակը հիմնական հերոսների միջոցով պատկերում է հնի ու նորի պայքարը՝ պայքար նոր գաղափարախոսության և նոր կարգերի: Եվ այս պայքարն առավել սուր պատկերելու համար Աուեզովը հաճախ էր դիմում գեղարվեստական խորամանկության. հերոսների գաղափարական և մյուս հակասությունները սրելու նպատակով իրար հակասող երկու գաղափարների կրողներ էր դարձնում երկու հարազատ անձանց, օրինակ՝ երկու արյունակից եղբայրների: Ավելի ուշ Աուեզովն օգտագործում է այս մեթոդը նաև «Աբայի ուղին» վեպում՝ հակասության մի կողմում դնելով Աբային, մյուս կողմում՝ նրա հորը: Բնության կենդանացումը և դրանց միջոցով սիմվոլների ստեղծումը 1920-ական թթ. վերջի և 1930-ական թթ. սկզբի աուեզովյան ստեղծագործությունների կարևոր առանձնահատկություններն են:

¹ Այս մասին տես **Ауэзова В.**, Первые годы, <http://www.auezov.kz/node/551>

² «Библиографический указатель на творчеству Мухтара Ауэзова», Алма-Ата, 2005, с. 45-49.

Արծալկին զուգահեռ Աուեզովն աշխատել է նաև դրամատուրգիայի ոլորտում: Եվ բոլորովին էլ պատահական չէ, որ Աուեզովն արդարացիորեն համարվում է ղազախական թատրոնի հիմնադիրը: Կարելի է հիշել պարզապես «Ելնիկ և Քեբեք» պիեսը, որն առաջին անգամ բեմադրվել է 1917 թ. «աուլային դերասանների» կողմից¹, ապա ավելի ուշ՝ 1926 թ., բեմադրվեց արդեն կազմավորված պրոֆեսիոնալ բեմում: Նշենք նաև, որ կյանքի ընթացքում Աուեզովը մի քանի անգամ փոփոխությունների ենթարկեց պիեսը, ինչը, անտարակույս, կապված էր նրա գեղարվեստական վարպետության զարգացման հետ. հասկանալով, որ «Ելնիկ և Քեբեք» պիեսը լինելու է ղազախական թատրոնի այցեքարտը, նա փորձում էր հնարավորինս կատարելագործել այն:

1930-ական թթ. ավելի բեղմնավոր եղան Աուեզովի՝ որպես դրամատուրգի համար: Այս շրջանի թեմատիկ առանձնահատկությունն այն էր, որ ստեղծագործողը կարծես դիմում է պատմական իրադարձությունների օգնությանը՝ զաղափարական ասելիքն ընթերցողին հասցնելու համար: Ընդ որում, պատմական իրադարձությունները նկարագրելիս ևս շեշտը դրվում է սոցիալական թեմատիկայի վրա:

1934 թ. գրված «Կայծեր» (այն հայտնի է նաև «Գիշերային որոտներ» անվամբ) պիեսի հիմքում ընկած են պատմական և հասարակակն-քաղաքական իրադարձություններ՝ ղազախների համար ազատագրական պայքար համարվող 1916 թ. շարժումը: Նշենք, որ այս թեմայով մի փոքր ավելի վաղ գրվել էր նաև «Դժվար ժամանակներ» վիպակը, որտեղ հեղինակը շեշտը դրել էր իրադարձությունների սոցիալական կողմի վրա: Մինչդեռ պիեսում արդեն ընդգծված երևում է, որ հեղինակը տուրք է տալիս մարքսիստական զաղափարախոսությանը և ներկայացնում է իրադարձությունների զաղապարական հենքը:

1930-ական թթ. առհասարակ բեղմնավոր էին ղազախական դրամատուրգիայի համար: Աուեզովի հետ ասպարեզ են իջնում Բ. Մայլինը և Գ. Մուսրեպովան: Այս շրջանում դրամատուրգիայի «թիրախն» են դառնում ոչ միայն ֆուլկլորային և պատմական սյուժեները, այլ նաև սովետական կյանքի խնդիրները: Ժողովրդական սյուժեների՝ «Քըզ ժիբեք», «Կոզի Կորպեշ և Բայան Սուլու»-ի մշակումներն իրականացրեց Գ. Մուսրեպովան, «Եր-Թարղըն»-ինը՝ Ս. Կամիլովը և այլն²: Դրամատուրգներն անդրադարձան 1916 թ. իրադարձություններին ևս, և Աուեզովը նույնպես անմասն չմնաց. «Կայծեր» պիեսի կողքին հայտնվեցին նաև «Այման-Շոլպան», «Որս» (1934), «Խնձորի այգուն» (1937) և «Սահամանագծին» (1937) պիեսները:

Քանի որ «Կայծեր» պիեսը 1930-ական թթ. աուեզովյան դրամատուրգիայի առանցքային կետերից է և թեմատիկ առումով ևս տիպիկ օրինակ է այս շրջանի ստեղծագործությունների համար, անդրադառնանք այս պիեսին ավելի մանրամասն:

«Կայծեր»-ը իր սյուժեով և գործողությունների կատարման ժամանակահատվածի առումով կապված է «Սովի տարիներ» վիպակի հետ (1928), սակայն, ի տարբերություն նախորդի, պիեսում ազատագրական պայքարը նկարագրված է ավելի բովանդակալից, հերոսների գործողություններն ավելի պատճառաբանված են հոգեբանական զեղումներով: Պիեսն արդյունք է բազմակողմանի գիտելիքների, իրադարձությունների խորն իմացության, ինչպես նաև խորը գեղարվեստական ներշնչանքի: Այս պիեսում հասարակական իրադարձությունները ներկայացնող հատվածները պատկերված են գործողությունների հուզականությամբ: Պատահական չէ, որ մասագետներն այս պիեսը համարում են Աուեզովի՝ սոցիալիստական ռեալիզմով գրված լրջագույն ստեղծագործությունը³:

¹ Лизунова Е., Дюсөнбаева И., Мухтар Ауэзов к 60-летию, Алма-Ата, 1952, с. 11.

² «История казахской литературы», 2 т., Алма-Ата, 1971, с. 157.

³ Каратаев М., Мухтар Ауэзов: заметки о творчестве, Алма-Ата, 1967, с. 26.

«Կայծեր» պիեսում արտացոլված են սուր սոցիալական բախումները, ինչը հանգեցնում է 1916 թ. ապստամբությանը: Սա հեղինակի համար յուրատեսակ վերլուծություն էր այն հակասության, որը կար իշխող դասակարգի և աշխատավոր զանգվածի միջև:

1937 թ. «Գրական Ղազախստան» ամսագրում լույս է տեսնում Աուեզովի նոր վեպի առաջին հատվածը՝ «Այսպես երգեց Տատյանան տափաստանում» վերնագրով¹, ինչը հայտարարեց ղազախ գրավոր գրականության հիմադիր Աբայ Կունանբանին նվիրված ստեղծագործությունների շարքի սկիզբը:

Այսպիսով, 1930-ական թթ. Աուեզովի ստեղծագործությունների թեման բազմազան էր. նա գրում էր նաև գրականագիտական ակնարկներ, կատարում էր թարգմանություններ, ակտիվորեն մասնակցում էր ղազախ հասարակության մեջ նոր ձևավորվող գրականագիտական-քննադատական կյանքին: Իհարկե, այստեղ պետք է նշել նաև, որ գրականագիտական գրեթե բոլոր ակնարկներում ու աշխատանքներում Աուեզովը կամա թե ակամա տուրք էր տալիս ժամանակի գաղափարախոսությանը՝ քննադատելով մինչհեղափոխական պանիսլամիստական մոտեցումները գրականության մեջ: Նա բացահայտորեն քննադատում էր այն ամենը, ինչը որ շեղվում էր իշխող գաղափարախոսությունից. «Հատկապես հեղափոխության առաջին տարիներին բուրժուա-նացիոնալիստ գրողների որդեգրած քաղաքականությունը գրականության մեջ անընդունելի պանթյուրքական քաղաքականություն էր... Առավել բուրժուա-նացիոնալիստ գրող Մոգժան ժումաբանի ստեղծագործություններում մենք տեսնում ենք նաև ոչ միայն հայրենիքի բնության ժխտում, այլև կյանքի ժխտում առհասարակ: Իրականությունից հեռանալով և միայնությանը հանձնվելով՝ նա փորձում է ղազախ գրականության մեջ արմատավորել հուսալքությունն ու վիատությունը, միստիկան, մեր ժողովրդին օտար էկեկտիզմը (տարատեսակ հայացքների, մոտեցումների անսկզբունք համատեղում, Շ.Խ.)»²:

Ամփոփելով պետք է նշել, որ տարբեր թեմատիկաներով ստեղծագործելիս Աուեզովը հիմնական շեշտը դնում էր սոցիալական թեմատիկայի վրա՝ միևնույն ժամանակ չկարողանալով խույս տալ իշխող գաղափարախոսությանը տուրք տալուց: Այս ամենով հանդերձ, աուեզովյան գրական ժառանգությունը կարևոր մասն է կազմում ղազախական գրավոր մշակույթի և արժանի է համակողմանիորեն ուսումնասիրության:

ТЕМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МУХТАРА АУЭЗОВА Шушан Хачатрян

В статье рассмотрено литературное наследие казахского писателя XX века Мухтара Ауэзова. Особое внимание мы обратили на тематику его произведений, на выбор которой, несомненно, повлияли исторические и политические события этого времени, которые сформировали его мышление как писателя.

В 1920-х годах начинающий писатель изображает жизнь бедных казахов в ауле, которые страдают из-за социальной несправедливости. Позже, в 30-ые годы, Ауэзов начинает работать над колхозной темой. А уже в конце 30-х-начале 40-х годов он заявил о себе как драматург, став основоположником казахского театра. Позже он начинает заниматься исследованием жизни и поэзии выдающегося казахского мыслителя Абая Кунанбаева, который становится прототипом главного героя поэме-эпопеи Ауэзова «Путь Абая».

¹ Лизунова Е., Дюсенбаева И., Мухтар Ауэзов к 60-летию, Алма-Ата, 1952, с. 26.

² Ауэзов М., Мысли разных лет (сборник статей), Алматы, 1961, с. 42-43.

THEMATIC FEATURES OF MUKHTAR AUEZOV'S WORKS

Shushan Khachatryan

The current article presents the literary heritage of the 20th-century Kazakh author Mukhtar Auezov. We pay special attention to the theme features of his works. It is obvious that some historical and political events were the main reasons that made the author change the themes of his works. In order to make our readers understand what those political and historical events were, we give some information about these changes and the changes in his private life as well. So, in the stories written in the 1920's the young author represents the life in Kazakh villages showing us torments and difficulties the characters have to overcome. Then, in the 1930's Mukhtar Auezov turns to socialism, and the main theme of his works becomes the so-called Kolkhoz theme. In the late 1930's and in the beginning of the 1940's Mukhtar Auezov improves his skills as a dramatist. He is considered to be the founder of the Kazakh theatre. Finally, he begins to research the life of the Kazakh greatest thinker Abai Kunanbayev as a result of which he later becomes the main character of Mukhtar Auezov's greatest epic novel "The way of Abai".

**ՌՈՄԱՆԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ**

**РОМАНО-ГЕРМАНСКАЯ
ФИЛОЛОГИЯ**

**ROMANCE-GERMANIC
PHILOLOGY**

**ԻՏԱԼՈ ԿԱԼՎԻՆՈՅԻ «ՄԱՐԿՈՎԱԼՈՂ» ՎԵՊԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ
ՍՈՒՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Հասնիկ Կարապետյան
*ԵՊՀ, Ռոմանագերմանական բանասիրության ֆակուլտետ,
բակալավրիատի ուսանող*

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Դ., պրոֆ. Յ. Էդոյան
Էլփոստ՝ hasmik.karapetyan93@gmail.com

Իտալացի ժամանակակից գրող, արձակագիր Իտալո Կալվինոն ամբողջ աշխարհում ընթերցողներին հիացրել է իր պարզ, հեքիաթային պատմվածքներով: Ճանապարհորդող կենսաբանների որդին ծնվել է 1923 թ. Կուբայում: Հետագայում ընտանիքը տեղափոխվում է Իտալիա, Սան Ռեմո: Նա մասնակցում է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին, մտնում Կոմունիստական կուսակցության շարքերը, 1943-1945 թթ. պայքարում Իտալիայի ազատագրման համար: 1947 թ. Թուրինի համալսարանի գրականության բաժինը ավարտելուց հետո թղթակցում է կոմունիստական թերթերին, 35 տարի աշխատում է Einaudi հրատարակչական տանը: 1957 թ. խորապես հիասթափվելով Արևելյան Եվրոպայում տեղի ունեցած դեպքերից լքում է Կոմունիստական կուսակցության շարքերը: Աստիճանաբար նրա ստեղծագործություններում գերիշխող է դառնում նեոռեալիստական ոճը, որով իր առանձնահատուկ և տարբերակիչ խոսքն է ունենում 20-րդ դ. իտալական գրականության մեջ: Նրա ստեղծագործություններից են «Անտեսանելի քաղաքները», «Կոսմոկոմիկները», «Եթե ձմռան գիշերը մի ճանապարհորդ»: Նրա ամենահայտնի ստեղծագործությունը «Մեր նախնիները» եռագրությունն է, որտեղ Կալվինոն նկարագրում է ժամանակակից մարդու այլաբանական կերպարը¹:

Իտալական նեոռեալիզմը ծաղկում է ապրում երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Այն երևան էր հանում պատերազմին հանգեցնող և դրանից բխող սոցիալական խնդիրները: Հասնելով արմատներին՝ 1920-ական թթ., նման է վերիզմին (ռեալիզմին), սակայն տարբերվում է, որ նեոռեալիզմը ներշնչվել էր ֆաշիստական հալածանքներից, դիմադրությունից և պատերազմից: Բացի Իտալո Կալվինոյից նեոռեալիստական հայտնի գրողներ էին Ալբերտո Մորավիան և Չեզարե Պավեզեն: Պատերազմի տարիներին շատ նեոռեալիստ գրողներ բանտարկվեցին, երկրից հեռացան, կամ միացան պարտիզանական շարժմանը: Շարժումը նոր թափ առավ պատերազմից հետո: Նեոռեալիստական ֆիլմերը վավերագրական են, դերասանները հաճախ սիրողական մակարդակի, իսկ գործողությունը տեղի էր ունենում սովորական իրավիճակներում: Նեոռեալիստական երկու նշանակալի ֆիլմեր էին Ռոսսելլինի «Բաց քաղաք» և Դե Սիկայի «Հեծանիվի գողը» ֆիլմերը²:

«Մարկովալոռն» կամ «Տարվա եղանակները քաղաքում» գիրքը բաղկացած է 20 նովելից: Ամեն մի նովելը նվիրված է մի եղանակի. տարվա չորս եղանակների շրջանը գրքում կրկնվում է 5 անգամ: Բոլոր նովելներում հերոսը մեկն է՝ Մարկովալոռն: Իտալո Կալվինոն իր «Իտալական հեքիաթներ» ստեղծագործության մեջ բացահայտում է Մարկովալոռնի հմայքի գաղտնիքը: Կալվինոն հավատում է, որ իրականությունը կախարդական է: Երբ 20-րդ դ. երկրորդ կեսին նա սկսեց գրել «Մարկովալոռն», չգիտեր, որ ստեղծում է պատմողական ժանրի գլուխգործոց ֆրանսիացի քննադատների կողմից nouveau roman պիտակավորված: Նա պարզապես հետևել է իր բնազդներին որպես հեքիաթասաց և հասել տևական հավասարակշռության 20-

¹ Calligaris C., Italo Calvino, Mursia, 1985, p. 171.

² Roca D., La pangea della cultura. Proposte concrete di moduli interdisciplinari, Soveria Manelli, 2003, p. 284.

րդ դ. իտալական նեոռոմանտիզմի ժառանգության և հեքիաթային տեսլականի միջև: Միայն վեպի վերջում է նորաստեղծ ժանրին հեզմանքով վերաբերվում գրելով. «Միայն տարածության մեջ ծյունը այնպես սպիտակ է, ինչպես այս էջում»:

Եվ ավելի զարմանալի է, որ «Անհետացած քաղաքներ» ստեղծագործությունը արդեն կար «Մարկովալդոյի» մեջ՝ ավելի համոզիչ պատմողական լեզվով: «Անտեսանելի քաղաքները» հիշողության պես են, մինչդեռ «Մարկովալդոն» մեզ փոխանցում է ավելի զգացմունքային, շոշափելի կյանքի որակներ:

Նրա կերպարին բնորոշ են որոշ գծեր՝ միամիտ է, զգայուն, հնարամիտ, փոքրինչ ծիծաղելի և տխուր: Պարզ հոգի է, ունի բազմանդամ ընտանիք, աշխատում է որպես սևագործ բանվոր: Նա Չարլի Չապլինի կերտած սպիտակ հերոս-սատանաների շարքից վերջին մարմնացումն է, բնության զավակ է՝ բանտարկված արդյունաբերական քաղաքում: Թե որտեղից է նա եկել քաղաք, գրքում գրված չէ, թերևս նրան կարելի է բնորոշել «եմիգրանտ» բառով, թեպետ այդ բառը գրքում ոչ մի տեղ չի օգտագործվում: Կերպարը լավագույնս բնութագրվում է հետևյալ հատվածում. «Այս Մարկովալդոյի աչքերը քիչ էին հարմարվել քաղաքային կյանքին. լուսավոր ցուցանակներ, լուսացույցներ, պատի թերթեր... Դրանք ինչքան էլ գրավիչ լինեին, նա երբեք ուշադրություն չէր դարձնում, կարծես նրա հայացքը սահում էր անապատի ավազների վրայով: Եվ ընդհակառակը՝ դեղնած տերևը կամ փետուրը նրա աչքից երբեք չէին վրիպում: Չէր լինում այնպես, որ Մարկովալդոն չնկատեր ձիու մեջքի ձիաճանճերը, սեղանի փայտոջիլները կամ մայթի վրայի թգի կեղևը և դրանք չդարձներ իր մտորումների առարկան՝ բացահայտելով տարվա եղանակների փոփոխությունները, իր հոգու երազները, իր թշվառ գոյությունը»¹:

Այս բառերը կարող են ծառայել որպես կերպարի ներկայացում բոլոր նովելներում: Միավորելով բոլոր նովելները՝ քաղաքի կենտրոնում Մարկովալդոն՝

- 1) Մանրամասնորեն ուսումնասիրում է եղանակային փոփոխությունները և կենդանիներն ու բույսերը,
- 2) Երազում է բնության նախնական վիճակի վերականգնման մասին,
- 3) Միշտ առաջ է շարժվում՝ չնայած անընդհատ հիասթափություններին:

Ամեն իրավիճակում ելքը մեկ չի լինում: Կալվինոյի հերոսն ունի երազանքներ, որոնք նա կարող էր իրականացնել: Այնուամենայնիվ, մի բանում Մարկովալդոն ճիշտ էր. ամեն ինչ ավարտվում էր իր համար անսպասելի կերպով: Օրինակներից մեկն էլ, երբ վեպում Մարկովալդոն խնամում է բույսը, որը նրա համար ավելին էր, քան սովորական բույսը: Բույսը գրեթե չորացել էր, բայց Մարկովալդոն հավատում էր, որ կարող է կյանքի վերադարձնել նրան: Նա ամեն օր ջրում և խնամում է նրան: Անգամ մի անձրևոտ գիշեր իր ղեկավարին խնդրեց տուն տանել բույսը, քան դրսում թողնել: Հաջորդ օրը նկատեց, որ դեռ անձրևում է: Նա խնդրեց, որ բույսը մինչև շաբաթվա վերջ իր տանը մնա: Այսպիսով հնարավորություն ստացավ բույսին ամբողջովին առողջացնել: Մի քանի օր անց աշխատանքից վերադառնալով նկատեց, որ բույսը ծառի չափերի է հասել: Մարկովալդոյի տնօրենը որոշեց այն փոխարինել մեկ այլ նորմալ չափերի բույսով: Մարկովալդոն պատրաստ չէր բաժանվել իր սիրելի բույսից, պատրաստ չէր իր՝ մի քանի շաբաթվա աշխատանքը մեկ ուրիշին տալ, և որոշեց տուն տանել: Գնապարհին մարդիկ տեսնում էին հսկայական բույսի օդում պարող դեղին տերևները, որոշները անգամ փորձում էին բռնել դրանք: Մարկովալդոն, երբ ետ նայեց, տեսավ, որ մնացել է միայն մեկ տերև, որն էլ քանու գիրկը ընկած լքեց Մարկովալդոյին²: Սա մեկն էր այն դեպքերից, որ պատահում էին Մարկովալդոյի հետ: Նա ուրիշ սպասումներ ուներ, բայց միշտ չէր, որ ամեն ինչ վատ ավարտ էր ունենում:

Մարկովալդոյի սերը դեպի բնությունը միայն կարող էր ծնվել քաղաքաբնակի

¹ **Calvino I.**, Marcovaldo ovvero le stagioni in città, Torino, 1996, p. 6.

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 106:

սրտում: Այդ պատճառով ոչինչ չենք կարող ասել նրա գյուղական ծագման մասին: Քաղաքի այս օտարականը իրականում հիանալի քաղաքացի է:

«Մարկովալդոն» համարվում է քաղաքային հեքիաթի ձևով գրված էկոլոգիական այլաբանություն: Հոգեբանական գաղափարները հետին պլան են մղվել ի օգուտ մուլտֆիլմի, որտեղ մարդիկ և փաստերը իրար են հաջորդում երկրաչափական համաչափությամբ: Սուր մեկնաբանությունները և պարզությունը բնութագրում են Կալվինոյի լավագույն գրքերը, ինչպես օրինակ «Խաչված ճակատագրերի դրյակը», «Գոյություն չունեցող ասպետը», «Երկատված վիկոնտը»: Անգամ վաղ շրջանի հռետորական վիրտուոզության մեջ նրա տեսլականի ճկունությունը և խորությունը, հատկապես «Մարկովալդոյի» մի քանի պատմվածքներում, ինչպես օրինակ «Ձյան մեջ կորած քաղաքը», «Շաբաթ օրվա արևը, ավազը և քունը»: Նա գրում է թեթև և անփույթ: Բայց այն ինչ ընթերցողը անմիջապես նկատում է՝ նրա անզուսպ բանաստեղծական զգացմունքն է կյանքի նկատմամբ:

Մարկովալդոն ապրում է այս պատմությունների մեջ՝ աշխարհից կտրված ուսումնասիրելով, արտացոլելով և համեմատելով: Նա խոնարհ բանվոր է կորած մեծ քաղաքում: Նա փակված է ժամանակակից կյանքի անիրականության մեջ, վայր, որտեղ անգամ շնչահեղձ են լինում կենդանիները («Համառ կատունների այգին», «Թունավոր նապաստակը»): Նա կարոտում է բնությունը, իսկ բնությունը նրան զարմանահրաշ կերպով պարզևատրում է: Ասֆալտի միջից սնկեր են աճում («Սնկերը քաղաքում»), երկինքը հանկարծ լայն բացվում է («Հանգիստ նստարանի վրա»), լուսինն ավելի վառ է շողում ցուցափեղկերի վերևում տեղադրված նեոնային լույսերից («Լուսինը և «Նյակը»):

Այս հեքիաթի հերոսները ժամանակակից կյանքից են՝ ավելածուներ, գիշերային պահակներ, գործազուրկներ, ովքեր, գլխավոր հերոսից սկսած, կրում են բարձրահունչ միջնադարյան անուններ, համարյա ասպետական պոեմների պես: Քաղաքի անունը երբեք չի հիշատակվում: Հնարավոր է, որ դա Միլանն է կամ Թուրինը, որտեղ Կալվինոն անցկացրել է կյանքի մեծ մասը: Այս անորոշությամբ Կալվինոն ցանկանում է ցույց տալ, որ դա ինչ-որ քաղաք չէ, այլ արդյունաբերական մայրաքաղաք՝ վերացարկված և տիպիկ:

Նույնքան անորոշ է այն ընկերությունը, որտեղ աշխատում է Մարկովալդոն: Անհայտ է, թե ինչ է այն արտադրում կամ վաճառում: Ակնհայտ է միայն մեկ բան՝ Մարկովալդոն օրական ութ ժամ բեռնում և բեռնաթափում է արկղեր: «Սբավ» ընկերությունը բոլոր ընկերությունների խորհրդանիշն է, որոնք ղեկավարում են մարդկանց և տնօրինում վերջիններիս ժամանակը:

Ի հակադրություն նովելների սյուժետային պարզության՝ գրքի ոճը հիմնված է բանաստեղծական հաջորդականության և ժամանակակից քաղաքային կյանքի, կյանքի մեծ ու փոքր թշվառությունների պրոզայիկ հեզմանքի վրա: Նովելներում սյուժեն կարճ է և հասարակ: Հենց առաջին նախադասությունը մեզ ներկայացնում է եղանակային թեման. «Քամին, հեռվից փչելով քաղաք, իր հետ բերում է զարմանահրաշ շնորհներ, որոնք նկատում են միայն մի քանի զգայուն հոգիներ, ինչպես ալերգիկներն, ովքեր փոշտում են ծաղիկների փոշուց»¹: Մյուս նովելներում սյուժեն կառուցված չէ միայն ծաղրանկարների վրա: Դրանցից յուրաքանչյուրն ունի ոճային առանձնահատկություն: Օրինակ. «Հանգիստ նստարանի վրա» նովելում համեմատություն է անում լուսնի և անընդհատ դեղին գույնը ցույց տվող լուսացույցի գույների միջև:

«Անտառ մայրուղու վրա» նովելը կարծես հրավերը լինի հանդիպելու ժամանակակից նուրբ ու երգիծական Կաֆկային. «Ցուրտը աշխարհում շարժվելու հազարավոր ձևեր և հազարավոր տաբերակներ ունի՝ ծովերի վրա արշավում է վայրի ձիերի երամակի պես, գյուղերում այն ընկնում է ինչպես մորեխների պարսը, իսկ քաղաք-

¹ Calvino I, p. 15.

ներում սրածայր դանակի պես կտրատում է փողոցները և թափանցում սառը տների ճաքերի միջով»¹:

Գիրքը գրվել է 10 տարում՝ 1952-1963 թթ.: Այս տարիների ընթացքում իտալական հասարակության մեջ զարգացումները համապատասխանում են գրքի ներքին պատմության գրական մթնոլորտին:

Պատերազմից հետո՝ աղքատության և լարվածության տարիներին, հումանիզմը գոյության պայքարի բոլոր էլեմենտար խնդիրներով գրական և կինոմատոգրաֆիական նեոռեալիզմի գլխավոր թեման էր: Կալվինոյի պատմվածքները գրվեցին այն ժամանակ, երբ նեոռեալիստական մեծ ալիքն արդեն հանդարտվել էր. հետպատերազմյան վեպերը և ֆիլմերը լայնորեն լուսաբանում էին աղքատների կյանքը: Քիչ-քիչ մթնոլորտը փոխվում էր: Իտալիայի տնտեսությունը սկսում էր զարգանալ, այլ թեմաներ էին դառնում արդիական: Արժեքները փոխվում էին, և Կալվինոյի հեզնական մեկամխոլիկ հեքիաթները ծնվեցին այդ «սոցիոլոգիական գրականությանը» զուգահեռ:

Այստեղ ոչ թե անպաշտպան մարդու ներգրավվումն է հասարակական կառույցներին, այլ դառն արկած, որ գրեթե միշտ պարտության դրոշմ ունի: Կարևոր է, որ սա երկրի կամ քաղաքացիների ողբերգությունը չէ, այլ այն մարդկանց, ովքեր ճնշված են կյանքի հետ համագործակցող անողոր սարքով՝ սով և աղքատություն, իսկ հետևանքներն են կիսաքաղց բազմաթիվ երեխաները և զայրույթով լցված կինը: Իր համար պարզագույն տառապանքներից կղառնա բնության արկածային փնտրտուքը, ինչին քաղաքը դեմ է:

Քաղաքի ցեմենտի, ասֆալտի, փոշու մեջ Սարկովալդոն փնտրում է բնությունը: Բայց գոյություն ունի՞ բնությունը: Այն, ինչ նա գտնում է քինոտ, կեղծված բնությունն է՝ արատավորված արհեստական կյանքով: Սարկովալդոն մեր ժամանակակից հեքիաթի հերոսն է:

Կալվինոյի լեզուն չոր է և դիպուկ, զուրկ ավելորդաբանություններից: Բնությունը նկարագրելիս կիսաբանաստեղծական ոճը փոխվում է պրոզայիկ հեզնականի ժամանակակից քաղաքի կյանքը նկարագրելիս:

Սա գիրք է երեխաների, պատանիների, թե՞ մեծերի համար: Մենք տեսնում ենք, թե ինչպես է այդ ամենը միահյուսվում գրքում: Մի գիրք է, որի միջոցով հեղինակն իր տարակուսանքներով, կասկածներով ու մտահոգություններով կիսվում է աշխարհի հետ: Հնարավոր է՝ այդպես է:

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА ИТАЛО КАЛЬВИНО

«МАРКОВАЛЬДО, ИЛИ ВРЕМЕНА ГОДА В ГОРОДЕ»

Асмик Карапетян

Тема статьи – художественные особенности рассказов в сборнике современного итальянского писателя, прозаика и эссеиста Итало Кальвино «Марковальдо, или времена года в городе». В повествование включены моменты из жизни писателя, которые оказали большое влияние на его творчество. Эти эпизоды из реальной жизни автора способствуют созданию у читателя более полного представления о личности автора и его творческом пути. Итало Кальвино изображает жизнь бедного сельского человека и его семьи, живущей в большом индустриальном городе в северной Италии. Главный герой романа – Марковальдо – любит природу и с отвращением относится к городской жизни. В каждом из рассказов Марковальдо встречается с тем, что кажется естественным и красивым, но впоследствии разочаровывает его. Темами,

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 54

объединяющими рассказы в сборнике, являются темы загрязнения окружающей среды, соотнесения вымысла и действительности, самоотречения, бедности и защиты прав потребителей. Природа в рассказах изображена уверенной и сильной, тогда как город изображен негативно.

ARTISTIC PECULIARITIES OF ITALO CALVINO'S NOVEL "MARCOVALDO"

Hasmik Karapetyan

The subject of the article is the artistic features in the collection of stories "Marcovaldo" and "The seasons in the city", written by an Italian writer, novelist and essayist Italo Calvino. The story includes some facts about his life and had a great influence on his works and also in order to make the readers have an idea about the collection of stories of the Italian writer, Italo Calvino shows the life of a poor rural man and his family, who lived in a big industrial city in Northern Italy. The main character Marcovaldo loves nature and hates the city life. In each story he faces something that seems to be natural and beautiful, but actually disappoints him. General topics in the stories include the pollution of environment, the correlation of fiction and reality, self-denial, poverty and Consumer Protection. In each story the nature is described as self confident and strong, while the city is described negatively.

«ՋՐԵԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ» ԹԵՄԱՆ ՍՈԼ ԲԵԼԼՈՒԻ «ՈԱԿԵԼՇՏԱՅՆ» ՎԵՊՈՒՄ

Նարե Հակոբյան

ԵՊՀ, Ռոմանագերմանական բանասիրության ֆակուլտետ, մագիստրանտ

Գիտ. դեկ.՝ Բ.Գ.Ք., դոց. Ա. Եզանյան
Էլվիոստ՝ nare.hakobyan.1990@mail.ru

20-րդ դ. ամերիկյան գրականությունը հստակորեն իր վճռորոշ դերն ունեցավ համաշխարհային գրականության զարգացման հարցում: Այդ ազդեցությունը յուրօրինակ էր և արտացոլում էր այդ դարաշրջանի հասարակական-քաղաքական, ինչպես նաև պատմական դեպքերը: Դարասկզբի վիպագրերն ընդարձակեցին գրականության նյութի շոշափելիքի սահմանները՝ անդրադառնալով նաև երկրում տիրող անարդար քաղաքական մթնոլորտին: Երկար պրպտումները, ոճի ու ձևի հայտնաբերման փորձերը նպաստեցին գրական ոճերի ազատությանը: Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո շատ գրողներ (Էլիոթ, Գերտրուդա Շտայն) արդեն իսկ խոսում էին ամերիկյան գրականության իբրև անկախ գրականություն դառնալու հեռանկարի մասին: Հենց 20-րդ դ. է, որ ամերիկացի գրողներն այլևս չէին դիմում Եվրոպային ներշնչվելու համար, այլ ունեին հստակ ձևավորված ոճեր:

Ավելի ուշ հաջորդեցին երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սոսկալի դեպքերը, որից անմասն չմնացին Ֆիցջերալդը, Հեմինգուեյը, Ֆոլքները և այլք: Ֆիցջերալդը տագնապում էր երազանքների կործանման համար, Հեմինգուեյը մատնանշում էր աճող մահվան և բռնության դեպքերը «Ամերիկյան դեկլարացիայի» արժեքների բացարձակ աղճատման պարագայում: Այդ նույն շրջանում Ֆոլքներն գործեց մտքի թռիչք՝ բացահայտելով անձի ներքին հոգեվիճակը, մարդկային մտքի բազմաշերտությունը: Եվ հատկանշական է, որ հենց քսաներորդ դարի ամերիկյան գրականությունն էր, որ հնարավորություն տվեց նախորդ դարում ձևավորված ազգային փոքրամասնությունների գրական ժառանգությանը գոյություն ունենալ: Նոր գրականության զարգացումն ուղեկցվում էր քաղաքացիական իրավունքների ու ազգային հպարտության գիտակցմամբ: Արդյունքում ձևավորվեցին ասիական, չինական, հնդկական, հրեական, լատինական-ամերիկյան գրականությունները, որոնցից յուրաքանչյուրն արտացոլում էր տվյալ ազգային փոքրամասնության ինտեգրումն Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում: Ինտեգրման տեսակետից հետաքրքիր է հրեաների ներգրավումն ամերիկյան հասարակության մեջ:

Հրեաները սկսել են ներգաղթել Ամերիկա դեռևս տասնյոթերորդ դարից՝ կազմելով հրեական համայնքներ: Հենց այս շրջանից էր, որ սկսվեց հրեաների ասիմիլյացիան և ինտեգրումը դեպի ամերիկյան մշակույթ: Այսպիսով, հրեան դարձավ ամերիկյան կյանքի մաս, թեև հիշողություններով շարունակում էր կապված մնալ իր հայրենիքի հետ, պահպանել իր հրեականությունը: Բայց հետաքրքրաշարժ է, որ այդ հրեականությունը ժամանակի ընթացքում իր մեջ սկսում է ներառել ամերիկյան տարրեր՝ որպես արդյունք ձևավորելով «անհատի նոր ինքնությունը»: Այս նոր ինքնությունը տարբերվում էր մինչ այդ գոյություն ունեցող հրեայի ինքնությունից: Նախկինում հրեա էր համարվում նա, ով ծնվել էր հրեական ընտանիքում, դավանում էր հինդուիզմ, մինչդեռ նոր հրեական ինքնությունն իր մեջ ներառում է ամերիկյան մշակույթի հետ զուգադրված հրեական մշակութային էլեմենտներ, ձևափոխված լեզվի առկայություն, քանզի իդիշերենով էին խոսում դեպի Ամերիկա արտագաղթած միայն առաջին սերնդի հրեաները: Այս ամենին պետք է նաև հավելել «տան» կոնցեպտը, որովհետև ներգաղթյալ հրեաների երկրորդ, երրորդ սերունդները ծնվել էին Ամերիկայում և չէին զգում կորցրած տան, հայրենիքի հանդեպ այն, ինչ զգում էին ներգաղթած հրեաների առաջին սերունդը: Հետևաբար, «Էթնիկական ինքնությունը» սիմվոլիկ բնույթ է կրում՝ չսահմանափակվելով էթնիկական-ազգային կաուցվածքով,

քանի որ հրեական ինքնությունը պահպանվեց, թեև հրեաները ապրում էին սփյուռքում: Եվ հենց այստեղ է, որ պետք է մատնանշել և խոսել ամերիկյան մշակութային եզակիության մասին, քանզի այս մշակույթը հնարավորություն տվեց հրեային պահպանել իր մշակութային ժառանգությունը և փոխանցել այն իր սերունդներին: Որպես արդյունք, սա տանում է ոչ թե ազգային ինքնության կորստի, իսկ հետագայում ծնվման, այլ ինքնությունը պահպանվում է, իսկ հետագայում զուգադրվում, ինչի շնորհիվ էլ ծնվեց հրեա-ամերիկյան գրականությունը: Սկզբնական շրջանում հրեա-ամերիկյան գրականությունն որպես գրական նյութ օգտագործում էր հիշողությունները կորցրած հայրենիքի մասին՝ իր մեջ պարունակելով աղերսական երանգներ: Հետագա ընթացքը հանգեցրեց հրեա-ամերիկյան գրականության զարգացմանը պոեզիայի, գեղարվեստական գրականության, դրամայի շրջանակներում: Այս զարգացումը տեղի ունեցավ շնորհիվ Գերտրուդա Շտայնի, Ֆիլիպ Ռոֆի, Աբրահամ Քահանի, Սոլ Բելլոուի և այլ նշանավոր հրեա-ամերիկացի գրողների:

Սոլ Բելլոուն ծնվել է 1915 թ. Քվեբեկ կանադական քաղաքում: Երբ ինը տարեկան էր, ընտանիքը արտագաղթում է Սանկտ Պետերբուրգից դեպի Չիկագո: Այս արտագաղթը միշտ Բելլոուի հիշողության մեջ էր, քան որ Բելլոուի մայր միշտ հիշում և կարոտում էր պետերբուրգյան կյանքը: Այսինքն, դեռ վաղ տարիքից նրան հայտնի էր արտագաղաղթի բացասական ելությունը: Ավարտում է Չիկագոյի արևմտյան թաղամասերից մեկում գտնվող Թուելի ավագ դպրոցը, ապա ընդունվում Չիկագոյի համալսարան: Հետագայում տեղափոխվում է Նորթվեսթերն համալսարան, որտեղ ուզում է ուսումնասիրել գրականություն, բայց զգում է անզիական բաժնում տիրող հակահրեական մթնոլորտը, ուստի նախընտրում է մարդաբանության և սոցիոլոգիայի բաժինը: 1941 թ. դարձավ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների քաղաքացի: Երկրորդ համաշխարհային տարիներին անձամբ ակնատես եղավ ռազմական ահասարսուռ դեպքերին՝ գտնվելով առևտրական ռազմանավի վրա: 1946 թ. աշխատում է Մինեսոթայի համալսարանում, դասավանդում Չիկագոյի համալսարանում: Բելլոուն արժանանում է Նոբելյան մրցանակի մարդասիրական ըմբռնման և ժամանակակից մշակութային նրբին վերլուծության համար: Հենց մրցանակը ստանալիս կոչ է անում մարդկությանը լինել քաղաքակրթության փարոսներ և այն միշտ արթուն վիճակում պահել՝ չթողնելով նրա ինտելեկտին թմրել: Սոլ Բելլոուն մահացավ 2005 թ. Բռուսլինում՝ թաղվելով հրեական գերեզմանոցում:

Հենց նրա արմատները, կյանքում պատահած դեպքերն ու մասնագիտությունն էին, որ նրան ստիպեցին կենտրոնանալ իր ինքնության, հրեա և ոչ թե ամերիկացի լինելու վրա: Դեռևս համալսարանից ուղեկցող հակահրեականությունը, Երկրորդ համաշխարհային դեպքերը, արդի համալսարաններում հրեա ուսանողների նկատմամբ դասախոսների վերաբերմունքը, շրջապատող մտավորական աշխարհի ձախողմանը սպասողական լարվածությունը նրան ստիպեցին խորհել ամերիկյանը հրեականի հետ զուգադրելու մասին: Բայց իր մեջ առկա հրեականությունը հնարավոր չէր գտնել իրեն շրջապատող ամերիկյան աշխարհում: Այն գտնելու համար անհրաժեշտ էր դիմել պատմությանը, անցյալին: Ցավալի էր, սակայն անցյալն աստիճանաբար աղոտանում և ահետանում էր, մինչդեռ Բելլոուն ցանկանում էր հասկանալ, թե ինչ ասել է լինել հրեա ժամանակակից աշխարհում: Իբրև արդյունք պարզվեց, որ «հրեական ինքնությունը» դարձել է ձևափոխված հիշողություն, որն էլ ժամանակակից հրեային հնարավորություն տվեց ընտրել մեկից ավելի ինքնություններ, որոնք ամփոփվում են մեկ մշակութային ինքնության մեջ: Իզուր չէ, որ նա իր ելույթներից մեկում նշում է՝ «ես ամերիկացի գրող եմ և հրեա՝ լինելով առաջին հերթին գրող, հետո նոր հրեա»¹:

Բելլոուն գրել է մի շարք վեպեր, որտեղ նա խոսում է կան հրեական ինքնության, կան ամերիկյան իրականության մասին՝ առկա խնդիրները քննարկելով իրա-

¹ Sarna J., American Jewish Experience: A Reader, Oxford Press, 1998, p. 68.

րից անկախ, իրարից զատ: Նրա երկերում խոսվում է հրեայի, նրա հոգևոր խնդիրների մասին, բայց չեն պատճառաբանվում դրանց իրական աղբյուրները: Այս վեպերում հրեան ընկալվում է իբրև ամերիկացի: Այսինքն, այստեղ դեռևս նկատելի չէ ամերիկացու, հրեայի և ամերիկացի հրեայի տարբերակումը: Բայց 21-րդ դարը թելադրում է իր պայմանները, համաձայն որոնց անհատը պետք է գտնի իր արմատները իր «եսը» հասկանալու համար: Բանն այն է, որ յուրաքանչյուր արժեհամակարգ, գաղափար ընկալվում և կիրառվում է միայն դրանք ստեղծող հասարակական խմբի կողմից, ինչն էլ տանում է «եսի» պառակտմանը: Այս երևույթը չի վրիպում Բելլոուի աչքից. հրեան ներգաղթյալ է, ապրում է Ամերիկայում, բայց չի դառնում ամերիկացի՝ փոխարենը պահպանելով կրոնը, լեզուն, հրեական իր ինքնությունը: Այսպիսով, հասունացել էր այն պահը, երբ հրեականությունն ու ամերիկյան ինքնությունը պետք էր համադրել ու զուգադրել ստեղծելու համար հրեայի նոր ինքնությունը: Այստեղ ժամանակակից աշխարհն է, ժամանակակից հրեան, ով ոչ մի պարագայում չի դավաճանում իր արմատներն առավել շահավետ պայմաններում հայտնվելու համար: Սա էլ հենց Ամերիկայի առավելություններից մեկն է. անցյալի-ներկայի համադրում, հրեայի-ամերիկացու զուգադրում: Ժամանակն էր եկել խոսելու ամերիկյան իրականության թերությունների ու առավելությունների, դրանց շարժառիթների ու պատճառների, հրեայի և նրա կենցաղի մեջ ունեցած դերի մասին: Հենց այս ամենի կուտակումն էլ ծնունդ տվեց նոր երկին՝ «Ռավելշտայնին», որի միջոցով Բելլոուն արտահայտեց իր նոր խոսքն ուղղված մարդկությանն ու աշխարհին:

«Ռավելշտայնը» տպագրվել է 2000 թ.: Սա Բելլոուի վերջին վեպն էր, որը հուշագրություն է և պատմում է երկու համալսարանական ընկերների մտերմության, նրանց բարձր մտավոր կարողությունների, սեռական հակումների մասին՝ ի դեմս սպառնացող մահվան վտանգի: Վեպի սյուժեն պարզ է. համալսարանի դասախոս Ռավելշտայնն իր մտերիմ ընկեր Չիքսն խնդրում է գրի առնել իր կենսագրությունը մենուարի տեսքով: Ռավելշտայնը հիվանդ էր ՉԻԱՀ-ով, ուստի տեղյակ էր իր մահվան մասին: Չիքսը չի համարձակվում սկսել այդ գործը մինչև որ չի հիվանդանում տրոպիկական հիվանդությամբ: Այստեղ է, որ ժամանակագրական առումով վերադառնում ենք վեպի սկիզբ:

Վեպը նաև համարվում է «ակադեմիական»¹, ընտրությունը պատահական չէ. այս ժանրը միտում ունի անդրադառնալ էթնիկական արմատներին, ինչն էլ անհրաժեշտ է վեպի գլխավոր թեմայի՝ «հրեականության» բացահայտման համար:

«Հրեականությունն» վեպում առաջին հերթին բացահայտվում է հերոսների միջոցով: Հերոսները դեպի Ամերիկա ներգաղթած սերունդն է: Նրանք գիտեին, թե ինչ է նշանակում լինել ոչ պակաս ամերիկացի այնտեղ ծնված ու կրթված ամերիկացու համեմատ: Եվ դրա գաղտնիքն այն էր, որ ամերիկացիները չեն պահանջում իրենց ազգի հետ միաձուլում. Չիքսն ու Ռավելշտայնը չեն հրաժարվում իրենց հրեական արմատներից, ապրում են Ամերիկայում լինելով և՛ ամերիկյանի, և՛ հրեականի կրողը: Բայց իրենց լիարժեք «եսն» զգալու համար ինչ-որ բան պակասում է, և այդ պակասը լրացնելու համար նրանք դիմում են Եվրոպային, հատկապես Փարիզին ու Ֆրանսիային, որտեղ թողել են ինչ-որ բան և որտեղ կգտնեն ենթագիտակցորեն կանչող որևէ երևույթ, թեկուզ և բացասական: Այս ընտրությունը պատահական չէ, քանզի Փարիզը եղել և մնում է եզակի մշակույթի կրողը: Տեղին է հիշատակել Բալզակի հայտնի խոսքերը. «Դեպքերը տեղի չեն ունենում, եթե դրանք չեն պատահում Փարիզում կամ չեն արժանանում Փարիզի ուշադրությանը: Փարիզը պայթող հնոց է, և հենց այս քաղաքն է հիմնել այս սկզբունքը: Այն, ինչ չի հավանել Փարիզը, երբեք գոյություն չի ունենա»²: Ռավելշտայնը փարիզյան կյանքը համարում է հիասքանչ, լի հասարակական դեպքերով: Մինչդեռ ամերիկյան իրականությունը եվրոպական

¹ Sarna J., p.54.

² Bellow S., Ravelstein, Indiana, 2000, p. 23.

կյանքի խղճուկ պատճեն է: Եվ իզուր չէ, որ Ռավելշտայնը մուտք է գործում եվրոպական մտավորականության աշխարհ՝ ապացուցելու համար հրեական մտքի հզորությունը: Բայց Չիքի վերաբերմունքը դեպի Եվրոպա ամբողջապես բացասական է, քանզի Փարիզում տիրում էր հակաամերիկյան տրամադրություն, որն էլ կրկնապատկվում է հրեա-ամերիկացու հանդեպ: Այդպիսի վերաբերմունք է արտահայտվում նաև Չիքի կնոջ մոր՝ դեպի իր հրեա փեսայի ինքնության հանդեպ: Այս ամենը հրեայի մեջ հանգեցնում է որոշակի բարդության ձևավորման, ինչը Ռավելշտայնի կողմից դրսևորվում է հարուստ, ցուցադրական շքեղ կյանքի հանդեպ մոլուցքով:

Հաջորդիվ «հրեականությունն» իր արտահայտումը գտել է նաև ինքնության ուսումնասիրման մեջ: Այս պարագայում հիմնական շեշտը ներանձնային հաղորդակցության վրա է, որն էլ ձևավորում է անհատի «եսը», մինչդեռ անցյալ դարաշրջանում հիմնական շեշտը «հավաքական ինքնության» վրա էր: Ռավելշտայնը վեպում խոստովանում է. «Եվ դու պատկանում ես երրորդ տիեզերքին, հնաժողով հրեաների անհետացող մոլորակին»: «Հրեական ինքնությունը» բնութագրվում է հրեական և ամերիկյան մշակույթների միությանը ու համադրությանը՝ ձևավորելով մի անձ, ով «հրեական կյանք է վարում Ամերիկայում ամերիկյան լեզվով»¹: Բայց հրեան չի շեշտում իր հրեական ինքնության բացարձակությունը, այլ անում է առավելագույնը նոր հրեա-ամերիկացուն գտնելու համար: Միևնույն ժամանակ անհնար է խոսել հրեականից փախուստի մասին. «Ես չեմ կարող փախչել իմ նախկին եսից: Հրեականից փախչելու ամեն փորձ կծախտի, քանզի ներքին եսը պահանջում է մի տեսակ վերադարձ»²: Հենց ժամանակակից մտավոր աշխարհն է, որ կասկածի տակ է դնում հրեական գիտակցությունը՝ դարձնելով այն անիրական: Սուլ Բելլոուն փախչում է «ինքնության ճգնաժամի սարսափից»³: «Հրեական ինքնության» փնտրտուքն իր արտահայտումն է գտնում նաև «հրեական տուն» հասկացությամբ: Հրեան միշտ եղել է գաղթական, բազում այրերում թողել օջախներ, տներ ու գնացել անհայտ ուղիությամբ: Վեպի անունն ինքնին խիստ առնչվում է «տան» կոնցեպտին. Գերմանիայում յուրաքանչյուր տոհմ ուներ կալվածք, որի անունն իր մեջ ամփոփում էր տեղանքի անվանումը հավելած «stein» բառը, որը թարգմանաբար նշանակում է «քար»: Այսպիսով, վեպն ընթերցելիս հրեայի մոտ կառաջանա «օջախի» հետ կապված ջերմ զգացողություններ:

Հրեա-ամերիկյան գրականությունը գեղարվեստական գրականություն է և «Հոլոքոստի» հուշագրություն: Այս գրականությունը նպաստեց, որ հուղայականությունը փոխարինվի Հոլոքոստի հիշողություններով, այնպես որ շատ հրեաների համար Հոլոքոստն էր դարձել նրանց նոր կրոնը, իսկ դրա մասին հիշողությունները՝ կրոնական ծիսակարգեր: Եվ, իբրև կանոն, Հոլոքոստն իր արտահայտումն է գտնում բանավոր պատմությամբ, հոգեսոցիալական վերլուծությամբ և հուշագրությամբ: «Ռավելշտայնն» այս երեքի միասնությունն է, որտեղ երկխոսությունների միջոցով շոշափվում են Աստծո գոյության, կրոնի իմաստի, հրեա կոչվելու իրավունքի թեմաները: Այսինքն, այս վեպում «պատմող եսը» «զգացող եսի» միջոցով արտահայտում է իր ներքին աշխարհը՝ շարունակելով ժամանակի ու տարածության ձուլումը: Եվ այդ ողջ զործընթացը տեղի է ունենում հիշողությունների միջոցով, հիշողություններ կենդանի մարդկանց ողջակիզման մասին. «Իսկ ի՞նչ է զգում հրեան, երբ մյուսները, միլիոնավոր մյուսները ցանկանում են նրանց մահը: Մարդկությունը վտարել է նրանց, իսկ Հիտլերն ասել է, որ իր իշխանության ժամանակ կլիցեն կախաղաններ, որտեղ կկախվի անգամ վերջին հրեան: Հրեաներն էին Հիտլերի հաղթատոմսը»⁴: Եվ շատ հաճախ շատերը կարծում են, թե այստեղ կիրառվում է «գիտակցության հոսք» ռճական հնարքը, բայց իրականում այստեղ հիշողության վարժություններ են, որոնք

¹ Bellow S., Ravelstein, p. 69.

² Նույն տեղում, էջ 103:

³ Bellow S., The Art of Fiction, No. 37, interviewed by Lloyld Harper.

⁴ Bellow S., Ravelstein, p. 69.

ողողում են վեպը՝ օգնելով հրեաների ներգաղթյալ երկրորդ, երրորդ սերունդներին գտնել բացակա օղակը, որը կամբողջացնի իրենց հրեական ինքնությունը:

Այսպիսով, հրեական ինքնության ձևավորումը և արտահայտումն ընթանում է եզակի ձևով ամերիկյան մշակույթում: Այս մշակույթն ընդունում է բազմաշերտություն՝ կերտելով նոր հրեա-ամերիկացուն: Այս հրեան ապրում է ամերիկյան իրականության մեջ, բայց հիշողությունների և ինքնաբացահայտման շնորհիվ ձգտում է վերականգնել, կապ հաստատել անցյալի, իրական հրեական ինքնության հետ: Այս ողջ գործընթացն ուղեկցվում է հիշողությունների միջոցով, որոնք էլ իրենց հերթին կապված են Հոլոքոստի աղետալի դեպքերին: Այս բարդ և երբեմն էլ հակասական երևույթներն են ընդգրկված «Ռավելշտայն» վեպում դարձնելով երկը «հրեականության» բացահայտման յուրահատուկ միջոց ու եղանակ:

ТЕМА «ЕВРЕИЗМА» В РОМАНЕ СОЛА БЕЛЛОУ «РАВЕЛЬШТЕЙН»

Нарэ Акоюян

В статье рассматривается «американо-еврейский» феномен в контексте американской культуры. Американское общество дало евреям возможность жить в своей стране, совмещая еврейскую самобытность с американской действительностью. В результате появился новый «американо-еврейский еврей». Этому явлению посвящен роман Сола Беллоу «Равельштейн».

Поиск американо-еврейской самобытности заставляет еврея обращаться к своему прошлому, воспоминаниям, включая даже страшные события еврейского геноцида. Новый американский еврей меняет свои жизненные ценности, свойственные евреям.

THE THEME OF “JEWISHNESS” IN THE NOVEL “RAVELSTEIN” BY SAUL BELLOW

Nare Hakobyan

The phenomenon of “Jewishness” in the context of the American culture is observed and studied in the given article. It is of crucial importance that the American society gave the Jews the opportunity of living in their country, as well as the possibility of assimilating the Jewish identity with the American one. As a result, the personality of a new American-Jew evolved and the novel “Ravelstein” by Saul Bellow is devoted to the revelation of this new self.

It is the need for a new Jew to find and complete the new “American-Jewish” identity that makes him turn to his past and to the memories of his ancestors even including the horrible fragments of Holocaust. The new American-Jew changes even the traditional criteria that described the identity of a Jew for centuries by including the concept of “home”, the new language. Consequently, a new Jewish identity emerges who is a Jew with the elements of the American culture and who does his best in order to understand and perceive his new personality and self.

THE PECULIARITIES OF AFRICAN-AMERICAN ENGLISH IN "THE MAN WHO SAW THE FLOOD" BY RICHARD WRIGHT

Gevorg Grigoryan

YSU, Faculty of Romance and Germanic Philology, Bachelor's student

Supervisor: Lecturer N. Hayrapetyan

E-mail: gevorg.grigoryan93@gmail.com

Within the last few years linguists have tended to emphasize the study of language in relation to society. People belonging to the same social group of the same profession, age, gender, religion, social -position, socio-economic status tend to behave in the same way. This behavior influences not only the clothes they wear, but also the language they use. The language of a social group, particularly its dialect is one of the several forms of behavior that keeps the ground distinct from other groups. Here linguists emphasize another type of language problem which is a purely structural conflict between on the one hand the patterns of non-standard dialect and on the other hand equivalent patterns of Standard English. Such non-standard dialect refers to those Africans who fell victim to the Atlantic Slave trade and were brought to the New World. The form of English, which they found necessary to learn was a pidginized one¹.

A possible explanation why it became so widespread in the New World is that it did not originate in the New World as isolated and accidentally similar instances of random pidginization, but rather originated as a lingua franca in the trade centers and slave factories on the West African coast.

So African American Vernacular English arose from one or more slave creoles that arose from the trans-Atlantic slave trade and the need for African captives to communicate among themselves and with their captors. These captives developed what are called pidgins, simplified mixtures of two or more languages. As pidgins form from close contact among members of different language communities, the slave trade would have been exactly such a situation. Over the years, the pidgin evolved into a creole as more English words and structures were substituted for West African terms to facilitate communication between slaves and masters. With Emancipation in 1863 African-Americans gradually entered the mainstream of American life and the Black English creole began to lose some of its distinctive features. Today Black English is a fully formed linguistic system operating on a parallel to standard American English and 60-80% speak African American in the USA².

African American English (AAE) might just be one of the most misunderstood dialects of English. Yes it is a dialect but many people fail to recognize that fact. AAE shares many grammatical features with mainstream English and other dialects. The distinctiveness of AAE doesn't particularly reside in the structure of its sentences. Basic utterance types - e.g. declarative, interrogative and imperative sentences are all formed in essentially the same way as they are in other dialects. Despite this, it is ironic that AAE, which is spoken by African-Americans who constitute 14% of the U.S. population, is yet to be recognized as a dialect. African-Americans make up the largest minority community (by race) within the U.S. and although not all African Americans use AAE a huge number of them do.

Over the years, AAE has been termed various things right from slang to "mumbo jambo" or quite simply bad English. A major reason why such stigma exists against AAE is because of lack of knowledge among the general population about the language and its usage. Of course,

¹ Hudson A., Sociolinguistics, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, p. 5.

² Allen H., Underwood G., Reading in American Dialectology, South New York: Meridith corporation, 1981, p. 444.

the fact also remains that not enough study has been done on the language itself. This is largely because the language differs so much from generation to generation. More importantly, however, the language varies by location. For example African Americans in New York speak differently than those of South.

Bellow the comparative analysis of the peculiarities of AAVE both in phonological and grammatical aspects is presented.

1) Word-final devoicing of /b/, /d/, and /g/, whereby for example *cub* sounds like *cup*, *bud* sounds like *but*.

2) Reduction of certain diphthong forms to monophthongs, in particular, /aɪ/ is monophthongized to [a:] except before unvoiced consonants (this is also a feature of many Southern American English dialects). The vowel sound in *boil* (/ɔɪ/ in Standard English) is also monophthongized, especially before /l/, making it indistinguishable from *ball*. Conversely, older speakers in some regions (such as the American South) may use [oɪ] in words like *coach* and *road* that have [oʊ] in SE (i.e. [kɔɪʃ], [rɔɪd])¹.

3) AAVE speakers may not use the fricatives [θ] (the *th* in *thin*) and [ð] (the *th* of *then*) that are present in SE. The actual alternative phone used depends on the sound's position in a word.

- Word-initially, /θ/ is normally the same as in SE (so *thin* is [θɪn]).
- Word-initially, /ð/ is [d] (so *this* is [dɪs] that is [dat]).
- Word-medially and finally, /θ/ is realized as either [f],[v] or [t](so [mʌnt] or [mʌmf] for month), (so [smu:v] for smooth), [boof] for booth, [soof] for south).

4) Realization off final *ng* /ŋ/, the velar and nasal as the avelovar, nasal [ŋ] in function morphemes and content morphemes with two syllables like *-ing*, e.g. *tripping* is pronounced as *trippin*. This change does not occur in one-syllable content morphemes such as *sing*, which is [sɪŋ]. However, *singing* is [sɪŋɪn]. Other examples include *wedding* [wɛdɪŋ], *morning* [mɔːnɪŋ], *nothing* [nʌfɪn], *cleaning* [kliːnɪŋ]. Realization of /ŋ/ as [n] in these contexts is commonly found in many other English dialects.

5) Final consonant clusters are homorganic (have the same place of articulation) and share the same voicing are reduced. E.g. *test* is pronounced [tɛs] since /t/ and /s/ are both voiceless; *hand* is pronounced [hænd], since /n/ and /d/ are both voiced, *stand* is pronounced [stænd], but *tant* is unchanged, as it contains both a voiced and a voiceless consonant in the cluster.

6) Unstressed syllables are deleted like because [kauz], expect [spek], about [baʊt].

7) For younger speakers, /skr/ also occurs in words that other varieties of English have /str/ so that, for example, *street* is pronounced [skrit], *string* like [skrɪŋ].

8) /l/ is absent in word-final consonant clusters: *help* for [hep], *self* for [sef].

9) Similarly, final consonants may be deleted (although there is a great deal of variation between speakers in this regard). Most often, /t/ and /d/ are deleted. As with other dialects of English, final /t/ and /k/ may reduce to a glottal stop. Nasal consonants may be lost while nasalization of the vowel is retained (e.g., *find* may be pronounced [fɪ̃:], *behind* as [bihɪ̃:].)

10) Like other non-rhotic varieties, the rhotic consonant /r/ is usually dropped when not followed by a vowel; it may also manifest as an unstressed [ə] or the lengthening of the preceding vowel. Intervocalic /r/ may also be dropped, e.g. SE *story* [stɔːri] can be pronounced [stɔːi] or *dormitory* like [dɔːmitɔːi] though this doesn't occur across morpheme boundaries. /r/ may also be deleted between a consonant and a back rounded vowel, especially in words like *throw*, *throat* and *through*.

11) /l/ is often vocalized in patterns similar to that of /r/ (though never between vowels) and, in combination with cluster simplification, can make homophones of toll

¹ Green L., African American English, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 116.

and toe, fault and fought, and tool and too. Homonymy may be reduced by vowel lengthening and by an off-glide [ɪ].

12) Before nasal consonants (/m/, /n/, and /ŋ/), /ɛ/ and /ɪ/ are both pronounced [ɪ], making pen and pin or sen and sin are homophones.

13) Lowering of /ɪ/ before /ŋ/ causing pronunciations such as [θɛŋ] or [θæŋ] for thing.

Although AAVE doesn't necessarily feature the preterite marker of other English varieties (that is, the *ed* of *worked*), it does feature an optional tense system with four past and two future tenses or (because they indicate tense in degrees) phases.

Phases/Tenses of AAVE

Phase		Example
Past	Pre-recent	<i>I been flown it</i>
	Recent	<i>I done fly it</i>
	Pre-present	<i>I did fly it</i>
	Past Inceptive	<i>I do fly it</i>
Present		<i>I be flyin it</i>
Future	Immediate	<i>I'm a-fly it</i>
	Post-immediate	<i>I'm a-gonna fly it</i>
	Indefinite future	<i>I gonna fly it</i>

Syntactically, *I flew it* is grammatical, but *done* (always unstressed) is used to emphasize the completed nature of the action.

As phase auxiliary verbs, *been* and *done* must occur as the first auxiliary; when they occur as the second, they carry additional aspects:

He been done work means -he finished work a long time ago.

He done been work means -until recently, he worked over a long period of time

This latter example highlights one of the most distinguishing features of AAVE, which is the use of *be* to indicate that performance of the verb is of a habitual nature. In SAE, this can only be expressed unambiguously by using adverbs such as *usually*¹.

This aspect-marking form of *been* or BIN is stressed and semantically distinct from the unstressed form: *She BIN running* ('She has been running for a long time') and *She been running* ('She has been running'). This aspect has been given several names, including *perfect phase*, *remote past*, and *remote phase* (this article uses the third). As shown above, *been* places action in the distant past. However, when *been* is used with stative verbs or gerund forms, *been* shows that the action began in the distant past and that it is continuing now. Linguists suggest that a better translation when used with stative verbs is "for a long time". For instance, in response to "I like your new dress", one might hear *Oh, I been had this dress*, meaning that the speaker has had the dress for a long time and that it isn't new.

To see the difference between the simple past and the gerund when used with *been*, consider the following expressions:

I been bought her clothes means I bought her clothes a long time ago

I been buying her clothes means I've been buying her clothes for a long time

¹ Farrison E., *Dialectology versus Negro Dialect*, New York: Longman, 1992, p. 18.

Negatives are formed differently from standard American English:

- Use of *ain't* as a general negative indicator. As in other dialects, it can be used where Standard English would use *am not, is not, are not, hasn't, have not*. However, in marked contrast to other varieties of English in the U.S. Some speakers of AAVE also use *ain't* instead of *don't, doesn't* or *didn't* (e.g., *I ain't know that*). *Ain't* had its origins in common English, but became increasingly stigmatized since the 19th century.

- Negative concord, popularly called "double negation", as in *I didn't go nowhere: No way no girl can't wear no platform shoes to no amusement park: They can't hardly wait*. If the sentence is negative, all negatable forms are negated. This contrasts with Standard English, where a double negative is considered incorrect to mean anything other than a positive. There is also "triple" or "multiple negation", as in the phrase *I don't know nothing about no one no more* (in Standard English "*I don't know anything about anyone anymore*").

- In a negative construction, an indefinite pronoun such as *nobody* or *nothing* can be inverted with the negative verb particle for emphasis: *Don't nobody know the answer, Ain't nothing going on*.

- The copula *be* is often dropped. For example: *You crazy -You're crazy* or *She my sister-She's my sister*. The phenomenon is also observed in questions: *Who you? -"Who're you?"* and *Where you at? -Where are you at?*. On the other hand, a stressed *is* cannot be dropped: *She is my sister: He quick in everything: You out of the game*.

- These forms cannot be omitted when they would be pronounced with stress in Standard English (whether or not the stress serves specifically to impart an emphatic sense to the verb's meaning).

- These forms cannot be omitted when the corresponding form in Standard English cannot show contraction (and vice-versa). For example, *I don't know where he is* cannot be reduced to *I don't know where he* just as in Standard English the corresponding reduction *I don't know where he's* is likewise impossible. (*I don't know where he is at* is possible, paralleling *I don't know where he's at* in Standard English.)

- Present-tense verbs are uninflected for number/person: there is no -s ending in the present-tense third-person singular. Example: *She write poetry -She writes poetry, She gives money-She gives money*. Similarly, *was* is used for what in standard English are contexts for both *was* and *were*.

- The genitive -'s ending may or may not be used. Genitive case is inferable from adjacency. This is similar to many creoles throughout the Caribbean. Many language forms throughout the world use an unmarked possessive; it may here result from a simplification of grammatical structures. Example: *My momma sister -'My mother's sister*.

- The words *it* and *they* denote the existence of something, equivalent to Standard English *there is, or there are: It ain't no food here*¹.

- Altered syntax in questions: *Why they ain't growing?* ('Why aren't they growing?') and *Who the hell she think she is?* ('Who the hell does she think she is?') lack the inversion of standard English. Because of this, there is also no need for the auxiliary *DO*.

- Usage of personal pronoun "them" instead of definite article "those".

- Intention is sometimes expressed by the particle *a*.

I am a shoot ya - I am going to shoot you.

You are an eat tha meat-You are going to eat that meat.

Thus we can conclude that there is nothing intrinsically wrong with AAVE as a variety of English since like all dialects AAVE shows consistent logic and is used earnestly expressing thoughts and ideas, at the same time having its typical grammatical and phonological peculiarities.

¹ Wright R., *The Man Who Saw Flood*, New York: The World Publishers, 1987, pp. 74-76.

**ԱՖՐՈԱՄԵՐԻԿԱՆ ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱԳԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՌԻՉԱՐԴ ՈԱՅԹԻ
«ՋՐԴԵՂԵՂԻՑ ԴԵՏՈ» ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
Գևորգ Գրիգորյան**

Այսօր Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում կան մի շարք բարբառներ, որոնց մեջ իր ուրույն տեղն է գրավում աֆրոամերիկյան անգլերենը: Հաճախ բարբառների և դասական անգլերենի կիրառման ժամանակ առաջանում են հաղորդակցման խոչընդոտներ: Սույն հոդվածում ներկայացված է աֆրոամերիկյան անգլերենի և դասական անգլերենի համեմատական վերլուծությունը և՛ հնչունաբանական և՛ քերականական ոլորտներում, որոնք մեզ թույլ են տալիս հանգել այն կարծիքին, որ աֆրոամերիկյան անգլերենը ունի բոլոր հատկանիշները և առանձնահատկությունները բարբառի կարգավիճակ ստանալու համար:

**ОСОБЕННОСТИ АФРОАМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО В
ПРОИЗВЕДЕНИИ РИЧАРДА РАЙТА «ПОСЛЕ НАВОДНЕНИЯ»**

Геворг Григорян

В настоящее время в Соединенных Штатах Америки существует ряд диалектов, среди которых отдельное место занимает афроамериканский английский диалект. Часто при использовании диалектов и классического английского языка возникают препятствия для коммуникации. В статье представлен сравнительный анализ фонетических и грамматических особенностей афроамериканского диалекта и классического английского языка. В результате анализа мы пришли к выводу, что афроамериканский английский имеет все признаки и свойства, необходимые для получения статуса диалекта.

CULTURAL BARRIERS TO EFFECTIVE COMMUNICATION

Gohar Ghazaryan

YSU, Faculty of Romance and Germanic Philology, Bachelor's student

Supervisor: Lecturer L. Madoyan

E-mail: goga-ghazaryan@mail.com

Communication (derived from the Latin word “communis” - to share, to participate) is the activity of conveying information through the exchange of thoughts, messages, or information. More specifically, it is the process by which meanings are perceived and understandings are reached among people. Communication always has a purpose. We communicate to express our emotions and attitudes, to give our ideas and opinions to get information, to entertain, to build relationships. The term “cross-cultural communication” implies interaction with persons of different cultural, ethnic, racial, gender, sexual orientation, religious, and class backgrounds. The scope for cross-cultural communication is extremely wide. It is a multidisciplinary field of study with roots in anthropology, sociology, psychology, and linguistics, among other disciplines.

Due to technological and scientific achievements, there are no boundaries any longer. One can reach the opposite point of the world in a twinkle of an eye. And in this global environment, more and more of us are required to understand people who come from countries and cultures different from our own. Thus, in this new world, good cross-cultural communication is vital to a nation's politics, economy, and science.

All communications have two parts: a sender and a receiver. The sender has a message he or she intends to transmit and puts it in words and behavior. The receiver must then decode the words and behavior - the symbols - back into a message that has meaning for him/her. To improve our communication practices, it is first necessary to understand the obstacles that hinder effective communication. The most common barriers which prevent the message from reaching the receiver include physical, verbal, language, psychological.

Effective communication with people of different cultures (i.e. cross-cultural communication) is especially challenging. If we seek to understand a people, we have to try to put ourselves, as far as we can, in that particular historical and cultural background. Hence, knowing a foreign language does not mean yet that one will be able to communicate effectively. For this good cultural knowledge is necessary.

What is culture? Culture is a community's shared values, attitudes, behaviors and acts of communicating that are passed from one generation to the next. The National Center for Cultural Competence defines culture as an “integrated pattern of human behavior that includes thoughts, communications, languages, practices, beliefs, values, customs, courtesies, rituals, manners of interacting and roles, relationships and expected behaviors of a racial, ethnic, religious or social group; and the ability to transmit the above to succeeding generations”. Culture shapes a person's world view and identity. It provides people with ways of thinking - ways of seeing, hearing, and interpreting the world.

When the sender of a message comes from one culture and the receiver from another, the chances of accurately transmitting a message are low as translating meanings into words and behaviors and back again into meanings is based on a person's cultural background. A person acts according to the values and norms of his or her culture - another person holding a different world view might interpret his or her behavior from an opposite standpoint. The greater the differences between the sender's and the receiver's cultures, the greater the chance for cross-cultural miscommunication.

Cross-cultural communication continually involves misunderstanding caused by misperception, misinterpretation and misevaluation.

Perception is the process by which people select, organize, and evaluate stimuli from the external environment to provide meaningful experiences for themselves. We screen out most of what we see, hear, taste, and feel and allow only selected information through our perceptual screen to our conscious mind. We perceive things according to what we have been trained to see, according to our cultural map. For example, children from China and the United States were shown pictures of a cow, a chicken and grass and were asked to group these pictures. The Americans would more likely group the chicken and cow together as “animals”. The Chinese children preferred to group objects on the basis of relationships. They grouped the cow and grass together because “cows eat grass”.

Interpretation occurs when an individual gives meaning to observations and their relationships; it is the process of making sense out of perceptions. Based on our experience, we make assumptions about our perceptions so we will not have to rediscover meanings each time we encounter similar situations. Culture strongly influences, and in many cases determines, our interpretations. Misinterpretation can be caused by inaccurate perceptions of a person or situation that arise when what actually exists is not seen. Sources of cross-cultural misinterpretation include subconscious cultural "blindness" as lack of cultural self-awareness, projected similarity, and parochialism. For example: A Canadian conducting business in Kuwait is surprised when his meeting with a high ranking official is not held in a closed office and is constantly interrupted. Using the Canadian-based cultural assumptions that (a) important people have large private offices with secretaries to monitor the flow of people into the office, and (b) important business takes precedence over less important business and is therefore not interrupted, the Canadian interprets the Kuwaiti's open office and constant interruptions to mean that the official is neither as high ranking nor as interested in conducting the business at hand as he had previously thought. The Canadian's interpretation of the office environment leads him to lose interest in working with the Kuwaiti.

Even more than perception and interpretation, cultural conditioning strongly affects evaluation. Evaluation involves judging whether someone or something is good or bad. Cross-culturally, we use our own culture as a standard of measurement, judging that which is like our own culture as normal and good, and that, which is different as abnormal and bad¹.

Communication styles differ from culture to culture. For example, good communication American style is to say what you mean precisely, in as straightforward a manner as possible. Be direct, get to the point, say what the bottom line is. For other cultures, this style is rude, abrasive and self-centered. Many cultures, Armenian as well, go to great lengths not to be direct. In these cultures “yes” can mean “no”, “maybe”, or even “we've got to think a little more about this and we don't want to fall out with you.” Direct communicators like Americans in general, consider this indirectness deceptive, two-faced and lacking in integrity.

Each culture has its own ways of verbal (the communication by using speech) and non-verbal (body posture, hand gestures, facial expressions, eye contact, personal space, touching behavior) communications. Colours, numbers, images, smell and silence are perceived differently in different cultures. Even time and space are unique to each culture.

Regarding to verbal communication, each language has its own characteristics, such as: intonation, pitch of voice, pronunciation, speed, grammar, sentence structure, tense. For instance, some white Americans typically consider raised voice to be a sign that a fight has begun, while some black Americans, Jewish and Italian people often feel that an increase in volume is a sign of an exciting conversation among friends. So Americans will find aggression in common speech of Italians.

¹ Adler N., Allison G., International Dimensions of Organizational Behavior, Cengage Learning, 2008, p.73.

The same words can mean different things to people from different cultures, even when they talk the "same" language. Here is an example which illustrates the above said. Once an American invited his British friend to his place. He told him to put on his "*vest and pants*". When the Englishman came to his place, the guests were surprised to see a man dressed for a game of tennis. The Englishman who was very upset by this situation, whispered: "But you told me to put on my "*vest and pants!*". The fact is that "vest and pants" in American English means a kind of formal suit. Unfortunately, as is the case in most miscommunication, neither the sender nor the receiver was fully aware of what had gone wrong and why.

When using a language as a second one, people may face up to a number of difficulties related to: foreign accent, difference in sentence structure, differences in vocabulary and meaning, use of jargon and slang. The intended meaning of a message is often unclear and it should be realized from a shared knowledge about the world and the language. That's why it's difficult to catch the meaning of a humour, joke, and sarcasm in a foreign language¹.

In cross-cultural communication one should take into consideration the fact that each language has its culture-specific words and phrases one can, or even should say in certain situations and that these words and phrases may seem rather strange to people from other cultures. "*Break a leg!*" A strange expression which means: "Good luck!" among American actors. Even stranger is the German expression "*Break your neck and your leg!*" used when wishing good luck. There are also words and expressions which denote culturally specific material things (e.g. geographic objects, ethnographic items, social and political names). They are explicitly culturally marked and unique, generally without equivalents in other languages.

Misunderstandings and blunders can be resulted by failing to recognize and understand many forms of non-verbal communication.

Similar gestures and facial expressions are often used differently across cultures. Generally, there are no universal gestures. As a simple but potentially disastrous example we can observe the following: nodding the head up and down in Bulgaria means "no", not "yes". A gesture may mean something complimentary in one culture, but is highly offensive in another. **Curling the index finger, or four fingers toward someone** as a gesture of inviting somebody to come closer, can be mistaken for 'good bye' in southern Europe. In some cultures curling the index finger has very rude connotation and is used only for pointing at inanimate objects or to beckon dogs. Here is an interesting example of cross-cultural miscommunication. In a foreign country, a man visited a local restaurant. He didn't speak their language. He ordered something indecipherable of the menu. When the waiter brought him a plate of delicious looking fried noodles, he smiled and made an OK sign at the waiter with his thumb and forefinger linked in a circle. Looking angry, the waiter then picked up the dish and threw it to his lap. What he did wrong, he wondered. The reason was that the same hand gesture meant a personal insult in that culture. Even the meaning of a smile is not universal. While Americans smile freely at strangers, in Russia this is considered strange and even impolite. In Asian cultures a smile isn't necessarily an expression of joy and friendliness but it can be used to convey pain and embarrassment. **If a Filipino smiles, they say he is angry.** For many Scandinavians a smile or any facial expression used to convey emotions is untypical because it is considered a weakness to show emotions.

Colours of clothing, products, packaging, or gifts send intended or unintended messages when people communicate cross-culturally. Some colours have certain significance - green is considered a special colour in Islam while men in Hong Kong avoid green because of the Cantonese expression "He's wearing a green hat," which means "His wife is cheating on him". Even numbers can be lucky and unlucky. In Chinese culture the number eight is very lucky since in this language the word for eight sounds very close to the word for prosperity. While 4 here is an unlucky number since this word sounds like the word for "death". In the USA or UK

¹ **Brown S., Eisterhold J.**, Topics in Language and Culture for Teachers, University of Michigan Press, 2004, p.55.

13 is an unlucky number, that's why in these countries many hotels do not have a room 13 or a 13th floor.

Attitudes toward eye contact are various in different cultures. In the US, UK and much of northern Europe, strong, direct eye contact conveys confidence and sincerity. In South America it is a sign of trustworthiness. However, in some cultures such as the Japanese, prolonged eye contact is considered rude and is generally avoided.

Different cultures have different rules about touch. Same sex touch and hand holding in China, Japan, Nepal, Saudi Arabia and Armenia as well, is acceptable, however touch among different sexes is a taboo. In the USA and some European cultures same sex hand-holding pertains to sexual disorientation. In Buddhist cultures, for instance, the head is considered sacred, so one must never touch anyone's head.

The use of silence varies from culture to culture as well. Western cultures such highly value socializing and talking to others, sharing ideas and experiences. Other cultures consider silence to be more meaningful. According to an Eastern proverb - "*It is the duck that squawks that gets shot*", silence is a way to avoid conflict and embarrassment. In response to the question: "*Will you marry me?*" silence in English would be interpreted as uncertainty, in Japanese as an acceptance, in Igbo culture it would be perceived as a denial if the woman continues to stand there and as acceptance if she runs away. Thus silence doesn't mean "nothing", but it has different meanings in different cultures.

Metaphorical expressions for the concepts of past and future that use spatial concepts vary from culture to culture. Many languages use the front-back axis for the metaphor of past and future, as in English expressions such as '*bright future is ahead of us*', '*difficult times are behind us*'. In contrast a language spoken in Chilean Andes – Aymara, refers to future, as something invisible, hence, in the back and to past, as something already seen, hence, in the front. Once an Aymara speaker talking about past and future (in Spanish) produced gestures with forward movement as he said, "old times", and then pointed backwards over the shoulder as he said, "future". The listeners, who had another idea of time, were confused.

Stereotypes hinder effective communication very often. A stereotype is a thought adopted about specific types of individuals, cultures or nationalities. Here are several examples of how different nationalities are stereotyped in the world. Americans are stereotyped as very friendly, informal, generous, optimistic and hard working people. But at the same time there are many negative stereotypes portraying them as extremely materialistic, ignorant of all countries and cultures beyond their own, obese, racist, gun-loving (i.e. violent), lacking history and traditions, arrogant, believing in the paranormal or supernatural phenomena and wanting to be the world's policemen. The stereotypical understanding of Russia is that it is a faraway, snowy country, where one must wear a furcoat and valenki (felt boots), people do nothing but drink vodka and play balalaikas, while bears are leaving their forest homes to go walking down village streets. And finally, when someone is asked to describe an Armenian, the first feature that comes to mind is his big nose, of course. Armenians, on the one hand, are stereotyped as hot-blooded, loud-voiced and sometimes even cunning, and on the other hand, they are known as very hospitable, generous and hard-working people. One should beware of his own stereotyping blinding him to the true nature of other individuals.

While communicating one should pay attention to greeting, addressing, gift-giving and dining etiquettes, negotiation styles, which all vary from culture to culture. In general, a handshake is an appropriate way of saying hello. However, in some cultures where the left hand is considered unclean, handshaking with the left hand is offensive. In some cultures a handshake is not appropriate between genders. One should take into consideration how people should be addressed- by first name, surname or title. For example, an Armenian may seem rude to Americans, as he does not generally say "please" and "thank you". Or he may be seen as too formal, as he finds it hard to call people by their first name, as Armenian people prefer to use the terms Mr, Mrs, Miss, (պարոն, օրիորդ, տիկին) and even Aunt and Uncle (մորաքույր, օրորդ).

քեռի) for children. When they introduce themselves, their surnames (family names) are often used first, followed by their own name.

To communicate across cultures more effectively one should be conscious of non-verbal messages, watch eye contact, listen without interrupting, speak slowly, enunciate and avoid idioms. People can prevent cross-cultural conflicts by learning about cultures that they come in contact with, in order to be able to adapt and integrate into it - to say and do things in the manner of the people of the culture, understand the culture on its own terms by using their own powers of cultural analysis and comparison, to recognize and manage the emotional highs and lows involved in culture learning process. But for all these learners need to understand themselves and their own culture as a means to comprehending, adapting to, or integrating into the culture. This knowledge can be obtained through training programs, general reading, talking to people from different cultures, and learning from past experiences¹.

Thus the path to effective cross-cultural communication is long but not hard. It is essential to always remember that there are no right or wrong signals, only cultural differences. A lack of cultural awareness will lead to disharmony among people from different cultures and may cause offense. Resolving cultural misunderstandings can clear the air, or even lead to laughter.

ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՄԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԽՈՉՆԵՂՈՏՆԵՐԸ Գոհար Ղազարյան

Այսօր արդյունավետ միջմշակութային հաղորդակցումը կենսական է տնտեսության, քաղաքականության, գիտության և այլ ոլորտներում: Քանի որ յուրաքանչյուր մշակույթ ունի իր առանձնահատկությունները, այն յուրովի է ազդում մարդկանց մտածողության և աշխարհընկալման վրա: Ուստի տարբեր մշակույթներին պատկանող մարդկանց հաղորդակցման ժամանակ հնարավոր են բազմաթիվ թյուրիմացություններ: Հոդվածում ներկայացված են արդյունավետ հաղորդակցմանը խոչընդոտող մշակութային տարբերությունները և թե ինչպես կարելի է դրանք հաղթահարել:

КУЛЬТУРНЫЕ ПРЕПЯТСТВИЯ НА ПУТИ К ЭФФЕКТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Гоар Казарян

В современном мире эффективная межкультурная коммуникация очень важна в сфере экономики, политики, науки, искусства. Каждая культура имеет свои уникальные характеристики и по-своему влияет на мышление людей. Поэтому люди, принадлежащие к разным культурам, воспринимают явления и реагируют на них по-разному, что может привести к недоразумениям во время общения. В статье представлены межкультурные различия, мешающие осуществлению эффективного акта коммуникации, и пути преодоления культурных барьеров.

¹ Moran P., Teaching Culture: Perspectives in Practice, Canada, Heinle ELT, 2001, p.15.

SYMBOLS AND LANGUAGE IN HUMAN CULTURE

Haykuhi Khachatryan

YSU, Faculty of Romance and Germanic Philology, Bachelor's student

Supervisor: Lecturer I. Sahakyan

E-mail: haykuhi_lcc@yahoo.com

Human beings have the capacity to create symbols with different meanings associated with each. These symbols are used as means of communication and thereby become part of our language. Language is a system of signs that is seen as having itself cultural value, language is a symbolic system through which people communicate and through which culture is transmitted¹. Speakers identify themselves and their language as a symbol of their social identity. The prohibition of its use is often perceived by its speakers as a rejection of their social group and their culture. Thus we can say that language also symbolizes cultural reality. Particular meanings are adopted by speech community and imposed in turn on its members, for example, once a bouquet of roses has become codified as society's way of expressing love, it becomes controversial, if not risky, for lovers to express their own particular love without resorting to the symbols that their society imposes upon them and to offer each other as a sign of love, say chrysanthemums instead-which in Germany, for example are reserved for the dead².

Language is the means to express the thoughts, ideas and feelings of one person to another. By simple understanding this, it becomes easy to see how language influences culture. Any culture is created and shaped according to the ideas and thoughts of people in that culture. Since language and culture are so intertwined, analyzing a language will often give you interesting insight into the nuances of that culture allow you to compare in to your own.

Humans, consciously and subconsciously, are always striving to make sense of their surrounding world. Symbols - such as gestures, signs, objects, signals, and words - help people understand the world. Symbols provide clues to understanding experiences. They convey recognizable meanings that are shared by societies. To human mind, symbols are cultural representatives of reality. Every culture has its own set of symbols associated with different experiences and perceptions. The culture's members must interpret and over time reinterpret the symbol. Thus, as a representation, a symbol's meaning is neither instinctive nor automatic.

The word "symbol" is itself from the Greek "symbolon," meaning "token" or "sign." A symbol is anything that represents something else, such as a material thing, a sound, a word, a phrase, or an abstract thought. A symbol can be a letter or a picture, neither of which may even remotely resemble what they were originally designed to represent. Many symbols are recognized throughout most of the world, such as the heart (love), the cross (Christianity), and the Star of David (Judaism). Other symbols are used in certain circles only, such as the arts and sciences, or in the study of such ancient practices as astrology and alchemy³.

Symbols occur in different forms: verbal or nonverbal, written or unwritten. They can be anything that conveys a meaning, such as words on the page, drawings, pictures, and gestures. Clothing, homes, cars and other consumer items are symbols that imply a certain level of social status.

Symbols have appeared in all cultures during all periods of history to illustrate the development of civilization. Time is an important factor in the interpretation and modification

¹ **Kramsch C.**, *Language and Culture*, Oxford University Press, 1998, p. 3.

² **Ibid**, p. 5.

³ **Steele J.**, *A Brief Introduction to Symbols*, Olympia Washington, 1983-2013,
<http://www.esotericpublications.com/article-515.html>.

of symbols. Symbols assist people in understanding the past, present and future because symbols are generated within the perspectives and aspirations of culture in different periods of history. The meaning of symbols slowly accumulates from generation to generation. The connotations vary based on cultural context, as well as the influence that symbols have on one another. Symbols stand for something else by relationship, suggestion, interpretation, resemblance or association. The purpose of symbols is to convey and embody particular ideas and concepts. For example the sign of a cross is the Christian symbol of Christ's sacrifice and also represents the faith of Christianity¹. The image of a fish carries a significant symbolic meaning through Christian tradition. In astrology, two fishes in opposite direction are Pisces of Zodiac. One of them carries the grapes and the other eats water, signifying the concept of Eucharist².

Perhaps the most powerful of all human symbols is language – a system of verbal and written representations that are culturally specific and convey meaning about the world. Even while it constantly evolves, language continues to shape our reality. This insight was established by two linguists, Edward Sapir and Benjamin Whorf. They believed that reality is culturally determined, and that any interpretation of reality is based on a society's language. To prove this point, the sociologists argued that every language has words or expressions specific to that language. In the United States, for example, the number 13 is associated with bad luck. In Japan, however, the number four is considered unlucky, since it is pronounced similarly to the Japanese word for "death."

In the 1930s Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf proposed that language influence perception. While this Sapir-Whorf hypothesis—also called the linguistic relativity hypothesis—is controversial, it legitimately suggests that a person will more likely perceive differences when he or she possesses words or concepts to describe the differences. According to it a person's language determines and limits what person experiences. Not all concepts can be expressed in some languages. This hypothesis is based on the idea that people experience their world through their language, and that they therefore understand their world through the culture embedded in their language. So we are not prisoners of the cultural meanings offered to us by our language, but can enrich them in our pragmatic interactions with other language users³.

Language is an important source of continuity and identity in a culture. Some groups, such as the French-speaking residents of Quebec in Canada, refuse to speak English, which is Canada's primary language, for fear of losing their cultural identity. In the US, immigrants provide much resistance to making English the official national language. Societies often share a single language, and many languages contain the same basic elements.

Another type of symbol is the alphabetic letter. Letters are symbols or characters that are used to represent a speech sound such that when combined together the letters form a word. An alphabet is a written system made of symbolic shapes that refer to spoken sound. Taken together, these symbols convey specific meanings. Thus Armenian alphabet has symbolic meaning for Armenians and Armenians all around the world. The invention of the Armenian alphabet consolidated the perception of Armenia as an entity distinct from the surrounding Zoroastrians. The continued use of the language was considered of critical importance to the maintenance of a unified Armenian sense of history and identity. According to James Russell, the Mashtots Professor of Armenian Studies at Harvard, the fifth-century saint Mashtots gave Armenia much more than an efficient system for rendering its language into written form. By means of his invention, Mashtots gave Armenians a cultural and religious identity as well as the means to survive as a people despite the efforts of larger and more powerful neighbors to

¹ Stiebner E., Urban D., Signs and Emblems: A Collection of International Examples (Design & Graphic Design), Nostrand, Reinhold Company, 1984, p. 127.

² Sauman Chu, Journal of Visual Literacy, Volume 23, Number 1, 69-80, Spring 2003, p. 71.

³ Kramsch C., p. 140.

subsume or destroy them. Having an alphabet allowed Armenians not only to translate the Bible into their own language but works of Christian theology, saints' lives, history, and works of classical literature as well. It also allowed them to develop scholarly institutions and a literature of their own¹.

Symbols tend to change over times as influenced by national and economic adjustments. The appearance of symbols will adapt by either converging or diverging. In a global economy convergence of business symbols occurs, however, national symbols maintain differences or may even diverge more distinctly to maintain identity. Symbolic relationships are dependent on culture determination. Pierce identified three levels of signs: index, icon and symbol. This study is primarily concerned with symbols and how they are perceived and interpreted in two different cultural systems. Pierce defines symbols that can only be interpreted through convention of agreement². Cultural icons are objects that represent some aspect of values, norms or ideas perceived or desired to be inherent in a culture, community or society. The specific value, norm or ideal that any given cultural icon represents may be uniform for all those who subscribe to it, and other groups, may perceive icons as symbolic values the originators do not subscribe to or would not recognize. Thus this definition permits specific object such as an apple pie, say to be recognized as a common cultural icon of the United States without requiring that all Americans necessarily agree on specific value an apple pie symbolizes. Cultural stereotypes are frozen signs that can be considered as a symbolic set too, and affect both those who use them and those whom they characterize. Much of what we call ideology in this respect is symbolic language. Stereotypes, like *French chic*, *German know-how*, *American casualness*, are shorthand symbols, readily recognized and applied to their respective realities: they help draw cultural boundaries between US and others in order to appreciate the uniqueness of both. Language learners, keen on slipping into someone else's shoes by learning their language, attach great importance to cultural authenticity of French bread or German train schedules, and the cultural appropriateness of Japanese salutations or Chinese greetings ceremonies.

The way in which people use spoken, written or visual medium itself creates meanings that are understandable to a group of people, for example, through speaker's tone of voice, accent, gestures and facial expressions etc. Thus language is a system of signs that as seen as having itself a culture value. If speakers of different languages do not understand one another, it is not because their language cannot be mutually translated into one another –which they obviously can, to a certain extent, it is because they do not share the same way of viewing and interpreting events: they do not agree on the meaning and value of concept underlying the words. We said that signs have no natural connection with outside world and are therefore arbitrary. Native users of a language do not view it as a necessity of nature. Seen from perspectives of users word and thoughts are one. The major reason for this naturalization of culturally created signs is their motivated nature.

Linguistic signs do not signify in a social vacuum. Sign-making and sign-interpreting practices are motivated by the need and desire of language users to influence people, act upon them or even only to make sense of world around them. So taken out of their original social and historical meaning and used as a symbolic shorthand for example words like “*democracy*”, “*freedom*”, “*choice*”, when uttered by politicians and diplomats may lose much of their denotative and even their rich connotative meanings and become political symbols³.

Different cultures have different symbols that signify the belief of people. Studying them gives a great insight in the way they lived and have used symbol to exhibit their might. Different cultures have different symbols and that include Adinkra symbols, African, Ancient

¹ Gewertz K., Armenia's Remarkable Alphabet, Harvard University Gazette, MA, Nov. 3, 2005, <http://www.news.harvard.edu/gazette/2005/11.03/09-mashtots.html>.

² Sauman C., p. 7.

³ Kramsch C., p. 21-22.

Heraldic, Buddhism, Celtic, Chinese, Christian, Egyptian, Japanese, Kanji, Irish, Greek, Scottish, Mayan, Native American Reiki and Tibetan symbols of strength and courage and others...

Symbols, like artifacts, are things which act as triggers to remind people in the culture of its rules beliefs, etc. They act as shorthand way to keep people aligned. Symbols can also be used to indicate status within a culture. This includes clothing, office decor and so on, status symbols signal to others to help them use the correct behavior with others in the hierarchy. They also lock in the users of the symbols into prescribed behaviors that are appropriate for their status and position.

The crux of the issue of “what is a human being” for Percy is language, human language that is qualitatively different from animal communication. Humans use symbol - a triadic activity, animals use sign - a dyadic activity. Sign (dyadic communication) is done by creatures everywhere. However, human beings, as a species, are uniquely gifted with the capacity for triadic communication. Humans have crossed the symbolic threshold. Symbol is repetition. Even a single instance of symbol is repetition since symbol “re-presents” the world to us, repeating the object being symbolized. It captures the world and delivers it in a finite way – a way that can be repeated. Just as symbol involves repetition, it is often derived from repetition. So for example the national flag can be recognized as a common cultural icon of that country and to represent some positive value to people from that country but to represent a very different value or ideal to people from other countries. For example official symbols of Canada include *the maple leaf*, *beaver*, and *the Canadian Horse*. Many official symbols of the country such as the *Flag of Canada* have been changed or modified over the past few decades in order to 'Canadianize' them and de-emphasize or remove references to the United Kingdom. Other prominent symbols include the *Canada goose*, loon and more recently, the *totem pole* and *Inuksuk*. Symbols of the monarchy in Canada continue to be featured in, for example, *the Arms of Canada* and *armed forces Her Majesty's Canadian Ship*. The designation 'Royal' remains for institutions as varied as *the Royal Canadian Mounted Police* and *the Royal Winnipeg Ballet*. During unification of the forces in the 1960s, a renaming of the branches took place, resulting in the "royal designations" of the navy and air force being abandoned. On August 16, 2011, the Government of Canada announced that the name "Air Command" was re-assuming the air force's original historic name, *Royal Canadian Air Force*, "Land Command" was re-assuming the name *Canadian Army*, and "*Maritime Command*" was re-assuming the name *Royal Canadian Navy*. The change was made to better reflect Canada's military heritage and align Canada with other key Commonwealth of Nations whose militaries use the royal designation.

Once human behavior is seen as symbolic action too, action which, like phonation in speech, pigment in painting or sonata in music, signifies the question as to whether culture is patterned conduct or frame of mind, or even the two somehow mixed together, loses sense. So culture is most effectively treated purely as symbolic system by isolating its elements, specifying the internal relationships among those elements, and then characterizing the whole system in some general way- according to the core symbols around which it is organized, the underlying principles upon which it is based.

Terms such as “meaning”, “symbol”, and “concept” cry out for explanation. So Langer is right that “the concept of meaning, in all its varieties, is the dominant philosophical concept of our time”, the “sign, symbol, denotation, signification, communication...are our stock in trade”¹. So we can say that sacred symbols function to synthesize a people’s ethos and quality of their life, its moral and aesthetic style and their most comprehensive ideas of order. Religious symbols formulate a basic congruence between a particular style of life and a specific metaphysic, and in so doing sustain each with the borrowed authority of the other. So a system of symbols acts to establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and

¹ Geertz G., *The Interpretation of Cultures*, Selected Essays, NY, Basic Books Inc., 1997, p. 89.

motivations in men by formulating conceptions of a general order of existence and clothing these conceptions with such an aura of factuality that the moods and motivations seem uniquely realistic.

Such a tremendous weight is being put on term "symbol" here that our first move must be to decide with some precision what we are going to mean by it. This is no easy task, for, rather like "culture," "symbol" has been used to refer to a great variety of things, often a number of them at the same time. In some hands it is used for anything which signifies something else to someone: dark clouds are the symbolic precursors of an on-coming rain. In others it is used only for explicitly conventional signs of one sort or another: a red flag is a symbol of danger, a white of surrender. In others it is confined to something which expresses in an oblique and figurative manner that which cannot be stated in a direct and literal one, so that there are symbols on poetry but not in science, and symbolic logic is misnamed. In yet others, however, it is used for any object, act, event, quality, or relation which serves as a vehicle from a conception-the conception is the symbols meaning and that is the approach we shall follow here.

The number 6 written imagined, laid out as a row of stones, or even punched into the program tapes of a computer, is a symbol, but so also is the Cross, talked about, visualized, shaped worriedly in air or fondly fingered at the neck, the expanse of painted canvas called "*Guernica*" or the bit of painted stone called *churinga*, the word "reality" or even the morpheme "ing". They are all symbols, or at least symbolic elements, because they are tangible formulation of notions, abstractions from experience fixed in perceptible forms, concrete embodiments of ideas, attitudes, judgments, longings or beliefs. To undertake the study of culture activity-activity in which symbolism forms the positive content –is thus not to abandon social analysis for a platonic cave of shadows, to enter into a mentalistic world of introspective psychology or worse, speculative philosophy, and wander there forever in a haze of "Cognitions" "Affections", "Conations" and other elusive entities, Culture acts. The construction, apprehension and utilization of symbolic forms are events like any other :they are as public as marriage and as observable as agriculture.

As religion on one side anchors the power of our symbolic resources for formulating analytic ideas in an authoritative of overall shape of reality, so on another side it anchors the power of our, also symbolic, resources for expressing emotions, moods, sentiments, passions, affections, feelings in a similar conception of its pervasive tenor, its inherent tone and temper. For example Navaho curing rites usually referred to as "sings". Navaho have about sixty different ones for different purposes, but virtually all of them are dedicated to removing some sort of physical or mental illness-is a kind of religious psychodrama in which there are three main actors: the "singer" or curer, the patient, and, as a kind of antiphonal chorus, the patient's family and friends. The structure of all the signs, the drama's plot, is quite similar. There are three main acts: a purification of the patient and audience; a statement, by means of repetitive chants and ritual manipulations, of the wish to restore well-being ("harmony") in the patient. So in the last part of ritual: in the identification of the patient with the Holy People, and thus with cosmic order generally, is accomplished through the agency of a sand painting depicting the Holy People in one or another appropriate mythic setting. The singer places the patient on the painting, touching the feet, hands, knees, shoulders, breast, back, and head of the divine figures and then the corresponding parts of the patient, performing thus what is essentially a bodily identification of the human and the divine. In a ritual, the world as I lived and the world as imagined, fused under the agency of a single set of symbolic forms .

Another example is from Bali. There is a ritual in which a terrible witch, called Rangda, engages in a ritual combat with an endearing monster called Barong. The drama consists of a masked dance in which the witch-depicted as a wasted old widow, prostitute, and eater of infants comes to spread plague and death upon the land and is opposed by the monster-depicted as a kind of cross between a clumsy bear, a silly puppy, and a strutting Chinese dragon.

Rangda-danced by a single male, is a hideous figure. Her eyes bulge from her forehead like swollen boils. Her teeth become tusks curving up over her cheeks and fangs protruding down over her chin. Her long red tongue is a stream of fire. And as she dances she splays her dead-white hands, from which protrude ten-inch claw like fingernails, out in front of her and utters unnerving shrieks of metallic laughter. Sarong-danced by two is another matter. His shaggy sheepdog coat is hung with gold and mica ornaments that glitter in the half-light. He is adorned with flowers, sashes, feathers, mirrors, and a comical beard made from human hair. If Rangda is a satanic image, Sarong is a farcical one, and their clash is a clash (an inconclusive one) between the malignant and the ludicrous¹.

The anthropological study of religion is therefore a two-stage operation: first, an analysis of the system of meanings embodied in the symbols which make up the religion proper, and, second, the relating of these systems to social-structural and psychological processes. When we have a theoretical analysis of symbolic action comparable in sophistication to that we now have for social and psychological action, will we be able to cope effectively with those aspects of social and psychological life in which religion (or art, or science, or ideology) plays a determinant role².

But meanings can only be “stored” in symbols: *a cross, a crescent, or a feathered serpent*. Such religious symbols, dramatized in rituals or related myths, are felt somehow to sum up, for those for whom they are resonant, what is known about the way the world is, quality of the emotional life it supports, and the way one ought to behave while in it. Sacred symbols thus relate an ontology and a cosmology to an aesthetic and a morality: their peculiar power comes from their presumed ability to identify fact with value at the most fundamental level, to give to what is otherwise merely actual, a comprehensive normative import. For example the Oglala believe the circle to be sacred because the Great Spirit caused everything in nature to be round except stones. Stone is the implement of destruction. Since the Great Spirit has caused everything to be round mankind should look upon the circle as sacred, for it is the symbol of all things in nature except stone. It is also the symbol of circle that makes the edge of the world and therefore of the four winds that travel there. Consequently it is also the symbol of year. The day, the night, and moon go in a circle above the sky. Therefore the circle is a symbol of these divisions of time and hence the symbol of all time. For these reasons the Oglala make their tipis circular, their camp-circle circular, and sit in a circle at all ceremonies. The circle is also a symbol of tipi and shelter. Here circle and eccentric form, sun and stone, shelter and war are segregated into pairs of disjunctive classes whose significance is aesthetic, moral, and ontological.

The reasoned articulateness of this statement is atypical: for most Oglala the circle, whether found in nature, painted on a buffalo skin, or enacted in a sun dance, is but an unexamined luminous symbol whose meaning is intuitively sensed, not consciously interpreted.

A symbol widely or generally accepted as meaning something specific within an entire culture or social group, as opposed to a contextual symbol created by single author that has meaning only within a single work or group of works. Examples of culture symbols in Western culture include the *cross* as a symbol of Christianity, the *American flag* as a symbol of America’s colonial history of thirteen colonies growing into fifty states, the gold ring as a symbol of marital commitment, the *Caduceus* as a symbol of medicine, and *color black* as a symbol of mourning. Examples of cultural symbols in other cultures include *white* as a symbol of mourning in Japan, the *Yin-Yang sphere* as an oriental symbols of oppositional forces in balance, the *white crane* as a symbol of longevity in Mandarin China, and so forth. Any writer in specific culture could use one of these symbols and be relatively confident that the reader would understand what each symbol represented.

¹ Geertz G., p. 105-114.

² *Ibid.*, p. 125.

ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԼԵՁՈՒՆ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ Հայկուհի Խաչատրյան

Մարդկային էակները հնարավորություն ունեն ստեղծել տարբեր իմաստներով խորհրդանիշներ, որոնք սերտ կապակցված են միմյանց: Այս խորհրդանիշներն օգտագործվում են որպես հաղորդակցության միջոց և այդպիսով կարող են դառնալ մեր լեզվի մի մասը: Մարդիկ՝ գիտակցաբար, թե ենթագիտակցորեն, միշտ ձգտում են իմաստավորել իրենց շրջապատող աշխարհը: Խորհրդանիշները, ինչպիսիք են ժեստերը, ցուցանակները, օբյեկտները, ազդանշանները և բառերը՝ օգնում են մարդկանց հասկանալ աշխարհը: Խորհրդանիշները կրում են ճանաչելի իմաստներ, որոնք ընդհանուր են որոշ հասարակությունների համար: Մարդկային մտքի համար խորհրդանիշները իրականության մշակութային ներկայացուցիչներ են: Խորհրդանիշները հայտնվել են բոլոր մշակույթների ընթացքում, բոլոր ժամանակաշրջաններում՝ պատմությանը ներկայացնելու քաղաքակրթությունների զարգացումը: Ժամանակը կարևոր գործոն է խորհրդանիշների մեկնաբանման համար: Խորհրդանիշներն օգնել են մարդկանց հասկանալ անցյալը, ներկան և ապագան, քանի որ դրանք ստեղծվում են տարբեր ժամանակաշրջաններում՝ մշակույթների հեռանկարների ու ձգտումների հիման վրա:

СИМВОЛЫ И ЯЗЫК В ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Айкуи Хачатрян

Человек обладает способностью создавать символы, содержащие разные смыслы, ассоциирующиеся с чем-либо. Эти символы используются в качестве средства связи и, тем самым, становятся частью языка. Люди, сознательно или подсознательно, всегда стремятся понять окружающий мир. Символы, такие, как жесты, знаки, объекты, сигналы и слова, помогают людям понять мир. Они дают ключ к приобретению опыта, содержат в себе значения, которые понятны всему обществу. Для человеческого разума символ – это культурное представление реальности. Символы появлялись во всех культурах, во все времена и иллюстрировали развитие цивилизации. Время является важным фактором в интерпретации и модификации символов. Символы способствуют пониманию прошлого, настоящего и будущего. Однако самым важным из всех символов, используемых человеком, является язык – система устных и письменных представлений как культурная особенность и способ передачи мыслей и идей.

ENGLISH BORROWINGS (Historical Review)

Meline Hakobyan

YSU, Faculty of Romance and Germanic Philology, Bachelor's student

Supervisor: Doctor of Philology, Assistant L. Sargsyan

E-mail: meline.hakobyan.92@mail.ru

What is borrowing? How and when it enters a language? What are the main reasons for the entry of borrowings in languages and how they develop in course of time. These are the main questions that should be taken into account while studying the peculiarities of a certain language.

The fact is that there isn't any unique language that is thoroughly pure and devoid of any borrowings. And such like is the English language. And this is a bit "soft" description for a language as English when speaking about its borrowings. In other words, it's one of those languages in the world, that shouldn't speak and even mention on the purity of its vocabulary ever, because about the 80 % of it consists of Roman (about 50-55 %) and Germanic (25-30 %) borrowings.

The English language was enriched with borrowings in course of its whole history, but mainly due to the constant uninvited arrivals of invaders to the island in the fifth and sixth centuries B.C. How could a country whose original inhabitants were Celts have *ceded* that language to the one we currently know as English? It is because of the many times that the British Isles were invaded obviously by outsiders who brought their language, dialects and customs into the country. As the invaders settled in, they transformed both the written and spoken words of the English residents, who were able to adapt through the assimilation of borrowed words.

Otto Jespersen, in his book "*Growth and Structure of the English Language*", points out that the English language is a "chain of borrowings" that was a result of the conquests of Britain by various invaders. The foreigners brought their languages to England but were unable to completely impose their languages on the British. Instead, the foreigners' languages were intermixed as if being thrown into a blender with the native speakers' words. With that, these groups succeeded, to varying degrees, in influencing the evolution of written and spoken English as we know it now¹.

First came the Romans and with their occupation of England, introduced Latin to some, but not all its inhabitants. While the Celts co - existed with the Romans and "continental Germans", only a few hundred borrowed Latin words are found in Old English, which was basically a "self - sufficing" language, according to Jespersen. With the Teutonic / Germanic invasions of 450 A.D., the Celtic language was *relegated* to the mists of its Irish island. But the inhabitants of England needed to communicate with their new neighbors and the borrowing of words began. The Christianization of the country in the 6th century forced more inhabitants to adopt Latin words and phrases through the Church. Still, these borrowed Latin words were used mainly in the realm of the upper classes when "every educated Englishman spoke and wrote Latin as easily as he spoke and wrote his mother tongue", according to James Bradstreet Greenough and George Lyman Kittredge in their book, "*Words and Their Ways in English Speech*".² These "educated" men (and I think women, too) could use the borrowed words both in conversation and while writing too.

¹ Jespersen O., *Growth and Structure of the English Language*, 10th ed., Oxford, Basil Blackwell, 1982.

² Greenough J., Kittredge G., *Words and Their Ways in English Speech*, Boston, Beacon Press, 1962.

The history of the English language and its borrowings is founded on three invasions: Teutonic; Scandinavian (Vikings); and, most importantly, by the Norman conquest of England by the Duke of Normandy in 1066. The Teutonic and Scandinavian invasions obviously affected the native language. But it was the French – speaking Normans, led by William the Conqueror (Guillaume le Conquérant), who introduced the greatest, most extensive and most permanent collection of borrowed or “loan” words, as Jespersen is fond of writing, to the English language upon their successful 1066 invasion of the island. While the Normans brought their French to the British Isles, they, too, were also operating in a sense with borrowed words.

If, as Greenough and Kittredge point out, French is simply Latin in a “corrupt form” then the conquered British inhabitants would have had to absorb two borrowed languages — French and Latin. And the question for them, if they chose to ask it, is from which genesis the written or spoken words the Normans brought to the shores came from — Latin or French. The invading Normans also introduced a sort of language class warfare to the Britons, but the current language didn’t disappear. As a result the conquered nobles adopted the French model, but the peasants retained the Germanic tongue, setting up both a class and a linguistic divide that would remain until their languages, and borrowed words blending into Middle English. But morphing French words and phrases into the English language does not mean there was a certain borrowing snobbery. Writers, such as Chaucer, or diplomats, the royalty, high – ranking members of the military and businessmen who were familiar with French culture, readily adopted and adapted words borrowed from the French into the English language. In many cases, the borrowing was not cavalier, but was a necessity to communicate. Since the French / Latin - speakers were the dominant power, the Britons had to borrow words in order to simply communicate with their new masters who “ousted ” some of the local vernacular. These “newcomers” may have rid some of the centuries from Old English synonyms, but they became ingrained because of their ties to the originals. The Anglo - Saxon *king* and *queen* survived with and under the French influence, but with the Normans along came such titles as *duke* and *duchess*. Well, Britons would have to be able to understand what either of these two terms meant and, thus, they would assimilate these borrowed words into, if not everyday use, their sometime use.

According to Jespersen, many British adopted borrowed French words not only to communicate, but because they felt it was the “fashion” to imitate their “betters”. Again, while some might perceive this as a form of snobbery, many of us do strive to improve our language skills. You could say a woman is *stylish*, which I am sure she would appreciate, but substituting the borrowed *chic* usually makes more of an impact.

While it is understandable that the Britons would borrow words that did not exist in their native language, such as *majesty* and *mayor*, it is somewhat mystifying why they would replace their *swin* with the French *porc*. That is unless you consider how the English farmers and French aristocrats dealt with livestock. With these two related words, the Germanic *swin* is more down - to - earth while the French *porc* was considered more refined. *Swin* evolved into the present - day *swine*, which is what English peasants would have been raising, while the *porc* or *pork* would have been what the upper – class French would eat. And as Greenough and Kittredge illustrate, sometimes the foreign word, such as *divide*, becomes more popular than the inhabitants’ *cleave*. Also, one word can crowd out another, with the native being the one shunted aside as in what happened to the local *ey* which was replaced by the Scandinavian *egg*.

The French language – influence on the English is presented with more abstract words than what the Britons might have considered to be their clear and concrete definitions of their native words. The English *child* as opposed to the borrowed French *infant*, or the English *freedom* compared to the French *liberty* are examples.

The amazing thing about the transformation and evolution of the English language is the extent to how receptive the country’s inhabitants were to outside languages, particularly French

and Latin. It is almost as if an invader could plant a language seed and the Britons would cultivate it. But unlike the French who most likely would stay with that one language plant, the English (perhaps because of their love of gardening) seemed intent on growing as many synonymous words as possible. And, continuing with this somewhat silly gardening analogy, Jespersen points out that many times “the English soil has proved more fertilizing than the French soil” for transplanted words. Why offer one native word, as the French seem to enjoy, when you can introduce a multitude of borrowed words and multiply them into synonymous bits of language as the English seem want to do? Or, as the University of Minnesota’s professor and author of *Word Origins and How We Know Them*, Dr. Anatoly Liberman asks in his lecture, *A Coat of Many Colors*, is it “better to have two nostrils or one?” With a multitude of similar words, the English at least, seem to have embraced the “two nostrils” theory, sometimes using both the native and the borrowed words side - by - side. This borrowing has also helped to inflate the size of English dictionaries.

England’s emergence as a superpower brought it, in a sense, border expansion because of colonialism. This also introduced its people to sights they had never seen and for which they would need descriptive words. The Britons could only borrow them as there was no native term to express what they encountered. There were no such things as *boomerangs* or *kangaroos* in England, so when the Britons came upon them instead of creating entirely new words to define them, the easier alternative was to borrow the Australian words. *Elephants*, *leopards* and *panthers* also were not native to England and, again, these animal names would have to be borrowed for Britons to describe them to one another. Even the *tomato*, unknown in the country until its introduction from the New World, would have to be named. Borrowing from the Spanish *tomate*, the British settled on *tomato*.

While these examples were new words to the English and diversified their vocabulary, they did not affect the “structure” of their speech. Instead, they were “simply the adoption of names for particular things”, according to Greenough and Kittredge. The Renaissance brought a multitude of classical words, particularly from France and Italy, increasing the Latin influence on language in England. The new words and phrases enriched the British language, but Jespersen believes at somewhat of a cost. Because of the various invasions, the English had, over time, begun to “shrink from consciously coining new words out of native material.” That concept brings us full circle back to the “physical mobility and mental laziness” aspect of borrowing words. These, in a sense, exotic words now easily roll off the tongues of English - speaking people. We all know what a *kindergarten*, from the German, means. Most would know what a *baguette*¹ or *croissant*² from the French, also mean. And, staying with baked goods, the Yiddish *bagel*³ (originally *beygl*) is certainly well known to many English- speaking people, particularly New Yorkers.

But do all foreign or exotic words lend themselves to borrowing and become ingrained in the English language? In *The Lexicographer’s Dilemma*, author Jack Lynch brings up the Arabic *jihad*⁴ and questions whether it is an English word yet. Till recently I was doubting whether many English speakers had heard of the word, or not. But from now on, when I managed to do some research with the borrowings, I believe that *jihad* was as familiar a phrase to us as the word *bread*.

Let us consider such international words as *feng shui*⁵ and *aardvark*¹. These are concepts that locals discovered, and which English – speaking people later encountered. It was much

¹ A long, thin stick of white bread, of a type that originally came from France (also the bread which is filled with cold food such as meat, cheese, or salad, and eaten as a sandwich, e.g. a ham and cheese baguette)

² A piece of light crescent-shaped pastry, usually eaten in the morning

³ A type of bread that is small, hard, and in the shape of a ring

⁴ In Islam, a religious struggle (=fight) against evil in yourself or in society

⁵ Feng shui is an ancient wisdom that originated in China several thousand years ago. It is based on the principles that the natural positive energy or Chi around us can create harmony and balance in our lives. The words feng and shui (pronounced fung-shway) literally mean wind and water. The Chinese believed that just as these two elements flow

more convenient to adopt these words into the English language, since there was no equivalent English word, and while you could make one up, it was easier to just use a word that people already knew.

Here you can see the diagram of those ten languages that served as main basis for the English borrowings. These are the languages that really had their great impact on the formation of current English language and are nowadays largely used in both written and oral speech.

French	<u>Government and Administrative</u> : crown, state, empire, statute, parliament, noble, prince, page, vassal, slave, chancellor, etc.
	<u>Law</u> : justice, judge, attorney, petition, sue, blame, property, estate, heir, evidence, executor, advocate, etc.
	<u>Ecclesiastical (concerning to church)</u> : religion, clergy, cardinal, abbey, virgin, faith, divine, pray, adore, confess, sermon, priest, preach, theology, convent, creator, savior, devout, crucifix, chorister, parish (clerk), etc.
	<u>Military</u> : army, peace, enemy, battle, spy, combat, defence, soldier, guard, array, armour, siege, defend, pistol, brigade, troop, mail, artillery, grenade, bayonet, cavalry, infantry, etc.
	<u>Clothing</u> : garment, coat, collar, lace, button, satin, fur, taffeta, etc.
	<u>Food</u> : feast, appetite, tart, sardine, sturgeon, perch, venison, beef, venison, mutton, bacon, toast, cream, sugar, salad, spice, clove, thyme, pork, chowder, etc.
	<u>Social</u> : curtain, coach, lamp, wardrobe, screen, closet, leisure, dance, melody, lute, carol, chair, chimney, etc.
	<u>Art, Learning, Medicine</u> : painting, sculpture, music, beauty, colour, image, cathedral, palace, mansion, chamber, ceiling, column, poet, prose, romance, paper, pen, volume, chapter, study, logic, grammar, plague, pain, pulse, poison <u>Mixed</u> : bigot, clique, denim, garage, grotesque, jeans, shock, niche, etc.
German	<u>Mixed</u> : sorge, aspirin, cockroach, hamburger, lantern, algebra, sabbath, kindergarten, angst, fest, molosser, flak, strafe, kaputt (“broken”, usually spelled with a single ‘t’ in English), patzer (glossary of chess), blitz (flash/lightning), automat, etc.
	<u>Music</u> : fach (method of classifying singers), lied (pronounced as “leet”, means “art song”), kapellmeister (music director), minnesang, strohbass, urtext (original text of the composer), etc.
	<u>Mostly used for literary effect</u> : meister (is used as a suffix with the meaning ‘expert’), nein (no), ja (yes), schnell! (exclamation, means ‘quick(ly)’), muss (‘must’- only the pronunciation is used for effect), etc.
Spanish	adios, aficionado (fan), albino(s), alligator (from ‘el lagerto’, lizard), amigo, ananas, apricot, armada, avocado, banana, barrio (neighborhood), bonito, bonanza (a source of good fortune and wealth), bronco (coarse), burro (donkey), caballero (knight/gentleman), cafeteria, camino, canoe, cargo (from the Spanish verb ‘cargar’, means ‘to load’), chocolate, cocoa (or cacao), cilantro (coriander), desperado, dorado (type of fish), embargo, fiesta, gaucho (Argentine cowboy), gordita (little fat girl), garbanzo (type of bean), hurricane, hombre, tango, rumba, guitar, tomato, potato, tobacco, matador, macho, nada (‘nothing’ is used just for speech effect), paella, playa (beach), salsa (sauce), siesta, sombrero, tequila, tuna,

freely in nature so should Chi be allowed to flow freely in an environment without any blockages. The aim of Feng Shui is to strengthen positive influences and reduce negativity that occurs due to stagnation, neglect or clutter. Colors, shapes, images and accessories are combined to create a harmonious environment.

¹ It's a medium-sized, burrowing (i.e. digging a hole in the ground, esp. to live in), nocturnal mammal native to Africa. The only living species of the order Turbulidentata.

	tornado, vigilante, etc..
Chinese	brainwashing, bok choy (a Chinese cabbage-white vegetable), chopstics, chow-chow (is used to call any heavy-coated breed of Chinese dog), fan-tan (which we see now as 'fountain'), feng shui, hoisin (sauce, seafood), hanfu (traditional Chinese clothes), catsup/ketchup, pongee (Chinese thin silk), tycoon (great nobleman), typhoon, Wushu (martial arts), Gung-ho (to be overly enthusiastic and eager, particularly about taking part in fighting or war.), etc.
Japanese	bonsai (the art of tending miniature trees), Ikebana, kabuki (a traditional form of Japanese theatre), karaoke, koto (a traditional Japan stringed musical instrument), makimono (a horizontal Japanese hand scroll, of ink-and-brush painting or calligraphy), origami (artistic paper folding), tanka (short poetry, an older form of Japanese poetry), karoshi (death by overwork), kimono, zori (Japanese sandals worn for formal occasions), dashi (simple soup), hijiki (edible seaweed), matsutake (the most coveted mushroom in Japan), sake (an alcoholic beverage, brewed from rice), sushi, mikado (a dated term of 'emperor', esp. for the Emperor of Japan), judo, karate, shinto (the native religion of Japan), geisha (traditional Japanese artists-entertainers), sensei (master, teacher, doctor), sudoku, tsunami, yen (Japanese currency), etc.
Russian	balalaika (musical instrument), cosmonaut, Kazakh, muzhik (masculine and strong man), kopeck (Russian unit of currency), samovar, sputnik, taiga, pelmeni, vodka, apparatchik, bolshevik, menshevik, matryoshka (Russian doll), commissar, Duma, krai, perestroika, soviet, Leninism, Stalinism, stavka, baidarka (small boat), elektrichka (a commuter electric train), marshrutka, lenok, sheltopusik (European legless yellow-bellied lizard), chainik, chastushka, dacha, palochka, zampolit (a military or political commissar), okroshka, shchi (cabbage soup), etc.
Hebrew	amen, agora (currency, small coin), jubilee, matzo (unleavened bread), sabra (prickly pear), satana, shalom (peace), Messiah (Christ), jew/judas, Baal (Lord), cherub (angel), etc.
Indian	bandanna, bungalow, chit (a letter or note), guru (teacher, priest), jungle, pyjamas, raita (an Indian dish), roti (kind of bread), shampoo, etc.
Old Norse	anger, awkward, bag, ball, bark, birth, bull, cake, call, cast, die, egg, fellow, flat, gift, guest, gun, husband, ill, knife, leg, loan, mistake, odd, race, root, scale, sky, shake, stammer, take, tight, troll, ugly, viking, windw, wrong, etc.
Arabic	alcohol, admiral, algebra, algorithm, borax (chemical powder), candy, carat (unit of weight), chess, chemistry, coffee, cotton, curcumin (yellow dye), gazelle (male deer), giraffe, harem, haboob (a gale wind, type of sandstorm), hashish (dried herb), jar, jasmine (flower), lemon, macrame' (an embroidered cloth covering), magazine, mummy, natrium, kalium, orange, ream (quantity of steets of paper), safari, soda/sodium, spinach, sugar, sultan, talc, talisman, tariff, zenith, zero, etc.

Besides simple borrowing from other languages, there are also words that the English language has reborrowed, which formerly originated from the English language, spread out to other languages, and then came back to the English language in a different form or with a different meaning.

Take the word *anime*. It was borrowed from the Japanese language, which had originally borrowed from the English language as the word *animation*. Or let's take the English word *crack* (news, gossip) which entered the Irish language and was somehow changed in its phonetic structure and word - meaning. Here it was used to call some kind of entertainment (enjoyable time spent with other people, especially when the conversation is entertaining and funny) and came back to English with the last meaning and structure that the Irish society

encountered (craic-fun). The fact is that the English borrowed a word from the Irish, but source language of that word is English itself. In the same way Spanish gave its 'tornada' (thunderstorm) to English and got back as 'tornado'.

So, the role of borrowings in the development and enrichment of the English language is indisputable. The vocabulary of English is, nowadays, one of the richest through all the languages. Even French, that served as main basis for English borrowings, is now ranged after English. What generally causes difficulties for the nations and the countries, had its great and incontrovertible effect on the English. They were invaded hundreds of times, but the hardship brought a positive evolution too - the enrichment of the English language vocabulary by means of new words, which, at first, the natives were forced to adopt.

ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ (Պատմական ակնարկ) Սելինե Հակոբյան

Ժամանակների և տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգընթաց աշխարհի լեզուները ենթարկվում են փոփոխությունների՝ ընդլայնելով և հարստացնելով իրենց բառապաշարը: Բառապաշարի հարստացման հարցում առաջնային տեղ են զբաղում փոխառությունները, որոնց կարևորությունը անգլերեն լեզվի պատմական զարգացման մեջ պարզապես անվիճելի է: Այս լեզվի բառապաշարի մոտավորապես ութուն տոկոսը կազմում են ռոմանական (50-55 %) և գերմանական (25-30 %) փոխառությունները:

Անգլերենը փոխառություններ է կատարել իր ողջ պատմության ընթացքում, գլխավորապես անսպասելի և շարունակական բնույթ կրող ներխուժումների ու նվաճումների շրջանում (Ք.Ա. V-VI դարեր): Նվաճողներն իրենց հետ բերեցին իրենց լեզուներն ու բարբառները, և, մի որոշ ժամանակ անց, այնքան նոր բառեր ավելացան անգլերենում, որ խիստ դժվարացավ դրանց տարբերակումը:

Այս հոդվածի նպատակն է հնարավորինս կարճ և բովանդակալից ներկայացնել այն ուղին, որով անցել է այս լեզուն՝ հարստանալով և դառնալով մի լեզու, որն այժմ առաջինն է աշխարհում իր հարուստ ու ճիշտ բառապաշարով:

ЗАИМСТВОВАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (Исторический очерк) Мелине Акопян

Параллельно течению времени и развитию технологий, мировые языки подвергаются изменениям, расширяя и обогащая свою лексику. В вопросе обогащения лексики первое место занимают заимствования, важная роль которых в развитии истории английского языка бесспорна. Они составляют приблизительно 80% словарного запаса английского языка, из них 50-55% пришло из романских языков и 25-30% из германских. Английский язык заимствовал слова в течение всей своей истории, главным образом, во время нашествий (V-VI век до нашей эры). Завоеватели внесли свойственные их языкам и диалектам лексические единицы, и, спустя некоторое время, в английском языке прибавилось множество похожих новых слов, что сильно затрудняло разграничение значений этих слов.

Цель данной статьи представить кратко и содержательно тот путь, по которому проходил английский язык, обогащаясь и становясь первым языком мира со своей богатой и насыщенной лексикой.

THE USE OF LANGUAGE IN EMOTIONAL STATES

Nazeni Hovakimyan, Tatev Gyurjyan

YSU, Faculty of Romance and Germanic Philology, Master's students

Supervisor: Doctor of Philology, Associate Professor R. Arakelyan

E-mail: nazenyhovakimian@gmail.com, gyurjyan.tatev@gmail.com

Speech is a rich source of information, not only about what a speaker says, but also about what the speaker's attitude is toward the listener and toward the topic under discussion, as well as the speaker's own current state of mind. Until recently, most research on spoken language systems has focused on propositional content: what words is the speaker producing? Currently there is considerable interest in going beyond mere words to discover the semantic content of utterances. However, we believe it is important to go beyond mere semantic content, in order to fully interpret what human listeners infer from listening to other humans.

In recent years there has been considerable research, both theoretical and empirical, on the perception and production of emotional speech. Theoretical work of psychologists and speech scientists has focused on the development of general frameworks within which emotions can be categorized¹. In this, researchers attempt to define 'emotion' as a concept as well as identifying theoretical constructs that individual emotions participate in to varying extents, to account for their similarities and differences. Experimental work has sometimes tested these theoretical proposals but has more often attempted to identify, (independent of theory), some set of features that reliably distinguish one emotion from others in forced choice tests².

Acoustic and prosodic features such as intensity, duration, speaking rate, spectral balance, phonation, articulation, fundamental frequency range and mean, and overall intonational contour are important characteristics in describing emotional speech.

Speech is the principal mode of communication between humans, both for transfer of information and for social interaction. Consequently, learning the mechanisms of speech have been of interest to scientific research, leading to a wealth of knowledge about the production of human speech. One problem encountered in dealing with speech which has proven to be a major challenge to researchers is that of variability. Different speakers say things in different ways at both a verbal and vocal level. There is also considerable variability within the speech of a single speaker. A speaker will not use the same words to say the same thing twice (either consciously or unconsciously), and even different instances of the same word will not be acoustically identical. There are a number of reasons for this variability:

a) **Speaking style:** Speakers alter their way of speaking in response to a number of conditions related to their environment and their status relative to those to whom they are speaking. Such attitudinal conditions include consciously increasing intelligibility (a speaker will alter their speech for a non-native listener, or due to increased background noise), familiarity (a speaker will speak more carefully to a listener with whom they are not familiar) and social status (a speaker will speak to a child differently from the way they would speak to a peer, and would speak in a different way again to a listener in a socially dominant position relative to the speaker)³.

¹ Cowie R., Describing the emotional states expressed in speech. In Proceedings of the ISCA Workshop on Speech and Emotion, Belfast, 2000.

² Kienast M., Sendlmeier W., Acoustical analysis of spectral and temporal changes in emotional speech. In ISCA Workshop on Speech and Emotion, Belfast. 2000.

³ Eskénazi M., Trends in speaking styles research, Proc.Eurospeech, Berlin, Germany, 1993, pp. 501-509

b) **Stress:** A number of other factors relating to physiological arousal also contribute to changes in speech, and these are commonly labeled as stress (emotion is often included under this heading also). Such factors include fatigue, illness, and the effects of drugs and workload. Physical stress due to vibration or acceleration may also produce acoustic changes in speech due to direct action on the vocal apparatus itself.

c) **Emotion and mood:** Different emotional states will affect the speech production mechanism of a speaker in different ways, and lead to acoustical changes in their speech; these changes can be perceived as emotions perceived by listeners. Generally, emotion refers to short-term states, with mood being longer-term, and personality can be regarded as the underlying state of an individual, although the terms overlap somewhat; mood and emotion are occasionally used synonymously.

All three of these factors are essentially independent within the speaker, but all are present to a greater or lesser extent in all speech. The changes they produce within the speech signal are of a similar nature, and thus they are often considered together by researchers; indeed a listener might not be able to correctly attribute a specific change in speech to one of these factors. For the most part, the speech variabilities produced are generated unconsciously, and even where a speaking style is adopted consciously by a speaker the actual vocal changes are made at an unconscious level. It is thus hard to quantify the changes which occur and to produce a robust description of how they are produced. Studies in this area have traditionally been in psychology and the speech sciences.

Most speech scientists have been interested in dealing with "normal speech", that is speech which does not display any of these variabilities, which have traditionally been viewed as unnecessary complications by speech scientists. Successful work on analysis, synthesis and recognition of speech has been achieved under this constraint, but the results break down when natural variability is present. The outcome is that present synthesis systems do not exhibit these variabilities, producing bland "neutral" speech, and the performance of speech recognition and verification systems falls dramatically when there is variability in the incoming speech signal. Variability, then, is present in all natural human speech, and thus if we wish to simulate natural sounding speech, we need to incorporate variability in some way.

In the present paper our main concern is the study of language peculiarities in emotional states. Thus we are going to discuss primary emotions and the language used in those particular emotional states.

Emotions serve as the organism's interface to the world outside. They are the mediators between the external stimuli constantly impinging upon the sense organs and the organism's responses to them. Emotions prepare the organism for appropriate action physiologically and psychologically¹.

Certain emotion categories are primary, others are secondary. The idea of primary emotions has had an enormous effect on the description of emotion. It suggests that the natural starting point for research is to obtain a list of the primary emotions, and then to study how each of the emotions on that list is reflected in speech.

In short, a list of basic emotion categories is an appropriate starting point for research whose aim is to study the speech patterns associated with basic emotions.

It is worth adding for completeness that there is no definitive list of basic emotions. Nevertheless, there is quite general agreement on the so-called 'big six' offered by Cornelius – fear, anger, happiness, sadness, surprise, and disgust².

Another classification of basic or primary emotions is introduced by Parrott³. He also gives a list of secondary and tertiary emotions.

¹ Scherer K., Speech and Emotional States, in: Darby, J. K. (ed.), The Evaluation of Speech in Psychiatry, New York: Grune & Stratton, 1981, pp. 189-220.

² Cornelius R., The Science of Emotion. New Jersey: Prentice-Hall, 1996.

³ Parrott W., Emotions in Social Psychology, Psychology Press, Philadelphia, 2001.

Primary emotion	Secondary emotion	Tertiary emotions
Love	Affection	Adoration, affection, love, fondness, liking, attraction, caring, tenderness, compassion, sentimentality
	Lust	Arousal, desire, lust, passion, infatuation
	Longing	Longing
Joy	Cheerfulness	Amusement, bliss, cheerfulness, gaiety, glee, jolliness, joviality, joy, delight, enjoyment, gladness, happiness, jubilation, elation, satisfaction, ecstasy, euphoria
	Zest	Enthusiasm, zeal, zest, excitement, thrill, exhilaration
	Contentment	Contentment, pleasure
	Pride	Pride, triumph
	Optimism	Eagerness, hope, optimism
	Enthrallment	Enthrallment, rapture
	Relief	Relief
Surprise	Surprise	Amazement, surprise, astonishment
Anger	Irritation	Aggravation, irritation, agitation, annoyance, grouchiness, grumpiness
	Exasperation	Exasperation, frustration
	Rage	Anger, rage, outrage, fury, wrath, hostility, ferocity, bitterness, hate, loathing, scorn, spite, vengefulness, dislike, resentment
	Disgust	Disgust, revulsion, contempt
	Envy	Envy, jealousy
	Torment	Torment
Sadness	Suffering	Agony, suffering, hurt, anguish
	Sadness	Depression, despair, hopelessness, gloom, glumness, sadness, unhappiness, grief, sorrow, woe, misery, melancholy
	Disappointment	Dismay, disappointment, displeasure
	Shame	Guilt, shame, regret, remorse
	Neglect	Alienation, isolation, neglect, loneliness, rejection, homesickness, defeat, dejection, insecurity, embarrassment, humiliation, insult
	Sympathy	Pity, sympathy
Fear	Horror	Alarm, shock, fear, fright, horror, terror, panic, hysteria, mortification
	Nervousness	Anxiety, nervousness, tenseness, uneasiness, apprehension, worry, distress, dread

We distinguish between expressive and descriptive emotion terms, which may be words or longer expressions. Some emotion words can express emotions. That is, they predict the speaker's emotional experience at the time of speaking. Examples include *shit* when angry, *wow* when enthusiastic or impressed, *yuk!* When disgusted, and many more. It is an open question whether emotions can be expressed in this way, and which are the ones that cannot, and why.

Other emotion words describe (or name) the emotions that they signify: nouns and adjectives like anger and angry, joy and happy, sadness and depressed. With terms like these,

the question of whether speaker is conscious of the emotions depends on how the terms are used, whether as descriptive of speaker's emotional state or some other state of affairs. Under certain circumstances descriptive emotion terms can also 'express' particular emotions. An example is *I Love you!* Where the descriptive emotion word *love* is used both to describe and express the emotion of love.

Our categories of descriptive and expressive emotion terms are analogous to Searle's categories of assertive and expressive speech acts¹ in that descriptive terms have an assertive function and expressive emotion terms often constitute expressive speech acts. It is peculiar feature of emotion-terms that they may accomplish both speech acts with single utterance, both describing and expressing emotion.

Within the category of descriptive emotion words, the terms can be seen as more or less basic. Speakers of a given language appear to feel that some of the emotion words are more basic than others.

Basicness can mean two things at least. One is that these words (the concepts corresponding to them) occupy a middle –level in a vertical hierarchy of concepts. In this sense, say anger is more basic than, for example annoyance or emotion. Anger is a basic-level emotion category because it lies between the subordinate level category emotion and the subordinate-level category of annoyance. The other sense of 'basicness' is that a particular emotion category can be judged to be a better example of an emotion than another at the same level. For example, anger is more basic in this sense, than say hope and pride, which are on the same horizontal basic level².

The core meaning view of emotion categories typically assumes the idea that emotional meaning is composed of universal semantic principles. Wierzbicka defines the English emotion word anger in the following way: X feels as one does when one thinks that someone has done something bad and when one wants to cause this person to do something he doesn't want to do". This definition makes use of a small number of universal semantic primitives, such as think, desire, want, bad, good, cause, do, etc.

- **Love: a deep passionate affection for another individual.**

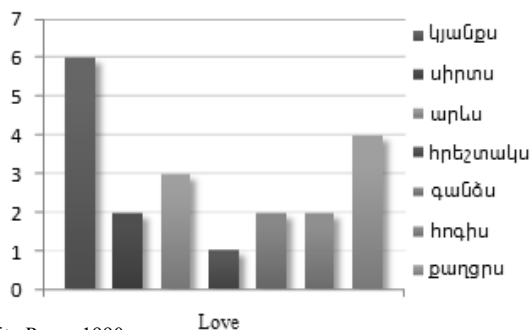
Language used in the emotional state of love is full of adjectives, adverbs and intensifiers. The word *love* is also widely used. There are a number of words which are used to describe the object of love, whether it is a person or a thing. This can be clearly seen from the data collected in the results of the experiment conducted with 20 Armenian students.

Armenian	կյանքս, սիրտս, արևս, հրեշտակս, գանձս, հոգիս, քաղցրս
English	my dear, darling, honey, love, my baby, sweetie, sweetheart, papa bear, babe, sexy, cute, nice

In the Armenian examples we observe repetitions of the Armenian possessive “ս” which makes the object of the speakers love closer.

As compared to the language used in other emotional states love language is not spontaneous, it is not arisen by a sudden impulse as in the case of fear, joy, surprise or anger. Thus here we deal with a more permanent and lasting emotional state and, therefore, the language we examine is not full of interjections. It is full of various vocatives both in Armenian and in English.

Chart 1

¹ Searle J., Speech Acts, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

² Russell J., Everyday Conceptions of Emotion: An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotion, Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop on Everyday Conceptions of Emotion, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1995, p. 4.

Besides, we can say that people who are under the influence of this emotion tend to speak in a softer way (than before), they use more emotional words and expressions, they are more gentle and attentive to the people that surround them and this also greatly influences their speech and the words they use. Their speech becomes poetic.

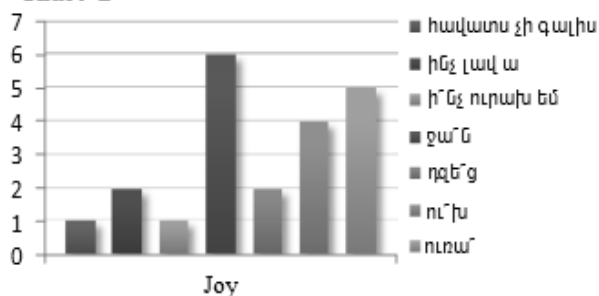
- **Joy: being delighted or glad over a particular thing or situation.**

Interjection is the most common part of speech used when feeling joy. The most interesting thing is that interjections are common for people of any age.

Armenian	Հավատս չի գալիս, ի՞նչ լավ աս, ի՞նչ ուրախ եմ, ջա՛ն, դգե՛ց, ու՛խ, ուռա՛
English	Cool, yay! Hurray! Awesome! Wuhu! Great!

One of the expressions used by the people with whom we carried out the experiment was *Հավատս չի գալիս*, which is a common expression in this kind of situations in any language. This seems to be a psychological peculiarity, which is typical of a situation, when people, at first being under the influence of this positive emotion cannot believe that the thing happens to them as maybe they waited for it so long or maybe this seems to be a kind of miracle for them or that it was very unexpected, etc.

Chart 2

- **Surprise: a brief emotional state experienced as the result of an unexpected event.**

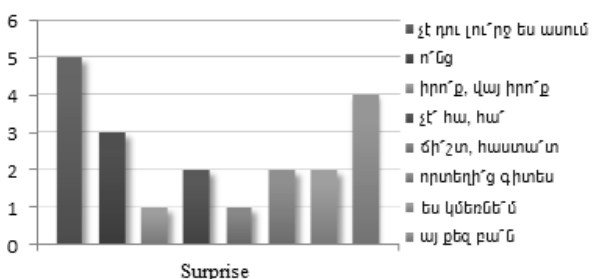
Armenian	լու՛րջ, ա՛յ, ո՞նց, իրո՞ք, ինչ է ասում, չէ՞հա, այ քեզ բա՛ն, ճի՛շտ, հաստա՛տ, որտեղի՞ց գիտես, չէ՞ դու լու՛րջ ես ասում, վայ իրո՞ք, լա՛վ է, ես կմեռնե՛մ, հա՛, իսկականի՞ց, ես կմեռնե՛մ
English	Really? No way, OMG, I can't believe it, unbelievable, that's incredible, blimey! Crikey! You're kidding! I'm speechless! Jesus! Wow!

The most common expression in the case of expressing surprise in Armenian is *լու՛րջ*. When people see something unexpected, odd and surprising or when they hear something like that from someone they may make cries and exclamations and expressions of surprise.

As a rule, when people get something unexpected or hear something unexpectedly, it seems they can hardly believe it happens to them or that the thing is true. In Armenian, the expression *որտեղի՞ց գիտես* is an interesting one as it is seen as a national and cultural peculiarity; most people when surprised, ask *որտեղի՞ց գիտես* just to find out where the information comes from and whether the source is a trustful one or not.

Another interesting and common one is the expression *ես կմեռնե՛մ* which is uttered when someone is surprised to the extent of being puzzled or baffled or shocked. This expression in the meaning of surprise can be found only in Armenian, this is another interesting peculiarity to be acknowledged. The news or the scene is so surprising that some people ‘cannot help dying’ at the very moment of witnessing or hearing something.

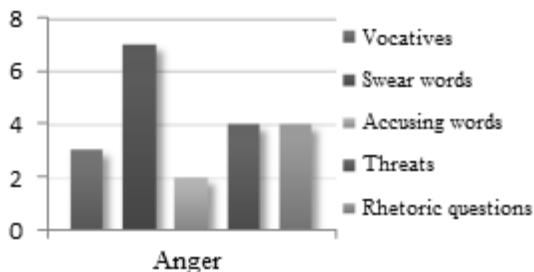
Chart 3

- **Anger: a strong feeling of displeasure that may range in intensity from irritation to intense fury or rage.**

The peculiarities of the emotion anger are floods of words, not necessarily meaningful, repetitions, shouts, sometimes even swear words and blasphemies. When people are under the influence of this emotion they may say things which they may regret later. This is an emotion which makes people lose their self-control and say all kinds of unpleasant things. The most typical words and expressions in Armenian and English are presented below.

Chart 4

Armenian	հիմար; ապուշ; հո չես գժվել; ո՞նց կարելի է; դու լրիվ քեզ կորցրել ես; ես քեզ չեմ ների երբեք; դու դեռ շատ կզոջաս; կլինի այնպես, ինչպես ես կասեմ; ինձ չհակաճառես; վե՛րջ, ասացի, վե՛րջ; էլ չեմ դիմանում; հերի՛ք է; չեմ ուզում քեզ այլևս լսել; ի՛նչ արեցիր
English	damn it, I'll kill you, jiminy Christmas/ Holly shit, I hate you, I'm so pissed, and other swear words

In these examples different vocatives are used. We can come across different animal words also, especially in Armenian. Besides, accusatives can be used such as *դու ես մեղավոր, քո մեղքով եղավ, քո պատճառով էր*, etc. People tend to threaten one another using the expressions *ես քեզ չեմ ների երբեք, դու դեռ շատ կզոջաս* and the like.

Accordingly we can classify the language used when being angry as follows: vocatives, swear words, accusatives, threats, rhetoric questions. The results are presented in the chart.

- **Sadness: an unhappy feeling of grief or sorrow.**

Speech in the emotional state of sadness is very emotional, full of tears, sighs and whispers.

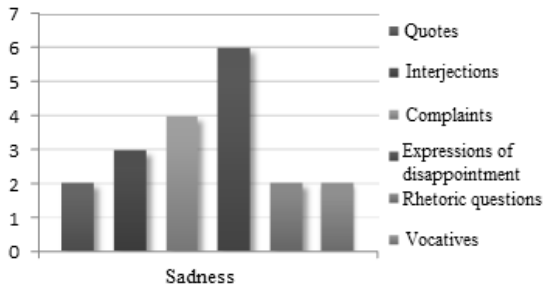
Armenian	ընչի՞ է ես աշխարհն էսքան ծուռ; սաղ սուտ ա; բայց ինչի՞ պիտի ամեն ինչ սենց լինի; երկիրը երկիր չի; ա՛խ; վա՛խ; մամա՛; ու՛Ֆ; ինը միշտ սենց ա; ու՛Ֆ չգիտեմ; ա՛յ մարդ; ու՛Ֆ, աման եսիմ է; է՛հ...; Աստված իմ
English	Doh, whatever, I wanna cry, I wanna die, feels like there's a big hole in my chest, can't hide my tears

The most common interjection in this case in Armenian is *ու՛Ֆ* which may describe some grief, sorrow, disappointment, complaint, etc. When asked to say what has happened that made them sad, people tend to utter this word every now and then while telling their sad story. This is also a way to fill the pauses between the utterances.

Many people use the expression *սաղ սուտ ա* or *ինը միշտ սենց ա*, which are expressions of disappointment. When people fail in something, face the tough reality and serious obstacles, or

lose someone very close they seem to lose their hope and that is why they express their sorrow and sadness by this kind of words and expressions. There are people who may even quote from

Chart 5

this or that author, this or that movie, e.g. *Ընչի է Էս աշխարհն էրբան ծուռ* or *Ինչ-որ տեղ ինչ-որ բան սխալ է* and so on.

In the chart you can see the results of our experiment regarding the language of sadness.

- **Fear: a distressing emotion aroused by the potential of danger, evil or pain.**

The language in the emotional state of fear is full of interjections, cries, unfinished elliptical sentences and whispers. Sometimes, in cases of extreme fear we observed the usage of swear words as well. You can see the Armenian and English examples below.

Armenian	վա՛խ; մամա ջա՛ն; սիրտս կանգնեց; հը՛; վա՛յ; Էս ի՞նչ էր; հը՛մ; աաա՛; վա՛յ, Աստված իմ
English	oh no, that's scary, Gosh!

One of the most common words used in a fearful situation in Armenian is *մամա ջան* which is very typical especially of young children and girls of any age. This may find its explanation in psychology. Young children see their mothers as their guarding angels, people who are going to be there in any situation and who will surely help them and soothe them, make their fear go away. That is why, when seeing or hearing something which frightens them, they may immediately exclaim *մամա ջան* which may be considered a call for help. The above-mentioned exclamation is typical to not only children but also to people of all ages in some cases. In this case the expression is uttered quite mechanically, it becomes just an expression of fear, an utterance which is expressed spontaneously.

Chart 6

The scarcity of these examples comes to prove that most often, when experiencing fear, people tend to cry out and then keep silent.

The preceding examination leaves little doubt that emotional states do affect voice and speech patterns, and that listeners are generally able to correctly infer the affective state of the speaker. Among the important issues that could further be raised is the existence of strong individual differences in both encoding and decoding emotions due to age, sex, personality or cultural belongingness.

As a conclusion it can be stated that emotions deeply affect speech, they result in different voice variations as well as normal speech variations. We witnessed how differently people behave under the influence of different emotions. Human speech changes greatly because of emotions and people use some expressions and words peculiar to only this or that emotional state of mind. Emotions first of all affect people's mind and sometimes, being deeply impressed people don't manage to think before they speak and that is why various sounds, exclamations, words and expressions are uttered.

As emotions are short-lasting they arise some changes in human speech and these changes are temporary and disappear as soon as the first impact is made. So, when seeing or getting something unexpected but cherished and deeply longed for, people may feel happy and they may utter words of joy. And this is the first impact of the emotion which will not surely last too long. After it is gone, the normal state of mind and thinking is regained. This emotional period surely lasts a little longer in case of deeper emotions or some disturbances, but these are things which were not in the scope of our analysis.

Last, but not least, we may proceed from our analysis that emotional words and phrases were mostly alike in case of Armenian and English and that's natural as emotional world has no borders and emotional exclamations, words and phrases find their reflection in different languages but have similar bases and causes.

ԼԵՋՎԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՈՒՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ

Նազենի Հովակիմյան, Տաթև Գյուրջյան

Խոսքը տեղեկատվության հարուստ աղբյուր է, որը շատ բան կարող է ասել խոսողի մասին, բացահայտել խոսողի վերաբերմունքը և շատ հաճախ նաև երևան հանել խոսելու պահին խոսողի զգացմունքներն ու ապրումները:

Սույն հոդվածում անդրադարձ է կատարվել վեց հիմնական հուզատեսակներին և դրանց խոսքային տարբերակմանը՝ փորձելով բացահայտել, թե ինչպես են դրանք արտահայտվում խոսքային մակարդակում: Այդ նպատակով քննության են առնվել մի շարք բառեր և արտահայտություններ, որոնք բնորոշ են այս կամ այն հուզական վիճակին՝ փորձելով տալ դրանց լեզվահոգեբանական բացատրությունը: Հոդվածում տեղ գտած աղյուսակներն արտացոլում են մեր ուսումնասիրության արդյունքը՝ ըստ որի պարզ է դարձել, թե ինչ բառեր և արտահայտություններ են զործածում հարցվածները տարբեր հուզական վիճակների ազդեցությամբ: Ուսումնասիրելով հայերեն և անգլերեն հուզարտահայտչական բառերի և արտահայտությունների կիրառման առանձնահատկությունները՝ համգում ենք այն մտքին, որ «հուզական աշխարհը» չունի սահմաններ և չնայած լեզվական տարբերակմանը՝ հույզեր արտահայտող շատ բառեր ու արտահայտություններ տարբեր լեզուներում ծագում են նույն ակունքներից:

Այսպիսով, ամփոփելով կարելի է նշել, որ հույզերը մեծապես ազդում են խոսքի վրա թե՛ հնչյունային, և թե՛ բառային մակարդակներում, և այս ազդեցություններն ունեն խոր լեզվահոգեբանական արմատներ:

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЯЗЫКА В ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЯХ

Назени Овакимян, Татев Гюрджян

Речь – это богатый источник информации, который в состоянии рассказать многое о говорящем, раскрыть его отношение к чему-либо, показать его чувства и переживания. Составить более полную картину об этих функциях языка поможет психология языка.

В данной статье упомянуты шесть основных эмоций и их лексикологические дифференциации. Во время исследования мы проанализировали большое количество слов и словосочетаний, попытались дать им психолингвистическое объяснение и свели результаты исследований в таблицы. Исследуя армянские и английские слова и словосочетания, которые употребляют говорящие в зависимости от эмоционального состояния, мы пришли к выводу, что у «эмоционального мира» нет границ и, несмотря на лексикологические дифференциации, у эмоциональных слов и словосочетаний разных языков один и тот же источник.

Таким образом, обобщая, можно отметить, что эмоции значительно влияют на речь на лексическом уровне, и это влияние имеет глубокие психолингвистические корни.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երևանի պետական համալսարանի ուսանողական գիտական ընկերությունը ԵՊՀ ուսանողներին և ասպիրանտներին միավորող համալսարանական ստորաբաժանում է: Նրա նպատակն է նպաստել ուսանողության գիտական, ստեղծագործական և հոգևոր զարգացմանը: Այդ նպատակով ՈՒԳԸ-ն կազմակերպում է գիտաժողովներ, սեմինարներ ու դասախոսություններ, հրատարակում երիտասարդ գիտնականների և ուսանողների գիտական հոդվածները:

ԵՊՀ հիմնադրումից (1919 թ.) մի քանի տարի հետո սկսել են գործել ամբիոնային ուսանողական գիտական խմբակներ: 1947 թ. սեպտեմբերին հրավիրվել է այդ խմբակների անդամների ընդհանուր ժողով, և որոշվել է ստեղծել համահամալսարանական ՈՒԳԸ: ԽՍՀՄ փլուզման ժամանակ Հայաստանում ճգնաժամային իրավիճակին զուգընթաց, ի թիվս գիտական ուղղվածություն ունեցող այլ ստորաբաժանումների, ՈՒԳԸ-ն դադարել է գործել: Սակայն 1996 թ. մայիսի 25-ին այն վերահիմնադրվել է, ընդունվել է նոր կանոնադրություն, ընտրվել ՈՒԳԸ գիտական խորհուրդ:

2011 թ. դեկտեմբերից ԵՊՀ ՈՒԳԸ նախագահն է Սիքայել Մալխասյանը, նախագահի տեղակալը՝ Միեր Հակոբյանը, քարտուղարը՝ Տիգրան Ղանալանյանը:

2011 թ. դեկտեմբերից մինչև 2014 թ. հոկտեմբերը ԵՊՀ 19 ֆակուլտետներում և Իջևանի մասնաճյուղում ՈՒԳԸ շրջանակներում կազմակերպվել է ավելի քան 1500 միջոցառում, հրատարակվել է ՀՀ ԲՈՅ-ի պահանջներին համապատասխանող գիտական հոդվածների 15 և թեզիսների 4 ժողովածու, 4 մենագրություն, ավելի քան 600 գիտական հոդված, ավելի քան 150 թեզիս: Պարբերական բնույթ է ստացել ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածուների հրատարակումը: ՈՒԳԸ կառուցվածքային ստորաբաժանումներին անդամակցում է շուրջ 400 ուսանող և ասպիրանտ:

ՈՒԳԸ աշխատանքներին կարող եք ծանոթանալ՝ հետևելով մեր պաշտոնական կայքին (sss.yu.am, ssspub.yu.am) և «Facebook» սոցիալական ցանցում «ԵՊՀ Ուսանողական Գիտական Ընկերություն» էջին: Հարցերի և առաջարկների պարագայում կարող եք դիմել sss@yu.am էլփոստի հասցեով:

«ԵՊՅ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու»
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԻ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԻՆ
ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՏՐՎՈՂ ՀՈՂՎԱԾԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԸ

ԵՊՅ ՈՒԳԸ կողմից պարբերաբար նախապատրաստվում է ԵՊՅ հրատարակչության կողմից հրատարակվող «ԵՊՅ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու» խորագիրը կրող հոդվածների ժողովածուն, որտեղ տեղ են գտնում ռուսանոցների, ասպիրանտների, հայցորդների և երիտասարդ գիտնականների գիտական հոդվածներ:

«ԵՊՅ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու»-ին հոդված կարող է ներկայացնել ՀՀ բուհերից կամ գիտահետազոտական կենտրոններից որևէ մեկում սովորող կամ աշխատող մինչև 35 տարեկան անհատը: Ներկայացված գիտական հոդվածն իր բովանդակությամբ պետք է արտացոլի հեղինակ(ներ)ի կողմից ինքնուրույն աշխատանքի արդյունքները և պարունակի գիտականորեն ընդունված ձևակերպումներ:

Հոդվածի համակարգչային շարվածքը՝ Word-97-2007 ծրագրով: Ծավալը՝ 3 ամբողջական էջից մինչև 7 էջ:

Տեքստի տառատեսակը՝ ըստ KDWIn-ի. հայերեն՝ Armenian Phonetic Unicode, ռուսերեն՝ Russian Phonetic Unicode, անգլերեն՝ US:

Առաջին էջի վերին տողի աջ մասում 10 pt տառաչափով, թավ (Bold) տրվում են հեղինակ(ներ)ի Անուն Ազգանուն(ներ): Մեկ տող ներքև՝ տողի աջ մասում, 10 pt տառաչափով, շեղատառ (Italic) տրվում է բուհը կամ գիտահետազոտական կենտրոնը, ֆակուլտետը, կարգավիճակը (բակալավր, մագիստրանտ, ասպիրանտ): Մեկ տող ներքև 10 pt տառաչափով գրվում է «Գիտական ղեկավար» արտահայտությունը, այնուհետև բութ դնելով՝ գրվում են գիտական ղեկավարի գիտական աստիճանը, կոչումը, անունն ու ազգանունը: Մեկ տող ներքև 10 pt տառաչափով գրվում է «Էլ. փոստ» արտահայտությունը, այնուհետև բութ դնելով՝ տրվում է հեղինակի էլեկտրոնային փոստի հասցեն: Մեկ տող բաց թողնելով՝ տողի մեջտեղում 10 pt տառաչափով, գլխատառերով (մեծատառերով), թավ (Bold) գրվում է հոդվածի վերնագիրը: Մեկ տող բաց թողնելով՝ անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի հիմնական տեքստը:

Հիմնական տեքստի տառաչափը՝ 10 pt, տողերի հեռավորությունը՝ 1, էջի ֆորմատը՝ A4 (210 x 297 մմ), լուսանցքները. ձախից՝ 30 մմ, վերևից՝ 20 մմ, աջից՝ 15 մմ, ներքևից՝ 20 մմ: Տեքստը պետք է հավասարեցված լինի երկու կողմից (alignment: Justify): Պարբերությունները սկսել 1 սմ խորքից՝ TAB-ի կիրառմամբ: Գրաֆիկներ օգտագործելիս անհրաժեշտ է կիրառել տեխնիկական այնպիսի միջոցներ, որոնք հոդվածի տպագրական էջադրման ժամանակ կբացառեն գրաֆիկի հնարավոր աղավաղումները:

Հղումները պարտադիր են. տրվում են տողատակում (բնական և տեխնիկական գիտությունների պարագայում՝ հոդվածի բուն տեքստից հետո՝ «Գրականություն» վերտառությամբ)՝ 8 pt տառաչափով, տողերի հեռավորությունը՝ 1: Հղման տեքստը պետք է հավասարեցված լինի երկու կողմից (alignment: Justify): Հղման մեջ պետք է ներկայացված լինեն օգտագործված աշխատանքի հեղինակի ազգանունը և անվան առաջին տառը (թավ տառերով՝ Bold), այնուհետև՝ աշխատանքի վերնագիրը, հրատարակման վայրը, թվականը, օգտագործած ինֆորմացիայի էջը (բնական գիտությունների պարագայում՝ հղվող աշխատանքի էջերի ընդհանուր թիվը):

Հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն ամփոփագրերը պարտադիր են. հոդվածի տեքստից մեկ տող հետո 10 pt տառաչափով տրվում են հեղինակ(ներ)ի Անուն Ազգանուն(ներ): Մեկ տող բաց թողնելով՝ տողի մեջտեղում 10 pt տառաչափով, գլխատառերով, թավ (Bold) հայերենով գրվում է հոդվածի վերնագիրը: Հաջորդ տողի կենտրոնում գրվում է «Բանալի բառեր» արտահայտությունը, և տրվում են բանալի բառերը՝ 5-10 բառեր կամ բառակապակցություններ (հասկացություններ,

առանցքային բառեր կամ արտահայտություններ), որոնք հնարավորինս ամբողջականորեն և յուրահատուկ կերպով բնորոշում են գիտական հոդվածի կամ դրա առանձին մասերի բովանդակությունը: Այնուհետև մեկ տող թողնելով՝ 50-60 բառի սահմաններում համառոտ ներկայացվում է հոդվածի ամփոփագիրը (հիմնական էությունը՝ նպատակը, խնդիրները, արդյունքը/եզրակացությունը):

Հայերեն ամփոփագրի օրինակով պարտադիր է նաև ռուսերեն և անգլերեն ամփոփագրերի ներկայացումը՝ համապատասխան բանալի բառերով: Օտարալեզու հոդվածի դեպքում հայերեն ամփոփագիրը պարտադիր է:

Հոդվածն անհրաժեշտ է տպագիր և էլեկտրոնային տարբերակներով ներկայացնել ֆակուլտետի ՈՒԳԸ նախագահին կամ ԵՊՀ ՈՒԳԸ կենտրոնական գրասենյակ (Ա. Մանուկյան 1, ԵՊՀ կենտրոնական մասնաշենք, 6-րդ հարկ, 608 սենյակ) կամ էլ ուղարկել ՈՒԳԸ էլեկտրոնային փոստի հասցեին՝ sss@ysu.am:

Հոդվածին պարտադիր պետք է կցված լինեն գիտական ղեկավարի կարծիքը և համապատասխան ամբիոնի վարիչի կամ գիտական կենտրոնի կողմից տրված երաշխավորագիրը: Եթե հոդվածը ներկայացվում է էլեկտրոնային փոստով, ապա անհրաժեշտ է ուղարկել նաև երաշխավորագրի սքանավորված տարբերակը:

Վերը նշված չափորոշիչներին չհամապատասխանող հոդվածները չեն տպագրվում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հարգելի՛ ընթերցող (Ռուբեն Մարկոսյան, Միքայել Մալխասյան) 5

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Թամարա Պողոսյան. ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐՅԱՆ ՇԵՐՏԵՐԸ ՀԱԿՈՒԲ ԿԱՐՆԵՑՈՒ «ՏԵՂԱԳԻՐ ՎԵՐԻՆ ՀԱՅՈՑ» ԵՐԿԻ ՀՈԼՈՎՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ	9
Լուսինե Համբարյան. ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ Պ. ՍԵՎԱԿԻ «ԵՂԻՑԻ ԼՈՒՅԱ» ԵՎ «ԴԻՄԱԿՆԵՐ» ՇԱՐՔԵՐՈՒՄ	15
Հասմիկ Գրիգորյան. ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՀՈՄԱՆԻՇՆԵՐ ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ԽԱՂԵՐՈՒՄ	21
Հասմիկ Մանուկյան. ԳՐԱԲԱՐԻ ՔԱՐԱՑԱԾ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲԱՅԱԶԵՎԵՐՆ ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ	28
Հռիփսիմե Կոստանյան. 18-ՐԴ ԴԱՐԻ ՆՈՐԱՀԱՅՑ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԸ	33
Մարիամ Մարտիրոսյան. ՀՆՉՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՏԱԿՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ԱՐԾԻՍԻ ԽՈՍՎԱԾՔՈՒՄ	39
Նարինե Նուշերվանյան. ՀԵԹԱՆՈՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ. ԿՐՈՆՆԵՐԻ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ՝, ԹԵ՞ ՆՈՐ ԳԵՂԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	45
Սաթենիկ Կարապետյան. ԽՈՍՔԻ ՄՈԳՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀՄԱՅԱԿԱՆ ԱՂՈԹՔՆԵՐԻ ՀԻՄՔ. .	50
Սարգիս Բալդարյան. ՀԱՊԱԿՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ	55
Վանուհի Բաղդանյան. ՄԱՐՄՆԱՄԱՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻՑ ԲԱՂԱԴՐՎԱԾ ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԴԱՐՁՎԱԾՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՋԱՐԳԱՑՈՒՄԸ	59
Քրիստինե Սաֆարյան. ԹՈՒԼԱԿԱՄ ՄԱՐԴՈՒ ԿԵՐՊԱՐԸ ՆԱՐ-ԴՈՍԻ «ԱՆՆԱ ՍԱՐՈՅԱՆ» ՎԻՊԱԿՈՒՄ	66

ՄԱՆԿԱԿԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

Անի Աբրահամյան. ՆՈՐԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԲՈՒՀՈՒՄ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ամալյա Պետրոսյան. ԹՈՒՐՔՄԵՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՄԱՀԹՈՒՄԿՈՒԼԻ ՖՐԱԳԻԻ ԴԵՐԸ ՀՈԳԵՎՈՐ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Անուշիկ Մարտիրոսյան. ԹՈՒՐՔ ԳՐՈՂ ԷՐԴԱԼ ՕՁԻ «ՎԻՐԱՎՈՐ ԵՍ» ՎԵՊԸ	83
Էդիտա Ասատրյան. ԱՐԴԻ ԵԲՐԱՅԵՐԵՆԻ «ՎԵՐԱԾՆՈՒՄԻՆԴ».....	88
Հասմիկ Գալստյան. ՆԻՋԱՄԻ ԳԱՆՋԱՎԻՆ՝ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ.....	91
Նաիրա Պողոսյան. «ԳԱՄԹԱՐԲԱՅԹԵՐԱԿԱՆ» ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԹՈՒՐՔ ԳՐՈՂ ԲԵՔԻՐ ՅԸԼԴԸԶԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ	95
Շուշան Խաչատրյան. ՍՈՒՍԹԱՐ ԱՈՒԵԶՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵՄԱՏԻԿ ԱՌԱՆՁՆԱԶԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	98

ՈՌՍԱՆԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հասմիկ Կարապետյան. ԻՏԱԼՈ ԿԱԼՎԻՆՈՅԻ «ՄԱՐԿՈՎԱԼԴՈ» ՎԵՊԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱԶԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	105
Նարե Հակոբյան. «ՀՐԵԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ» ԹԵՄԱՆ ՍՈԼ ԲԵԼԼՈՒԻ «ՈԱՎԵԼՇՏԱՅՆ» ՎԵՊՈՒՄ.....	109
Գևորգ Գրիգորյան. ԱՖՐՈԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱԶԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՒԶԱՐԴ ՈԱՅԹԻ «ԶՐԴԵՂԵՂԻՑ ՀԵՏՈ» ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	115
Գոհար Ղազարյան. ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՄԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ.....	120
Հայկուհի Խաչատրյան. ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԼԵԶՈՒՆ ՄԱՐԿԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՄ.....	125
Մելինե Հակոբյան. ՓՈՒՍԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ (Պատմական ակնարկ).....	132
Նազենի Հովակիմյան, Տաթև Գյուրջյան. ԼԵԶՎԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՈՒՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ.....	138

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ. *ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ, ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ*..... 147

«ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու». ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԻ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՏՐՎՈՂ ՀՈՂՎԱԾԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԸ ... 148

СОДЕРЖАНИЕ

АРМЯНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ

Тамара Погосян. ДРЕВНЕАРМЯНСКИЕ И НОВОАРМЯНСКИЕ ПЛАСТЫ В ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ В СОЧИНЕНИИ АКОБА КАРНЕЦИ «ТОПОГРАФИЯ ВЕРХНЕЙ АРМЕНИИ»	9
Лусине Амбарян. СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЩЕУПОТРЕБИТЕЛЬНЫХ СЛОВ В ПОЭТИЧЕСКИХ ЦИКЛАХ ПАРУЙРА СЕВАКА «ЕГИПЦИ ЛУЙС» И «ДИМАКНЕР»	15
Асмик Григорян. ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ СИНОНИМЫ В ПОЭЗИИ САЯТ-НОВЫ	21
Асмик Манукян. ДРЕВНЕАРМЯНСКИЕ ЗАСТЫВШИЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ	28
Рипсима Костанян. ЛЕКСИКОН НОВОЯВЛЕННЫХ КОНДАКОВ XVIII ВЕКА	33
Мариам Мартиросян. ОСОБЕННОСТИ ЗВУКОИЗМЕНЕНИЯ В АРЧИССКОМ ДИАЛЕКТЕ ТАВУШСКОЙ ОБЛАСТИ	39
Нарине Нушерванян. ЯЗЫЧЕСКОЕ ЛИТЕРАТУРНОЕ ДВИЖЕНИЕ: СОПОСТАВЛЕНИЕ РЕЛИГИЙ, ИЛИ НОВАЯ ЭСТЕТИКА	45
Сатеник Карапетян. МАГИЯ СЛОВА КАК ОСНОВА МАГИЧЕСКОЙ МОЛИТВЫ	50
Саркис Балдарян. АББРЕВИАТУРА В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ.	55
Вануи Багманян. ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ГРАБАРА, СОСТОЯЩИХ ИЗ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ ТЕЛА.	59
Кристине Сафарян. ОБРАЗ СЛАБОВОЛЬНОГО ЧЕЛОВЕКА В ПОВЕСТИ НАР-ДОСА «АННА САРОЯН»	66

ПЕДАГОГИКА

Ани Абрамян. ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	71
---	----

ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

Амалия Петросян. РОЛЬ ТУРКМЕНСКОГО ПОЭТА МАХТУМКУЛИ ФРАГИ В СОХРАНЕНИИ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ	79
Анушик Мартиросян. РОМАН ТУРЕЦКОГО ПИСАТЕЛЯ ЭРДАЛА ОЗА «ТЫ РАНЕН»	83
Эдита Асатрян. ВОЗРОЖДЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ИВРИТА	88
Асмик Галстян. НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ – ПОЭТ ЛЮБВИ И СПРАВЕДЛИВОСТИ	91

Наира Погосян. «ГАСТАРБАЙТЕРСКАЯ» ТЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ТУРЕЦКОГО ПИСАТЕЛЯ БЕКИРА ЙЫЛДЫЗА.....	95
Шушан Хачатрян. ТЕМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МУХТАРА АУЭЗОВА.....	98

РОМАНО-ГЕРМАНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ

Асмик Карапетян. ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА ИТАЛО КАЛЬВИНО «МАРКОВАЛЬДО, ИЛИ ВРЕМЕНА ГОДА В ГОРОДЕ»	105
Нарэ Акопян. ТЕМА «ЕВРЕИЗМА» В РОМАНЕ СОЛА БЕЛЛОУ «РАВЕЛЬШТЕЙН».....	110
Геворг Григорян. ОСОБЕННОСТИ АФРОАМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО В ПРОИЗВЕДЕНИИ РИЧАРДА РАЙТА «ПОСЛЕ НАВОДНЕНИЯ».....	115
Гоар Казарян. КУЛЬТУРНЫЕ ПРЕПЯТСТВИЯ НА ПУТИ К ЭФФЕКТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ.	120
Айкуи Хачатрян. СИМВОЛЫ И ЯЗЫК В ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ.....	125
Мелине Акопян. ЗАИМСТВОВАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (Исторический очерк).....	132
Назени Овакимян, Татев Гюрджян. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЯЗЫКА В ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЯХ.....	138

TABLE OF CONTENTS

ARMENIAN PHILOLOGY

Tamara Poghosyan THE OLD ARMENIAN AND MODERN ARMENIAN LAYERS IN THE CASE SYSTEM OR HAKOB KARNETSI'S WORK "HIGHER ARMENIAN TOPOGRAPHY"	9
Lusine Hambaryan. THE STYLISTIC USE OF COMMON WORDS IN PARUYR SEVAK'S POETIC CYCLES. "EGHITSI LUYIS" AND "DIMAKNER"	15
Hasmik Grigoryan. THE PHRASEOLOGICAL SYNONYMS IN SAYAT-NOVA'S POEMS	21
Hasmik Manukyan. OLD ARMENIAN SET GRAMMATICAL FORMS IN MODERN ARMENIAN ..	28
Hripsime Kostanyan. THE VOCABULARY OF THE NEWLY DISCOVERED KONTAKIONS OF THE 18 th CENTURY	33
Mariam Martirosyan. PECULIARITIES OF THE SOUND INTERCHANGE IN THE DIALECT OF ARCHIS.....	39
Narine Nushervanyan. LITERARY PAGAN MOVEMENT: A CONTRADICTION OF RELIGIONS OR A NEW AESTHETICISM	45
Satenik Karapetyan. THE MAGIC OF SPEECH AS THE BASE OF SORCERY PRAYERS.....	50
Sargis Baldaryan. ABBREVIATION IN ARMENIAN.	55
Vanuhi Baghmanyanyan. THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF GRABAR IDIOMS CONSISTING THE NAMES OF BODY PARTS.	59
Kristine Safaryan. THE IMAGE OF FRAIL MAN IN NAR-DOS'S NOVEL "ANNA SAROYAN".....	66

PEDAGOGICS

Ani Abrahamyan. INNOVATION PROCESSES AND THEIR APPLICATION IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION	71
--	----

ORIENTAL STUDIES

Amalya Petrosyan. THE ROLE OF TURKMEN POET MAHTUMKULI FRAGI IN PRESERVATION OF SPIRITUAL VALUES	79
Anushik Martirosyan. THE NOVEL OF TURKISH WRITER ERDAL OZ "YOU ARE WOUNDED" ..	83
Edita Asatryan. REVIVAL OF THE MODERN HEBREW	88
Hasmik Galstyan. NIZAMI GANJAVI – POET OF LOVE AND JUSTICE	91

Naira Poghosyan. THE THEME OF “GASTARBEITERS” IN THE WORKS OF TURKISH WRITER BEKİR YILDIZ	95
Shushan Khachatryan. THEMATIC FEATURES OF MUKHTAR AUEZOV'S WORKS	98

ROMANCE AND GERMANIC PHILOLOGY

Hasmik Karapetyan. ARTISTIC PECULIARITIES OF ITALO CAVLINO’S NOVEL “MARCOVALDO”	105
Nare Hakobyan. THE THEME OF “JEWISHNESS” IN THE NOVEL “RAVELSTEIN” BY SAUL BELLOW.....	110
Gevorg Grigoryan. THE PECULIARITIES OF AFRICAN-AMERICAN ENGLISH IN "THE MAN WHO SAW THE FLOOD" BY RICHARD WRIGHT.....	115
Gohar Ghazaryan. CULTURAL BARRIERS TO EFFECTIVE COMMUNICATION.	120
Haykuhi Khachatryan. SYMBOLS AND LANGUAGE IN HUMAN CULTURE	125
Meline Hakobyan. ENGLISH BORROWINGS (Historical Review).....	132
Nazeni Hovakimyan, Tatev Gyurjyan. THE USE OF LANGUAGE IN EMOTIONAL STATES.....	138

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՈՒՄԱՆՈՂԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՈՒԳԸ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

1 (1)

Հասարակական գիտություններ

(բանասիրություն)

Հրատ. պատասխանատու խմբագիր՝ **Միքայել Մալխասյան**
Սրբագրիչ՝ **Վահանդուխտ Դերձյան**
Ռուսերենի սրբագրումը՝ **Աննա Խիզանցյանի**
Անգլերենի սրբագրումը՝ **Միեր Հակոբյանի**
Տեխն. խմբագիր՝ **Տիգրան Ղանալանյան**
Համ. էջադրումը՝ **Միքայել Մալխասյանի**
Համ. ձևավորումը՝ **Աստղիկ Ավետիսյանի**

Թուղթ՝ օֆսեթ: Տպագրություն՝ օֆսեթ:
Չափսը՝ 70x100 1/16: Տպագր. 10 մամուլ:
Տպաքանակ՝ 150:

